

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

Cilt: XXX

No: 120

Ekim 1966

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA

1 9 6 6

İ Ç İ N D E K İ L E R

Makaleler, İncelemeler :	Sayfa
İNAN, PROF. DR. ÂFET : Büyük "Nutuk"ta Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi (İki fotokopi ile birlikte)	515
BEAN, G. E. : Two Inscriptions from Aeolis (3 resimle birlikte)	525
UZUNÇARŞILI, ORD. PROF. İSMAİL HAKKI : II nci Bayezid'in oğullarından Sultan Korkut (10 fotokopi ile birlikte)	539
ÇAYCI, DR. ABDURRAHMAN : İtalya'daki Tunus Konsoloslukları Meselesi ve 1863 Osmanlı-İtalyan Anlaşması	603
Nekroloji :	
TANSEL, F. A. : Prof. Dr. Fuad Köprülü (Bir fotoğrafla birlikte)	621
Bibliyografya :	
TANSEL, F. A. : Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün Şiirleri	637
ÖZERDİM, S. N. : Fuad Köprülü bibliyografyasına ek	661
1966 yılının ilk yarısında Türk Tarih Kurumu Kitaplığına gelen Kitap ve Dergiler	667
KINAL, F. : M. E. Mallowan, <i>Early Mesopotamia and Iran</i>	695
Haberler :	
Kanunî Sultan Süleyman'ın 400 üncü ölüm yıldönümü tören ve Semineri ...	701

Kapaktaki resim : Altın-tepe duvar resimlerinden kanatlı cin (M. ö. yedinci yüzyılın ikinci yarısı).

B E L L E T E N

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : XXX—Tome : XXX

Sayı : 117 - 120 — No. 117 - 120

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ — A N K A R A

1 9 6 6

Sahibi : TÜRİK TARİİİ KURUMU
Yazı İşlerini idare eden Mes'ul Müdür : ULUĞ İĞDEMİR

Propriétaire : LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE
Directeur responsable : ULUĞ İĞDEMİR

Kapaktaki resim : Altın-tepe duvar resimlerinden kanatlı cin (M. Ö. yedinci yüzyılın ikinci yarısı).

Sur la couverture : Génie ailé.- Fresque d'Altın-tepe. Seconde moitié du 7e siècle avant J. - Ch.

İ Ç İ N D E K İ L E R

Makaleler, İncelemeler :	Sayfa
ALKIM, U. BAHADIR ve ALKIM HANDAN : Gedikli (Karahüyük) Kazısı Birinci Ön-Rapor (51 Res. 2 hrt., 9 pl. ile birlikte).....	1
————— : Excavation at Gedikli (Karahüyük); first Preliminary-Report (With 51 fig., 2 maps, 9 plan)	27
ATEŞ AHMED : Bir Açıklama	459
ATLAN, PROF. DR. SABAHAT : Eski Çağ Ankara'sında Aphrodite Kültü (6 resimle birlikte)	181
————— : Der Aphroditekult von Ankara im Altertum	189
BEAN, G. E. : Two Inscriptions from Aeolis (3 resimle birlikte)	525
BAYUR, HİKMET : Yeni Bulunan bir Belge dolayısıyla (4 fotokopi ile birlikte).	103
————— : Birinci Genel Savaştan sonra yapılan Barış Antlaşmaları-mız II.	115
ÇAYCI, DR. ABDURRAHMAN : İtalya'daki Tunus Konsoloslukları Meselesi ve 1863 Osmanlı-İtalyan Anlaşması	603
ERDÉLYI, ISTVAN : A Tomb of the Turkic Period in Northern Mongolia (with 5 fig.).....	197
EYİCE, PROF. DR. SEMAVI : Trabzon Yakınında Meryem Ana (Sumela) Manastırı (25 resimle birlikte)	243
GÖKBİLGİN, M. TAYYİB : "VX.-XX. Yüzyıllarda Merkezî ve Güney-Doğu Avrupa'da Köylü hareketleri" konusu hakkında	91
————— : Fransızca özeti	99
İNAN, PROF. DR. ÂFET : Büyük "Nutuk" ta Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi (İki fotokopi ile birlikte)	515
KAFESOĞLU, PROF. DR. İBRAHİM : Selçuklu Tarihi Meselelerine Toplu Bir Bakış	467
KURAT, AKDES NİMET : Türk Diplomasisi ve Polonya Merkez Arşivindeki Türkçe Vesikalara ait Lehçe İki Eser	439
MANSEL, ORD. PROF. DR. ARIF MÜFİD : Side'nin Doğu Şehir Kapısında Bulunan Silâh Kabartmaları (44 resimle birlikte)	351
ÖNEY, GÖNÜL : Kayseri Hacı Kılıç Cami ve Medresesi (23 resimle birlikte).	377
SEVİM, ALİ : Sultan Alp - Arslan	205
ŞABANOVIÇ, DR. HAZIM : (Çeviren : EREN, İSMAIL) : Dubrovnik Devlet Arşivindeki Türk Vesikaları	391

	<u>Sayfa</u>
TANER, SAADET : Gülnar - Bereket Köyünde Bulunmuş Kelenderis Definesi (8 resimle birlikte)	173
TEKİNDAĞ, PROF. DR. C. ŞEHABEDDİN : Büyük Türk Mutasavvıfı Yunus Emre hakkında Araştırmalar (4 fotokopi ile birlikte)	59
UZUNÇARŞILI, ORD. PROF. İSMAİL HAKKI : II nci Bayezid'in oğullarından Sultan Korkut (10 fotokopi ile birlikte)	539
Nekroloji	
MANSEL, ORD. PROF. DR. ARIF MÜFİD : Ragıp Devres (İki resimle birlikte).	157
TANSEL, F. A. : Prof. Dr. Fuad Köprülü (Bir resimle birlikte)	621
Konferanslar :	
BOLSOVER, PROF. G. H. (Çeviren : KURAT, DR. Y. T.) : 1815 - 1914 Arasında Rus Dış Politikasına bir Bakış	265
Bibliyografya :	
DEMİRCİOĞLU, HALİL : "The Cambridge Ancient History"nin Yeni Baskıları..	291
EREN, MİHİN : Fuad Köprülü; <i>Demokrasi yolunda — (On the way to democracy)</i>	301
İNALCIK, PROF. DR. HALİL : Kenan Akyüz; <i>Ziya Paşa'nın Amasya Mutasar- rıflığı Sırasındaki Olaylar, Belgeler I.</i>	163
KINAL, F. : M. E. Mallowan; <i>Early Mesopotamia and Iran</i>	695
ÖZERDİM, S. N. : Fuad Köprülü bibliyografyasına ek	661
TANSEL, F. A. : Hâlîde Edib-Adıvar; <i>Mor Salkımlı Ev</i>	303
TANSEL, F. A. : Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün Şiirleri	637
1965 yılının İkinci Yarısında Türk Tarih Kurumu Kitaplığına gelen Kitap ve Dergiler	321
1966 yılının ilk yarısında Türk Tarih Kurumu Kitaplığına gelen Kitap ve Dergiler	667
Haberler :	
Washington'da Smithsonian Enstitüsünün Kutlama Töreni (7 resimle birlikte)	165
Atatürk Yıllık Konferansları'nın IV. Serisi	172
Türk Tarih Kurumu'nun 1966 Yılı Genel Kurul Toplantıları	481
Kanunî Sultan Süleyman'ın 400 üncü ölüm yıldönümü tören ve Semineri.	701

TABLE DES MATIÈRES

Articles, Études :	<u>Page</u>
ALKIM, U. BAHADIR et ALKIM, HANDAN : Fouilles de Gedikli (Karahüyük). Premier Rapport préliminaire (en turc.-51 fig., 2 cartes, 9 plans)	1
————— : Texte en anglais du rapport ci-dessus mentionné.....	27
ATEŞ, AHMED : Une mise au point(en turc)	459
ATLAN, PROF. DR. SABAHAT : Le culte d'Aphrodite dans l'Ankara de l'ère ancienne (en turc, avec 6 fig.)	181
————— : Der Aphroditenkult von Ankara im Altertum (traduction allemande de l'article ci-dessus mentionné)	189
BEAN, G. E. : Two Inscriptions from Aeolis (en anglais, avec 3 fig.).....	525
BAYUR, HİKMET : A propos d'un document récemment trouvé (en turc.- 4 photocopies)	103
————— : Nos traités de paix conclus après la première Guerre Mon- diale II (en turc)	115
ÇAYCI, DR. ABDURRAHMAN : La Question des Consulats Tunisiens en Italie et l'accord Italo-Ottoman de 1863 (en turc)	603
ERDÉLYI ISTVAN : A Tomb of the Turkic Period in Northern Mongolia (en anglais, avec 5 fig.)	197
EYİCE, PROF. DR. SEMAVİ : Le Monastère de la Vierge Marie (Sumela) près de Trébizonde (en turc, avec 25 fig.)	243
GÖKBİLGİN, M. TAYYİB : Sur la communication "Mouvements paysans en Europe Centrale et du Sud-Est aux XVe-XXe siècles" (en turc).	91
————— : Résumé en français de l'étude ci-dessus mentionnée.....	99
İNAN, PROF. DR. ÂFET : L'allocution d'Atatürk à jeunesse dans le grand "Discours" (en turc, avec 1 photocopie)	515
KAFESOĞLU, PROF. DR. İBRAHİM : Vue d'Ensemble sur les problèmes de l'Histoire Seldjoukide (en turc)	467
KURAT, AKDES NİMET : La Diplomatie turque, et deux ouvrages écrits en polonais sur les documents turcs se trouvant aux Archives Centrales de Pologne (en turc)	439
MANSEL, ORD. PROF. ARİF MÜFİD : Bas-reliefs d'Armes se trouvant à la Porte orientale de la Cité de Side (en turc.-avec 45 fig.)...	351
ÖNEY, GÖNÜL : La Mosquée Hacı Kılıç à Kayseri (en turc.-avec 23 fig.)...	377
SEVİM, ALİ : Le Sultan Alp-Arslan (en turc)	205
ŞABANOVICH, DR. HAŞİM (trad. : EREN İSMAIL) : Documents Turcs des Ar- chives d'Etat de Dubrovnik (en turc)	391

	<u>Page</u>
TANER, SAADET : Le trésor "Kelenderis", trouvé au village appelé Gülnar-Bereket (en turc, avec 8 fig.)	173
TEKİNDAĞ, PROF. DR. M. C. ŞEHABEDDİN : Recherches sur le grand mystique Turc Yunus Emre (en turc.-4 photocopies).....	59
UZUNÇARŞILI, ORD. PROF. İSMAIL HAKKI : Sultan Korkut, fils de Bayezid II (en turc, 10 photocopies)	539
 Nécrologie :	
MANSEL, ORD. PROF. DR. ARIF MÜFİD : Ragıp Devres (avec 2 fig.-en turc.).	157
TANSEL, F. A. : Dr. Fuad Köprülü (en turc, avec 1 fig.)	621
 Conférence :	
BOLSOVER, PROF. D. H. (trad. : KURAT, DR. Y. T.) : Une vue d'ensemble sur la politique extérieure russe entre 1815 et 1914.....	265
 Bibliographie :	
DEMİRCİOĞLU, HALİL : Les éditions récentes de "The Cambridge Ancient History" (en turc)	291
EREN, MİHİN : Fuad Köprülü; <i>Sur la voie de la Démocratie</i> (en turc) — (<i>On the way of democracy</i>)	301
İNALCIK, PROF. DR. HALİL : Akyüz Kenan; <i>Žiya Paşa'nın Amasya Mutasarrıflığı sırasındaki Olaylar, Belgeler I (Événements survenus lors du "mutesaarifat" - gouvernement-de Žiya Paşa à Amasya. - Documents I)</i> (en turc)	163
KINAL, F. : M. E. : Mallowan; <i>Early Mesopotamia and Iran</i>	695
ÖZERDİM, S. N. : Supplément à la Bibliographie Fuad Köprülü	661
TANSEL, F. A. : Hâlîde Edib-Adivar; " <i>Mor Salkımlı Ev</i> " (en turc)...	303
TANSEL, F. A. : Les poèmes du Prof. Dr. Fuad Köprülü (en turc).....	637
Livres et Périodiques reçus à la Société d'Histoire Turque, durant la seconde moitié de 1965	321
Livres et Périodiques reçus à la Bibliothèque de la Société Turque d'Histoire, durant le premier semestre de l'année 1966	667
 Informations :	
Cérémonie de célébration au Smithsonian Institute de Washington (en turc.-7 fig.)	165
Conférences annuelles Atatürk. - IVe série	172
Réunions de l'Assemblée générale de la Société Turque d'Histoire en 1966.	481
Réunion commémorative et Séminaire organisés à l'occasion du quatrième centenaire du décès de Suleyman le Législateur (le Magnifique)	701

BELLE TEN

Cilt: XXX

EKİM 1966

Sayı: 120

BÜYÜK “NUTUK”TA ATATÜRK’ÜN GENÇLİĞE HİTABESİ

Prof. Dr. ÂFET İNAN

Atatürk’ün elyazısı ile olan iki sahife belgeyi ilk olarak yayınlarken, bunun üzerindeki hâtıramı da bildirmek istiyorum :

1927 yılının yaz ayları. Gazi Mustafa Kemal’in kurtuluştan sonra İstanbul’a ilk gelişidir. Dolmabahçe Sarayına misafir edilmiştir. O saray ki, 1919 yılının bir bahar mevsiminde General M. Kemal’in Osmanlı Padişahını son görüşünde düşman donanmasının toplarının tehdidi altında idi. Atatürk ile, gözlerini kapıyarak konuşan son Osmanlı Padişahı kendi şahsî menfaatlerinin esiri, bütün zihnî kabiliyetlerinin karanlıkları içinde gömülü, millî endişelerden tamamen uzak ve mesuliyet duygusu da gözleri gibi kapalıdır.

1919’dan 1927’ye kadar geçen tarihî olayların belgelerini Gazi M. Kemal Ankara’da toplamış, yazmış ve Cumhuriyet Halk Partisi Kongresinde okumaya hazırlanmaktadır. Dolmabahçe Sarayı’nın geniş salonlarından birinde her gece toplanan kalabalık arkadaşları arasında bu büyük “Nutuk”tan parçalar okumakta ve üzerinde münakaşalı konuşmalar yapılmaktadır. Atatürk, kendisi okuyor, okutuyor ve yazdığı konular üzerinde açıklamalar yaparak çok hararetle konuşmaları idare ediyordu.

Ben Lozan’daki tahsilimden yeni dönmüştüm. Bu toplantılarda bulunduğum zamanlar, tarihi tarih yapanlardan dinliyordum. Atatürk yazdıklarını okurken o günleri yeniden yaşıyormuş gibi heyecanlı idi ve daima yüksek sesle hitaplarda bulunuyordu.

Bu tarih havası içinde, İstiklâl Savaşımız ve onun tarihiyle o kadar zihnim doluyordu ki, çocukluğumun Anadolu'da geçen o ıstıraplı günlerini yeniden yaşar gibi oluyordum.

Şimdi bu nutkun müsveddelerini incelediğimiz zaman, hemen her sahifesinde bir çok düzeltmeler, ilâveler görüyoruz¹. Yazı bazen Atatürk'ündür, bazı sahifelerde ise kendisi tarafından dikte ettirilmiştir. Bütün bunların en önemli kısımları belgelerde kullanılarak Ankara'da yazılmış, İstanbul'da ise hem düzeltmeler yapılmakta hem de son bölümler yazılmaktadır. Nutuk müsveddeleri bu bakımdan çok önemlidir. Benim şahit olduğum işte bu parça parça okunmalardaki Atatürk'ün yazıları hakkında açıklamalardır. Müsveddeler üzerindeki düzeltmeler, ilâveler, çıkartmalar ise ya kendisi tarafından daha önce yapılmıştır veyahut da konuşma esnasında yapılmaktadır. Şimdi bu 506 sahifelik müsveddelerden yalnız son iki yaprağı üzerinde duracağım.

Yaz aylarının sıcak bir gününün gecesi, Atatürk'ün etrafında daha kalabalık bir aydınlar topluluğu vardı. O, arkadaşlarına âdeta bir sürpriz hazırlamanın sevinci içinde "Oturunuz ve dinleyiniz" dedi. Nutuk'un sonuna koyacağı satırları yüksek sesle okumaya başladı. Dinleyicilerin nefes dahi almadıklarını sanıyorum. Çünkü, ben kendimi öyle hissediyor ve millî bir heyecanın tesiri içinde yaşıyordum. Bütün Millî Mücadelenin tarihi olan Nutuk bu satırlarla son bulacaktı. Atatürk bu metni okuyup bitirdiği zaman, derin bir nefes almış, fakat iki damla gözyaşını da bizlerden saklamamıştı.

Bu "Gençliğe Hitabe" okunduğu akşam artık tarih olmuş olaylar konuşma mevzuu değildi. Atatürk coşmuş konuşuyor ve başkalarına diğer akşamlar olduğu gibi konuşma fırsatı vermiyordu. O, Türkiye Cumhuriyeti'nin istikbali üzerinde duruyordu : "Tarihi yaşadığımız gibi yazdık, fakat geleceği Cumhuriyete inananlarla onu koruyanlara ve yaşatacaklara emanet etmek lâzımdır." diyordu.

"Gençliğe Hitabe" yazısını ilk dinliyenlere methetmek fırsatını dahi verdiğini hatırlıyorum. Sadece onun sözleri hâlâ bugün dahi kulaklarımda akisler yapmaktadır :

"Gençliği yetiştiriniz. Onlara ilim ve irfanın müspet fikirlerini veriniz. İstikbalin aydınlığına onlarla kavuşacaksınız. Hür fikirler tatbik mevkiine geçtiği vakit "Türk Milleti yükselecektir." diye telkin-

¹ Bu müsveddeler 36 × 22 santim büyüklüğünde kâğıtlara yazılmıştır.

lerde bulundu. O, Türk Gençliğinin sağ duyusuna, milliyetçiliğine vatan muhabbetine inandığını ve onlara güvendiğini söylüyordu.

505-506 sahife numarasını taşıyan bu son yapraklarda görüldüğü gibi hemen hiç bir düzeltme yoktur. Yazı Atatürk'ündür. Üç yerdeki düzeltme ise yazarken yapılmıştır. Evvelâ “Ey Türk Genci demiş, fakat hemen *Genci* kelimesini silerek “*Gençliği*” demiştir.

İkincisi ise “Galipler cebren ve hile ile cümlesinin başındaki *Galipler* kelimesini silmiştir.

Sonuncu düzeltme ise, *İşte* bu ahval ve şerait içinde *dahi* Türk istiklâl ve Cumhuriyetini kurtarmaktır. Bu cümleyi yazarken düzeltme yapmıştır.

Devam ettiği en son cümle ise yarım kalmış ve onu tamamen silmiştir. O da aynen şöyledir: “*Efendiler, son kuvvetini kendi mefkûresinde ve damarlarında bulan Türk evlâdının elinde istiklâl ve Cumhuriyetini ilâ-nihaye mahfuz ve masun olacağına Cumhuriyet sancağının itibarı daima yüksek bulunacağına*”

Büyük Nutuk'un neşrinden seneler sonra yine Atatürk'ün etrafında toplananlar, bu “Gençliğe hitabenin” metni üzerinde durmuşlar ve bilhassa terbiyevî değerini tahlil etmek istemişlerdi.

Bu konuda fikirler söylenirken Atatürk şu sualleri yazdırarak hepimizden cevaplar istemişti :

1 — Türk milleti muhtaç olduğu terbiyeyi kadından mı alır, erkekten mi alır? Bu terbiyeyi izah ederken kadının, erkeğin verdiği terbiye arasındaki farkı gösteriniz.

2 — Büyük millî vatanî fedakârlık hislerini Türk gencinin vicdanına sokan kadın mıdır, erkek midir?

3 — Kadınsa neden dolayı, erkekse neden dolayı?

4 — En nihayet Genç Türk kahramanının kulağında kalan öz seda kadından mı gelir erkekten mi?

O zaman bunlara verilen cevapları not etmemiştim. Fakat bu sorulara her zaman hepimiz cevaplar verebilir ve kendimize düşen vazifeyi gözönünde tutarız.

Atatürk bu konuda diyor ki :

“Bir içtimaî heyet aynı gayeye bütün kadınları ve erkekleri ile beraber yürümezse, terakki, temeddün etmesine fennî imkân ve ilmî ihtimal yoktur.” O halde Türk Milleti olarak hepimiz, kadın ve erkek

medeniyet yolunda ilerlemek için azimli olduğumuzu hep beraber tekrar edebiliriz. Medeniyet alanında muvaffak olmak için ise, evvelâ dürüst ve emniyetli ve Cumhuriyetimizi yaşatan demokratik bir idare içinde yaşamanız gerekiyor.”

1927 yılının İstanbul havasında ilk akislerini yapan Atatürk'ün : “Gençliğe Hitabesi” yıllardır büyük fikir hareketlerinin kaynağı olmaktadır.

Şimdi bu iki sahifedeki yazıları okuyalım :

“Binaenaleyh biz her vasıttan yalnız ve ancak bir noktai nazardan istifade ederiz. O noktai nazar şudur: Türk milletini medenî cihanda lâıyk olduğu mevkie isal etmek ve Türk Cumhuriyetini sarsılmaz temelleri üzerinde her gün daha ziyade takviye etmek.. ve bunun için de istibdat fikrini öldürmek

* * *

Muhterem efendiler, sizi günlerce işgal eden uzun ve teferruatlı beyanatım, en nihayet mazi olmuş bir devrin hikâyesidir. Bunda milletim için ve müstakbel evlâtlarımız için dikkat ve teyakkuzu dâvet edebilecek bazı noktalar tebarüz ettirebilmiş isem kendimi bahtiyar addedeceğim.

Efendiler, bu beyanatımla millî hayatı hitam bulmuş farzedilen büyük bir milletin istikbalini nasıl kazandığını ve ilim ve fennin en son esaslarına müstenit millî ve asrî bir devleti nasıl kurduğunu ifadeye çalıştım. Bugün vasıl olduğumuz netice asırlardan beri çekilen millî musibetlerin intibahı ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir.

Bu neticeyi Türk gençliğine emanet ediyorum.

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin, en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni, bu hazineden, mahrum etmek istiyecek dahilî ve haricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve Cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin. Bu imkân ve şerait çok namüsaıt bir mahiyette tezahür ede-

bilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilir. Cebren ve hile ile aziz vatanının, bütün kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde, iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlilerin siyasî emelleriyle tevhid edebilirler. Millet, fakrû zaruret içinde harap ve bitâp düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı. İşte; bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve Cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asıl kanda, mevcuttur.

Atatürk'ün Gençliğe hitabı ile bitirdiği Nutuk, C. Halk Partisi'nin İkinci büyük kongresinde T.B.M. Meclisi kürsüsünde altı gün (15.X. Cumartesi - 20.X.1927 Perşembe) 36 saat ve 33 dakikada kendisi tarafından okunmuştur.

Kongreyi açarken şu açıklamayı yapmıştır:

“Cumhuriyet Halk Fırkasızın geçen ızdırıp seneleri içinde milletimizin hayatı ve şerefi için gösterdiği yüksek azim ve iradenin mümessili olarak bundan dokuz sene evvel meydana çıkmıştı. Bütün Anadolu ve Rumeli'ye şamil olmak üzere ilk umumî kongremiz Sivas'ta akdedilmişti.

Sivas umumî kongresine takaddüm eden şarkta ve garpta mıntıkavî kongrelerde akdedilmişti. Bunlardan benim iştirak ve riyaset ettiğim Erzurum kongresidir. Erzurum kongresi tesbit ettiği esaslar itibariyle şayanı kayıt ve tezkârdır. Sivas umumî kongresinde müzakere mevzuu olan aynı esaslar olmuştur. Bu esaslar tavzihan ve bütün memlekete teşmilen kabul olunmuştur.

Gerçi o zaman kullandığımız unvan ile bugünkü unvan arasında fark vardır. Fakat teşkilât esas itibariyle mahfuz kalmıştır. Ve bugün siyasî fırka halinde tecelli eden mevcudiyetine mebdede teşkil etmiştir. Bilhassa memleket ve millete ait umumî gaye -ki selâmet refah-ı umumiyyi teminden ibarettir- mahiyeti asliyesi değişmeksizin takip olunmuştur. Binaenaleyh diyebiliriz ki, bugün küşadiyle müftehir olduğum

büyük kongremiz, Sivas kongresinden sonra teşkilâtımızın ikinci büyük kongresi oluyor. İstikbale ait tedabir hakkında müdavele-i efkâra başlamadan evvel maziye ait vekayi ve hâdisat hakkında maruzatta bulunmak ve senelerden beri devam eden ef'al ve icraatımızın milletimize hesabını vermek vazifem olduğu kanaatindeyim. Hâdisat ile dolu olan dokuz senelik bir devrenin tarihine temas edecek maruzat ve beyanatım uzun sürecektir. Fakat, mesele ifası zarurî bir vazife olduğuna göre, beni mazur göreceğinizi ümit ederim” (Hakimiyeti Milliye 16.X.1927).

Bu duruma göre Birinci Büyük kongre Sivas'tadır. 4-12 Eylül 1919. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin birleşik fikir etrafında vatani bir bütün olarak kurtarma kararlarını almış ve Heyeti Temsiliye'yi seçmiştir. Atatürk'ün dokuz senelik olayları, belgeleriyle yazmış olması bu devrimiz için tarihî bir kaynaktır. Ancak ben bu yazımda sadece gençliğe hitabı üzerinde durduğum için, kongre üyelerini ve ozamanki gençlik ile umumî efkârın hissiyatını kaydetmek isterim. Evvelâ kongre üyeleri bu son sözlerden çok duygulanmışlar ve söz alanlar arasında Necip Asım Bey'in teklifi ile bir takrir verilmiştir. “Tarihî beyanattan dolayı Gazi Hazretlerine beyanı teşekkür edilmesi ve bu beyanatın kongrece aynen mazharı tasvip olduğunun takdirat ile tesbit ve ilânı”. Bu takrir bir deftere yazılarak üyeler tarafından imza edilmiştir.

Bu hitabenin söylendiği günün ertesinde 21 Ekim 1927 Ankara Hukuk mektebi öğrencileri saat 13'te toplanarak gençliğe hitabeyi okumuşlar ve basına şu bildiriye vermişlerdir.

“Ey Türklüğün büyük teşahhusu, ey bizim aziz babamız, ruhlarına heyecan, dimağlarına nur saldıgın gençlik sana diyor ki : Senin sevgini gönlünde, irşatlarını şuurlu adımlarının istikametinde bulan gençlik şüphesiz ki senin dehân ve senin azminle Türklüğe hediye edilen Cumhuriyeti hayatından daha aziz ve mukaddes tanımıştır. Onun müdafaası için hiç bir fedakârlıktan çekinmeyecek, onu gözlerken çok kıskanç davranacaktır. Bu günü, bu günde seni görmekle bahtiyar olan gençlik, tarihte mâsum ve asıl kalmış milletimize köşe köşe dahilî ve haricî tuzaklar hazırlayan bu tarihi nasıl değiştirdiğinden ve bunların acı neticelerinden habersiz ve hissiz kalamaz ve kalamıyacaktır. Dedelerinin gafletleriyle yuvarlandıkları çukurlara bir daha düşmemek için bu günün dersini pek kara ve karanlık olan dünden ve halâs ve intibahının hassasiyetini ise senin

mevcudiyetinden ve iradenin ateşinden alacaktır. Milletinin hissiyatı ve sevgisini ondan aldığı saf ve mert kanla damarlarında dolaştıran gençlik –Türk istikbalinin evlatları– milletin varlığına ve onun kalbi olan aziz Cumhuriyetine; en ufak yan bakışların bile tahayyül ve tasavvuruna uyuşuk ve hareketsiz kalamaz. Adı Türk, kanı Türk, bütün mevcudiyeti Türk olan millet ve onun gençleri kendisini yokluktan varlığa, ölümden hayata, karanlıktan ışığa isal edenlerin açtıkları kurtuluş çığırında her vakit istiklâl ve istikbalinin koruyucusu, kan ve candan çizilmiş hudutlarının bekçisi olacak ve ebediyete kadar da öyle kalacaktır.”

Ankara Hukuk Mektebi Talebesi.

22 Ekim 1927 günü ise İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde toplanılmış ve Fakülte Kâtib-i Umumisi Ethem Akif Bey toplantıyı açmış öğrencilerin heyecanlı konuşmalarından sonra Prof. Muslihiddin Âdil Bey şöyle demiştir :

“Çok mesut bir nesilsiniz. Gazi'nin nutku bir tarihtir. Baştan başa Türk siyasetini vecizeler şeklinde gösteren bir mecmuadır. Gazi'nin Nutku yaşayan ve yaşayacak nesiller için takip edilecek esasları gösteriyor. Gazi'nin Nutku yarın hayata gideceğiniz yolu gösteriyor. Milletimiz için, Cumhuriyet hem gaye, hem vasıta . . .”

Bu toplantıda “Gençliğe hitabenin levha halinde hazırlanarak sınıflara asılması ve ertesi günü bütün Fakülte ve yüksek okulların Üniversitede toplanarak Atatürk'e yazılacak cevap metninin şeklini tesbite karar verilmiştir.

23 Ekim 1927'de toplantıyı Talebe Cemiyeti Başkanı Tahsin Bekir (Balta) açmış, öğrencilerden ve her fakülteden gençlerin Cumhuriyetin muhafazası uğrunda hiçbir fedakârlıktan çekinmeyecekleri ifade edilmiştir.

Her fakülte'den birer ve hukuktan üç kişi konuşmuştur. Profesörlerden Muslihiddin Âdil ve Zühtü Bey'lerin konuşmasından sonra Atatürk'e çekilecek telgrafın metni şöyle tesbit edilmiştir :

“23. X. 1927 Bayezit, İstanbul — Türk gençliğine hitap eden ulvî beyanatınız münasebetiyle biz Darülfünun ve âlî mektepler talebeleri hocalarımız ve büyük münevver bir kitle huzuriyle Darülfünun konferans salonunda toplandık. Memleketin istiklâline bütün dünyada misli görülmemiş, bir galibiyetin mümessilleri kasedetmiş, cebren ve

hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış, memleketin her köşesi işgal edilmiş olduğu, bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahîm olmak üzere memleketin dahilinde iktidara sahip olanlar gaflet, dalâlet ve hıyanet içinde bulunduğu ve milletin fakru zaruret içinde harap ve bitap düşmüş olduğu bir sırada, içinde bulunduğumuz imkân ve şeraitin nihayetsiz derece-i vahametine rağmen misilsiz dehânızla ve hudutsuz azminizle mücadeleye atıldınız. Tarihte misli görülmemiş zaferler ibda ederek milleti bulunduğu uçurumdan hâkimiyet ve istiklâlin şahikalarına yükselttiniz. Zulüm ve cehli batıl akideleri yıkarak asrî bir devlet kurdunuz. Memlekete medenî hayat, faaliyet ve saadet getirdiniz. Misilsiz bir cidal ve zafer, büyük bir inkılâbı siyasî ve içtimâî. . işte yüksek eseriniz.

Büyük Gazi; önünde beşeriyet tarihinin hayret, hürmet ve takdirle eğileceği büyük eserinizi bize emanet ediyorsunuz. Biz Mustafa Kemal asrının gençleri, bu büyük eseri yaşatacak, kuvvetlendirecek, nesilden nesile eriştirecek, açtığınız reha ve saadet yolunda metanetle ilerleyeceğiz. İcap ederse vücudumuzdaki son hayat zerresini feda edecek, damarlarımızdaki asıl kanın son katresini de akıtacak, fakat Türk istiklâl ve Cumhuriyetine asla halel getirtmeyeceğiz. Ulvî hitabınız benliğimizde menkuştur; umdemiz Türk istiklâl ve Cumhuriyeti'dir, hedefimiz muasır medeniyettir, ey Büyük Gazi.

Millî Türk Talebe Reisi
TAHSİN BEKİR (BALTA)

Aynı tarihte Türk ocakları Merkez Heyeti tarafından gönderilen yazı da şudur :

“Türk Gençliğine, Türk lisanının en belîğ ve en ulvî ifadesiyle tevcih ettiğiniz hitabe mukabil, Türk Ocakları Merkez Heyeti ve Ankara Türk Ocağı, vatan üstünde vatan kadar aziz bir varlık bildiği sevgili Gazisine Cumhuriyeti ve onun istiklâlini Büyük Reisinin kudsî bir vediâsı olarak tanıdığını ve muhafazasını bir iman ve namus borcu addettiğini en derin minnettarlık hisleriyle arzeder.”

Türk Ocakları Merkez Heyeti ve
Ankara Türk Ocağı Reisi
HAMDULLAH SUPHİ (TANRIÖVER)

بنائاً علیہ - نیز ، هر واسطه ده بالکذا آنچه بر تقاضای نظاره
 استقاده ایده نیز ، او تقاضای نظاره : تدرک مانی
 مدنی جریانه لایحه اندیشی موقه اصعاده ایتمه و تدرک
 جمهوریتین صا - صلح تملای اوزرنده ، که گونه ، ده زیاده
 تقویه ایتمه .. و بوند ایتمه ده استبداد فکری اوله دریک ..

x x |
 x

در مضمون اقتضای سیره ، کوندرجه اشغال ایتمه اوزرنده
 و تقریحاته بیان نام ، انک نهایت ، ماضی اولمه بر دور
 صطایه سید .. بونده ، ماتم ایتمه و مستعمل اولاد لر سینه
 ایتمه رقت و تقاضای دعوت ایده به جهت ، بیغه نظم
 نیاز استیبره بیلمه ایتمه کندیشی نیکیا - عدایده حکم
 اقتضای ، بویا نامعه ، مای حیاتی ختاج بویلمه
 فوه ایتمه بویلمه بر مملکت ، استقلالنی فصل قانای اندیشی و
 علم و فکله انک صولک اساسی سینه مای و عصری بر دورنی
 فصل قور رقیق افاره به جانشین
 بویلمه واحد اوله تغییر نتیجه ، عصر ریزی حکیمه مای
 مستدرک انتباهی و بوخزیر وطنک هر کوشش صولایه
 قانک بدلیه ..
 بو نتیجه ی ، تدرک کنملک امانت ایتمه
 ای تدرک ~~کنملک~~ کنملکی ابرنجی وظیفه ، تدرک استقلالنی ،
 تدرک جمهوریتین ای الابه محاطم و مدافع ایتمه ..
 موجودیتک و استقبالیله یانه تمای تدرک .. بو تمای ،
 سینه ، ان قیتمای ضررینه کدر .. استقبالیله دخی ،
 سنی ، بوخزیر ده ، محروم ایتمه ایتمه جهت ، داخلی و
 خاچی به ضوا هارک انک بقدر .. بویلمه - استقلال
 و جمهوریتین مدافع مجبوریتینه رقت سینه ، وظیفه به آنچه
 ایتمه ، ایتمه بویلمه جفک و ضعیفک امانت و شرائطن
 روشونیه جفک !

بواقعه و شرائط حومه نامساعد بر ماهیچه تقاض
 ایده بیلیر . استقلال و جمهوریته قصد ایده جهت
 رتبه ، بوتونه دنیا ده امثالی کورولم صده برغالیه
 حتمی ایم بیلیر . ~~...~~ حیدراً وصیه ایله عزیز وطنه
 بوتونه قلم له خط ایده له ، بوتونه ترسانه / نه کریمسه ،
 بوتونه اردوار داعیتسه و محملته کوروشی بالفصل اشغال
 ایده له ایم بیلیر . بوتونه بوشرائطده ره ها ایم ودها
 وضع اولعه اذره ، محملته داخلده ، اقتداره صلاحیه
 اولانر غفلت و ضلالت وضعی قیات ایچنده بولون
 بیلیر . حق بواقعه - صاحبیره شخصی منفعتده
 متولیدک سیکس اعلالیله توجیه ایده بیلیر . ملت
 فقر و ضرورت ایچنده ضرب و یتاب روحمه اولم بیلیر .
 ای تورک استقبالیله اولاری ا ^{ایشه} بواقعه و شرائط
 ایچنده ~~...~~ ^{وظیفه} تورک استقلال و جمهوریته ~~...~~
~~...~~ قورتا - مقدر . محتاج اولدیغک قدرت
 راهار کونده کی اصیل فائده موهودر .
~~...~~ ^{صوت} قوتی کونده مقلوبه نده
~~...~~ ^{تورک اولادونین} ~~...~~
~~...~~ ^{...} ~~...~~
~~...~~ ^{...} ~~...~~
~~...~~ ^{...} ~~...~~

Atatürk'ün büyük nutkundaki gençliğe hitabesi'nin kendi elyazısından fotokopisi. (Sayfa 505 - 506)

O günkü gazeteler ve Cumhurbaşkanlığı arşivi tetkik edildiği zaman, görülür ki bu münasebetle memleketin her tarafından yüzlerce telgraf gönderilmiştir. Özellikle gençliğe hitabe büyük heyecan uyardığı, bu yayınlanan telgrafların üslûbundan anlaşılmaktadır. Atatürk tarafından yazıldığından ve okunduğundan bu yana, Nutkun gençliğe hitabe kısmı pek çok yayınlanmış ve üzerinde her vesile ile durulmuştur. Ben bu yazımla hem Atatürk'ün el yazısını vermek, hem de ilk yazıldığı yeri belirtmek istedim.

İşte böylece 1927 yılının bu tarihi olayı, her devir Türk gençliğini istiklâl ve Cumhuriyet'i korumak fikri üzerinde birleştirmiş ve vazifeli kılmıştır.

TWO INSCRIPTIONS FROM AEOLIS

G. E. BEAN

The existence of the following inscriptions was brought to my knowledge by İbrahim Gürcan of the village of Kazıkbağları. I visited the places in question in September 1965.

1. In the village of Atçılar Köyü, high in the hills some 7km. in a straight line due north from the site of Aegae, brought from the hill of Danışman Tepe close above the village on the north and built into the mosque when this was repaired in 1953, a block of hard brown stone 0.65 high, 0.43 wide, 0.20 thick. The stone appears complete, with plain upper surface; the writing begins close under the top edge. At the bottom a space of 22 cm. is left rough; this part of the stone was obviously buried in the earth. Letters 35 to 43 mm. high (O, Ω and Θ smaller), still showing traces of red colouring. Photograph Fig. 1.

[Φιλέταιρος]
'Αττάλω
'Απόλλωγι
Χρηστηρίω
τὰν χώραν
5 ἀνέθηκε
ὡς αἰ στᾶλ-
λαι ὀρίσζοισι

Tercümesi: Attalos oğlu Philetairos, stellerle tahdit edilen araziyi Apollon Chresterios'a takdis etti.

Although the stone seems complete, the inscription is plainly defective at the top; since we can hardly imagine the text beginning on a stone above, it appears that the top line must have been trimmed away when the block was reused in the repair of the mosque.

The temple of Apollo Chresterios a few miles east of Aegae is of course well known; a description of the ruins is given by Bohn and Schuchhardt in *Altertümer von Aegae* 46-49. The building is dated by the inscription on the architrave to the first century B.C. No exca-

vation has been undertaken, and it does not appear whether an earlier temple existed on the same spot; our present inscription may be taken as evidence that a temple of Apollo Chresterios existed somewhere in the neighbourhood two hundred years earlier¹.

Danişman Tepe, from which our stone comes, is a good five miles from the site of the temple. If we should assume that the other stelae were placed at a similar distance around the temple, the dedicated area would be very large; but no doubt more likely we should suppose that a smaller piece of land was marked out in the vicinity of Atçılar Köyü. The whole of this region is mountainous and thinly populated; there is some cultivation around Atçılar itself, but the land is mostly rough hillside covered with scrub and boulders. Danişman Tepe rises something over 600 m. above sea-level.

That the name of Philetaerus should be supplied at the beginning of our text is not, I think, doubtful. The inscription falls into line with three others (*OGI* 310, 311, 749) which record dedications of land near Thespieae in Boeotia, in two cases to the Muses of Helicon and in one case to Hermes, by Φιλέτηρος Ἀττάλω Περγαμεύς. Foucart, the original editor of the first two (*BCH* VIII (1884), p. 158 and IX (1885), p. 405), supposed this to be the third son of Attalus I, the only Philetaerus son of Attalus then known. Holleaux, however (*REG* X (1897), p. 33, and more fully *REG* XV (1902), p. 302 ff. = *Et. d'Ep. et d' Hist. Gr.* II, p. 1.), argued that the reference must be rather to the original Philetaerus, the founder of the dynasty. This was confirmed by an inscription published in 1902 (*JHS* XXII, p. 193), which showed that this Philetaerus' father was in fact named Attalus, and this view was accepted by the editor of the third text, Jamot (*BCH* XXVI (1902), p. 156), as it is now, no doubt, by most scholars². The question is discussed by Dittenberger in *OGI* I p. 655-6, who also inclines, with some reservations, to Holleaux's opinion.

Holleaux's arguments were briefly (1) the absence of the title Βασιλεύς, essential for Attalus I, (2) the addition of the ethnic Περγαμεύς, (3) the form of the ethnic, suggesting an early date when the Thespians were not familiar with the form used at Pergamum, and (4) the style of the script.

¹ Compare the dedication by Philetaerus quoted below, p. 3.

² E. g. L. Robert, *Et. Anat.* 86, note 2.

Dittenberger observes, with regard to the second of these points, that none of the Attalids were Pergamenes in the sense of being citizens of Pergamum, but that the younger Philetaerus, born and bred in that city, had at least more justification for calling himself so than the Paphlagonian eunuch. The form of the ethnic he explained rather as due to a desire on Philetaerus' part to conform to the Greek usage, ethnics in *-ηγός* being unknown in Greece itself and having something of a barbarian connotation. In our present inscription the ethnic is not used at all. Holleaux's first argument, however, was admitted by Dittenberger to be very strong, if not conclusive. On this point our text affords no evidence, as it is presumably possible that two lines rather than one may have been trimmed away for reuse of the stone in the mosque.

For the style of the script Holleaux had the benefit of consulting Jamot's squeeze; he concluded that the letters conform closely to the style current in Boeotia in the first half of the third century, and could hardly be much later than 250 B.C. The printed majuscule copies given by Foucart and Jamot (*BCH* locc. cit.) would not require a date earlier than the second century and are evidently not sufficiently accurate. In this connexion the photograph (Fig. 1) of our inscription may be of interest. As between a date in the time of the first Philetaerus (281-263 B.C.) and one in the early second century (the younger Philetaerus was not born before 219 B.C.) the script appears to me to be absolutely conclusive in favour of the former. The letter-forms are indeed such that one would much more readily attribute them to the fourth century than to the second. If it be admitted that our text and the other three all refer to the same prince, there can be no serious doubt of his identity.

Nor is this the first known donation by Philetaerus to Apollo Chresterios. Long ago Cyriac of Ancona copied (apparently on the site of the temple itself) a dedication reading *Ἀπόλλωνι Χρηστηρίω Φιλέταιρος Ἀττάλου*³. He was indeed noted for the generosity of his gifts and dedications. What inference, if any, may be drawn from

³ *OGI* 312. This text is distinguished from ours by the use of the Attic koine (*Χρηστηρίω, Ἀττάλου*). Why Philetaerus should employ in one case the local dialect, in the other Attic does not appear; probably it has no particular significance.

this dedication of land to Apollo with regard to the relations subsisting between Pergamum and Aegae I leave to others to decide⁴.

2. On the site of Cyme at Namurt Limani, in the line of the city-wall on the east side, a large block of white marble still standing upright and apparently in its original position. It measures 0.66 m. in width, 0.51 m. in thickness; the lower part is buried in the earth and I could not get to the bottom of it. The height is more than 1 m., and probably a good deal more. There is a dowel-hole and lead-channel in the upper surface. The stone is inscribed on the front and on the left flank; in the latter case the writing begins, rather surprisingly, 15 cm. from the left edge and continues to the extreme right edge. On the front the text occupies the entire width of the stone. Elegant Hellenistic letters, very regular and carefully written, 1 cm. high on the front, 8 to 9 mm. on the left flank. Photograph Figs. 2, 3.

I. On the front, beginning immediately under the top edge.

(a) . . . . .

- ἀρέτας ἔνεκεν [καὶ εὐ]νοίας τᾶς εἰς ἑαυτον· πάρ[στα]σαι δ[ὲ] αὐ]τα
ἐπὶ τῷ αὐτῷ βάματος καὶ εἰκονα χαλκέαν τῷ δά[μω κ]ολοσσιαίαν
στεφάνοισαν αὐταν· στᾶσαι δὲ καὶ τῷ πάτρος αὐτας Δικαιογένης
τῷ Λακράτεος εἰκονα χαλκέαν ἐπὶ τῷ αὐτῷ βάματος ἐπιγράφαν
- 5 ἔχοισαν· ὁ δᾶμος Δικαιογένην Λακράτεος· στεφανωσάτω δὲ καὶ
ὁ ἀγωνοθέτας Ἄρχιππαν τὴν Δικαιογένης χρυσῆν στεφάνω
ἐν τοῖς πρώτοις Διονυσίοισι τῷ ἄγωνι τῶν παίδων ἀρέτας ἔνε-
κεν καὶ εὐνοίας τᾶς εἰς τὸν δᾶμον· κάλῃσθαι δὲ αὐταν καὶ εἰς
προεδρίαν· τὴν δὲ ἀναγγελίαν τῶν προγεγραμμένων ποιήσθω
- 10 ὁ τῶν νῶν ἕων ἀγωνοθέτας καὶ οἱ ἕκαστοτε ἐσσόμενοι, καθότι καὶ
τοῖς ἄλλοις εὐεργέταις· ἐπεὶ δὲ κε τελευτάσῃ Ἄρχιππα, ὁ ἐσσό-
μενος καττὸν καῖρον πρύτανις στεφανωσάτω αὐταν χρυσῆν
στεφάνω, ποιήμενος τὴν ἀναγγελίαν καθότι προέγραπται·
δέδοσθαι δὲ αὐτα καὶ τάφαν ἵπποι καὶ τοῖς ἄλλοις εὐεργέταις· ἕ-
- 15 να δὲ καὶ τὴν ταχίσταν συντελεσθεῖσιν οἳ τε ἀνδρῖαντες καὶ τὸ
βᾶμα, παρακάλῃσθαι τὸν κασίγνατον αὐτας Ὀλύμπιον τὸν Δικαι-
ογένης εἰσένεγκαι τὰ χρήματα ἀναπόδοτα καὶ κατασκευάσσαι αὐ-

⁴ Probably nothing can be inferred from the omission of the ethnic which is used in the Boeotian texts; this is no doubt sufficiently accounted for by the mere proximity of Aegae to Pergamum.

τον τὰ προγεγράμμενα καθότι κεν Ἀρχίππα προαίρηται. ἔμμε-
 ναι δὲ τὸ ψήφισμα τοῦτο ἐπὶ σωτηρία τᾶς τε πόλιος καὶ τῶν πολί-
 20 ταν· ἐπὶ Μητροφάνου μηνὸς Τερφείου.

(b) ψήφισμα περὶ θυσιῶν ταῖς φυλαῖς
 εἰς ἃ ἔδωκεν Ἀρχίππη καὶ γλυκισμοῦ.

ἔδοξε τᾷ βόλλᾳ· γνώμα στρατάγων καὶ φυλάρχων καὶ τῶν συνέ-
 δρων· ἐπειδὴ Ἀρχίππα Δικαιογένης κατακολούθεισα τᾷ εἰσ-
 25 τας καλοκαγαθία καὶ ἅ διὰ πάντος εἰσφέρεται πρὸς τὰν πάτρην εὐνοί-
 α καὶ φιλοδοξία οὐθENA καῖρον παραλείπει τῶν πρὸς φιλαγαθίαν καὶ ἐ-
 κτένειαν ἀνηκόντων, ἐφ' οἷς καὶ τὰν κατὰ κοῖνον ὑπὸ τῷ δάμῳ καὶ κα-
 τ' ἰδίαν ὑπ' ἐκάστῳ τῶν πολιτῶν ἀπάντασθαι αὐτὰ συμβαίνει ἀποδό-
 χαν καὶ εὐχαριστίαν, τιτιμαμέναν ἐπιφάνεσσι καὶ ἐνδόξοις τίμαις

30 καὶ ἀξίαις τᾶς τε τῶν προγόνων ἀρέτας καὶ καλοκαγαθίας καὶ τᾶς ἰδίας
 πρὸς τὸν δᾶμον ἐκτενείας, δι' ἧς καὶ τὰν πάτρην καλλίονα καὶ ἐπιφανε-
 στέραν καθέστακεν, νῦν τε κατεσκευασμέναν τᾶν εἰκόνων τᾶν ἔψαφ[ισ]-
 μέναν ὑπὸ τῷ δάμῳ, Ἀρχίππας τε στεφανωμέναν ὑπὸ τῷ δάμῳ κολο[σ]-
 35 σιαία εἰκονί καὶ τῷ πάτρῳ αὐτᾶς Δικαιογένης, καὶ ἔστακοῖσαν πρὸ τῷ
 βουλευτηρίῳ τῷ ἀνατεθειμένῳ ὑπὸ Ἀρχίππας προαίρηται καὶ τῶν
 πρὸς φιλανθρωπίαν ἀνηκόντων ἐπίδοσιν ποιήσασθαι καὶ δέδω-
 κεν εἰς θυσίαν καὶ εὐωχίαν τᾷ τε βόλλᾳ τᾷ πανδάμῳ στάτηρας πεν-
 τήκοντα καὶ τᾶν φύλαν ἐκάστα στάτηρας ἐξήκοντα καὶ τοῖς μετοίκοι-
 40 σι καὶ ἀπελεθέροισι στάτηρας πενήκοντα καὶ ἐγλύκισεν τοῖς τε πολ[ί]-
 ταις καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς κατοικήντας ἐν τᾷ πόλει· δέδοχθαι τῷ δ[ά]-
 μῳ ἐπαίνεσαι Ἀρχίππαν καὶ ἐν τούτοις καὶ ἀποδέδεχθαι μετὰ παῖσ[ας]
 εὐνοίας τὰν προαίρεσιν αὐτᾶς καὶ τὰν πρὸς τὰν πάτρην ἐκτένειαν
 καὶ φιλ[α]-
 γαθίαν· προέθηκαν οἱ στρατάγοι πάντες· Τερφείου ἐπὶ Καλλίππου.

(c) ψήφισμα περὶ θυσίας ὑπὲρ Ἀρχίππης.

45 ἔδοξεν τῇ βουλῇ· γνώμη στρατηγῶν καὶ φυλάρχων καὶ τῶν συνέ-
 δρων· ἐπειδὴ Ἀρχίππης τῆς Δικαιογένης εἰς ἐπισηφῆ καὶ ἐπικίν-
 δυνον ἐνπεσοῦσης ἀσθένειαν ἠγωνίασεν ὁ δῆμος διὰ τὸ ἐκτενῶς δ[ι]-
 ἀκεισθαι πρὸς αὐτήν, ὑπάρχουσιν εὐτακτον καὶ σώφρονα καὶ ἀξίαν
 τῆς τε ἰδίας καὶ τῆς τῶν προγόνων καλοκαγαθίας, καὶ πολλὰς καὶ με-
 50 γάλας ἀποδείξεις πεποιθῆσθαι τῆς πρὸς τὴν πατρίδα εὐνοίας τε κα[ὶ]
 φιλαγαθίας, νῦν δὲ σὺν τῇ τῶν θεῶν προνοίᾳ ἐν βελτίονι ὑπαρχούσ[η]
 [δ]ιαθέσει ἠδόμενος μεγάλως ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ αὐτῆς καλῶς ἔ-

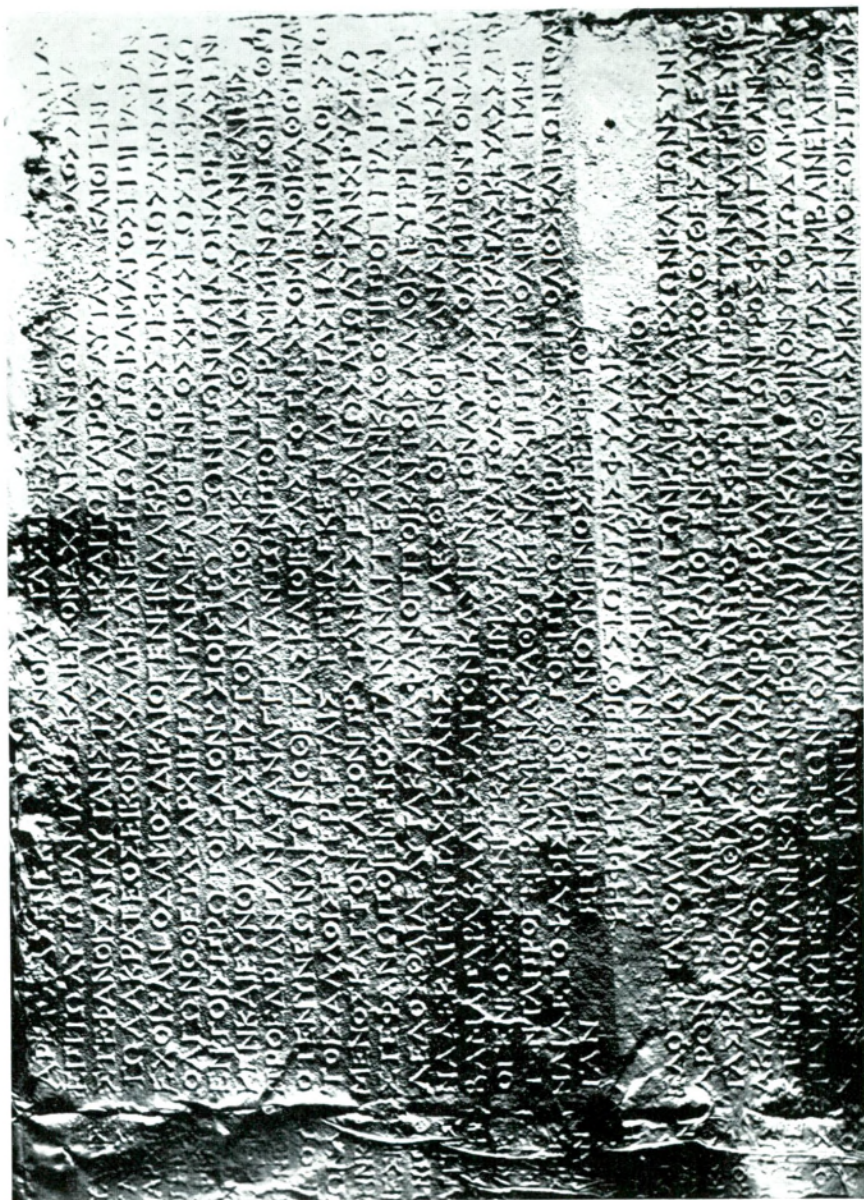
χον ἡγεῖται καὶ οἰκεῖον τῆς οὐσης αὐτῷ πρὸς Ἀρχίππην εὐνοίας [ἐ]-
 πιτελέσαι τοῖς θεοῖς ἐπὶ τούτοις τὰ πρέποντα χαριστήρια· δι' ὃ κα[ι]
 55 ἐπ' ἀγαθῇ τύχῃ δεδόχθαι τῷ δήμῳ τοὺς στρατηγούς θυσία[ν]
 ἐπιτελέσαι τοῖς θεοῖς ὑπὲρ τῆς Ἀρχίππης σωτηρίας καὶ ὑγείας.
 προέθηκαν οἱ στρατηγοὶ πάντες. Τερφείου πέμπτη ἀπιόντος
 ἐπὶ Ἀθηναίου.

II. On the left flank.

- (a) Ψήφισμα περὶ θυσιῶν ταῖς φυλαῖς.
 ἔδοξεν τῇ βουλῇ ἡ γνώμη στρατηγῶν καὶ φυ-
 λάρχων καὶ τῶν συνέδρων ἕπειδὴ Ἀρχίπ-
 πη Δικαιογένοῦ κατακολουθοῦσα τῇ ἑαυ-
 5 τῆς καλοκαγαθία καὶ ἥ διὰ παντός εἰσφέρε-
 ται πρὸς τὴν πατρίδα εὐνοία καὶ φιλοδοξί-
 α οὐθένα καιρὸν παραλείπει τῶν πρὸς φι-
 λαγαθίαν καὶ ἐκτένειαν ἀνηκόντων, ἐ-
 φ' οἷς καὶ τὴν κατὰ κοινὸν ὑπὸ τοῦ δήμου
 10 καὶ κατ' ἰδίαν ὑφ' ἐκάστου τῶν πολιτῶν ἀ-
 παντᾶσθαι αὐτῇ συμβαίνει ἀποδοχὴν καὶ
 εὐχαριστίαν, τιμημένην ἐπιφανέσει κα[ι]
 ἐνδόξοις τιμαῖς καὶ ἀξίαις τῆς τε τῶν προ-
 γόνων ἀρετῆς καὶ καλοκαγαθίας καὶ τῆς
 15 ἰδίας πρὸς τὸν δῆμον ἐκτενείας, δι' ἧς καὶ τὴν
 πατρίδα καλλίονα καὶ ἐπιφανεστέραν καθέ-
 στακεν, ἐπιγεγραφεῖά τε ἐπὶ τὸ συντετελεσ-
 μένον βουλευτήριον κατὰ τὰ προεψηφισμέ-
 να προεῖρηται καὶ τῶν πρὸς φιλανθρωπίαν
 20 ἀνηκόντων ἐπίδοσιν ποιήσασθαι καὶ δέ-
 δωκεν εἰς θυσίαν καὶ εὐωχίαν τῇ τε βουλῇ
 τῇ πανδήμῳ στατῆρας πεντήκοντα καὶ
 εἰς τὸν παρασταθησόμενον τῇ θυσίᾳ βοῦν
 ἀργυρίου Ἀττικοῦ δραχμὰς ἑβδομήκον-
 25 τα καὶ οἴνου παλαιοῦ προχοῦς πεντήκοντα
 καὶ τῶν φυλῶν ἐκάστη καὶ τοῖς παροίκους
 τὸ ἴσον πλῆθος, καὶ γλυκιεῖν ἐν τῷ συντετε-
 λεσμένῳ ὑφ' ἑαυτῆς βουλευτηρίῳ τοὺς
 τε πολίτας καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς κατοι-
 κοῦντας ἐν τῇ πόλει ἕδεδοχθαι τῷ δή-

Res. 1 — Kirābe No. 1 = Fig. 1 — Inscription No. 1

Res. 2 — Kitābe No. 2 (1a) = Fig. 2 Inscription No. 2 (1a)

Res. 3 — Kitâbe No. 2 (II) = Fig. 3 — Inscription No. 2 (II)

- μφ ἐπαινέσαι Ἀρχίππην καὶ ἐν τούτοις κα[ί]
ἀποδεδέχθαι μετὰ πάσης εὐνοίας τὴν
προαίρεσιν αὐτῆς καὶ τὴν πρὸς τὴν πατρίδα
ἐκτένειαν καὶ φιλαγαθίαν· ἐδόθη Τερφ[εῖ]-
35 ου δωδεκάτη ἐπὶ Ἀπολλοδώρου τοῦ Διο[γέ]-
νου.
- (b) ψήφισμα περὶ θυσίας ὑπὲρ Ἀρχίππης.
ἔδοξε τῇ βουλῇ· γνώμη στρατηγῶν καὶ φυλάρ-
χων καὶ τῶν συνέδρων· ἐπειδὴ Ἀρχίππης τῆς Δι-
40 καιογένου εἰς ἐπισφαλῇ καὶ ἐπικίνδυνον ἐνπε-
σοῦσης ἀσθένειαν ἠγωνίασεν ὁ δῆμος διὰ τὸ ἐ-
κτενῶς διάκεισθαι πρὸς αὐτὴν, ὑπάρχουσαν
εὐτακτον καὶ σώφρονα καὶ ἀξίαν τῆς τε ἰδίας
45 καὶ τῆς τῶν προγόνων καλοκαγαθίας, καὶ πολ-
λὰς καὶ μεγάλας ἀποδείξεις πεποιῆσθαι τῆς
πρὸς τὴν πατρίδα εὐνοίας τε καὶ φιλαγαθίας, νῦ[ν]
δὲ σὺν τῇ τῶν θεῶν προνοίᾳ ἐν βελτίονι ὑπαρ-
χούσῃ διαθέσει ἠδόμενος μεγάλως ὁ δῆμος ἐπὶ
τῇ σωτηρίᾳ αὐτῆς καλῶς ἔχον ἠγεῖται καὶ οἴκε[ῖ]-
50 ον τῆς οὔσης αὐτῶ πρὸς Ἀρχίππην εὐνοίας ἐπιτε[ε]-
λέσαι τοῖς θεοῖς ἐπὶ τούτοις τὰ πρέποντα χαρισ-
τήρια· δι' ὃ καὶ ἐπ' ἀγαθῇ τύχῃ δεδόχθαι τῶ δῆ-
μῳ τοὺς στρατηγούς θυσίαν ἐπιτελέσαι τοῖς[ς]
θεοῖς ὑπὲρ τῆς Ἀρχίππης σωτηρίας καὶ ὑγίει-
ας. Δίο[υ] ἐπὶ Ἀθηναίου τοῦ Ξένωνος

Tercümesi: I(a). . . . . fazileti ve kendisine göstermiş olduğu hüsnüniyetten dolayı. Yanına da, aynı kaide üzerine, onun başına bir çelenk koymakta olan Halk'ın insan boyundan büyük tunç heykeli dikilsin; gene de aynı kaide üzerine babası Lakrates oğlu Dikaiogenes'in aşağıdaki şekilde bir yazıt taşıyan heykeli dikilsin: "Halk, Lakrates oğlu Dikaiogenes'i (tebcil etti)". Bundan başka, önümüzdeki Dionysia yortusunda, çocukların yarışmalarında, agonotet, Dikaiogenes kızı Arhippe'nin başına, fazileti ve Halk'a göstermiş olduğu hüsnüniyetten dolayı bir altın çelenk koysun, ve kendisi ön sırada bir yere davet edilsin. Yukarıdaki şeref nişaneleri, hem şimdi görevlendirilen hem de gelecekte görevlendirilecek olan agonotetler tarafından, tıpkı diğer hayır sahipleri için yapıldığı gibi ilân edilsin. Sonra da, Arhippe vefat

ettiği zaman, ozamanki prytanis, yukarıda tayin edildiği şekilde ilân ederek, kendisine bir altın çelenk sunsun; ve diğer hayır sahipleriyle aynı yere gömülsün. Ve heykellerle kaidenin bir an evvel yapılması için, kardeşi Dikaiogenes oğlu Olympios'tan lâzım gelen parayı iade edilmemek şartıyla hibe etmesi ve mezkûr heykellerle kaideyi Arhippe'nin tercih edeceği şekilde bizzat hazırlaması talep edilsin. İşbu karar şehrimizin ve vatandaşların selâmetine uygun olsun. Metrophanes vazifede iken Terpheios ayında (verildi).

I (b) Arhippe'nin verdiği teberru ve ziyafet münasebetiyle Phyle'lerin yapacakları kurban merasimleri hakkında karar.

Generaller, phyle başkanları ve âzaların teklifi üzerine Senato karar verdi. Mademki Dikaiogenes kızı Arhippe, kendi âlicenaplığına ve vatana her zaman göstermiş olduğu hüsnüniyet ve cömertliğine uygun olarak, hayırhahlığını ve yardımseverliğini belirtmek için hiç bir fırsat kaçırmıyor, öyle ki hem bütün Halk hem de vatandaşların herbiri tarafından takdir ve minnettarlıkla karşılanmaktadır, ve ecdatlarının erdem ve âlicenaplığına ve kendisinin Halk'a karşı olan yardımseverliğine uygun olarak parlak ve şanlı mükâfatlarla tebci edilmiştir; zira bu şekilde vatanını daha güzel ve daha parlak bir hale sokmuştur; şimdi de, Halk'ın müsaade ettiği heykeller, yani kendisine Halk tarafından bir çelenk sunulmakta olan Arhippe ile babası Dikaiogenes'in heykelleri yapıldıktan ve Arhippe'nin takdis ettiği Senato binasının önüne dikildikten sonra, insan sevgisini göstererek Umumî Senato'ya kurban ve ziyafet için elli stater, ve her phyle'ye altmış stater, ve Kyme'de oturan yabancılarla azatlılara elli stater hediye ettiği gibi, vatandaşlara ve şehirde oturan diğerlerine şekerlemeler dağıtmıştır; işte bu yüzden de Halk, Arhippe'yi methederek onun davranışını ve vatanına karşı olan fedakârlık ve cömertliğini en büyük teveccüh ile kabul etmeğe karar vermiştir. Kallippos vazifede iken Terpheios ayında bütün Generaller bu teklifte bulundular.

I (c) Arhippe için yapılacak kurban merasimi hakkında karar.

Generaller, phyle başkanları ve âzaların teklifi üzerine Senato karar verdi. Mademki Dikaiogenes kızı Arhippe vahim ve tehlikeli bir hastalığa tutulunca Halk, kendisine karşı beslediği teveccüh dolayısıyla pek fazla üzölmüştür —zira uslu ve mutedil ve hem ecdatlarının hem kendi âlicenaplığına uygun bir şekilde davranarak vatanına karşı olan hüsnüniyet ve hayırhahlığını birçok önemli hususlarda göstermiş-

tir— şimdi de tanruların rızasıle sıhhati düzelince Halk, kurtuluşuna ziyadesiyle sevinerek bu vesile ile tanrulara gereken şekilde minnettarlığını göstermeyi münasip ve Arhippe'ye karşı olan iyiniyetine uygun görmektedir; işte bu sebepten dolayı Halk, Generallerin Arhippe'nin kurtuluş ve sağlığı için tanrulara bir kurban merasimini hazırlamalarına karar vermiştir. Uğurlu olsun. Athenaios vazifede iken Terpheios ayının yirmibeşinde bütün Generaller bu teklifte bulundular.

II (a) Phyle'lerin yapacakları kurban merasimleri hakkında karar.

Generaller, phyle başkanları ve âzaların teklifi üzerine Senato karar verdi. Mademki Dikaiogenes kızı Arhippe, kendi âlicenaplığı ve vatana her zaman göstermiş olduğu hüsnüniyet ve cömertliğe uygun olarak, hayırhahlığını ve yardımseverliğini belirtmek için hiç bir fırsat kaçırmıyor, öyle ki hem bütün Halk hem de vatandaşların herbiri tarafından takdir ve minnettarlıkla karşılanmaktadır, ve ecdatlarının erdem ve âlicenaplığına ve kendisinin Halk'a karşı olan yardımseverliğine uygun olarak parlak ve şanlı mükâfatlarla tebci edilmiştir; zira bu şekilde vatanını daha güzel ve daha parlak bir hale sokmuştur; şimdi de, kendi tarafından inşa ettirilmiş olan Senato binasına önceden kararlaştırılan kitabeyi yazdıktan sonra, insan sevgisini göstererek Umumî Senato'ya kurban ve ziyafet için elli stater ve kurban merasiminde bulundurulacak öküz için Attika parasiyle yetmiş drahme, ve elli testi yıllanmış şarap, ve her phyle ve bütün yabancılara aynı miktarı vermiş, hem de kendi tarafından inşa ettirilmiş olan Senato binasında vatandaşlara ve şehirde oturan diğerlerine şekerlemeler dağıtmağı vaadetmiştir; işte bu yüzden de Halk, Arhippe'yi methederek onun davranışını ve vatanına karşı olan yardımseverlik ve cömertliğini en büyük teveccüh ile kabul etmeğe karar vermiştir. Diogenes oğlu Apollodoros vazifede iken Terpheios ayının on ikisinde verildi.

II (b) Arhippe için yapılacak kurban merasimi hakkında karar.

Generaller, phyle başkanları ve âzaların teklifi üzerine Senato karar verdi. Madem ki Dikaiogenes kızı Arhippe vahim ve tehlikeli bir hastalığa tutulunca Halk, kendisine karşı beslediğı teveccüh dolayısıyla pek fazla üzölmüştür —zira uslu ve mutedil ve hem ecdatlarının hem kendi âlicenaplığına uygun bir şekilde davranarak vatanına karşı olan hüsnüniyet ve hayırhahlığını birçok önemli hususlarda göstermiştir—şimdi de tanruların rızasıyle sıhhati düzelince Halk, kurtuluşuna

ziyadesile sevinerek bu vesile ile tanrılara gereken şekilde minnettariğini göstermeği münasip ve Arhippe'ye karşı olan iyiniyetine uygun görmektedir; işte bu sebepten dolayı Halk, Generallerin Arhippe'nin kurtuluş ve sağlığı için tanrılara bir kurban merasimini hazırlamalarına karar vermiştir. Uğurlu olsun. Xenon oğlu Athenaios vazifede iken Dios ayında (verildi).

Apart from the difference in the size of the letters on the two sides of the stone, the script is uniform throughout, and might well be the work of a single lapicide. If so, he has done his work remarkably well. In 113 lines of text there seems to be nothing that must be attributed to him as an error. The redaction also leaves little to be desired. A severe critic might no doubt prefer τετιμαμένα (dative) in I b 29 (cf. II a 12) and πεποιημένην rather than the infinitive in I c 50 (cf. II b 45); in II a 15 there is no strictly logical antecedent for the relative $\delta\varsigma$ ⁵, and in II a 27 there is nothing which can properly govern the future infinitive γλυκιεῖν; but in general the phrasing is correct and characteristic of the period. The deponent use of the middle ἀπάντασθαι in I b 28 (cf. II a 11) does not appear to be quoted elsewhere.

It is not easy at first sight to know quite what to make of these texts. We have five decrees in honour of a certain lady named Archippe: on the front of the stone two in the Aeolic dialect and one in the Attic koine, on the flank of the stone two, both in Attic, of which the former largely repeats the second on the front, but with more detail in the middle, and the latter repeats word for word the third on the front except for the tailpiece at the end. What is the explanation of these repetitions and partial repetitions, in one case in the same dialect, in the other case in different dialects? I c and II b are both dated in the year of Athenaeus (called in one case only 'son of Xenon') but in different months; the others are all dated in different years. What temporal and causal relationship between the parts does this imply?

There is further the question of the dialect. The reader's immediate impression is that the Aeolic is, if I may so express it, half-hearted. Apart from such Attic-koine forms as ἀπο-, ἀνα-, μετά, πρύτανις, χαλκέαν, χρυσέω, the addition of iota to the dative plural in -οις, -αις,

⁵ In the parallel passage Ib 31 we have apparently the genitive singular, with ἐκτενείας as antecedent.

is intermittent. For psilosis the evidence is slight, but consistent as far as it goes. The aspirate is given to the relative (καθότι, ἐφ' οἷς), which is itself an importation from the koine, but not to ἐκάστω (I a 28). In commenting on another Cymaeian inscription (Schwyzer 647), which dates from the time of Augustus and is similarly couched in a degraded Aeolic, C. Buck remarks (*Greek Dialects* p. 219) that it is "a characteristic example of the artificial revival of the dialect in imperial Roman times"; any such explanation of our texts is ruled out by the style of the script, and we must admit at least some of the faulty features at a date earlier by some 150 years.

But more remarkable than this: the heading of Ib, and the dating of both Ia and Ib, are in Attic. One sees no reason for this in the ordinary way, and it can hardly fail to suggest that the dates are not those of the original passing of the decrees but of the decision at some later time to inscribe them on the present stone. Yet the dates are different, so that two separate decisions would be postulated. Nor would this help to explain the relationship between Ib and IIa; neither of these is a copy of the other, for apart from the difference of dialect the middle portions differ considerably. And these middle portions are the parts that matter; the beginning and the end are formalities that might be repeated on quite separate occasions. The benefactions recorded in the middle parts are closely similar— 50 staters for a sacrifice and banquet to the Council, presents of money to each of the tribes and to the resident aliens, and a distribution of sweetmeats to all inhabitants of the city. But the details vary: IIa makes further mention of the ox for the sacrifice and wine for the banquet, and the sums assigned to the tribes are not the same. Moreover, whereas Ib 39 has ἐγλύκισεν, in IIa 27 we find only the future infinitive γλυκίεῖν, implying merely a promise. Given further the difference of dialect and date, we must surely conclude that Ib and IIa are two quite separate decrees.

Neither Ib nor IIa confers any honours on Archippe: they simply express the People's gratitude. The honours are conferred in Ia, of which the preserved part does not record her services, and include a group of statues showing Archippe being crowned by the People, and her father Dicaeogenes. These are referred to in Ib 32 as having now been made and set up. It seems likely therefore that in point of time IIa comes first, recording the People's gratitude for Archippe's promise to make the benefactions mentioned; this was followed (per-

haps in the next year) by Ia, conferring honours upon her, and this again still later by Ib, recording the implementation of the honours and the actual performance of her earlier promises⁶. The delay was surely due to her severe illness, recorded in Ic and IIb; it is possible (though not of course necessary) that the provision for her burial in Ia 11 ff. was prompted by the dangerous nature of her sickness. We need not suppose that δέδωκεν in IIa 20 means merely "offered" or "promised"; the money may have been already given, but its application to the purposes intended was postponed by reason of the illness.

One or two puzzling features remain. It appears that the two dialects were used indifferently and that no significance is to be attributed to the heading and dating of Ia and Ib; certainly it would be wrong to imagine that the Aeolic must be earlier than the Attic. But why was the decree for a sacrifice in thanksgiving for Archippe's recovery written out twice in the same terms, dated in the same year (apparently) but in a different month? We must, I think, conclude that this appearance is deceptive and that the two dates are in fact of different years; either Athenaeus and Athenaeus-son-of-Xenon are two different men, or the same Athenaeus was re-elected a few years later. We may perhaps guess what happened. The stone is standing in the line of the city wall and is likely to have formed part of a gateway; only an excavation could prove or disprove this, but the curiously unsymmetrical placing of the text on the left flank might be explained if the block was not free-standing. It is certainly not a stele, nor can it be the base of the statue decreed to Archippe, which we know carried a group of three, one of them over life-size, and was erected in front of the Council-House. Possibly then the sequence of events was something like this: Archippe made her donation (IIa), but before it could be applied she fell dangerously ill. On her recovery IIb was inscribed in thanksgiving and honours decreed to her (Ia); later, when the honours and the benefactions had been implemented, the People expressed their gratitude again (Ib). Meanwhile reconstructions had been carried out at the gate, and the left flank became covered up; IIb therefore needed to be repeated on the face of the stone (with the new date), but the same need was not felt in the case of IIa, whose contents were in their essence contained in Ib.

⁶ With apparently some small changes in the amounts distributed.

Alternatively we may suppose that IIa was in fact reinscribed on the face of the stone which stood above ours; we know that this stone carried at least the beginning of Ia.

Four of the five decrees are dated in the month of Terpheios. This month was previously known —or almost so. Another inscription of Cyme (*BCH* XII (1888), 360 = Schwyzer 646) is dated μῆννος Τέρφειος, and a decree of Mytilene or Eresus found at Magnesia-ad-Maeandrum (*Inscr. von Magn.* 52 = *IG* XII Suppl. 138) is dated τῶ μῆννος τῶ [Τε]ρφείωι⁷. H. von Gaertringen (*IG* XII Suppl. p. 17) gives a list of the Lesbian months, in which Terpheus figures as the eighth or ninth, corresponding to Metageitnion or Boedromion⁸. It seems therefore that Τερφεῖος was the normal form of the name, with Τερφεύς admitted at Cyme as an alternative.

⁷ [Ῥ]ρφείωι Kern, *Inscr. von Magn.* loc. cit.; corr. Bechtel *Aeol.* 61. The iota is evidently an error.

⁸ By a slight slip he quotes for Terpheus the decree from Magnesia.

II İNCİ BAYEZİD'İN OĞULLARINDAN SULTAN KORKUT

Ord. Prof. İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI

Sultan Bayezid'in oğulları :

Sultan İkinci Bayezid'in Abdullah, Şehinşah, Alemşah, Ahmed, Korkut, Selim, Mehmed, Mahmud adlarında sekiz oğlu vardı. Bunlardan en büyük oğlu Abdullah 5 Şevval 888 ve 6 Kasım 1483'de *Konya* valisi bulunurken ve Şehinşah 5 Rebiulâhir 917 ve 2 Temmuz 1511'de yine *Konya* valisi iken ve şehzade Alemşah 909 h 1503 *Manisa*'da (Çelebi Sultan) yani vali bulunduğu sırada ve Şehzade Mehmed 910 h 1504 m'de *Kefe* Sancak beyi iken ve şehzade Mahmud ise 913 h 1507 m'de *Manisa*'da Sancak beyi bulunduğu esnada vefat ettiklerinden Sultan Bayezid'in son zamanlarında büyüğü Ahmed, ortancası Korkut ve en küçükleri Selim olmak üzere hayatta üç oğlu kalmıştı¹.

Sultan Korkut bir kayda göre 872 h 1467 m ve diğer kayda göre de 874 h 1469'da *Amasya*'da babasının orada vali bulunduğu zaman doğmuştur.

Korkut'un validesi, Nigâr Hatun olup Bayezid'in kızı Fatma Sultan'la ana, baba bir kardeşdirler².

Şehzadelerin Sancak Beylikleri :

Eyalet ve sancaklara tayin edilen Osmanlı şehzadelerinin Devlet divanındaki memurlar ve hizmetler gibi kendilerinin maiyyetlerinde

¹ *Lâtiî tezkiresinde* (matbu nüsha) s. 65, 66 Ahmed'in Korkut'tan büyük olduğu zikrediliyor; Artus Tomas'da Ahmed'in büyük olduğunu, Kınalızâde Korkut'un Ahmed'ten büyük olduğunu *Tâc-üt-Tevarih Heşt Bihîst*'den naklen (c. 2, s. 185) Sultan Bayezid'den rivayetine göre Korkut'un Ahmed'in küçüğü olduğunu İbn İyas (c. 4, s. 270) Korkut'un Ahmed'ten büyük gösteriyor. Müstakimzade *Tezkire't-ül Hattatin*'de (s. 368) Korkut'un sekiz biraderinin yaşca ikincisi olduğunu ve Evliya Çelebi (c. 1, s. 341) Korkut'un, Ahmed'ten küçük olduğunu ve İbn Kemal'de (c. 9) Korkut'un Ahmed'in küçüğü bulunduğunu kaydediyorlar.

² Fatma Sultan validesinin ruhu için *İznik*'te Eşrefzade türbesine 915 h. 1509 m. tarihli vakıf yapmıştır (Vakıflar Umum Müdürlüğü vakfiyeleri defter 1255 başlar s. 53).

vezir makamında lalaları, defterdar, nişancı, silâhdar, kâtip, çavuş, müteferrika, zaim, ulufeci ve saire gibi hizmet erbabı bulunurdu. Bu maiyyet ve bilhassa lala ile defterdar ve nişancı divan-ı hümayun tarafından tayin edilir ve mûtemed şahsiyetlerden olurdu. Bunlardan lalalar bilhassa şehzadenin bütün ahval ve harekâtından divan-ı hümayunu ve o vasıta ile Pâdişahı haberdar ederlerdi.

Eyalet veya sancaklardaki şehzadelere (*Çelebi Sultan*) denildiği gibi bazan da Sultan Ahmed, Sultan Korkut gibi adlariyle de zikredilirlerdi. Çelebi Sultanlar başlarına kızıl Borklu altın üsküf giyerler ve Ak tuğ takarlardı.

Şehzade divanlarının işlerini lalalar görürlerdi. Çelebi sultanlar divan-ı hümayuna yazdıkları kaime yani tahriratlarda işin îcabına göre bazan imzalarını korlar ve bazan da pençe denilen yine isimleri yazılı bir usul ile imzalarını atarlardı. Yani divan-ı hümayundaki vezirâzam veya divan heyetine yazdıkları tahriratın aşağı kısmındaki satırların sağ tarafına (*muhibb ül müştak Korkut*), (*Sultan Ahmed muhibbi bî minnet*), (*Muhibb-i bî minnet Ahmed*), (*Şehinşah muhibb-i bî iştibah*) gibi pençe korlardı. Bununla beraber resmî olarak yalnız imzalı yani pençesiz mektupları da görülüyor³.

Divandaki paşalara yani divan heyetine yazdıkları mektuplar hususî ise mektupların sonuna aynı ibareyi havi imzalarını korlardı. Doğrudan doğruya pâdişaha maruzatları olursa arizalarının sonuna (*abd-ül fakir Korkut ül hakir*) gibi isimlerini yazarlardı. Diğer devlet erkânı vezirler de aynı tarzda arizalarını imzalarlardı. Eğer yazdıkları tahrirat maiyyetlerinden birine gönderilirse pençelerini, mektubun baş tarafından ikinci ve üçüncü satırların sağ tarafına çekerlerdi.

Divana yazdıkları tahriratın elkabi :

(*Hazret-i pâşâyân'ı izam Hazret-i pâşâyân Ezzam Allahü mealihim ilâ yevm il kıyam*) veya yine buna benzer (*Hazret-i pâşâyân'ı izam şeyyedallahü erkân-ı devletehünnüm ilâ yevm il kıyam*) gibi başlıklı olurdu.

Korkut'un ilk zamanları :

Sultan korkut arapça olarak küffar mallarının (harp ganimetlerinin) helâl olduğuna dair telif etmiş olduğu (*حل الاشكال الافكار في حل*)

³ *Topkapı sarayı arşivi* numara 2597. Bu vesika da pençe yerine tahriratın sonunda imzası vardır.

Hall-il eşkâl-ül-efkâr fi hill-i emval-il küffar) isimli eserinde kendi elyazisiyle olan kayıttan, adının Mehmed, mahlasının KORKUT ve künyesinin de ابو الخير Ebü-l hayr olduğu anlaşılmaktadır⁴. Şiirlerinde *Harimî* tehallüs ederdi. Lâtifi'ye göre hacca gitmeğe niyet ettiği sırada bu mahlası almıştır⁵.

Korkut ilk okuma çağına gelince babasının yanında tahsile başlamış Amasyalı meşhur Hattat Şeyh Hamdullah'dan yazı meşk etmiş, sünnet edilmek üzere büyük babaları Fatih Sultan Mehmed tarafından istenmesi üzerine diğer kardeşleri Şehinşah, Alemşah, Ahmed ve Selim ile birlikte 885 h. 1480 m. de *İstanbul* sarayına gönderilmiştir. Aynı zamanda *Konya* valisi bulunan Cem'in oğlu Oğuzhan'da getirilmiş ve bu şehzadelerin hepsi sünnet edilmişlerdir⁶. Korkut'un *İstanbul*'a gönderildiği sırada yaşının on veya on iki olduğu anlaşılıyor⁷.

Şehzadeler sünnet edildikten sonra yaşları diğerlerinden büyük olan Şehinşah'a *Menteşe* (Muğla) Ahmed'e *Çorum* sancakları verilmiş, Selim babasının yanına gönderilmiş, diğer şehzadelerle Cem'in oğlu Oğuzhan büyük babalarının yanında kalmışlardır⁸.

Fatih Sultan Mehmed 4 Rebiulevvel 886 perşembe ve 3 Mayıs 1481'de vefat ettiği zaman⁹ sağ olarak büyüğü Amasya valisi Bayezid, küçüğü Karaman valisi Cem adlarında iki oğlu kalmıştı.

العبد الفقير المفتقر الى رحمة ربه العفي المقتدر آمل الفضل الرحمانى و راجى الهدى المنانى⁴
ابى الخير محمد قورقود العمانى بن ابى يزيد بن محمد بن محمد بن مراد بن محمد بن ابى يزيد بن مراد
بن اورخان بن عثمان بنسب اولاده

(*Ayasofya kitapları numara 1142*)

⁵ *Lâtifi tezkiresi matbu nüsha s. 66.*

⁶ 885 senesi sur-ı sürur bahşê bünyad urup şâhâne cemiyet etti nebireleri Sultan Şehinşah'ı Sultan Ahmed'i ve Sultan Korkud'u ve Sultan Mahmud'ı ve Sultan Alem'i ve Sultan Selim'i ve Oğuzhan'ı cem edip sünnet etti (*Ibn Kemal c. 7, s. 588*) şehzade-i âzam Sultan Abdullah'ı everüp merhum Sultan Mustafa kızı duhter-i ferhunde ahteri ana verdi. Dügünden sonra Abdullahı darul mülki kadimine ki *Magnisa* idi gönderdi" (s. 590). Bayezid'in oğullarından Mehmed'in sünnet edildiğine dair bir kayıt olmadığına göre, bunun henüz pek küçük olduğu zannolunur.

⁷ Spandoni'nin yazdığına göre Fatih'in bir sene sonra vefatı gözönüne alınca bu 1480 senesinde Korkud'un dokuz yaşında olduğu anlaşılıyor. Fakat olaylara göre yaşı her halde ondan yukarı olacaktır.

⁸ *Ibn Kemal c. 7, s. 590.*

⁹ Fatih Sultan Mehmed'in vefatını Oruç Bey (s. 131) Rebiulevvelin üçüncü perşembe günü; Âli (s. 99) aynı ayın dördüncü cuma günü, *Nuhbetüt*

Sultan Cem'e mütemayil olan vezir-iâzam Karamanî Mehmed Paşa, Fatih'in cenazesinin *İstanbul*'a getirildiği gün başlayan ısyan neticesinde Bayezid'in hükümdarlığını isteyen yeniçeriler tarafından katledilmesi üzerine *İstanbul* muhafızı İshak Paşa vezir-i âzam vekili olmuş¹⁰. Ve sür'atle *İstanbul*'a gelmesi için Bayezid'e üst üste mektuplar yollamıştır¹¹.

İshak Paşa devlet adamlarıyla görüşerek Bayezid'in *Amasya*'dan gelmesine kadar saltanat makamının boş kalmaması için 4 Mayıs 1481'de yani Fatih'in vefatından bir gün sonra sarayda bulunan Bayezid'in Korkut ve Alemşah ve Mahmud isimlerindeki üç oğlunun en büyükleri olan Korkud'u^{11a}, babasının gelmesine kadar hükümdar ilân eylemiştir¹².

Sultan Korkut babasının *İstanbul*'a gelmesine kadar muhtelif kayıtlara göre on beş, onaltı veya onyediyedi ve onsekiz gün 22 rebiul-evvel ve 21 Mayıs tarihine kadar¹³ hükümdarlık etmiş ve yeniçerilerin

tevarih (s 36) gün gösterilmeyerek Rebiulevvelin dördüncü günü ve *Tarihi ebü'l Feth* (s. 174) Rebiulevvelin dördüncü perşembe günü *Şakayik tercümesinde* yine aynı tarih ve gün ve Hammer tarihinde (*Ata Bey tercümesi c 3, s. 214*) 1481 mayısının üçüncü perşembe gününe rastlayan Rebiulevvelin dördüncü ve *Mir'at-ı Kâinat* (c. 2, s. 313) ve *Tac üt-Tevarih* (c. 2, s. 536) ve *Müneccimbaşı* (c. 3, s. 400) Rebiulevvelin dördüncü perşembe günü olarak göstermektedirler. *İbn Kemal de* (s. 595) Rebiulevvelin dördünde perşembe günü *Tekür çayırı* menzilinde vefat ettiğini kaydetmektedir.

¹⁰ Fatih Sultan Mehmed Anadolu tarafına sefere çıktığı zaman ihtiyar vezir İshak Paşa'yı *Silifke*'den getirip *İstanbul* muhafızı olarak bırakmıştı (*Tac-üt-Tevarih c. 2, s. 3*).

¹¹ Belleten sayı 97 (sene 1961 ocak).

^{11a} *Sicill-i Osmanî*, Alemşah'ın Korkud'dan bir yaş büyük olduğunu beyan ediyor. Öyle olsa idi Alemşah'ın başka bir mazereti yoksa onun babasına vekil olması icap ederdi; filhakika bazı kayıtlarda Alemşah'ın Korkut'tan büyük olduğunu gösterirler. *İbn Kemal* tarihindeki şehzadeler eğer yaş sırasıyla yazılmışlar ise (s. 588) Alemşah'ın Korkut'tan küçük olduğu görülür.

¹² *Tarih-i Ebü'l-Feth s. 177* ve *Tac-üc-tevarih* (c. 2, s. 3) ve *Bihîştî, Solakzâde* ve *Müneccimbaşı*. Bir tehlikeye uğramaktan korkan Bayezid'in tereddütsüz gelmesi için *İstanbul* muhafızı vezir İshak Paşa tarafından Bayezid'e gönderilen arıza tarafımdan (Belleten sayı 97 sene 1961) de yayınlanmıştır.

¹³ *Tarih-i Ebü'l-Feth, Bihîştî, Tac-üt-Tevarih, Âli, Solakzade, Müneccimbaşı* ve *Hammer* (*Ata Bey tercümesi*) tarihleri ve bunlardan Dursun Bey tarihi (*Tarih-i Ebü'l-Feth s. 180*) Bayezid'in yirmi iki Rebiulevvelde *Bihîştî s. 142* Rebiulevvelin yirmi yedisinde cülûs ettiğini ve *Tac-üt-Tevarih* (c. 2, s. 5) yirmi birinci pazar günü *İstanbul*'a geldiğini yazarlar *Nuhbe't-üt-tevarih*'de aynı günün gösterir, *Âli* ise rebiul-

yevmiyelerine bir miktar terakkı verilmiş ve bu suretle ısyan bir müddet tavsamıştır¹⁴. Yeniçeriler korkunç olan bu ısyanda levendlerle beraber hareket ederek çok fenalık yapmışlardır¹⁵.

KORKUT'UN SANCAK BEYLİĞİ

İkinci Bayezid'in hükümdar olmasından sonra *Konya* valisi bulunan kardeşi Cem Sultan, muhalefete kalkarak o da hükümdarlığını ilân edip *Bursa*'ya kadar gelmiş ve namına sikke kestirmişti. Bunun üzerine Sultan Bayezid Cem'e karşı kareket ile Anadolu tarafına geçtiği sırada Şehzade Korkut'un *İstanbul*'da bırakılmış olduğu anlaşılıyor¹⁶.

Korkut daha sonra 888 senesi Zilkadesinin sonuncu günü (30 Aralık 1483) sancağa çıkmak üzere vezir-iâzam İshak Paşa'nın sarayına çıkarılmış kendisine, validesine ve maiyyetine maaşlar tahsis olunmuş ve aynı zamanda Sancak beyliği alâmeti olarak kendisine bazı eşya ile at, deve ve katır verilmiştir.

Korkut'un İshak Paşa sarayından çıktıktan sonra haslarla sancağa tayin edilinceye kadar kendisine günde yüz, validesine elli, tayasına yedi, dadısına beş, lalasına elli, kapı ağasına beş, altı nefer iç oğlanına ikişer akçeden on iki, üç kapıcıya üç akçeden dokuz akçe tayin edilmiştir¹⁷.

evvelin sekizinci günü geldi diyerek fahiş hata yapar. *Müneccimbaşı* (c. 3, s. 401) Bayezid'in cülüsünü rebiulevvelin yirmisinde gösterir. *Mir'at-ı Kâinat* (c. 2, s. 417) Tâc-üt-tevarih gibi yirmi bir rebiulevvel pazarı kaydeder. *Hammer* (*Ata Bey tercümesi* c. 3, s. 242) Bayezid'in 22 Rebiulevvel ve 21 mayısta cülüsünü yazar. *Sehi Bey* tezkiresinde (matbû eser s. 18) Korkut'un onsekiz gün hükümdar olduğu kayıtlıdır.

¹⁴ *Sehi Bey Tezkiresi* s. 18.

¹⁵ *Âli* (basılmamış kütüphanemizdeki birinci cilt s. 155).

¹⁶ *Halkondil zeyli Artus Tomas* s. 332.

¹⁷ *ثمان و ثمانين و ثمانمائة* Semane ve Semanîne ve Semanemie zilkade selhinde Korkut Çelebi طال بقاه tâle beka hazretlerine verilen teşrifdir ki zikrolunur :

“Yüz bin nakid, Altın üskûf kızıl borkile ve ak tuğı ile bir eksi? çukası ağır altınlı frengi krmızı kadifeden, bir şib kırmızı frengi duhavî kadifeden, samur kürkiyele ve altın düğmesiyle bir cübbe kırmızı frengi ve hoyi kadifedir vaşak kürkiyele, gümüştan bir alembaşı alem için, Bursa arşınıyle ondört arşın tafta bir dolama kaftan Bursa'nın altınlı çatma kadifesinden bir imrahurî kaftan, kırmızı frengi duhavî kadifeden altın düğme ile *envâ'ı kaftanlar* : otuz sağış *imrahori*, Bursa'nın kırmızı kemhasından on kaftan yirmi adet hil'at on dördü kırmızı kemha ve on adedi yekrenk kemhadan, altınlı *ن* ermeni kemhası beş kırmızı kemha onbeş pare.

Korkut validesiyle beraber çıkarıldıktan sonra aynı senede vefat eden Karaman valisi Şehzade Abdullah'ın yerine *Saruhan* valisi Şehinşah'ın tayini üzerine Şehinşah'dan boşalan *Saruhan* (Manisa) sancağına tayin olunmuştur¹⁸.

Korkut *Manisa*'ya geldikten sonra mevcut haslarının masrafına yetmediğinden dolayı bunun arttırılmasını babasından rica etmiş ve haslarına çeltik hasılatından bir miktar ilâve olunmuş ise de bunu da yeter görmediğinden mevcudun ziyadelenmesi için tekrar istirhamda bulunmuştur¹⁹.

Sultan Korkut'un *Saruhan* (Manisa) sancak beyliği Osmanlı devletinin *Venedik cumhuriyeti* ve onun müttefikleri olan *İspanya*, *Fransa*, *Aragon ve Sicilya* ile muharebe ettiği devre tesadüf etmişti. 906 h. 1500 m tarihinde müttefikler donanması amirallerinden R-vestayn, ikiyüz kadar donanma on bin Fransız kuvveti ile *Midilli*'yi

ایلك kadife yirmi pare. پشوری onpare. yekrenk kemha, otuz pâre nihali Bursa'nın benek altınlı kadifesinden bir Menemenî kalıçelerinden otuz adet mükemmel eperler beş aded (flama nakış ile bir eper ve altın nakış ile dört eper) gümüş avadanlığı: bir gümüş sini, bir gümüş tepsi, iki gümüş şamdan bir gümüş leğen bir gümüş ibrik.

İstablardan üç tavile at, beş katar katır, on katar deve

Tetimmat-ı teşrif-i Korkut Çelebi tâle beka. fi selh-ı zilkade sene 888
Bakır avadanlığı

Üç sini, yirmi tepsi, yirmi sahan, yirmi tas, dört kazan üç هرق ؟

Cemaat-i Korkut Çelebi tavvelellahü ömrehu

Sipahi oğlanları on dört nefer, silâhtar on bir nefer, ulûfeciler yirmi nefer, çadır mehterleri üç nefer, aşçılar beş nefer. Bâki cemaate hacet olunacak ruznameden görülür.

Beş gün sonra semâne ve semânin ve semânemîc zilhiccesinin beşinde kenduye in'am olunanlardır ki zikrolunur:

İki imrahurî kaftan, Bursa'nın çatma altınlı kadifesinden altın düğme ile iki dolama; validesine dahi on bin nakid akçe.

Korkut Çelebi tâle beka hazretlerinin sancağa çıkmadan evvel İshak Paşa evlerinde iken tasarruf ettiği cihet budur ki zikrolunur:

Çelebi Sultan (yani Korkut'a) bir gün de ulûfe yüz akçe validesine günde elli akçe dayasına günde yedi akçe, dadısına günde beş akçe, lalası İbrahim ağaya günde elli akçe, kapı ağasına günde beş akçe, altı nefer oğlana günde ikişer akçeden on iki akçe, üç nefer kapıcı, her birisi günde üçer akçeden dokuz akçe, cemisi ayda onuç bin yüz kırk akçe, günde 1298 akçe bir ayda 7140, müşahere altı bin akçe (Topkapı Sarayı Arşivi numara 7644).

¹⁸ Hayrullah efendi C. 9. s. 85, 86.

¹⁹ Saruhan sancak beyi Korkut'un haslarının arttırılması hakkında Pâdişaha arızası (*Topkapı Sarayı Arşivi numara 9689*).

muhasara etmişti²⁰. Sultan Korkut Midilli'nin müdafaasına yardım için maiyyetindeki sipahiler ağası emrinde sekizyüz ve *Karesi* (Balıkesir) sancak beyi kumandası altında bir miktar kuvvet sevk etmiş ve bunlar *Ayazmend* (Altınova) limanından *Adaya* sevk edilmişlerdir²¹.

Daha aşağıda görüleceği üzere Sultan Korkut bir devlet adamı olmaktan ziyade zamanını ilmî tetebbuat ile geçiren ve fikrî yorgunluğunu gidermek için kendisinin de üstad olduğu musiki ile vakit geçirmeği âdet etmiş olan bir şehzâde idi. Fiilen idare ve devlet işlerini veziri demek olan lalası ve maiyyetindeki defterdar, niaşancı ve sair divan erkânı görürlerdi. Diğer Osmanlı şehzadelerinin de maiyyetlerindeki divan heyeti ile kendilerine ait muameleleri gördükleri malûm ise de Korkut ilimle olan fazla iştigali sebebiyle devlet işlerini tamamen maiyyetindeki alâkadarlara bırakmıştı.

Korkut, İslâm hukukı olan fıkıhda zamanı İslâm ulemesinin en yüksekleri arasında yer almıştı. Yukarıda bahsettiğimiz ilmî edvar denilen musikide de başta gelen üstadlardandı.

Korkut bu sancak beyliği esnasında vezir-i âzam Hadım Ali Paşa ile çatıştı, babasından isteyip kendisine verilen haslar dolayısıyla Ali Paşa ile arası açıldı. Vezir-iâzamların, *Manisa* sancağına bağlı *İzmir*'de bir kısım hasları vardı, fakat bu haslar *Korkut*'un ihtiyacına karşılık olarak Korkut'a verilmiş ve vezir-iâzamlara buna mukabil başka yerden has tayin edilmiş ve Ali Paşa'dan evvel vezir-iâzam

²⁰ *Midilli* Adasının muhasarasını *Hammer* (Ata Bey tercümesi) c. 4, s. 49'da 906 h 1500 m senesinde olduğu görülüyor. Çünkü Fransızların *Midilli*'yi muhasara ettikleri Sultan Korkut tarafından *İstanbul*'a bildirilmesi üzerine derhal donanma hazırlanarak 6 Cemaziyevvel 906 h. 28 Kasım 1500'de Hersekzâde Ahmed Paşa kumandasıyla kuvvet sevk edilmiştir. (*Hayrullah Efendi* c. 9, s. 126) *Bihîştî tarihi* s. 196 ve *Âşık Paşazâde* s. 262 tarihleri 907 senesini gösterirler. *Tac-üt-tevarih*'e (c. 2, s. 109) mürettep hatası olarak 877 senesi dizilmiştir ki bunun 907 olması icap ediyor. *Rauza't-ül-ebzar*'da (s. 394) da 906 h. 1500 m. tarihi vardır. Garp kaynaklarından nakil yapan *Hammer*'in kaydı doğru olup bunu Kara Çelebizâde de teyid ediyor. Kâtip Çelebi *Tuhfe't-ül-kibar*'da, *Midilli* muhasarasını 1501 olarak göstermiştir. *Bihîştî*, Adanın muhasaradan kurtuluşunu 907 h. 1501 olarak göstermektedir ki Topkapı *Saray* *Arşivindeki* 5027 numaralı *vesika*'da düşmanın adadan çekilişini bu h. 907 1501 senesi olarak göstermektedir. Şu halde 906 h. 1500'de muhasara edilen *Ada* 907 senesinde kurtarılmıştır.

²¹ *Tac-üt-tevarih* c. 2, s. 109 ve *Müneccimbaşı* c. 3, s. 428 ve *Solakzade* s. 313 ve *Tuhfe't-ül-kibar* s. 21.

olan Mesih Paşa, şehzadeye hürmeten bu değişikliğe itiraz eylememiş ise de Hadım Ali Paşa vezir-iâzam olunca *İzmir* haslarının yine kendisine verilmesini istirham eylediğinden bu ilâve has *Korkut*'tan alınarak tekrar vezir-iâzamlara tahsis edilmişti.

Sultan Korkut, kendi sancağı dahilindeki bu hassın kendisinin avlanarak gemilerinin bulunduğu mahalle tesadüf etmesi sebebiyle yine kendisinde kalmasını rica ile bu hususta vezir-iâzama da adam göndermiş ise de müracaatına ehemmiyet verilmediği gibi 907 h 1506'da *Saruhan* sancağından kaldırılarak *Teke* (Antalya) sancak beyliğine naklolunmuş²² *Manisa* yani Saruhan'a da isteği üzerine²³ *Menteşe* (Muğla) sancak beyi Alemşah gönderilmiş²⁴ ve Alemşah'ın üzerindeki *Menteşe* hasları ile beraber *Teke* yani *Antalya* hasları Sultan Korkut'a verilmiştir; fakat Korkut *Antalya* haslarını istemediğinden üzerindeki *Menteşe* hasına ilâve olarak isteği üzerine *Hamit* yani *Isparta* hasları tevcih edilmiştir²⁵.

Korkut'tan sonra *Manisa* sancak beyi olan Alemşah 908 h 1502 m'de vefat ettiğinden yerine *Kastamonu* sancak beyi şehzade

²² Korkut'un validesi Nigâr Hatun oğlunun *Antalya*'ya naklinden sonra 908 Ramazan 1503 martta vefat ederek kale içinde Mevlevî tekkesi haziresine gömülmüştür. Mermerden olan kabir kitabesi şöyledir: Baştaşında

۱ — هذا قبر المرحومة المغفوره ۲ — نكار خاتون بنت عبدالله وهي ۳ — والدة

السلطان قورقود بن بايزيد خان

Haza kabrülmerhumet-ül mağrufe 2 — Nigâr Hatun bint-i Abdullah ve hiye 3 — Valide't-üs-sultan Korkut bin Bayezid Han. Ayaktaşı :

۱ — وقد انتقلت الى رحمة الله ۲ — في شهر رمضان المبارك ۳ — من سنة ثمانيه

و تسمايه

Vekad intekalet ila rahmetillah 2 — Fî şeh-i ramazan ül mübarek 3 — Min sene'ti semaniyye ve tis'amie (*Türk Tarih Encümeni Mecmuası sene 14 s. 338 - Ahmed Tevhid*) ve Antalya livası tarihi - Süleyman Fikri s. 123. Sultan Korkut validesi için *Istanos* (Korkuteli) da vakıf yaptırmıştır. (*Başvekâlet arşivi 166 numaralı tahrir defteri s. 614, 615.*)

²³ *Ibn Kemal* (Millet kütüphanesi) numara 32 s. 105, 106.

²⁴ *Hammer c. 4, s. 23* (Ata Bey tercümesi). *Haber-i Sahih c. 4, s. 137* Korkut'un yerine *Kastamonu* sancak beyi şehzade Mahmud'un tayin edildiğini yazıyor. Fakat Korkut'un yerine *Manisa*'ya Alemşah'ın tayin edildiği ve onun pek az sonra 908 h 1502 de vefat eylediği (*Tac-üt-tevarih c. 2 s. 213*) malûmdur. Şehzade Mahmud, Alemşah'ın ölümünden sonra *Kastamonu*'dan *Manisa*'ya naklolunmuştur.

²⁵ Bu hususa dair 908 zilkade başı tarihli Korkut'a gönderilen ferman (*Topkapı Sarayı arşivi 6356*)

Mehmed getirilmiştir. Bu şehzadenin de 913 h 1507 m de vefat etmesi üzerine Korkut tekrar *Manisa*'ya naklini rica etmiş ise de onun bu isteği Korkut ile arası açık olan Hadım Ali Paşa'nın ikinci vezir-iâzamlığı zamanına rastladığından²⁶ Korkut'un bu arzusu kabul edilmemiştir.

Hadım Ali Paşa, Bayezid'den sonra onun oğullarından *Amasya* valisi Şeşzade Ahmed'in hükümdarlığına taraftar olduğundan devlet merkezine yakın olan *Manisa*'yı Şehzade Ahmed'in hatırı gözetilerek evvelce babasına vekâlet etmiş olan Sultan Korkut'a verdirmek istemiyordu.

Korkut, vezir-iâzamin, pâdişahı biraderi Ahmed'in hükümdar olması tarafına çekmek istediğini haber alınca teessürü artmış ve babasına gönderdiği arapça mektuplarla vâililik istemediğini ve bu işe liyakati olmadığını ve ilmî tetkikatla meşgul olmak için kendisine bir tahsisat verilmesini ve tahsis edilecek paranın helâl mal olarak gayrı müslimlerden alınan cizye hasılatından olmasını rica etmiştir²⁷. Korkut kendisine ihsan edilecek tahsisatın bir kısmının Sakız adası cizyesinden ve diğer kısmının da Rumelideki gayrı müslimlerin cizyesinden olmasını istemektedir.

Korkut'un babasına gönderdiği mektup 913 h 1507 m senesinde vefat eden kardeşi Mahmud'un yerine, istediği *Manisa*'ya tekrar tayin edilmemesinden dolayı olduğu anlaşılıyor. Pâdişah tarafından Korkut'a gönderilen nasihat mektupları şehzadenin kararını önleyemedi. Onun teessürünü gidermek için babası namına kendisine nasihat etmek üzere Bayezid'in îtimad ettiği âlimlerden sabık Anadolu kazaskeri Alâüddin Ali *Antalya*'ya gönderildi²⁸.

²⁶ Hadım Ali Paşa'nın birinci vezir-i âzamlığı 907 h. 1501 den 909 h. 1503 tarihine kadar olup ikinci vezir-i âzamlığı da 912 h. 1506 m den 917 h. 1511 m de Şahkulu harbinde maktul düştüğü tarihe kadardır.

²⁷ Korkut'un Arapça olan mektubunun metni (*Dâvet-ün-nefs-it-tâliha ilel âmâl-is sâliha*) adlı eserinde mufassalan vardır (*Ayasofya kütüphanesi numara 1763*).

²⁸ Alâüddin Ali, Bayezid *Amasya*'da sancak beyi iken onun imamı idi. Bayezid'in hükümdarlığı zamanında kadı olmuş ve Bursa kadısı iken Memlûk devletiyle barışıklık için Bayezid tarafından Memlûk sultanı Kaytbay'a elçilikle gönderilmişti. Sultan Bayezid, oğluna nasihat için Alâüddin Ali'yi *Antalya*'ya göndermiştir. İmam Ali, Korkut'la görüşmesini bir takım uydurma ilâvelerle Pâdişaha anlatmış bunu haber alan Korkut çok üzülmüştür (*Şakayik tercümesi s. 323*).

Alâüddin Ali, babası ağzından Korkut'a bir hayli nasihatte bulunmuş ise de Korkut buna karşı bana saltanat ve eyalet gerekmez demekten başka bir mukabelede bulunmamıştır. Hattâ haslarına, elinden alınmış olan *İzmir* haslarının zam edileceği hakkındaki teklifi de reddetti.

Nihayet haraç akçesinden isteği olan paranın verileceği ve işlerine bakmak için zaim sınıfından bir memurun tayin edileceği va'dine karşı muvafakatini bildirdi, bunun üzerine (5 Şaban 914) ve Kasım 1508 tarihli bir beratla zâhiren tatmin olundu²⁹, ve kendisinin yerine *Teke* sancağının idaresi bir mûtemed şahsa verilerek Korkut ilmî tetebbuatla meşgul olmak üzere *Antalya* kalesine çekildi³⁰ ve bu suretle mesele kapandı zan olundu³¹.

²⁹ Bu hususta Korkut'a gönderilen berattan:

"... Adud-ud-devletü veddünya veddin oğlum Korkut tâle bekah ve nâle fiddareyn. hâliya tasarruf ittdüğü hasların cizyeden tayin olunmasın talep itdüğü icilden ben dahi tecviz edip *Sakız* ceziresi cizyesinden beşyüz elli bin akçe ve Rumeli ve Anadilu cizyesinden on beş kerre yüz bin dahi elli bin akçe (yani bir milyon beşyüz elli bin akçe) salyâne ki cem'an yirmi bir küsur yüz bin akçe olur. Baki tasarrufunda olan dört kerre yüz bin dahi iki bin yedi yüz elli beş akçelik (iki milyon beşyüz ikibin yedi yüz ellibeş akçe) olup tayin edip elyak ve sezavar ve ahra görüp verdim.." Şaban 914 (*Topkapı Sarayı arşivi 6357*) ve *İbn Kemal (Millet kütüphanesi nüshası numara 32 s. 119)*.

³⁰ *İbn Kemal (Millet Kütüphanesi numara 32 s. 119)* Korkut'a hazine den otuz kere yüz bin akçe tahsis olunarak *Antalya* kalesinde oturduğunu yazıyor.

³¹ *Dârr-i meknân*'dan naklen *Âli* (basılmamış birinci cilt. Kütüphanemizdeki nüsha s. 196, 197. Otuz altıncı vaka) *Solakzade* şöyle diyor: Korkut 914 senesi evailinde kapısı halkını dağıtıp kendisi birkaç nefer adam ile *Antalya* sahiline varıp ande temekkün etti. *Solakzade* (Korkut'un altı sene evvel *Antalya*'ya naklini bilmediğinden onun *Manisa*'dan *Antalya*'ya heman geldiğini zannediyor) her çend ki Hüdavendigâr tarafından pend ve nasihati müş'ir haberler irsal olundu cidden kabul kılmadı; hattâ mevali-i izamdan İmam Ali demekle maruf ve meşhur olan Mevlânâ Alâüddin, nesayih ve mevaizle ıslah ümidiyle gönderildi. Asla sözünü dinlemedi, bana saltanat gerekmez kelâmından gayri söz söylemedi, bilâhare haslarına İzmir mukaati ilhak olundu; inad ve istiğnadan yüz çevirmedi. Bâdehu haraç akçesinden berveçhi nakid seneden seneye on sekiz yük akçe verilecek oldu ve zuamadan bir müdir-i umur kimesne tayin olunup çün kârü bardan çekildi bari bu tarik ile eğlensin deyu buyruldu. Şehzade dahi sükût gösterip erkân-ı devlet hele bir mertebe razı ettik tasavvurunda iken beş pâre mülk gemilerini ihzar edip seksen yedi nefer müştera kulları ve elli nefer belli başlı adamı ile 915 Muharrem-ül-haramının evailinde gemilerle *Mısır*'a revan oldu (s. 320, 321).

KORKUT'UN MISIR'A GİDEREK ORADA İKÂMETİ

Bir mütalea :

Osmanlı şehzadelerinin her ne suretle olursa olsun memleket dışına çıkmaları memnudu. Bilhassa bu çıkış dargınlık ve muhalefetle olduğu takdirde hükümdar için büyük üzüntü olurdu. Siyasî sebeplerle Bizans İmparatorlarına rehin olarak verilmiş olan Osmanlı şehzadeleriyle oraya iltica etmiş olan şehzadelerin devletin başına açtıkları gailer tarihlerde görülmüştür. Son olarak Korkut'tan yirmi sekiz sene evvel ibtida Mısır'a ve sonra şövalyelere iltica etmiş olan Cem Sultan'ın ölümüne kadar ne gibi siyasî entrikalar ve hazineden masraflar olduğu malûmdur. İşte bu gibi zaruretler ve vefat eden hükümdarın yerine evlâtlarından kimin geçeceği hakkında bir saltanat kanunu olmaması sebebiyle hükümdarlığı elde eden şehzadenin hayatta bulunan kardeşlerini öldürmesi teamül olmuş ve Fatih Sultan Mehmed'de bu teamülü kanun şeklinde tesbit ettirmiştir³².

Şu halde yeni hükümdar, mühim eyalet ve sancaklara en emniyetli olarak kendi oğullarını tayin etmek suretiyle mevkiinden emin olabilirdi, fakat o hükümdarın otoriter olması birinci şarttı. Sultan İkinci Bayezid oğullarını cidden çok sever ve onların arzularını yerine getirmek isterdi; fakat hastalığı ve tabiaten yumuşaklığı sebebiyle son senelerinde devleti idare işlerini tamamen vezir-iâzam Hadım Ali Paşa'nın eline bırakmıştı. Ali Paşa ise Bayezid'den sonra saltanata – her halde pâdişahın gizli arzusu ile – *Amasaya* valisi Sultan Ahmed'i getirmek taraftarı idi ve muhtelif ahval ve harekâtı da bunu gösteriyordu.

Devlet merkezinde adamları bulunan *Çelebi sultanlar* yani vali şehzadeler, oradaki olaylardan haberdar oluyorlardı. Bilhassa Bayezid'in son senelerinde saltanat işi eyaletlerdeki şehzadelerin dikkatini çekmekte idi, bunların bazıları babalarının yerine geçmek için çalışıyorlar veya hayat kaygusuna düşüyorlardı. Asıl iş bütün idareyi elinde tutan bu vezir-iâzam Ali Paşa'da idi; o da şehzade Ahmed'i tercih ediyor ve babasına saltanatta vekâlet etmiş olan

³² *Kanunnâme-i Âl-i Osman* s. 27 “her kimesneye evlâdımdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizam-ı âlem için katletmek münasıptır; ekser ulema dahi tecviz etmiştir, anınla âmil olalar”.

Korkut'u merkezden uzak tutuyordu. Bundan dolayı Şehzade Ahmed'in arzusu üzerine Sultan Korkut *Manisa*'dan alınarak *Antalya*'ya nakledilmiş ve yerine *Kastamonu* sancak beyi şehzade Mahmud getirilmişti (1502 m). Şehzade Mahmud 913 h 1507 m 'de vefat ettiğinden, Sultan Korkut *Manisa*'ya naklini istemiş ise de şehzade Ahmed'i gücendirmemek için bu isteği red olunmuştu. Bu hâdise Korkut'u çok üzmüş yukarıda görüldüğü üzere babasına mektuplar yazmış kendisine nasihat için adam gönderilmiş ve zâhiren tatmin edilmiş görünerek *Mısır*'a kaçmağa karar vermişti³³.

Korkut'un ansızın Mısır'a gidişi :

Sultan Korkut'a asıl, maksadı olan *Saruhan* yani *Manisa* sancağı verilmeyince yukarıda görüldüğü üzere bazı teklifleri kabul edilerek zâhiren mesele yatışmıştı. Halbuki Korkut yapacağı işi hiç kimseye sezdirmeden tertip etmiş, kendisiyle yapılan anlaşmadan beş ay sonra Korkut, Akbaş isminde bir gemi reisi ile anlaşmış ve kendisinin mülkü olan beş gemiyi hazırlatmıştı.

Bunun üzerine Korkut kölelerinden seksen ve belli başlı adamlarından elli kişi ile³⁴ bu gemilere bindi ve ağırlıklarını da ayrı bir rencber gemisine koydurarak ansızın *Antalya*'dan ayrıldı (915 Muharrem sonu ve 1509 Mayıs). Hareketinden evvel babasına bir arıza takdim etti ve bunda Hazreti Peygamberi rüyasında görüp kendisini hacca dâvet ettiğini ve bundan dolayı *Mısır*'a hareket edip hacdan sonra yine sancağına döneceğini beyan ediyordu³⁵.

Korkut'un böyle birdenbire sancağından ayrılması Sultan Bayezid'i müteessir etti ve haklı olarak yeni bir Cem hâdisesinin

³³ Tuberon, devrine ait yazmış olduğu tarihte babasının şehzade Ahmed'e gösterdiği temayül üzerine, tahttan mahrum kalacak olan Korkut'un *Mısır*'a gidip sultandan yardım istediğini ve sonra Bayezid'in *Mısır* Sultanına hediyeler yollayıp oğlunu geri getirdiğini yazdıktan sonra Korkut'un sonra hükümdar olmak arzusundan vazgeçerek Selim ile dost olarak babasının Ahmed hakkındaki tasavvurlarını ona bildirdiğini ve Sultan Ahmed'in kolaylıkla saltanata geçmesi için vezir-i âzam Ali Paşa'nın *Anadolu*'ya geçirildiğini yazıyor (*Artus Tomas - Halkondil zeyli 334*).

³⁴ Korkut'un bu elli kişilik maiyyeti arasında musahip ve mütemedi meşhur Piyale Bey ile mukarriplerinden Delibirader denilen Bursalı Gazali de vardı.

³⁵ Âli, kütüphanemizdeki basılmamış birinci cilt s. 197. Müverrih Âli, Korkut'un babasına göndermiş olduğu mektubun Muharrem'in yirmi sekizinde yani 19 Mayıs 1509'da Bayezid'in eline geldiğini yazıyor.

vukuundan ve Mısır'la yeni bir hâdise çıkmasından endişelendi ve aynı zamanda oğlunun *Antalya*'da bıraktığı adamlarının dağılmayarak vazifelerine devam eylemelerini emreyledi³⁶. Korkut giderken lalası İskender Bey'i *Antalya*'da bırakmıştı³⁷.

Korkut'un gemileri *Rodos şövalyeleri*'nin korsan gemilerine rastlamadan muvafık bir rüzgâr ile 5 safer 915 ve 25 Mayıs 1509'da *Dimyat*'a geldi. Korkut Memlûk sultanının müsaadesi olmadan gemiden dışarı çıkmadı: *Dimyat* nâibi yani valisi *Korkut*'a karşı soğuk muamele etmişti³⁸. Gümrük eminleri bunları tüccar zannerderek mallarından resim almak istediler, fakat gemi reisi Akbaş bu gemilerdeki yüklerin Osmanlı Pâdişahı'nın oğlunun eşyaları olup kendisinin hacca gitmek üzere geldiğini söyledi. Bu söz üzerine gümrük memurları birbirlerine bakarak ne tarafa gideceğini bilvasıta Korkut'tan sordular.

Sultan Korkut gelişini Sultana (bu sırada Memlûk Sultanı Kansu Gavri idi) arz etmelerini ve onlar tarafından karaya çıkmasına müsaade olmadıkça gemiden çıkmıyacağını söyledi. *Dimyat* valisi durumu bir mektupla acele *Kahire*'ye bildirdi.

³⁶ Korkut'un istediği hasların verilmesinden sonra birdenbire *Mısır*'a hareketi, o sırada Bayezid'in ağır hasta olup ölümünün şâyi olmasından ileri gelmiş olduğu ihtimali de vardır. Hattâ ağır hasta yatan Sultan Bayezid'in muharrem ayında öldüğü *Mısır*'da duyulmuş ve hattâ *Cami-ül-Ezher*'de selât-ı gaib yani gıyabî olarak cenaze namazı kılınmıştır. Bundan dolayı Memlûk Sultanı, Bayezid'e göndermek üzere hazırladığı elçi ikinci devadar (Emîr Allân)ın gitmesinden vaz geçmişti; fakat sonra Bayezid'in ağır hastalığını atlattığını haber alması üzerine tehniye (tebrik) için elçisini göndermiştir. Sultan Bayezid'i hekim başlığında bulunmuş olan Sinan Çelebi zade Mustafa Çelebi iyi etmiştir (*Hayrullah Efendi c. 9, s. 124*). Bayezid'in hastalığı ve ölümü şâyiası hakkında *Ibn İyas* şunları yazıyor :

وفيه عين السلطان الامير علان الدوادار ثافي بان يتوجه قاصداً الى ابن عثمان ملك الروم وكان قد اشيع في تلك الايام ابن عثمان قدمات وربما صلوا عليه صلاة الغيبه في جامع الازهر ثم ظهر بان هذا الكلام كذباً واسفرت هذه الاشاعة على انه كان مريضاً وشفى فعين السلطان علان بان يتوجه اليه وبهسنه بانعافيه

Ibn İyas İstanbul Müsteşrikler Heyeti tab'ı - İstanbul Devlet Matbaası 1931 c. 4, s. 152.

³⁷ *Topkapı Sarayı Arşivi* numara 6686.

³⁸ Korkut'a hürmetsizlik göstermiş olan *Dimyat* naibi (Sudon)u Memlûk Sultanı *Kahire*'ye getirterek huzurunda dayak attırılmış ve ceza olarak epi para aldırılmıştır (*Ibn İyas c. 4, s. 158*).

Mektubu götüren memur, Sultanın divan akdettiği sırada getirdiği mektubu vezire verdi. Mektuba göz gezdiren vezirin tavrı değişti, bunu gören Sultan, mektubu açık olarak okumasını emretti.

Mektupta Korkut'un, maiyyeti ile *Dimyat*'a geldiği ve sultanın müsaadesi olmadıkça karaya çıkmak istemediği ve yine sultanın izni olmayınca eminlerin kendisiyle görüşmelerine müsaade etmediği bildiriliyordu. Korkut'un bu tarzdaki hareketi ve saygısı divan heyetinin hoşuna gitti ve heman kendisine hoş geldin mektubu yazılarak kendisini karşılamak üzere memur ve mihmandarlar tayin olduğu gibi şehzadeyi *Nil* nehrinden alayla getirmek için *Harraka* denilen büyük bir ateş gemisi de gönderildi ve imkân dahilinde bütün ikramın yapılması emrolundu³⁹. Yiyecek ile kendisinin ve maiyyetinin ağırlıklarını taşımak üzere deve ve katır yollandı⁴⁰.

Korkut'un Mısır'a kabulü :

Sultan'ın müsaadesi üzerine Korkut karaya çıktı, iskele ve sahile dizilen bir alay tarafından karşılandı; gönderilen murassa eğerli ata binip kurulan çadıra indi. Kendisine ve maiyyetine ziyafet çekildi; bütün eşyası ve ağırlıkları gemilerden çıkarılarak ertesi gün sultanın göndermiş olduğu *Harraka* denilen büyük ateş gemisine bindi ve *Nil* üzerinden *Kahire*'ye hareket etti; maiyyeti diğer gemilere bindirildiler. Şenlik için gemilerin önünde yakılmak üzere nefit yollanmıştı. Sultan Melik Eşref Kansu Gavri, Korkut'la görüşmek üzere ikinci

³⁹ وفي صفر [٩١٥ سنه] جاءت الاخبار من دمياط بان شخصاً من اولاد ابن عثمان يقال له قرقند بيك قد وصل الى دمياط فلما تحقق السلطان ذلك عين الى ملاقاته الامير اقبای اميراخور و ازدمر المهندار و نانق الحازن و ارسل صحبتهم ملاقاته حافله من كل نوع فاخر و جهاز المراكب حتى الحراقه الكبيرة التي يكسر فيها السد برسم ابن عثمان ليبحى فيها في البحر و جهازه احراقه نقط تحرق قدامه في البحر لما ان يقلع و ما بق من اكرامه ممكن فتوجهوا الى .
Ibn - Iyas Bedayuzzuhur c. 4, s. 152.

⁴⁰ Âli, Korkut'un *Dimyat*'a gelerek *Kahire*'ye dâveti'ni ve kendisine ikram için yiyecek ve içecek gönderildiğini şöyle anlatıyor: "Tehniyet-i kudumuna dair mektup dahi yazıldı ve nüzül ve nimet ve hulviyyata dair nice nesne ihzar kılındı dokuz tavile at dokuz katar katır yirmi katar deve bend hararları ile ve üç katar hecin müzeyyen zib ve zinetli develer dahi ki şehzadenin has yükleri tahmil oluna deyü gönderildi. Yüz elli re's at ve yetmiş katar deve dahi adamları barhanesi için irsal olundu. Kırk katar deve matbah-ı âmire yüklerine müteayyen oldu. Bunlardan maada dokuz bin nakid eşrefî (altın) ve dokuz pare hil'at zer-büft-i fahire ve dokuz nefer hüsündar ve lale ruhsar gılmanan ki ellerinde murassa ve zerrin mücellâ alât-ı zib ve ziver gönderildi (*Künh-ül-ahbar basılmamış birinci cilt s. 197, 198*).

emirahur Akbay'ı ve mihmandar olarak Özdemir ve hazinedar Nank'ı yollamıştı⁴¹.

Sultan Korkut bu suretle ve büyük bir merasimle 15 Safer çarşamba günü (7 Haziran 1509) *Şubra* denilen mahalle geldi. Sultan Gavri, şehzadenin ikameti için *Bulak*'daki *Berabihyye* denilen daireyi tefriş ettirmiş ve şehzadenin oraya misafir edilmesini emreylemişti.

Sultan Gavri, ümerasından bir kısmını Korkut'un istikbaline gönderdiği gibi aynı zamanda yolu üzerindeki *Keşşaf* ve *Urban* şeyhlerine de yol boyunca şehzadeyi ağırlamalarını sumat yani ziyafet çekmelerini bildirmişti. Korkut bu alayla *Bulak*'daki *Berabihyye* dairesine geldi. Sultan Gavri orada kendisine *Meddat* denilen mükellef bir ziyafet çekti⁴² sonra emirlerin misafire hoş geldin demelerine müsaade ettiğiinden bu suretle emirler ve dört mezhep kadıları ve *Kahire*'nin eşrafi ve teşrifata dahil diğer kimesneler Korkut'u ziyaret edip hoş geldin diye hatır sordular. Korkut'un huzuruna her kim girse ayağa kalkarak geleni selâmlıyordu. Bu hoş geldin ziyareti 23 Safer ve 12 Haziran Pazartesi gününe kadar devam etti⁴³. Korkut'un babasıyla arasının açık olarak *Kahire*'ye geldiği şâyi olmuştu⁴⁴.

Korkut'un, Sultan tarafından kabulü :

Sultan Melik Eşref Kansu Gavri, Korkut'u kabul etmek için kendisiyle maiyyetine yirmi at yolladı. Bunların dördü altın işlemeli eğerli ve ipek gaşiyeli (haşe - havvan örtüsü) altın *künbüş*'lar ile⁴⁵ donanmıştı. *Nakib ül ceş* olan memur bütün emirlere *Havş-ı sultani*'de yapılacak olan kabul resmine şaş⁴⁶ ve kumaştan olan resmî elbiseleri ile gelmelerini bildirdi⁴⁷.

Sultan, sarayın bulunduğu *Kal'a-ül cebel*'deki *Havş* denilen etrafi kapalı avludaki sediri *sehabe* denilen gölgelik veya güneşlik ile kapatdırdı ve *zerdehâne* (silâhhane) kapısından itibaren meydanın

⁴¹ Bundan evvelki 39 numaralı nota bakın.

⁴² Âli, ziyafette beşyüz koyun, elli kantar bal, elli kantar yağ, elli üç mud pirinç iki bin tavuk, iki yüz kaz, elli yük şeker ve nice macun ve saireden bahsediyor (s. 198).

⁴³ *İbn İyas Bedayi uz zühur vekayi üd-duhur s. 153*).

⁴⁴ « . . . وكان سبب مجي قرقد بن عثمان الى مصر قيل حصل بينه وبين ابيه حظ نفس فان
« الى السلطان ليصلح بينهما » (İbn İyas s. 154).

⁴⁵ *Künbuş*, çul, at çulu.

⁴⁶ *Şaş*, kavuk üzerine sarılan muslinden mamûl sarık.

⁴⁷ *İbn İyas c. 4, s. 154*.

Sultan Sancakları ve harp levazımatıyla süslenmesini ve silâhhane kapısına büyük topların konulmasını emreyledi. Sonra mihmandar ve nevbe reislerine *şaş* ve kumaşlı resmî elbiseleriyle Korkut'u alıp getirmelerini ve önünde yürümelerini emr eyledi.

Bunlar, şehzadenin *Bulak*'daki ikametgâhına gidip onu altın eğerli ve *künbuş*'lı ata bindirdiler, önünde sultanın yedek atları yürüdü. Korkut'u görmek için halk sokaklara dökülmüştü, o gün fevkalâde bir gün olmuştu⁴⁸.

Korkut'un üzerinde sarı ipekten bir dolama (önü açık entari) ve üstünde de açık yeşil renkli softan bir cübbe ve başında maiyyeti erkânının sarıklarından daha küçük bir türkmen sarığı vardı. Korkut'un Ebu Yezid İbn-i Ozman'ın büyük oğlu olduğu söylendi.

Alay, *مقس Mekas* ve *Mercuş*'un üst tarafından ve *Kahire*'nin ortasından geçip kaleye çıktı. Korkut, *Havş'e* kadar atla gitti ve *Bâb-üd-düheyşe* denilen sultan meclis-i hassının kapısı önünde attan inerek bir saat kadar istirahat etti ve sonra orada Sultanın bulunduğu *Hav'e* girdi. Sultan Gavri oturuyordu. Korkut'un içeriye girdiğini görünce ayağa kalktı⁵⁰. Korkut gidip Sultanın elini öpüp başı üzerine (İbn-i İyas gözü üzerine diyor) koydu, öpüştiler ve her ikisi de ayak üzerinde bir müddet konuştular, sonra sultan, şehzadeye hil'at giydirdi ve Korkut huzurdan çıktı⁵¹.

Sultanın giydirdiği hil'at üzerinde olduğu halde *Şadd-ül-havş* denilen Havş-ı sultanî vezirinin (saray nazirinin) sediri önünde ata binerek yine merasimle *Bulak*'daki ikametgâhına götürüldü.

İbn-i İyas, bu merasim dolayısıyla bizzat gördüğü Korkut'un şemailini bize tarif etmektedir. Sultan Korkut, otuzla kırk arasında

⁴⁸ Aynı eser ve aynı sahife.

⁴⁹ Aynı eser s. 154, 155.

⁵⁰ *Ibn İyas*, Sultan Gavri'nin Korkut'a ayağa kalmasının sebebini, onun bir müddet hükümdarlık ettiğine hamletmektedir (c. 4, s. 155).

⁵¹ *Âli*, Sultanın atla karşıladığını ve bunu gören Korkut'un sür'atle attan inerek baba oğul gibi Korkut'un sultanın gerdeninden ve sultanın da Korkut'un gözlerinden öptüğünü ve sultanla beraber tahta oturmayı kabul etmeyen Korkut'un ayrı bir sedire oturup görüşerek Korkut'un bu tevazuunun ümera tarafından takdir ve tahsin edildiğini yazıyor (s. 199). Halbuki vekayie şahit olan *Ibn İyas*'da böyle bir kayıt yoktur. Zannıma göre Korkut'un ilk gelişindeki merasimle sonradan huzura kabul merasimini karıştırıyor.

orta boylu, sarıya mâil esmerce, zayıf cüsseli kara sakallı yakışıklı bir zat imiş⁵².

İbn-i İyas, sultanın Korkut'a yapılan ikramda cidden mübalâğa gösterdiğini ve buna gösterilen ikramın Sultan (Kayıt-bay)ın Cem Sultan'a olan ikramının aksi olduğunu, çünkü Cem'in, Kayıt-bay'ın huzuruna girdiği zaman ona ayağa kalkmadığı gibi at üzerinde bile karşılamadığını beyan etmektedir⁵³.

915 Rebiulevvelinin sekizinci salı günü (26 Haziran 1509) Sultan Gavri, Korkut şerefine *Meydan-ı Şerif* denilen kalede top ve küre oyunu meydanındaki بحره *Bahre* yani has bahçede bir ziyafet verdi. Meydanda top ve çevkân oyunu oynatıp seyredildi. Ziyafetten önceği zaman Sultan, misafirine, *Kâmiliyye-i temasih* denilen hil'ati giydirdi⁵⁴. Boz renkli ve altın eğerli ata bindirterek yerine gönderdi⁵⁵.

Aynı ayın onbirinci cuma günü Sultan, Mevlid-i Nebvî ziyafeti tertip ettirdi. Âdet üzere emirler ve dört mezhep kadıları ile dâvetli olarak Korkut da bulundu. Korkut meclise gelince Sultan ayağa kalktı ve kendi oturduğu yerde sağ tarafına ve Şafii kadısının üstüne oturttu. Sultan o gün debdebesini göstermek için mûtaad teşrifat haricinde olarak şaş ve kumaş giymişti⁵⁶.

Daha sonra ondokuz rebiulevvel (7 Temmuz 1509) ve dokuz cemaziyelâhır (4 Eylül) ve 16 Şaban (29 Kasım) da meydanda Sultan, Korkut'un huzuriyle kargı ve ok atmak oyunları gösterildi ve *Mekke*'ye gidecek mahmil-i şerif⁵⁷ sevkindeki merasimde de bulundu⁵⁸.

52 وكان صفة قرقد بيك بن عثمان رجلاً شاباً في عشرين عاماً معتدل القامة عربي الوجه يميل الى الصفرة نحيف الجسد اسود اللحية جميل الهيئة و على رأسه عمامة تركاني وهي صغيرة

دون عمام جماعه وقيل انه كان اكبر اولاد ابايزيد بن عثمان « Ibn İyas c. 4. s. 154 » وقد بالغ السلطان في اكرامه جداً بخلاف ما وقع لجمجمه ابن عثمان [Cem Sultan] مع الاشرف قايتباي فانه لما دخل عليه لم يقيم له ولا وصل الى الخوض وهو راكب ولا انعم عليه باشياء حافله « Ibn İyas. c. 4 s. 155

⁵⁴ *Kâmiliyye* Osmanlılarda *şib* denilen telli, bürümcük kaftanın adıdır.

⁵⁵ *Ibn İyas c. 4, s. 157.*

⁵⁶ *Ibn İyas c. 4, s. 157.*

⁵⁷ *Mahmil-i şerif*, haremeyne yani Mekke ve Medine'deki muhtaçlara gönderilen sürreyi yâni parayı götürmek üzere tertip edilen merasime *mahmil-i şerif alayı* denilirdi. Bu surre süslü ve mahfilli bir deve ile giderdi.

⁵⁸ *Ibn İyas c. 4, s. 157, 158, 160, 164.*

Kış gelip soğuk artmağa başladığından Sultan, Korkut'u *Bulak*'daki köşkten aldirarak *Kadı Abdülbâsıt* mahallesindeki Eşref Canbolat'ın konağına naklettirdi ise de Korkut birkaç gün sonra yine *Bulak*'daki Berabihıyye köşküne döndü⁵⁹.

Şevval 915 ve 12 Ocak 1510'da Ramazan bayramı alayı pek tantanalı oldu. Korkut, sultanla beraber namazda hazır bulundu. Aynı maksurede beraberce namaz kıldılar. Sultan, camiden çıkınca Korkut ile emirler Havşa kadar sultanın önünde yürüdüler. Sultan Gavri emirlere kürk giydirirken Korkut'a da samur kürk ile kırmızı üzerine *Kâmiliyye-i temasih* hil'ati giydirdi ve *Havş*'a varınca ata binmesine izin verdi. Korkut büyük bir alayla ve ümera ile beraber yerine döndü⁶⁰.

Bayram alayından sonra Melik Eşref Kansu Gavri sırkâ-tibi ile Korkut'a bir mektup ve Mısır'da bulunduğu müddetçe sarf etmek üzere kendisine ayda iki bin dinar tahsis eylediğini bildirdi⁶¹.

Sultanın, Korkut hakkında Osmanlı hükümadriyle muhaberesi :

Korkut'un *Mısır*'a gelmesinden sonra Sultan Bayezid'le Melik Eşref Kansu arasında muhabere cereyan ettiği görülüyor. Bu muhabereleden dolayı hac zamanı yaklaştığı için şevval ayı içinde kalkacak olan hac kafilesine Korkut da iştirak etmek istedi ise de babasının muvafakat etmemesi üzerine Sultan Gavri onun gitmesine müsaade etmedi⁶². Bu sene hacca gitmek üzere Osmanlı ümerasından birisi *Kahire*'ye gelmiş⁶³ ve Sultan Bayezid'in *Mekke* ve *Medine* fakirlerine dağıtılmak üzere göndermiş olduğu kırkbin altın getirmiş ve Mahmil-i şerif ile beraber hareket etmişti⁶⁴. Bu zatın yalnız hac için geldiği ve iki hükümdar arasında muhabere cereyan ettiğine göre belki bunun getirdiği haberlerle Korkut'un hacca gitmesine müsaade edilmediği zannolunur.

⁵⁹ *Ibn İyas c. 4, s. 164.*

⁶⁰ *Ibn İyas c. 4, s. 167.*

⁶¹ *Ibn İyas s. 167.*

⁶² *Âli* (basılmamış birinci cilt) s. 199 ve *Hammer c. 4, s. 68.*

⁶³ Korkut'un bir mektubundaki kayda göre hacce gitmek üzere *Mısır*'a gelmiş olan bu zatın Molla Arap oğlu Bey Çelebi olduğu anlaşılıyor. Bey-Çelebi hacdan döndükten sonra Korkut'la görüşerek onu memleketine dönmeğe teşvik etmiştir.

⁶⁴ *Ibn İyas c. 4, s. 168.*

Korkut'un *Mısır*'a gelmesinden üç ay sonra Sultan Kansu Gavri 6 Cemaziyelevvel 915 ve 22 Ağustos 1509'da ikinci divittar Allan'ı elçilikle Sultan Bayezid'e yollamıştı. Bu elçi 916 Rebiul-evvelinin otuzuncu pazartesi günü yani gidişinden on bir ay sonra (15 Haziran 1510) *Kahire*'ye dönmüş, seyahati hakkında Sultana bilgi vermiş ve Osmanlı hükümdarının kendisine fevkalâde ikramda bulunduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Sultan, sefaret vazifesini başarıyla ifa eden Emîr Allan'a, vazifesine ilâveten مقدمة الالف mukaddimetül elf derecesine çıkarmıştı ⁶⁵.

Korkut *Mısır*'da bulunduğu sırada *Antalya*'daki lalasına gönderdiği mektupta, ok atacak yay getirdiğini fakat kılıçlarını unuttuğunu ve bunların *Mısır*'a gelen gemilerle yollanmasını yazmıştır ⁶⁶. Yine lalası İskender Bey'e yolladığı diğer bir mektubunda da Sultan tarafından *İstanbul*'a gönderilecek elçinin avdetinde istediği şeylerin onunla yollanmasını bildirmiştir ⁶⁷.

Korkut'un Antalya'ya dönüşü:

İki hükümdar arasındaki muhabere ve elçi olarak *İstanbul*'a gönderilen emir Allan devadar'ın *Mısır*'a dönüşünden sonra sultanın tavassutiyle Korkut'un affedildiği bildirilmişti. Kansu Gavri bunun üzerine Korkut'u dâvet ederek kendisiyle görüştü ve isteğini sordu. Korkut, *Antalya*'ya *Alaiye* sancağının ilhak edilmesini rica etti ve buna sebep *Antalya* havasının kendisine yaramadığı için *Alaiye*'de oturmak istemesi idi. Korkut'un bu arzusu üzere Sultan Gavri, Osmanlı hükümdarına nâme gönderdi. Bu nâmede *Antalya*, *Alâiye* ve *Manavgat* ve havalisinin Korkut'a verilmesi ve *Sakız adası* haracından oniki bin filori tahsis ve bu tahsis otuz kere yüz bin yani, üç milyon akçeye tekabül ederse kâfi olup yetmediği takdirde bakiyyesinin Rumeli haracından tayin edilmesi ve Korkut'un idaresindeki yerlere defterdar ve lala olarak devlet merkezinden tayin edilen kimselerin bulunmamasını ve kale dizdarlarının azil ve tayinlerinin ve kalelerdeki hisar erlerinin işlerinin Korkut'un elinde olması beyan edildikten sonra Korkut'un kendi evlâdı derecesinde olduğu ve Korkut'a yapılacak ikramın kendisinin maka-

⁶⁵ *Ibn İyas c. 4, s. 184.*

⁶⁶ *Topkapı Sarayı Arşivi zarf numarası 6684*

⁶⁷ *Topkapı Sarayı Arşivi zarf numarası 6684.*

mına yapılmış in'am olacağı ve bu namesini Emîr-i kebîr Kisebay ile gönderdiği beyan edilmektedir⁶³.

Korkut'un dönmesi tekarrür ettikten sonra avdet müsaadesi almak üzere 4 Rebiulâhır 916 ve 11 Temmuz 1510 perşembe günü kaleye Sultanın sarayına giderek vedâ etti. Sultan Kansu Gavri, Korkut'a altınla işlenmiş (sırmalı) hil'at giydirip dönüşüne müsaade etti. Korkut mürettep bir alayla kaleden indi ve *Bulak*'daki ikametgâhına gitti ve oradan bütün levazımatıyla beraber yolcu edilerek *Reşid*'e kadar gitti⁶⁹.

Korkut'un Reşid iskelesinden Antalya'ya hareketi:

Korkut'un Mısır'da ikameti ondört ay kadardır. Reşid'den sancağına dönüşü epi telâşlı ve tehlikeli olmuştur; çünkü *Rodos şövalyeleri* Korkut'un *Mısır*'da olduğunu haber aldıklarından onun dönüşünü bekliyorlardı; fakat Korkut'un *Mısır*'da oturması uzamıştı.

⁶⁸ *Topkapı Sarayı arşivi numara 5464*. Kansu Gavri'nin Emîr-i kebîr Kisebay ile gönderdiği namesinin tercümesinden bazı kısımlar :

"Oğlunuz Korkut bundan evvel ebvâb'-ı şerifimize hazır olduğu ve bu müddette sâye-i âlimizde ikamet edip envâ'ı riayet ve ikram ve ihtiramla bu diyara gelelden beru mer'i ve muhterem oldukları malûmlarıdır. Biz anı ilm-i azizden ve din-i metinden ve akl-ı tam ve hüsn-i siyasetten muhasin-i şetta üzerine bulduk. Eğerçi diyar-ı Mısıryede ikamete niyet etmişti, amma ârâ'-yı şerifimizde yine hizmetinizde olup nazar-ı keriminiz altında olarak daa'vât-ı salihanızdan müstermend olmak evlâ görüldü.

Malûmunuzdur ki oğlun ataya taati, etemm-i vacibatan olup ve efdal-i ibadettandır ve oğul dahi ata nazarı müteallik olmağa müstahaktır. Kazıyye böyle olunca anınla bir iki meclis cem olduk. Her meclisimizde hizmetinize gitmeği iltizam eyledik, ahir sem'i taatle kabul eyledi. Emreyledik yarağın gördüler... Sultanlık gemilerin donattık sıhhat ve selâmetle teveccüh etti.

Makam-ı âlinizden maksud olan budur ki müşarunileyh canibine inayetiniz sarf eyliyesiz. Anınla müşfik ata muamelesi idesiz ve dahi *Antalya* kalesini ana in'am eyliyesiz. Ol kadılıhta münasip olan köyler ile. ve *Manavgat* diyarını ve *Alâiye* kalesini dahi ana münasip olan köyler ile ve bu cümleye zam eyliyesiz *Sakız* haracından gelen on iki bin flori eğer bu cümle otuz kere yüz bin akçe olursa hoş, olmayacak olursa *Kostantiniyye* verâsında olan diyarın (Rumeli'nin) keferesi haracından emreyliyesiz tâ ki tekmiil oluna. Dahi bu mezkûr olan vilâyetlerde lala ve deftardar olmaya, ol yerlerin cemii umuru kenduye müfevvaz ola. Ol iki kaleye dizdar nasb ve azl eylemek kendu elinde ola, ve dahi şöyle ki bu in'am oğlunuz Korkut'a ola hemen ol in'am bizim makam-ı şerifimizdir zira müşarunileyh bizim oğlumuz mesâbedir..."

⁶⁹ *Ibn İyas c. 4, s. 186*.

Şövalyelerin maksadı amcası Cem Sultan gibi bunu da elde ederek hem siyasi ve hem maddi menfaatler sağlamaktı.

Korkut'u götürmek üzere Mısır donanmasından yirmi gemi tahsis edildi. Bunlar büyük bir talih eseri olarak şövalyelerin donanmasına rastlamadan *Antalya*'ya geldiler⁷⁰. Mısır gemileri bir hafta kadar *Antalya* limanında kaldı ve Korkut bunlara mümkün olan ikramı yaptı. Şövalyeler Korkut'un *Antalya*'ya döndüğünü haber almışlar ve bu defa Mısır donanmasının dönüşünü beklemişlerdi. Filhakika Mısır donanması avdetinde şövalyelerin de yirmi parça gemisi Antakya yakınlarında *Bagrıs* civarında *Çin* körfezinde yattığı sırada Mısır donanması üzerine hücum ile kimini batırıp kimisini zapt etmişlerdir. Korkut bu durumu *İstanbul*'a bildirerek gemi levazımı tedariki için o tarafa gelmiş olan Seydi Yunus'un bu sırada gemi ile dönmemesini tavsiye etmiştir⁷¹.

Korkut *Antakya*'ya geldikten sonra babasına yazdığı mektuptan başka bütün devlet işleri elinde olan vezir-iâzam Hadım Ali Paşa ile ikinci vezir Mustafa Paşa'ya mektuplar göndererek durumunu anlatmış ve Memlûk sultanının tavassutiyle kendisine verilen *Alâiye*'nin *Antalya*'nın havalarının zayıf bünyesine müsait olmamasından dolayı *Manisa* hariç olarak, *Tire*, *İzmir* ve *Ayasluğ* (Selçuk) taraflarının tevcihini yazmıştı. *İzmir* hasları vezir-iâzama ait olup, zaten burasının elinden alınarak *Manisa*'dan *Antalya*'ya nakledilmesi Hadım Ali Paşa ile aralarının açılmasına sebep olmuştu.

Korkut *Mısır*'dan döndükten sonra Ali Paşa'ya yolladığı mektup ile⁷² evvelce elinden alınmış olan vezir-iâzam haslarını

⁷⁰ *Hammer c. 4, s. 69* Korkut'un *Mısır*'dan dönüşünde şövalyelerin gemilerine rast gelip Mısır donanmasının mağlup olarak Korkut'un *Antalya*'ya can attığını yazıyorsa da bu hâdisenin Mısır gemilerinin dönüşünde vukua gelmiş olduğu Korkut'un divân-ı hümayuna yolladığı pençeli mektubundan anlaşılmaktadır.

⁷¹ Hazret-i Paşâyân-ı izam.. Muhibbiniz bu diyara (*Antalya*'ya) azimet edicek *Rodos*'a haber varup ve anda hazır bulunan ve gayrı gemileri donadıp muhibbiniz talebine göndermiş imiş. Maahâza hak celle ve âlânın lutf ve inayeti ile ve Hazret-i Hüdavendigâr halledallahü mülkehûnının makbul ve müstecab duaları berekâtı ve Sultan hazretlerinin (Memlûk Sultanının) mecmu gemileri ki yirmi adet olurdu. Muhibbinizle *Antalya*'ya bile geldiler idi. Bir hafta miktarı durdular. Murad edindikleri yere (*Bakras* mevkiindeki *Çin* limanına) varıp maslahatların görürken zikr olunan melâinin gemileri üzerlerine varup haylı muharebe olmuş müslümanlar zebun olmuşlar... (*Topkapı Sarayı Arşivi 6684 numaralı zarf*).

⁷² Korkut'un "Hazret-i Paşâ-yı muazzam Ali Paşa lalam kâmrân ve kâmyâb" başlığıyla başlayan "المشتاق قورقود الضعوف المحب ناظم الحروف" imzalı olan

isteyerek kendisinin yani Ali Paşa'nın başka yerden has almasını istemiş ve Manisa'yı istemediğini de ilâve eylemiştir. Korkut mektubunda sancaksız olarak yani sancak beyi sıfatı olmadan bir has istemekte ve uhdesindeki yerlerin münasip bir sancak beyi vasıtasıyla idaresini talep eylemektedir.

Korkut'un istekleri için yalvarırcasına talepte bulunması Hadım Ali Paşa'nın ne derece kuvvet ve nüfuz sahibi ve babası üzerinde müessir olduğunu gösterdiği mektubunun sonunda :

“Şol ki muradım ve maksadım idi, hazretinize arz olundu, bâki lûtf-u kerem şân-ı keriminize müfevvazdır ama zâhiren hayrı bunda görünür ki bu mânâ tehir olunmaya, zira vakt ola ki desais ve hevâcis ile bu mânâ tagayyür edip âhar emr-i fesada müeddi ola..” sözleriyle isteğinin tehir olunmayarak fesada müncer bir hal almamasını istemek suretiyle de vezir-iâzamı tehdit eylemektedir.

Korkut ikinci vezir Mustafa Paşa'ya (Koca Mustafa Paşa) gönderdiği mektupta da aynı isteklerini tekrar etmektedir⁷³.

Korkut arzusuna rağmen *Antalya*'da bırakılmış isteklerine ehemmiyet verilmemiştir.

* * *

Korkut'un *Antalya* sancağında bulunduğu tarihlerde Barbaros Hayreddin'in büyük kardeşi Oruç Reis *Rodos* şövalyelerine esir düşüp kurtulduktan sonra bir az müddet Memlûk devleti donanmasında hizmet etmişti. Bu sırada Memlûk Sultanı *Hindistan*'a sefer etmek üzere donanma hazırlığına başlamış ve *Süveys*'de yapılacak donanmaya kereste tedariki için Oruç Reis, gemisiyle *Payas* limanına gönderilmişti.

Oruç Reis'in bu limanda bulunduğu sırada *Rodos* şövalyelerine ait bir korsan gemisi bunları limanda bastırarak gemilerini yaktığından Oruç Reis *Antalya*'ya gelerek Sultan Korkut'un müsaadesiyle onsekiz oturaklı bir gemi yaparak denize çıkmış ve şövalyelere ait adalara taarruza başlamıştı.

Oruç'un taarruzlarından çok zarar görmüş olan Ada halkının temadi eden şikâyetleri üzerine *Rodos* gemileri Oruç'u aramağa başlamışlar ve onu bir sahilde sıkıştırarak gemisini yakmışlardır.

bu mektubun fotoğrafisi makalenin sonuna konmuştur. Mektup Topkapı Sarayı arşivinde 6684 numaralı zarfta ikinci vesika.

⁷³ Topkapı Sarayı Arşivi 6684 numaralı zarfta 13 numaralı vesika.

Mecburen karaya can atan Oruç Reis o sırada *Antalya*'dan *Manisa*'ya gelmiş olan Korkut'un yanına gitmiş ve onun musahibi olan Piyale Bey ile görüşerek Korkut'a dört ve Piyale Bey'e iki esir hediye ederek macerasını anlatmış ve yeniden gemi yapmasına müsaade istemiştir.

Korkut, Oruç Reis'in arzusu üzerine *İzmir* kadısına bir hüküm yollamış ve Oruç, burada yirmi dört oturaklı bir kadirga donattıktan sonra *Foça*'ya ve oradan *Manisa*'ya gelerek Korkut tarafından kabul olunup hil'at giydikten sonra gemisine dönmüş ve Piyale Bey'e ait bir gemi de Oruç'un emrine verilmiş ve her hususta kendisine yardım edileceği vadolunmuştur.

Oruç Reis, bu deniz seferlerinde muvaffak oldu, düşman gemilerini zabt ile *Midilli*'ye gelmişti. O sırada Yavuz Sultan Selim hükümdar olup Korkut *Manisa*'dan kaçmıştı. Oruç, Korkut'un kaçtığını duyunca onun mensuplarından olduğu için Sultan Selim'den korkarak biraderi Hızır Reis yani Barbaros Hayreddin'le beraber *Tunus*'ta *Cerbe* adasına kaçıp oraya yerleşmişlerdir⁷⁴.

İkinci Bayezid'n son seneleri Selim'in ilk senesi olayları :

Sultan İkinci Bayezid gençliğinde işrete ve afyona ibtilâsı sebebiyle vücudca yıpranmıştı. Sonradan bütün menhiyyattan el çekmiş ise de sıhhatini düzeltmeğe tamamen muvaffak olamıyarak çok zamanı hastalıkla geçmişti. Vefatından üç sene evvel yaşı altmış beşi aşmıştı.

916 h 1510 başlarında pek ağır ve ümitsiz bir hastalık geçirmiş ve hattâ vefat ettiği şâyi olmuş ise de tedavi neticesinde iyileşmiş fakat iyice kuvvetsiz güşmüş olduğundan bütün işleri heman divanı hümayundaki vezirlere bırakmıştı. Vezir-iâzam Hadım Ali Paşa bir hükümdar gibi işleri idare ediyordu. Sultan Bayezid, ara sıra divan müzakerelerini *Kasr-ı Adl* denilen ve divanı hümayuna bakan pencereden dinliyordu.

Hadım Ali Paşa, pâdişahın içten arzusu üzere *Amasya* valisi şehzade Ahmed'in hükümdarlığını tahakkuk ettirmek istiyordu. Bu

⁷⁴ *Menakıb-i Hayrettin Paşa, Şimalî Afrika'da Türkler* (Aziz Samih İlter) c. 1, s. 68, 69 ve *Tühfe't-ül-kibar fi esf. ar-il bıhar* s. 25 - 26.

hususta Bayezid'in Ahmed'e vadi de olmuştu⁷⁵. Bu tarihte Bayezid'in Karaman valisi Şehinşah, Amasya valisi Ahmed, Antalya valisi Korkut ve Trabzon valisi Selim isimlerinde dört oğlu hayatta idi. Şehinşah yaşca en büyük şehzade olup saltanat için bir hareketi görülüyordu; 917 Rebiulâhırda (1511 Temmuz) vefat ettiğinden Karaman eyaleti onun oğlu *Niğde* Sancak beyi Mehmed'e verilmişti. Bu suretle ortada üç şehzade kalmıştı ve yaşca en büyükleri Ahmed'ti⁷⁶.

Şehzade Ahmed, tab'an halim, cömert, zevkine düşkün ve babasına karşı en itaatli bir şehzade idi. Korkut, geçen macerası sebebiyle gözden düşmüştü. Tab'an da valiliğe hevesli olmayıp saltanat arzusunda değilmiş gibi görünüyor ve istediği yapılmadığı için küskün bulunuyordu. Kendisini istirkab eden biraderi Ahmed'in hükümdarlığa namzed olduğunu ve ilk fırsatta Bayezid'in saltanatını Ahmed'e terk edeceğini duyunca küçük kardeşi Selim ile beraber bu işin fiile çıkmaması için ittifak ederek aralarında muhabere ediyorlardı.

Korkut'un Manisa'ya gitmesi :

Sultan Bayezid'in idareyi elden bırakması, Ahmed'in hükümdarlığa geçmesi ihtimalinin kuvvetlenmesi sırasında Korkut 916 Zilhiccesinde (1511 Mart) ağırlıkları arkadan gelmek üzere bırakarak bir gece ansızın *Antalya*'dan çıkarak *Manisa*'ya gitmişti. Onun böyle gece yarısı birdenbire kalkıp gidivermesi *Antalya* mıntukasında Sultan Bayezid'in öldüğü zannını uyandırmış ve Şah İsmail'in teşvikiyle içten içe hazırlanmakta olan *Şahkulu ısyanı* vukua gelmişti⁷⁷. Bu ısyan hâdisesini bundan sonraki kısımda göstereceğimiz için bu sırada Korkut'un durumunu izleyeceğiz.

⁷⁵ Sultan Bayezid "Ahmed Han'ımın kesret-i evlâdı... ilâve-i esbab-ı istihkak olmağın veliahd etmesine ahdim sebkât etmişti ve cümleden esen olması dahi selâtin-i pişin âyini üzere takdimini iktiza etmiştir.." *Tac-üt-tevarih* c. 2, s. 185.

⁷⁶ *Ibn Kemal tarihi* (*Topkapı Sarayı hazine kitapları numara 1423 varak 12 b*) üç şehzadeden ulu oğlu Sultan Ahmed, ortanca oğlu Sultan Korkut, küçük oğlu Sultan Selim. Cümlesi can-ü-dilden saltanata talip ve ragiblerdi diyor.

⁷⁷ *Mir'at-ı Kâinat* (c. 2, s. 441) Korkut'un *Teke* sancağından usanıp acele eski sancağı olan *Saruhan*'a gittiğini ve bunun üzerine *Teke* kızılbaşlarının pâdişah öldü zanniyle 916 muharreminde ısyan ettiklerini yazıyor ise de ısyan hâdisesi aynı senenin son ayında ve 1511 mart'tadır. *Tac-üt-tevarih* (c. s. 164) ve *Nuhbe't-üt-*

Korkut *Mısır*'dan döndükten sonra *Saruhan* (Manisa) sancağının *Trabzon* valisi küçük kardeşi Selim'e verileceğini haber alarak bu halden şikâyet yollu hemşiresine (Sofu Fatma Sultan) göndermiş olduğu mektupta teessürünü açıklayarak isterlerse versinler veya vermesinler birkaç güne kadar *Tire*'ye gideceğini beyan ve kardeşinin kendisine takdim edildiğini yazdıktan sonra riayet etmezlerse *Mısır*'a gideyim yoksa *Rodos*'a mı kaçayım?, cümlesinden iyisi *Tire*'ye gidip oturayım; bu kararımдан dönmem diyerek⁷⁸ bir emr-i vâki ihdasiyle *Tire*'ye değil *Manisa*'ya gitmiştir.

Babasının müsaadesi olmadan Korkut'un ansızın *Manisa*'ya gitmesi üzerine *Anadolu*'da bir hükümdar gibi hareket etmek isteyen Sultan Ahmed müsaadesiz olarak *Manisa*'ya gitmiş olan Korkut'un üzerine gitmek için babasının müsaadesini almak için müracaat etmiş ve evvelâ Korkut'un üstüne gidip onu *Antalya*'ya iade ettikten sonra Rumeli'ye geçerek *Kırım*'dan *Tuna* taraflarına gelmiş olan Selim'e karşı yürümeği teklif etmiş ise de Sultan Bayezid bu müracaatı red ederek yeni bir fitne ihdas etmiyerek yerine *Amasya*'-

tevarih (s. 43) Korkut'un *Manisa*'ya hareketini müteakip eşya ve hazinelerinin 8 Muharrem 917 ve 7 Nisan 1511'de kızılbaşlar tarafından yağma edildiğini yazıyorlar. Âli tarihi ise (s. 203) şöyle diyor: Babasının Sultan Ahmed'e meyli ve küçük biraderi Selim'in *Kefe*'den *Rumeli*'ye geçtiğini öğrenen Korkut "bir gece *Antalya*'dan göçtü, *Saruhan* sancağına varup sadr-ı hükümete geçti, etrafındaki erbab-ı fesat miyanesinde, sefer etmesini bazı nâ seza ahvale yordular ve Sultan Bayezid'in öldüğünü işae eylediler.

⁷⁸ Hazret-i uht-ül kübra.. dâme izz-ü ha fiddareyn

.... Mektub-ı meveddet irsal edip Hazret-i Pâdişâh-ı âzam ve hâkan-ı muazzamın ahbâr-ı meserretlerin beyan etmişiz.... Malûm ve mefhum oldur ki Selim Şah karındaşımı *Saruhan*'a getirüp ben zayıfı ki bunda frumande terk etmek maksud edinmişler. İmdi mademki canım gövdemdedir bu babda sây ederim. Ben bunda gelelden beru zaaf çekerim. *Mısır*'da iken *Alaiye*'yi bile taleb ettiğimden gazez varup anda ikamet idi. Bunda gelicek adem-i kabiliyeti malûm oldu. Öyle olıcak ben dahi bunda durmak ihtimali yoktur. İnşallah bir dört beş güne kadar kalkıp tahtirevanla sefere azmettim, varup *Tire*'ye inerim. Gerekse bana versinler gerekse vermesinler. Şimdi dahi gene benden ziyade küçük kardeşimi neden takdim edip artık mı riayet etseler gerek. Benim zerre kadar idrakim yok mudur? Buraları fehm etmezmiyim... Riayet etmezlerse varup *Mısır*'a giderim, yahut *Rodos*'a mı kaçayın? cümlesinden evlâ görünür ki varam *Tire*'de tekaüt idem. Şundan rücuum yok İnşallah an karib semainıza erişe ve-s- selâm

Elmuhibb الخ ül uh-üz-zaif

Korkut ün nahif

(*Topkapı sarayı arşivi numara 5587*)

ya dönmesini emreylemiş, Şahkulu meselesinin hallinden sonra biraderleri işinin hallolunacağını bildirmiştir⁷⁹.

İşte Korkut bu suretle 908 h 1502 m'de elinden alınan Saruhan sancak beyliğini zorla işgal eylemiş olduğundan Şahkulu ısyanı sebebiyle Sultan Bayezid bu emr-i vakii kabule mecbur olmuş ve Saruhan haslarının tahsili için yeni bir defterdar yollamıştır⁸⁰.

Biraderi Selim'le müttefikan hareket eden Korkut, Selim'in *Akkerman*'a geldiğini gönderdiği mektuptan anlayınca kendisine başarı temennisinde bulunmuş aynı zamanda babasına karşı ağır muamele edilmemesini ve rızasının tahsilinin hayırlı olacağını tavsiye etmiştir⁸¹.

Selim'in babasıyla yaptığı muhaberede mağlup olarak kaçması üzerine Rumeli tarafına geçmek isteyen şehzade Ahmed'in artık o tarafa geçmesine lüzum kalmayarak geri dönmesi emrolunmuş ise de *Amasya* tarafına gitmiyerek *Ankara* ve *Bursa* taraflarında bulunup mutlaka babasının elini öpmek istediğini ısrarla bildiriyordu; hattâ

⁷⁹ Saltanat vâdiyle büyük ümide düşen *Sultan Ahmed* biraderi Selim'in *Rumeli*'ye geçtiğini haber alınca mahremleri ile görüşüp : "Bir biraderimiz *Mısır*'a giderek saltanat talebinde bulundu; diğer biraderimiz Selim dahi *Rumeli*'ye geçip saltanatı elde etmek için çalışmaktadır. Şimdi Hüdavendigâr hazretlerinin tedavi ile iştili memleket ahvalini ıslaha mâni olmuştur. Şimdi bize lâzım olan oldur ki taht-ı hükümetimde olan *Rum* (Sivas, Tokat, Amasya, Çorum) askeriyeye varup karındaşım Korkut'u korkudup evvelki yerine gönderem, andan *Rumeli*'ye geçip serir-i saltanat-ı cülûs eyliyem" diyerek maiyyeti kuvvetleriyle *Ankara*'ya gelerek maksadını babasına arz etmiş ise de Sultan Bayezid müsaade etmeyip sancağına dönmesini bu halin kızılbaşların hareketine sebep olacağını ve Şahkulu ısyanının bastırılmasından sonra arzusuna nail olacağını denilerek Şahkulu âsileri üzerine sevk edildi (*Tâc-üt-Tevarih'den hülâsa c. 2, s. 168 ilâ 170*).

⁸⁰ *Topkapı Sarayı arşivi numara 5586*.

⁸¹ "... Elhaletü hazîhi yümn ve ikbal ile Rumeli'ne teveccüh olunup *Akkerman*'a vusul bulunduğu ve tasîm-i niyet *Rumeli*'ne duhul olunmak üzere idüğü ilâm olunmuş. Öyle olsa mahfi değildir ki mabeynimizde vedad-ı hakiki... ilâ yevmin hâzâ yevmen fe-yevmen mütezayid olmaktan hariç değildir. Amma hazretiniden ricay-ı vasiktir ki her ne ki maksud olunur tahsil-i rıfk üzerine tutulub tarik-i unf ve inada sülûk olunmayıp Hazret-i Hüdavendigâr'ın âhir vakitlerinde hâtur-ı âtir ve zamir-i münirleri rencide olacak fiile mübaşeret olunmaya ki rabita-i saadet-i dü Cihanî ve sebab-i husul-i kâmrânidir. Zira rıza-yı valide muhalefet indallah zünub-ı kesireden olduğundan gayrı beynesselâtin velümera ve beynessagîr ve el kübera mezzum ve mekruh idüğü malûm-ı şerifinizdir..." *Topkapı Sarayı Arşivi 6684 zarf*.

Muhibb-i bî iştibah
Korkut Devlethah

İstanbul'a gitmek arzusuyla biraderi Korkut'a da haber gönderip büyük babasının elini öptürmek üzere oğlunu yanına yollamasını yazmış fakat ihtiyatlı olan Korkut, oğlunun hayatına dokunulmayacağını bizzat kendisi (yani Sultan Ahmed) taahhüd ederse o zaman göndereceği cevabını vermiştir⁸².

Şahkulu İsyanı⁸³ :

Safevî hükümdarı Şah İsmail tarafından *Anadolu*'ya gönderilen propagandacı halifeler, bu kıtadaki kızılbaşları kendi tarafına celb ederek Osmanlı devletini bir iç isyanla yıpratmak istiyordu. Hazırlanan isyan yalnız *Antalya* ve havalisine şâmil olmayıp daha şümüllü ve elimizdeki vesikalara göre Balkanlara ve Rumeli'nin diğer yerlerine kadar uzanıyordu; fakat isyanın zuhur mahalli *Antalya* tarafları olup bunun Rumeli'deki kolunu idare eden de *Korkuteli* köylerinden *Yalınlı köyü* halkından Şahkulu diye meşhur bir şahıstır⁸⁴. İsy-

⁸² Karındaşım Ahmed bey hizmetleri kâmrân ve kâmyâb

“... bâ'de-ez arz-ı iştiyak mâruz-ı rey-i enver olunur ki elhaletü hazihi bundan evvel bu bendenüze mektub-ı şerifiniz irsal edip oğlunuzu bize gönderin varalım Pâdişahımızın elini öptürelim deyu buyurmuş idiniz. Öyle olsa ben pâdişahımızın kuluyum; oğlum varmak değil buyurursanız ben kendim varayım değil ki oğlum varmak; amma oğlumun bir nesnesine hata olunmamasını boynunuza alırsanız. İşte anda Devlet âsitanesine adamımız varıyor anların ile her ne tarikle vecih görürseniz yazıp bu bendeye ilâm idesiz. Baki sizlere ne demek muhtaçtır (*Topkapı Sarayı arşivi 8517*).

Muhibb il fakir Korkut

Hükümdarlığı kat'i olarak elde edeceğine emin olan Sultan Ahmed Pâdişah olduğu zaman Korkut'un oğlunu elinde rehin olarak bulundurmak istiyordu.

⁸³ Şahkulu isyanı ayrı ve mufassal olarak etraflı yazılmak lâzımdır. Ben Korkut'un sancak beyliği zamaniyle münasebeti olduğu için kısa olarak işaret edip geçiyorum.

⁸⁴ Şahkulu, Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın halifelerinden Hasan Halife'nin oğludur. Hasan Halife *Antalya*'nın *Korkuteli* kazasına bağlı *Yalınlı köyü* halkından olup *Erdebil*'den döndükten sonra köyü civarında bir mağarada inzivaya çekilerek ölümüne kadar orada yaşamış ve ölümünde yerine Şahkulu denilen şöhretine binaen ismi bilinmeyen zat geçmiştir. Bazı vesikalarda Şah İsmail'in büyük ceddî Şeyh Safiyüddin Erdebili'ye mensubiyetinden dolayı bunlara *Erdebilli* denilmiştir. *Antalya* kadısının 916 Zilhicce sonu (30 Mart 1511) tarihli olarak Sultan Korkut'a göndermiş olduğu arızada Şahkulu'nun *Antalya* civarında *Dövenbaşı* mevkiinde oturup Erdebillilerin (kızılbaşlar) ona tâbi olduklarını ve isyan çıkarmak istemesi üzerine subaşı kumandasıyla gönderilen kuvvetler cemiyeti dağıtıp yirmi kadar etbanı yakalamış ise de kendisinin kaçtığı beyan fakat cemiyetlerinin artarak yardım edilemezse durumun fena olacağı ve

na Alevilerden başka devletin hizmetinde bulunan o havalideki bir kısım askerinin ve her hangi bir sebeple timardan mazûl olan ve zaruret içinde bulunan timarlı sipahilerin de iştiraki, hâdiseyi güç ve tehlikeli bir duruma sokmuştur⁸⁵.

Şahkulu ısyanı epi zamandan beri *Teke* yani *Antalya* havalisindeki kızılbaşlar arasında hazırlanmakta idi; Korkut'un bir gece ansızın *Antalya*'dan çıkıp *Manisa*'ya gitmesi bunlara cesaret verdi ve 916 Zilhiccesi sonlarında (1511 Mart) da ısyan başladı, ısyan *Anadolu*'da muvaffak olacak durum arz ettiği takdirde Şah İsmail'in direktifi ile hareket eden Şahkulu, tarafından ısyandan bir sene evvel *Filibe*, *Sofya*, *Serez*, *Selânik*, *Yenice-i Vardar*, *Zağra* ve diğer yerlerden⁸⁶ gelen adamları vasıtasıyla ettikleri ısyan tokumu yer yer patlak verecekti.

İsyan eden kızılbaşlar Şahkulu kumandasında olarak faaliyete geçtiler, Korkut'un arkasından sevk edilmekte olan kabileyi vurup erkekleri öldürüp kadın ve kızları dağa kaldırdılar, fakat Hasan Subaşı ile gönderilen göç, taarruzdan kurtarılarak *Antalya*'ya getirildi. Bundan sonra üzerlerine giden Korkut'un defterdarına onun maiyetindeki sipahiler *Kapılıkaya* ve *Döşemedere* mevkiindeki müsademede ısyan ile Şahkulu tarafına geçtiklerinden iki ateş arasında kalan defterdar kuvvetleri bozulup *Antalya* kalesine can attılar. Hasan Subaşı, ağır surette yaralanmıştı. Âsilerin şehre girmelerinden korkulduğundan kale kapıları kapanarak müdafaa tertibatı alındı.

Bu durum *Antalya* kadısı tarafından *Manisa*'ya, Sultan Korkut'a bildirilerek yardım istendi ve yine, aynı suretle kadının mektubuna zeyl olarak defterdar da durum hakkında mektup yolladılar⁸⁷. Bu mektupları alan Korkut tehlikeli durumu ve gelen kâğıtları acele *İstanbul*'a gönderip kuvvet sevkini istemiş ve aynı zamanda kendisininin

mâneviyatın sarsıldığı arz olunmuştur (*Topkapı Sarayı Arşivi numara 6321*). Gerek Hasan Halife ve gerek Şahkulu muhitlerindeki alevileri Şah İsmail'e bi'at ettirmek üzere gizli gizli faaliyette bulunmuşlar ve derece derece faaliyetlerini *Anadolu*'nun diğer yerlerine ve hattâ *Rumeli*'ye kadar teşmil etmişlerdir. Şah İsmail, dâileri vasıtasıyla Osmanlı şehzadelerinden bazılarını dahi elde etmiştir ki bunun birincisi *Konya* valisi Şehinşah'tır. Bir kısım timarlı sipahiler de elde edilerek cemiyetlerine alınmıştır.

⁸⁵ *Tâc-üt-Tevârih c. 2, s. 163* ve *Topkapı Sarayı arşivi numara 5035*.

⁸⁶ *Topkapı Sarayı Arşivi 5035, 6636*.

⁸⁷ *916 Zilhicce ve 30 Mart 1511 tarihli Antalya kadısının Sultan Korkut'a göndermiş olduğu mektup ile defterdarın mektubunun sureti (Topkapı sarayı arşivi numara 6321)*.

bunlara mukabele edemeyeceğini ve ancak bir miktar yardımda bulunabileceğini bildirmiştir⁸⁸.

Bu başarılarından sonra Şahkulu *Antalya* tarafına gelmeyip *Kızılkaya ovası*'na çıkararak kadısını öldürüp bütün mallarını aldıktan sonra evleri yakıp bunu müteakip *İstanos* (Korkuteli) *Elmalı, Isparta, Gülhisar* taraflarını yakıp kadınlarını ve sünnileri öldürdükten sonra kadın ve kızlara şeni muameleler yaparak *Gülhisar* kadısını dört parça edip *Keçiborlu* ve *Sandıklı*'yı da aynı akibete uğrattıktan sonra *Kütahya* önüne kadar gelmişti.

Kütahya, Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezi idi. *Kütahya* önünde âsileri Anadolu Beylerbeğisi Karagöz Ahmed Paşa karşıladı ve harp etti, âsileri bozdu, Şahkulu dağ tarafına kaçtı. Âsilere galebe eden Osmanlı kuvvetleri bu muvaffakiyetten istifade etmek için yağmaya koyuldukları sırada Beylerbeyinin yanında az adam kaldığından bunu gören Şahkulu yüzgeri edip Ahmed Paşa üzerine hücum ederek onu kaçırttı ve takip ederek yakalattı ve *Tekeli* sipahileriyle görüştüktan sonra öldürüp kazığa vurdurdu ve sonra demire geçirip üç kişi beylerbeyini ateşte kızarttılar (23 Muharrem 917 ve 22 Nisan 1511)⁸⁹.

Devlet merkezi Şahkulu isyanını ehemmiyetsiz; kolay bastırılır bir hâdise zanniyle ehemmiyet vermemişti; fakat galebelerinden cür'eti artan Şahkulu büyük ve tehlikeli bir durum ihdas etmişti.

Kütahya hâdisesi ve Anadolu Beylerbeğisinin katlinden sonra Şahkulu *Manisa*'da bulunan Korkut üzerine yürüdü. Buna karşı Korkut Subaşı Hasan Ağa ve bazı sancak beyi kuvvetlerini sevketti. *Alaşehir* ovasındaki muharebede Korkut'un kuvvetleri bozulup Hasan ağa da maktul düştü. Sultan Korkut *Manisa* kalesine kaçtı; Bursa halkı heyecana düştü. İki güne kadar kuvvet yetiştirilmesini Bursa kadısı vezri-iâzam ve yeniçeri ağasına yazarak durumun nezaketini arzetti (4 Safer 917 ve 3 Mayıs 1511)⁹⁰.

⁸⁸ *Topkapı Arşivi numara 5582.*

⁸⁹ Şahkulu isyanına dair Korkut'un lalası Hüseyin Bey tarafından Korkut'a gönderilmiş olan arizâdan (*Topkapı Sarayı Arşivi 6684 numaralı zarfıdaki 14 numaralı vesika* ve *numara 5035*). Karagöz Ahmed Paşa şehit edildiği yerdeki türbesinde medfundur. *Kütahya*'daki Karagöz Paşa Camii bunun olup ölümünden sonra vakfiyesi tertip edilmiştir. Kabri son seneler oradan nakledilmiştir.

⁹⁰ *Topkapı Sarayı Arşivi 5451.*

Alaşehir galebesinden sonra Şahkulu *Bursa* üzerine yürüdü ise de vezir-iâzam Hadım Ali Paşa'nın Kapıkulu askeriyile *Gelibolu'*-dan Anadolu'ya geçerek *Bursa*'ya doğru gelmekte olduğunu haber alınca *Konya* tarafına çekildi. Şahkulu ısyanını bastırmağa *Amasya* valisi Şehzade Ahmed de memur olmuştu. Vezir-iâzam Hadım Ali Paşa *İnönü* tarafına geldiği zaman şehzade Ahmed'le birleşti (10 Haziran 1511)⁹¹.

Yukarıda işaret edildiği üzere elde edilen casuslardan ısyanın Rumeli'ye sirayeti önlenmiş yakalananların haber vermeleri üzerine Rumeli'deki ısyan elebaşları yakalanmış olduklarından hâdise *Antalya* ve *Hamiteli* taraflarına inhisar etmişti.

Şehzade Ahmed'le vezir-iâzam, Şahkulu'nun merkez yaptığı *Kızılkaya* tarafına hareket ederek 917 Rebiulevvelinin on sekizinci günü (15 Haziran 1511) oraya varılmış ve âsilerin ne tarafa gittikleri tahkik olunarak takiplerine karar verilmiştir.

Vezir-iâzam, Şahkulu'nun *Karaman* tarafından kaçmaması için *Karaman* valisi Şehinşah'ın lalası Haydar Bey'i o tarafların muhafazasına memur etmiş ve yanına iki sancak beyi de vermişti.

Şahkulu bir gün ağırlıklarını bırakarak *Karaman* yolundan kendisine bir geçit bulup Haydar Beyi öldürdükten sonra *Kayseri* ve oradan da *Sivas* tarafına geçmiştir.

Vezir-iâzam Ali Paşa seçtiği beşyüz tüfekçi yeniçeriyi atlandırıp Şahkulu'yu on dört gün süratle takip ederek *Sivas* civarında *Çubuk* mevkiinde bunlara yetişti⁹². Ali Paşa'nın emrindeki beşyüz süvariden döküle döküle maiyyetinde ancak yüz yetmiş kişi kalmıştı. Bu mevkideki şiddetli çarpışmada büyük bir cesaretle harp eden Ali Paşa 917 Rebiulâhırının beşinde (2 Temmuz 1511) şehit düştü, kendisinin beraberinde bulunan şehzade Ahmed'in oğlu Alâüddin dört beş okla yaralanmış ve o da *Amasya* tarafına kaçmıştır⁹³. Hadım

⁹¹ *İbn Kemal* (Topkapı Sarayı Hazine kitapları) varak 26 b ve 27 a. Şahkulu ısyanına dair şehzade Ahmed'in oğlu Osman'ın Divân-ı hümayuna arizâsı vardır (*Topkapı Sarayı Arşivi* 2829).

⁹² *Tâc-üt-tevarih* (c. 2, s. 177) Ali Paşa'nın ayın kaçında maktul düştüğünü zikretmiyerek 917 senesi rebiulâhırında *Gökçay* mevkiinde muharebe olduğunu beyan ediyor. Şehzade Ahmed'in Divan-ı hümayuna gönderdiği pençeli mektubunda bu mevkiin *Çubukçayı* olduğu zikrediliyor (*Topkapı Müzesi Arşivi* 3062 numaralı zarf).

⁹³ *Tâc-üt-tevarih* c. 2, s. 178, 179.

Ali Paşa'nın maktul düştüğü gün Karaman valisi şehzade Şehinşah da *Konya*'da vefat ettiğinden *Karaman* eyaleti onun oğlu şehzade Mehmed'e verilmiştir.

Çubuk muhaberesinde Şahkulu'nun ne olduğu bilinmiyor. Maktul düştüğü hakkında tahminler vardır⁹⁴.

Şehzade Ahmed'in İstanbul'a daveti :

Vezir-iâzam Hadım Ali Paşa'nın maktul düşmesi ve *Karaman* valisi Şehinşah'ın vefatı İkinci Bayezid'i bütün bütün sarsmış ve saltanattan kat'i şekilde çekilmeğe karar vermişti. *Trabzon* valisi Selim, babasının hükümdarlığı şehzade Ahmed'e bırakacağını ve onu dâvet ettiğini haber alarak oğlu Süleyman'ın bulunduğu *Kefe*'ye gelip oradan *Akkerman* yolundan *Rumeli*'ye geçmişti. Selim'in, *Rumeli* tarafına geldiğini haber alan *Amasya* valisi Ahmed, büyük oğlu Murad'ı *Amasya*'da bırakarak kendisi *Ankara*'ya doğru gelmiş ve biraderi Korkut'u tehdit edip Selim üzerine *Rumeli*'ye geçmek üzere babasından müsaade istemişti.

Rumeli'ye geçmiş olan şehzade Selim'e, *Rumeli*'de *Niğbolu*, *Vidin*, *Semendire* sancakları ve bazı madenler verilmiş⁹⁵ ve Sultan

⁹⁴ *Çubukşayı* muharebesinde Şahkulu'nun da maktul düştüğü şehzade Ahmed'e gelen haberde zan ve tahmin olarak beyan edilmiş ise de sarıh değildir. *Tâc-üt-tevarih* bir yerde Şahkulu'dan nam ve şanı belirmedi dediği halde diğer bir yerde : Şahkulu dedikleri düzahî helâk olıcak) diye de öldüğünü yazıyor (c. 2, s. 178 179).

⁹⁵ Selim'e bu istediği sancakların verilmesi hususunda yeniçeri ocağının baskısı vardır. Bayezid, bu sancakların verilmesine muvafakat etmiş ancak *Selim*'in *Kefe*'de oturarak sancakları vekillerle idare etmesini şart koymuş ise de yeniçeriler bu şartı kabul etmemişlerdir. Bu hususa dair olan vesika hülâsaten şöyledir :

Devletlu ayağı toprağına yeniçerilerün arz ittikleri budur ki

Bundan evvel devletlu adam gönderüp sancaklar taleb olunduğu vakitte paşalar bu hususta kuldan ittifak olmaya deyu bir defa ağa kapısında tanışık ittirüb bunlar dahi emir Hünkârındır virirse virsün, filhakika virmek hayırdır dediklerinde yarındaşı hünkâra arz olıcak bununla olmayıb sonra Ok meydanında bir cemiyet dahi ittirüb paşalardan Sinan Paşa ve Yunus Paşa'yla hazır olub bir hüküm suretini getirüb şöyle yazılmış ki ol sancakları virmez değilin amma şol kavel ile verürin ki ana tayin itdiğim hasdan ve akçeden gayrı male dahl itmeye ve kimesnenin kulu kaçub varduğı gibi kabul itmeye hırsüzü kabul itmeye filcümle benüm rızam üzere ola ve illa muhalefet ider ise ittifakla üzerine varub kaldırasız. Yol-daşlar dahi sem'an ve taaten deyüb inşallah mümanaat olunmaya deyü cevab virdiklerinden sonra bu kazıyye dahi tekrar arz olıcak... Vallahi ol sancakları virdim lâkin zabt için adamlar tutub kenduler *Kefe*'de otursun deyü ve bu veçhile olmağı

Bayezid hayatta oldukça evladından hiç kimseyi hükümdarlığa getirmeyeceğini söyleyerek hâdise kapanmış ve şehzade Ahmed'e de, iş halledildiğinden Rumeli'ne geçmesine lüzum olmadığı bildirilmiştir⁹⁶.

Şehzade Ahmed'in hükümdarlığını arzu eden devlet erkânı hazır Rumeli askeri elde iken Sultan Ahmed'i cülûs ettirseniz demişler, Pâdişah da eskiden beri olan bu arzusunun fiile çıkarmak istemişti. Bunun üzerine Rumeli beyleri Sultan Bayezid'in huzuruna getirilerek Sultan Ahmed'e bî'at etmek üzere yemin ve ahd etmişler, bunun üzerine Pâdişah da Sultan Ahmed'e dâvetname yazıp onu *İstanbul*'a istemiş ve kendisi de *Edirne*'den *İstanbul*'a dönmüştü.

Sultan Selim sancağına dönerken *Zağra*'da bulunduğu sırada babasının, *Sultan Ahmed*'i hükümdar yapmak üzere *İstanbul*'a dâvet ettiğini haber alınca geriye dönerek üç günde *Çorlu suyu* kenarında *Uğraş köyü* mevkiinde babasının kuvvetlerine yetişmiş ve vukua gelen muharebede bozularak *İğneada* sahilinden bir gemiye atlayarak zorlukla kurtulup, *Kefe*'ye kaçmağa muvaffak olmuştur (8 Cemaziyelevvel 917 ve 3 Ağustos 1511).

Selim'e karşı olan bu galebe üzerine Pâdişah *İstanbul*'a gelerek durum görüşülmüş ve Hersekzâde Ahmed Paşa'nın tavsiyesiyle saltanat tebeddülü bir müddet sonraya bırakılmış ve Sultan Ahmed'e de sabırlı olması tavsiye olunmuştur.

Sultan Ahmed bu dönemlikten dolayı kızmış ve onun hükümdarlığına taraftar olanlardan vezir-iâzam Koca Mustafa Paşa, Rumeli Beylerbeğisi Hasan Paşa, Nişancı Cafer Çelebi ve kazasker Müeyyed zade Abdurrahman Efendi Sultan Ahmed'in *İstanbul*'a gelmesi için kendisini tahrik etmişler, o da vezir-iâzam Koca Mustafa Paşa'ya yazarak *İstanbul*'a gelip babasının elini öpeceğini ve evvelce dâvet olunmuşken bundan dönülmesinin halk

mukarrer eyleyüb mecmu-ı kulube inkisar gelüb yoldaşlar bu sözü kabul eylemeyüb içlerinde cemiyet ve hareket olmalı olıcak paşalar bu harekete muttali oldukları gibi çarşamba günü yine divan idüb ol tedbir-i fasidden rücu eyleyüb ol hükmün mefhumunu taahhüt eylediler... (*Topkapı Sarayı Arşivi numara 12218*).

⁹⁶ Şehzade Ahmed'in (*Muhibb-i bî minnet Ahmed*) imzasıyla Paşa lalam hazretleri kâmyab başlığıyla veziriâzam Koca Mustafa Paşa'ya gönderdiği mektup (*Topkapı Sarayı Arşivi 3062 zarf*).

arasında kendisini mahcup mevkie düşüreceğini, biraderi Selim'in her zaman ısyan üzere olup kendisinin otuz yıl itaatli olmasının onunla aralarında ne fark olduğunu ve nihayet *İstanbul'a* babasının elini öpmek üzere gelmesine çalışılmasını bidirmişti⁹⁷.

Bu tertip üzere nihayet Sultan Ahmed *İstanbul'a* dâvet olundu ve *Kartal Maltepesi'*ne kadar geldi, fakat yeniçerileri sevmediğinden ve onlara düşman olduğundan bahis ile Sultan Ahmed Aleyhine hayli propaganda yapılmıştı. Güya Sultan Ahmed *Konya'da* bulunduğu sırada oraya *İstanbul'dan* iki yayabaşı (cemaat ortaları bölük kumandanı) gelmiş durumu gözden geçirmişler ve sonra *İstanbul'a* dönerek Sultan Ahmed'in *Şahkulu* vakası sebebiyle orduda bulunduğu sırada yeniçeri bana hakaret etti hepsini kıracağıma vesaire yollu sözler söylediğini işae etmişlerim⁹⁸.

Sultan İkinci Bayezid oğlu Ahmed'i *İstanbul'a* dâvet ettikten sonra yeniçerileri ve Hasan Paşa vasıtasıyla Rumeli beylerini dâvet ederek fikrini açmış ise de yeniçeriler kabul etmemişlerdir; fakat Sultan Ahmed taraftarı olan vezir-iâzam Mustafa Paşa, kazasker Müeyyed zade, Nişancı Cafer Çelebi ve Hasan Paşa bahşiş vermek suretiyle ağızlarına kemik atarız dediklerini haber alan yeniçeriler, biz köpek değiliz arslanız, bize düşman kellesi gerekir, hepimizin başını keseriz yollu bunların evlerinin kapılarına yaftalar yapıştırmışlardır.

Dâvet edilen Şehzade Ahmed'i karşılamak üzere daha evvel defterdar Kasım Çelebi gönderilmiş ve defterdarın dönmesinden sonra Sultan Ahmed'in hareket etmesi bildirilmişti. Kasım Çelebi *Gebze'de* şehzade Ahmed'le görüşmüş ve dönmüştü. Bu hareketler yeniçerileri idare eden Sultan Selim casusları vasıtasıyla muntazaman haber verilmekte ve ona göre tertibat alınmakta idi. Defterdarın *İstanbul'a* dönüşünü müteakip Sultan Ahmed *Gebze'den* kalkarak *Üsküdar'a* gelmiş ve işte o gece yani 27 Cemaziyelâhır 917 ve 21 Eylül 1511 gecesini hazırlanan yeniçeriler :

⁹⁷ *Topkapı Sarayı Arşivi 3062 numaralı zarf.*

⁹⁸ Sultan Ahmed'in (Ahmed bin Bayezid Muzaffer Daima) klişeli olarak bezyî şeklindeki mühürlü mektupları (*3062 numaralı zarf*) bu mektupdaki yazış tarzına göre Ahmed hükümdarlığı kat'i bilerek *İstanbul'a* dâvetini ve yeniçerilerin Sultan Selim'i isteriz diye ayaklandıklarını haber aldıktan sonra *Anadolu'ya* dönmelerini müteakip İskender Bey adında mütemed bir adamına yazmıştır.

“Allah Allah Sultan Selim’in devletine düşmanlarının kör-lüğüne” diye *gül-beng* çekerek silâhlanıp kol kol yukarıda adları geçen Sultan Ahmed taraftarlarından dört devlet adamının evlerini basmışlar ve sonra bunların şehirden çıkmalarını Sultan Bayezid’den istedikleri gibi Sultan Ahmed’in nereden geldiyse oraya gitmesini bildirdiklerinden Sultan Ahmed geri döndürülmüş ise de Mustafa ve Hasan Paşalarla Müeyyed zade ve Tâci zade ile diğer istemedikleri Mirim Çelebiler saklanmağa muvaffak olup ele geçmemişlerdir. Bundan sonra yeniçeriler müttefikan saraya giderek gece yaptıkları hareketin afvını rica ile Mustafa Paşa Hersek zade Ahmed Paşa, Hasan Pasa ve Müeyyed zade ve Nişancı Cafer Çelebi’nin azillerini istemişlerdir. Sultan Bayezid, Mustafa Paşa’nın kalmasını istediğinden ondan başkalarını azl eylemiştir.

Sultan Ahmed’in lalası Yularkısdı Sinan Bey bu sırada *İstanbul*’da bulunup birçok vaidlerle yeniçerileri ele almak için çalışmakta idi Yeniçeriler Sinan Beyi elde edip öldürmek istedilerse de durumu haber alınca iskelede bir kayığa atlayıp canını zor kurtardı ve arkasından “o getirdiğin efendin nereden geldiyse anda gitsin yoksa Sultan Selim’in mübarek başı için paralarız” diye bağırıldılar⁹⁹ ve karşıdan karşıya kuş uçurmadılar.

İşte bu durum üzerine Sultan Bayezid, Selim’i hükümdarlığa dâvete mecbur olarak *Kefe*’ye ulak ile ferman göndermiş¹⁰⁰ ve o da kış mevsiminde *Kırım* hanının oğlunu da beraberine alarak üç bin tatar ve kendi maiyyeti kuvvetleriyle *Akkerman* ve *Kili* yoluyla *İstanbul*’a hareket etmiştir.

Şehzadesi Ahmed’in hükümdarlığına muvaffak olamayan Sultan Bayezid, kendisine durumu izah yollu itizarnâme göndermiş ve sabır eylemesini tavsiye ile fitnenin sükûnet bulmasından sonra işlerin haledileceğini beyan ile kendisini teselli etmiş ve oğluna bir

⁹⁹ *İstanbul*’da bulunan Sultan Selim taraftarları yeniçeri ocağını gayet ustalıklı idare etmişler ve hattâ Sultan Selim adına onları teşvik yollu fermanlar ısdar eylemişlerdir. Bu teşkilâtı idare edenlerin birisi Nihalî Çelebi adında bir zat olup bu, *İstanbul*’da cereyan eden olayları Sultan Selim’in hocası *Kastamonu*’lu Halimî Çelebi vasıtasıyla arzylemiştir. *İstanbul*’daki ayaklanma hakkındaki malûmat oradan alınmıştır (*Topkapı Sarayı Arşivi numara 3197*).

¹⁰⁰ Selim’in kapıcıbaşısı olup *İstanbul*’a gönderilmiş olan Yusuf’un arizâsı (*Topkapı Sarayı numar 47072*).

kaç kese altın göndermişse de buna dört bahçıvan vakıf olup yeniçerilere haber vermeleri üzerine yeniçeriler paraları götürən oğlanları denize atmışlardır¹⁰¹.

Ümitsiz bir halde Anadolu'ya dönen Sultan Ahmed, biraderi *Şehinşah*'ın oğlu şehzade Mehmed'in vali bulunduğu Konya'yı muhasara edip şehzadenin teslim etmesi üzerine orasını işgal eyliyerek bundan sonra tuğralı hükümlerle Anadolu'da hükümdarlığını ilân eylemiştir.

Sultan Korkut'un durumu :

Sultan Ahmed'e karşı biraderi Selim'le müttefikan hareket eden Sultan Korkut, Sultan Ahmed'in *Anadolu*'da hükümdarlığını ilân eylemesi üzerine bunun neticesinin ne olacağını endişe ile takip ediyordu. Bunun için o da kendisini müdafaa eylemek üzere bazı tedbirlere başvurdu. *Bursa*'da saray muhafızına 917 Şevval başları (1511 Aralık sonu) tarihli bir hüküm göndermiş¹⁰² bu hükümde pek ziyade ihtiyacına binaen sarayda bulunan bütün tüfeklerle pranga ve zarbezen denilen topların acele kendi tarafına yollanmasını ve bunların teslim olmak için çavuş başısını yolladığını ve katiyyen özür ve bahane ile vakit geçirilmemesini ve bu silâhların defter edilip defteriyle beraber yollanmasını emreylemiştir¹⁰³.

¹⁰¹ Sultan Ahmed'in İskender Bey'e gönderdiği mektubun son kısımları (*Topkapı Sarayı 3062 numaralı zarf*).

¹⁰² Korkut'un gönderdiği hükmün tarihi 917 şevval ibtidalarına tesadüf ediyorsa da bunun mahkeme-i şer'iyye siciline kaydı 25 Şevval (15 Ocak 1512) dir.

¹⁰³

Yevm ül Cuma

25 Şevval-il-mükerrem 917

Suret-i hükm sülâle't-is-selâtin el izam hülase't-ül havakin-ülfiham es Sultan Korkut.

Tâle bekah ve nâlemenah

Fahr-ül mütemeddin el mahsus bî inaye't-il mülik-il-muain saraydar zid emanetühu.

Tevki-i hümayun vâsıl olıcak malûm olakim anda sarây-ı âmirede olan tüfenkler ve prangalar ve zarbezenlere benüm begayet hacetim ve muradım olduğu sebebden... çavuşlarım başı irsal olundu. Hükm-i şerifimiz varıcak gerektir ki anda sarayda tüfenkten ve prankıdan ve zarbezenden ne kadar var ise cemisini mezkûr çavuşlarım başına virüb teslim idesin ki getürüb bâb-ı saadet meabıma teslim eyliye. Bu babda ihmal ve müsahale... caiz değildir. Eğer ider isen müstahak-ı itab olursun, şöyle bilesin ve ne teslim idersen yazub defter idüb defterin bile gönderesin. İnşallahü tealâ yine defteriyle vaktinde teslim iderim. Bir dürlü dahi itmiyesin... alâmet-i

Bu tarihte Anadolu'nun *Manisa* sancağında Korkut vali bulunuyorsa da Anadolu'nun diğer sahalarına sahip olan Sultan Ahmed duruma hâkim bulunuyordu. Tac'üt-Tevarih'in kaydına ve arşivdeki fermanlarına bakılınca hükümdarlığını ilân eylemiş olduğu anlaşılıyor. Ortanca oğlu Alâüddin Çelebi'yi *Bursa* üzerine yollayarak *avarız* tahsili için ora halkını tazyika başlamıştı. İşte bu sırada Sultan Ahmed kuvvetlerinin taarruzundan korkan Korkut tam o günlerde mehazımızın yazdığına göre Sultan Selim'in hükümdar olmasından endişe eden bazı devlet adamları tarafından İstanbul'a dâvet edilmiş ve kendisine eğer saltanat arzu eder iseniz heman hareket ederek gizlice *İstanbul*'a giriniz tavsiyesinde bulunulmuş o da Sultan Ahmed'in tecavüzünden korktuğu için bu dâveti cana minnet bilip *İstanbul*'a koşmuştur¹⁰⁴.

Korkut'un İstanbul'a hareketi :

Korkut'un bu nazik durumu esnasında Sultan Ahmed tarafından kendisine mektup gönderilmişti. Bu mektupta kendisine, saltanat dâvası edermişsin deyu haber alındı vâki ise üzerine gelirim diye tehdit edilmişti. Bunun üzerine Sultan Ahmed'den korkan -çünkü Sultan Ahmed bütün Anadolu'ya hâkim durumda idi- Sultan Korkut, biraderinin mektubunu getiren adamını da beraberine alarak 918 Muharrem ibtidalarında (1511 Mart) *Manisa*'dan çıkarak maiyyeti kuvvetleriyle *Mihaliç*'e gelmiş¹⁰⁵ ve biraderi Sultan Ahmed'in adamının yanında gemiye binerek beni üç gün sonra yeniçeri odalarında bileler diye haber göndermiştir^{105a}.

şerife üzere îtimad kılasın. Ttahriren fi evayil-i şehr-i şevval il mükerrerrem senete seb'a aşer ve tisa'mie (917 - 918 seneleri Bursa Şer'i Mahkeme sicilli varak 71.).

Bu hükmün tuğralı olması icap ediyorsa da mahkeme sicilinde tuğra olduğuna dair bir kayıt yoktur. Fakat hükümdeki (*Tevki-i refi-i hümayun*) ve (*alâmet-i şerife*) ibareleri ile en sonunda (bimakam *Manisa*) kaydı tuğralı hüküm olduğunu ve kimden geldiğini göstermek icap etmektedir.

¹⁰⁴ *Tâc-üt-Tevarih* c. 2, s. 197.

¹⁰⁵ *Manisa*'dan *Mihaliç* iskelesine doğru hareket eden Korkut'un 918 Muharrem ibtidalarında Kirmastı (Mustafa Kemal Paşa) ilçesine bağlı *Çeltikçi* mevkiine geldiği, evail-i muharrem 918 tarihiyle *Bursa* yeniçeri ağasına göndermiş olduğu hükümde *Bursa*'daki yeniçeri oğlanlarından Ali ve Ahmed'in kendi yanında olduğunu bildirmiştir (*Bursa Mahkeme-i Şer-ıye sicillerinden 917 - 918 senelerine ait sicil s. 189*).

^{105a} Korkut *Mihaliç*'de gemiye binerek hazinesi ve bütün maiyyeti ve acemi yeniçeri oğlanları ile *Gelibolu*'ya gelip çıkmak istemiş fakat orada bulunan Hasan

Korkut maiyyeti kuvvetlerini orada bırakıp kıyafetini değiştirerek sahilde tedarik ettiği üç gemiden birisine lalası ile kendisi binip birisine atlarını koydurmuş ve birisine dahi üç katar deve yükü sandıkları içinde para koyup 918 Muharrem'in dokuzunda (27 Mart 1511) *İstanbul*'a hareket etmiştir.

Sultan Korkut üç günde 12 Muharrem 918 (30 Mart 1511) de *Davut Paşa iskelesin*'de karaya çıkarak, Sultan Bayezid tarafından *İstanbul*'a dâvet edilmiş olan kardeşi Sultan Selim'den evvel şehre girip doğruca yeniçerilerin kışlasına girerek Orta camiine misafir olmuş ve ocaklı tarafından kendisine hürmet gösterilmiştir.

Korkut yeniçerileri toplayıp divan akdederek saltanat kendisinin hakkı olduğunu ve evvelce saltanata geçtiğini ve bu hakkı istemek üzere geldiğini, Selim'in dâvet edildiğini duyduğunu ve kendisine gadredilmemesini ve hakkının başkasına verilmemesini ve haktan ayrınılmamasını söyledi¹⁰⁶. Onun bu sözü üzerine ocaklı tereddüde düştü ve Korkut lehine bir cereyan hasıl oldu ise de Sultan Selim taraftarları Hacı Mehmed adındaki bir şahsın ocak ileri gelenleri ile görüşmesi ve evvelce Sultan Selim'e söz verilip dâvet edilmişken şimdi onun tereddüde düşürülmesinin doğru olmadığını ve Rumeli'de kuvvetlenen Selim'in denizden ve karadan kendilerini muhasara edecek olursa ne yapabileceklerini söyleyerek iyi düşünmelerini tav-

adındaki muhafız, merkeze sorup müsaade almadan çıkamayacağını beyan ile iskeleyi muhafaza için yüz kadar yeniçeri getirmiş ve durumu da bildirmiştir (*Topkapı arşivi 8784*).

¹⁰⁶ O devri yaşamış olan İbn Kemal Korkut'un *İstanbul*'a gelişini hulâsa olarak şöyle anlatıyor :

Sultan Korkut, biraderi Sultan Ahmed'in *Ankara*'ya gelerek ortanca oğlunu *Bursa* üzerine gönderdiğini haber alınca bir miktar askerle *Manisa*'dan çıkarak *Mihaliç*'e geldi. Askerini orada bırakarak Sultan Selim'in *İstanbul*'a gelmesinden evvel bir gemi ile gelerek gizlice *Davutpaşa iskelesi*'ne çıkıp yeniçeri odalarına vardı. Meclis için oturup hepsini topladı. Dedesinin vefatından sonra babasının gelmesine kadar hükümdarlık ettiğini söyleyerek o zamandan kalma yayabaşları getirterek durumu hatırlattı ve sonra aleni olarak: "Yoldaşlar malûmunuzdur ki taht kadimî benim olup babama dahi hürmeten ve babam olması itibariyle vermiştim, madem ki babam feragat ediyor ben tahtı başkasına vermem. Eski hakkımı istemeğe geldim. Başkasının dahli yok iken duyduğum ki Sultan Selim'i tahta dâvet edip saltanatı murad edinürmüş... emr-i emanet gerçi asker-i islâm elindedir, ama bu babda gadirten hazer dahi lâzımdır. Benden henüz su-i iltifat ve adem-i iktidar münfehim olmadı, hakk-ı kadimimi gayra tevcih etmeğin veçhi nedir? Niçün hak yolundan dönersiniz demişti (*Selimname varak 39 Topkapı Sarayı Hazine kitapları*).

siyeden sonra yeniçerilerin yine Selim taraftarı olmalarını temin etmesi üzerine Korkut'un isteği red edildi¹⁰⁷.

Diğer bazı menbalarda Korkut'un, Sultan Ahmed'ten kaçarak İstanbul'a gelmeğe mecbur olduğunu kaydediyorlar ki¹⁰⁸ bu hususta Sultan Selim'in İstanbul'daki casusunun göndermiş olduğu bir mektup da bunu teyid ediyor.

Korkut'un İstanbul'a geldiğini babası Sultan Bayezid duyunca devlet erkânını yeniçeri ocağına göndererek onu taltif etmiş ve kendisini oradan aldırarak Yeniçeri ağası vasıtasıyla eski kazaskerlerden *Kestelli*'nin konağına misafir edilmek istenmiş ise de kabul etmiyerek yeniçeri ortasında kalmak istemiş fakat ertesi günü *Kestelli*'nin¹⁰⁹ konağına naklolunarak yaya başlıardan muhafız tayin olunmuştur. Bu suretle Sultan Bayezid Korkut'a yiyecek içecek tahsis edip biraderi Selim İstanbul'a gelinceye kadar orada oturmasını emretmiştir¹¹⁰.

¹⁰⁷ Hacı Mehmed imzasıyla yeniçeri ağasına yazılan ve Korkut'un yeniçerileri ele almasının önüne geçilen mektup (*Topkapı Sarayı Arşivi numara 8327*).

¹⁰⁸ *Tâc-üt-Tevârih c. 2, s. 197, Haber-i Sahih c. 4, s. 187*'de Korkut İstanbul'a geldikten sonra babası tarafından kabul olunarak ne için geldiği sorulmuş ve kendisine itab edilmiş ve o da biraderi Sultan Ahmed'den korkarak kaçtığı arz eylemiş ve Selim'den büyük olduğu için saltanat kendisinin hakkı olduğunu söylemiş imiş (*Halkondil zeyli Artus Tomas*).

¹⁰⁹ Molla *Kestelli* (Molla *Kastalân*) ulemadan ve kazaskerlerden olub bunun zamanında kazaskerlik Rumeli ve Anadolu olarak ikiye ayrılmış ve bu, derecesi daha yüksek itibar edilen Rumeli kazaskeri olarak kalmıştır. 901 h. 1495 senesinde vefât etmiştir.

¹¹⁰ Sultan Bayezid oğlunun İstanbul'a geldiğini haber alınca vüzera ve ümerayı oğlunun ziyaretine gönderdi. Andan (yeniçeri odasından) kaldırıp şehir içinde bir sarây-ı silvet fezaya nüzul ettirildi. Kavanin-i hidemât-ı Osmanî üzere enva'ı ikram olunub Sultan Selim-i bahtiyar gelince (gelinceye kadar) nefsi İstanbulda ikamet ve istikrar emrolundu (*Selimnâme - İbn Kemal s. 40 - Topkapı Sarayı hazine kitapları*).

Korkut'un İstanbul'a gelmesi ve buradaki durumu hakkında *Halkondil zeylinde* (s. 332 - 335) hülâsa olarak şu malûmat vardır; Sultan Selim İstanbul'a gelmek üzere bulunduğu sırada Korkut kıyafetini değiştirerek deniz yoluyla İstanbul'a gelip yeniçerilerin odalarına gitti ve orta camie indi. Yanında beraber büyüdüğü köleleri vardı. Yeniçeriler bunu haber alınca elini öpmek üzere Korkut'un yanına gittiler. Bayezid, Korkut'un niçün geldiğini sordurdu ve acele yerine dönmesi için kapıcılar gönderdi; fakat yeniçeriler Korkut'u himaye eylediler. Ertesi gün Bayezid, Korkut'a otuz torba akçe göndererek nerede isterse orada kalmasını bildirdi. Korkut'a kazaskerin (eski kazaskerin) konağını tahsis ettiler.

Korkut'un ne suretle *İstanbul*'a geldiği hakkında M. V. rumuziyle Sultan Selim'in hocası Halimî Çelebi'ye gönderilmiş olan mektup şöyledir :

حضرت مولانا افندی مکرم مفحم دام له العز و المجد و الكرم

... Mârûz-ı muhibb-i muhlis budur ki mübarek şehri-i muharemin dokuzuncu günü Hazret-i Hüdavendigâr Devletlu Bey hazretlerine (Sultan Selim'e) asakir-i mansure serdarlığını himmet eyleyip berveçhi isticâl gelmek emr eylediklerinden devlet ile onların gelmelerine halk muntazır ve müterakkib iken Sultan Korkut *Mihaliğ*'ten üç gemi tutup birisine lalasiyle kendü girip ve birisine atları girip ve birisine dahi nukud cinsinden üç katar deve yükü sandıklar koyup şehri-i mezkûrun on ikinci günü füceten gelip mahrusa-i *İstanbul*'a girip yeniçeriler odaları yanında bir mescide nüzul ettiler. Halk (asker) arasında haylı ıztirab vâki oldu. ol günde yeniçeri ağasını gönderip merhum Mevlâna Kestelli evine dâvet olundu. İcabet etmeyip gelmediler. Yeniçeriler odasında yattılar. İkinci gün divan eyleyip Pâdişah, ağayı tekrar gönderip ol evlere götürüp yaya başlardan on kişi müvekkil koyup hıfz ettirdiler. Kâhi karındaşım ile ittifakım var deyüp kâhi arada müslümanlar helâk olmasun deyu geldim derlermiş, kendi halleri gibi kelimâtı dahi perişan naklolunur; amma kul taifesi kendü ahd-ı sabıklarında mukarrerlik gösterüp bunların geldiğini işitmekle Bey Hazretleri (Sultan Selim) gelmiye deyû azim ıztirap çekerler.

Bunda olan muhlis bendeleri reyleri budurkim gelmekte isticâl olunup kul taifesi ıztıraptan tahlis oluna. Devletle *Vize*'de veya *Kırkkilise* (Kırklareli)'de oturup her ne muratları var ise oradan söyleşile. Hem *Gelibolu* canibi dahi zikrolan mevkilerden gözedilip hıfz olunmak âsandır derler ve Devletlu Bey Hazretlerinin kimleri kendulere yakın olmak münasip görünür. Geçen yıl gemilerden gayette vehimler çekip Sinop'a varınca kenarları beklettiler, yine gocunmaz değillerdir eğerçi irakta dahi olur ise eyaleti? zamanında gelip *Bursa*'ya inmek isterlermiş¹¹¹ deyu söylenür haliya kasd olunmuş idi ki bir iki mütemed adam gönderip anların (Sultan Ahmed'in) ahvali tamam murad üzere tecessüs oluna idi ol atebe-i âliyyeden bendeye icazet olmadın adam göndermek sûi edebe mahmul ola deyu ikdam

¹¹¹ Yani Sultan Ahmed'in *Bursa*'ya inmesi ihtimali.

olunmadı. Eğerçi icazet buyrulursa işaret oluna ol maksud dahi sühuletle hasıl ola.

Ve bâdehu Sultan Korkut mahremlerinden bazı kendi dostlarına haber verip kul taifesine atâ eylemek için yirmi bin filorimiz vardır demiş ve yukarıdan (Sultan Ahmed'den) beyümüze (yani Korkut'a) adam ile mektup gelip saltanat sevdasını urmuşsun deyu istima olundu. Eğer vâki ise bilmiş olasin elbette üzerine varırım. Beğümüz dahi ol gelen adamı *Mihaliç*'e bile götürüp andan hil'at verüb kendiler anın muvacehesinde gemiye girip beni üç günde İstanbul'da yeniçeri odalarında bileler deyu cevap verip gönderdi demiş. Şol haberler ki işitilmiş deyinilmiştir hulûs-ı ubudiyet muktezasında arzolundu. Baki emr ve tedbir ol rey-i âlem âraya menuttur ¹¹².

* * *

Yeniçerilerin Selim'e taraftarı olmaları ve ısrarlariyle evvelâ Rumeli'de kendisine *Semendire*, *Niğebolu* ve diğer sancaklarla madenler verilmişti İkinci Bayezid'in, şehzade Ahmed'in Anadolu'daki serkeşane hareketine karşı Selim'in serdarlıkla o tarafa gitmesini temin ve bu suretle Bayezid'in Ahmed'e karşı olan meylini de tamamen kırmak isteyen Yeniçeriler Selim'i *İstanbul*'a dâvet ettirmişler ve *Kefe*'ye dâveti hâvi ferman ve adamlar göndermişlerdi.

İşte tam bu sırada izinsiz olarak Sultan Korkut'un birden bire İstanbul'a çıkıp gelmesi Sultan Selim taraftarlarının midisini bulandırmış ve Korkut'un hareketleri şüphelerini arttırmış olduğundan yeniçerilerin ısrariyle Sultan Bayezid, Selim'in tereddüdünü izale için 918 Muharrem ortaları (1511 Nisan) tarihli bir fermanla ona evvelki dâvet hükmünün baki olduğu ve biraderinin gelmesinden dolayı endişe etmiyerek derhal gelmesini ve gelirken İstanbul'a adamını gönderip emrolunan işlere dair ne yapmak lâzım gelirse arzemesini ve ana göre hareket edileceğini bildirmişti ¹¹³.

¹¹² *Topkapı Sarayı arşivi numara 4744.*

¹¹³ Sultan Bayezid'in, oğlu Selim'e gönderdiği 918 Muharrem ortaları tarihli fermanı :

Ferzend-i ercümend-i emcedü, erşedü, es'ad, nür-ı hadeka-i saltanat ve kişver-küşayî ve nevr-i hadika-i hilâfet ve ferman revayî mahz-ı lütfullah عضد الدولة و الدنيا و الدين و adud ud devle'tü ved dünya ved din oğlum Selimşah tâle bekah ve nâle fiddareyn menah tevki-i refi-i hümayun vâsıl olıcak malûm ola ki Fahr ül emasil vel akran kapucuların başı Yusuf zide kadrühuyı mektubunla degâh-ı muallâma îsal eyleyüb öyle olsa şöyle vech görülmüş idi ki karındaşın

Korkut'un Sultan Selim'i karşılaması :

Sultan Selim'in *İstanbul*'a yaklaşması üzerine yeniçeriler onu karşılamaya çıktıkları vakit bunlarla beraber biraderini karşılamak üzere babasından müsaade almış olan Korkut da vardı. Korkut *Çekmece*'de *Selim*'i karşılayıp at üzerinde müsafaha ettiler ve görüştüler ve böylece musahabe ede ede *İstanbul*'a geldiler ve Sultan Selim'in ineceği *Yenibahçe*'de vedalaşıp ayrıldılar¹¹⁴. Korkut misafir olduğu Kestelli konağına gitti.

Yol yorgunluğu dolayısıyla Selim bir iki gün istirahatten sonra 7 Safer 918 ve 4 Nisan 1512 cumartesi günü alayla *Yeni Saray*'a (Topkapı sarayına) gidip babasının elini öptü ve babasının teklif eylediği serdarlığı kabul etmiyerek yapacağı işlerin ancak hükümdar sıfatıyla mümkün olduğunu beyan ettiğinden nihayet Sultan Bayezid saltanatı oğluna teslim etmeğe mecbur oldu.

Sultan Korkut, Selim'e saltanat teslim edildiği gün gelip babasının elini öptü. Sultan Bayezid, oğlu Selim'e saltanatı terk ederken muhalif bir hareketleri vuku bulmadıkça kardeşlerinin hayatlarına ilişmemesi hakkında Sultan Selim'den söz aldı¹¹⁵.

oğlum Ahmed'in men'i hususunda kapum halkı ve yeniçeri kullarumu sana koşam. Sen dahi teveccüh idüb gelesin deyu emreyleyüb mefharülemacid yeniçerilerim kethüdası İlyas ile hükm-i şerif irsal itmiş idüm. Öyle olsa bu esnada karındaşın oğlum Korkut bir gün füceten bunda İstanbul'a geldi ve geldiği dahi sem'i şerifime irişüb senin dahi malûmun olmuştur ola. İmdi ol emrim ki sâdır olub mezkûr yeniçerilerim kethüdası ile ki sana hükm-i şerifim irsal olunmuştur; ol emrim mukarrerdir. Mezkûr karındaşın Korkut'un bu veçhile icazetsüz bunda gelmesinden hatırına şüphe yürütdürmeyüb emr-i hümayunum üzere teveccüh idüb gelesiz ve teveccüh idüb yolda gelürken karşı atebe-i ulyama adamın gönderüb emrolunan maslahata müteallik ve vech görür isen haberleşsin ki ana göre tedarik oluna. Şöyle bilesin alâmet-i şerife îtimad kılâsın. Tahriren fî evasıt-ı muharrem ül haram senete ثمان عشر و تسعماية semane aşer ve tis'amie (*Topkapı Sarayı Arşivi numara 5814*).

¹¹⁴ *Ibn Kemal* (Topkapı Sarayı nüshası varak 41) ve Halkondil zeyli Artus Tomas fasıl 27, 28 d. 332, 333. (eski 1632 tab'ı).

¹¹⁵ *Tâc-üt-Tevarih* c. 2, s. 224.

Sultan Korkut, kardeşi Selim'e sadık kalacağına dair söz vererek ¹¹⁶ bi'at etti ve yine eskisi gibi *Saruhan* (Manisa) sancağına döndü ¹¹⁷.

ANADOLU'DAKİ DURUM

Yeniçeri ayaklanması ve Selim'in evvelâ serdarlıkla dâvet edildiği esnada partiyi kaybettiğini anlayan Sultan Ahmed devlet merkezini dinlemiyerek serbest harekete başlamış ve ortanca oğlu Alâüddin Ali'yi *Bursa* üzerine yollayıp orasını nüfuzu altına aldığı gibi Batı Anadolu'da *Muğla* ve havalisinde de faaliyete başlamıştı. *Menteşe* (Muğla) Sancak beyi asker ve silâhla Sultan Ahmed'e yardım etmiş ve Sultan Ahmed, İskender adında mütemed bir adamını *Muğla* taraflarına yollayıp oralardan avarız akçesi toplatmış, işe yarar atları almış, ulufeli asker yazmış, Beçin kalesini de elde etmişti.

Bu durum üzerine hâdiseden haberdar olan Korkut, *Saruhan* alay beyi Hüseyin Bey'i göndererek İskender'i oradan kaçırmış olduğundan burada cereyan eden olaylar Korkut tarafından müttefiki olan biraderi Selim'e bildirilmiştir ¹¹⁸.

¹¹⁶ Sultan Selim'in cülusunda Sultan Korkut arz-ı sadakat edip benim vicdanımda mülk ve devlete cidden rağbet yoktur, muradım bir köşe de oturup devam-ı devletiniz duasına muvazabettir.." *Âli* basılmamış birinci cilt s. 212. İbn Kemal de şöyle diyor :

Sultan Korkut, Selim'in hükümdarlığını kabul etti ve mübarek olsun demek üzere Selim'in huzuruna vardı ve sonra "valid-i büzürkvarları huzurunda tarafeyn kavil ve karar ve eyman-ı galâz olub ukud-ı müsaleha muhkem kılındı. Varub mahrusa-i *Manisa*'da bir küşe-i hâmulde kendü âlemlerinde olalar. Devletlu Pâdişah-ı âlempenah dahi mademki anlar ol ahd üzere üstüvar olalar anlara dahi dahl ve taarruzda görmiyeler. Bâri rızâ-yi şeriflerine göre dirlik tayin olunduktan sonra İzzet ile *Manisa* tarafına müteveccih olub zarurî bu mâna-yı dilpezir ile teselli suretin gösterdiler.." *varak 46 Topkapı Sarayı nüshası*.

¹¹⁷ Gerek *Tâc-üt-Tevarih* (c. 2, s. 204) ve *Halkondil zeyli Artus Tomas* (s. 335) ve *Hammer* (c. 4, s. 102) ve *Âli* (basılmamış birinci cilt s 212) bunların hepsi Korkut'a *Midilli* sancağının da verildiğini yazıyorlarsa da doğru değildir. Korkut babası zamanında da sancağına *Midilli*'nin ilâvesini istemiş ise de deniz aşırı ada olduğu için verilmemiş ve aşağıda görüleceği üzere Sultan Selim de aynı mahzuru beyan ile kabul eylememiştir. Paul Joue, Korkut'un kalyonlarla *Foça* yoluyla *Manisa*'ya gittiğini yazar (*Halkondil zeyli 1632 tab'ı s. 334*).

¹¹⁸ *Topkapı Sarayı Arşivi numara 8339*.

İşte bu hareketleri sebebiyle Sultan Selim, biraderi Ahmed üzerine serdar olmak üzere *İstanbul*'a dâvet edilerek gelmiş ve hükümdar olmuştu.

Bu sırada Sultan Ahmed *Manisa*'ya dönmüş olan biraderi Korkut'a karşı dostluğundan bahis ile iki tarafın birbirlerine taarruz etmemeleri hakkında teminat vermek üzere kendi ulufeci başısını göndermiş ve bilmukabele Korkut'da kapıcıbaşı Ferhad'ı yollamıştır. Sultan Ahmed'in bu dostluk tesisinden maksadı ise Sultan Korkut'un *İzmir* limanında bulunan gemilerinden istifade ile Rumeli tarafına asker geçirmek istemesi idi. Korkut ise durumu Selim'e bildirerek gemilerini vermiyeceğini ve gaza için denize çıkaracağını yazmış ve bu suretle sadakatini göstermiştir¹¹⁹.

Sultan Selim'in cülûsunu müteakkip Sultan Ahmed'in Anadolu'da hükümdarlığını ilân ederek *Manisa* havalisi müstesna diğer yerlerde faaliyette bulunması sebebiyle *Manisa*'ya dönmüş olan Korkut, biraderi Ahmed'in durumuna karşı fazla kuvvet beslemeğe mecburiyet sebebiyle mevcut haslarının arttırılmasını rica etmiş ve bu hususu temin için kapıcıbaşı Ferhad'ı *İstanbul*'da bırakarak sancağına gitmişti.

Korkut'un isteklerinden birisi mühim haracı olan *Midilli* adasının uhdesine tevcihi idi. Burasını babası zamanında da istemiş ise de Ada olduğu için istediği kabul edilmemişti. Korkut bu defa da *Midilli*'yi biraderinden istedi, fakat evvelki cevap gibi mukabele görmüş ve fakat aynı zamanda kardeşinin refahının düşünüldüğü kendisine bildirilmiştir¹²⁰.

Bunun üzerine Korkut, biraderi Ahmet'in faaliyetini ileri sürerek karışıklığın devam etmesi sebebiyle fazla kuvvet bulundurmak mecburiyeti yüzünden külliyetli paraya ihtiyacı olduğunu arzylemiş ve senelik masrafını gösterir kalem kalem bir hesap takdim eylemiştir.

Korkut arızasında *Manisa* sancağına *Aydın*, *Menteşe* ve *Teke* sancaklarının ilâvesini, zira zamanın dar olup buraların biraderi Ahmed'in eline geçeceğini çocukluktan beri aralarındaki sevgiyi beyan ettikten sonra bu isteklerinin babası zamanında olduğu gibi vüzerâ ile meşveret olursa yine arkaya atılacağını arz eylemiştir¹²¹.

¹¹⁹ "Cenab-ı Uhuvvetmeab, saltanat nisab halledallahü mülkehu başlığıyle başlayan bu arizânın aslı *Topkapı Sarayı arşivinde (6684 numaralı zarftadır)*.

¹²⁰ *Topkapı Sarayı Arşivi numara 6687*.

¹²¹ *Topkapı Sarayı Arşivi numara 6684 numaralı zarf*.

Sultan Selim, heman Batı ve Güney Anadolu mintakasını ihtiva eden bu yerler için Korkut'un isteğini kabul etmemiş ve Korkut da bu isteği yapılamadığı takdirde devlet merkezine yakın bulunması sebebiyle bazı müfsidlerin aralarını bozmağa sebep olacaklarından dolayı *Manisa*'dan alınarak kendisine *Teke* ve *Alâiye* sancaklarının tevcihiyle yetişmeyen haslarının bakiyesinin *Menteşe* ile *Hamit* sancağının *Teke*'ye yani *Antalya*'ya yakın olan yerlerinden tamamlanmasını ve verilecek hasların salyane olmayıp katiyyen timar olmasını ve bu suretle yanındaki kuvvetleri azaltarak sancağına çekeceğini ve uzamağa müsait olmayan bu ricaları kabul edilmeyecek olursa durumu icabı elindeki kuvveti azaltmayacağından zarurî olan askerî masraflar için hazineye ait emvali zabt etmek ızdırarında kalacağını bildirmiştir¹²².

Tekrar yaptığı müracaattan da bir netice alamayınca babasının zamanında olduğu gibi ihtiyacını temin etmek üzere hazineye ait olan *Menteşe* (Muğla) sancağındaki bazı yerlerin gelirlerine el koymuş ve bu halden dolayı *Menteşe* sancak beyi, Korkut'u devlet merkezine şikâyet etmiş ve buna karşı Korkut da kendisini müdafaa ile Sultan Selim'e sadakatini tekrarlamıştır.

Sultan Selim, en kuvvetli hasmı Sultan Ahmed meydanda iken Korkut'un da bu isteklerine karşı şüphelenmişti. Hele *Teke* yani *Antalya*'yı ve etrafını talep etmesi onun *Mısır*'a gitme macerası sebebiyle tehlikeli olduğu gibi Batı Anadolu'nun da elinde bulunması muvafık görülmemiştir.

Korkut, *Antalya* ve *Alâiye*'ye nakledilmeyince divanı hümayunda vezirlere mektup yazarak onlar vasıtasıyla ricasının kabul olunmasını ve bu suretle maiyyetini azaltarak bir köşeye çekilip pâdişaha dua ile meşgul olacağını ve *İstanbul*'dan uzak olarak müfsidlerin ara bozuculuğundan bahis ile evvelki isteklerine delâlet etmelerini tekrarlamıştı¹²⁴.

Sultan Selim'in Şehzade Ahmed üzerine hareketi :

Sultan Ahmed, *Manisa* sancağı hariç Anadolu'ya sahip bulunuyordu. Anadolu'ya geçmek isteyen Sultan Selim *Kefe* sancak

¹²² *Topkapı Sarayı Arşivi numara 5582.*

¹²³ *Topkapı Sarayı Arşivi 9659.*

¹²⁴ *Topkapı Sarayı Arşivi 6684 numaralı zarf.*

beyi olan oğlu Süleyman'ı *İstanbul*'a getirterek yerine bıraktıktan sonra 15 Cemaziyelevvel 918 ve 29 Temmuz 1512'de Anadolu tarafına geçti. *Bursa*'da bulunan şehzade Ahmed'in ikinci ve en cesur oğlu Alâüddin Ali kaçtı; Yavuz'un öncü kuvvetleri kumandanı bunu *Konya*'ya doğru takip eyledi.

Alâüddin Ali, *Konya*'ya gelerek durumu babasına anlattı. Sultan Ahmed, *Amasya* tarafına kaçmak istediye de *Konya* ile *Amasya* arası, Selim'in kuvvetleri tarafından tutulmuş olduğundan¹²⁵ Sultan Ahmed, yanında oğulları Alâüddin Ali ve Süleyman olduğu halde üç bin atlı ile beraber hudutta Memlûk devletine ait *Dârende*'ye geldiler. Sultan Ahmed burada hem Memlûk Sultanı ve hem Şah İsmail ile muharebeye başladı¹²⁶ ve başındaki kuvvetleri dağıla dağıla yanında beşyüz adamı kalmış ve 918 Şaban sonuna kadar (1512 Ekim ayı) *Darende*'de oturduktan sonra¹²⁷ *İran*'a ait *Kemah* tarafına geçerek oğulları Süleyman ile Alâüddin de Memlûk sultanına iltica eylemişlerdir¹²⁸.

Şehzadelerin Boğulmaları ve Korkut'un endişeli durumu :

Bu durum üzerine Ankara'ya kadar giden Sultan Selim ramazan içinde *Bursa*'ya dönerek kendisi için muvakkaten birinci tehlikeyi atlattığını müteakip 918 Şevval ayı sonlarına doğru (1513

¹²⁵ *Haber-i Sahih c. 4, s. 245.*

¹²⁶ Memlûk Sultanı Melik Eşref Gavri'ye olan arızasında biraderi Selim'in saltanatı babasından zorla alıp anı *Rumeli*'ye gönderdiğini ve babasının *Sazlıdere*'de vefat ettiğini ve rivayete göre babasının öldürüldüğünü, babası öldüyse bir babasının da Sultan hazretleri olduğunu arz eylemiştir (*Topkapı Sarayı Arşivi 14/1715*). Memlûklerin *Haleb naib üs saltanası* Hâyir Bey Sultan Selim'e gönderdiği arızada Sultan Ahmed'in *Darende* hududuna gelerek Sultan Gavri ile muhabere edip cevap beklediğini 7 Şaban 918 18 Ekim 1512) tarihli mektubiyle bildirmiştir (*Topkapı Sarayı Arşivi 7143*).

¹²⁷ *Malatya* naibinin vezir-iâzam Koca Mustafa Paşa'ya gönderdiği mektup (*Topkapı Sarayı Arşivi 3062 numaralı zarf*).

¹²⁸ Bunlardan Süleyman Çelebi biraderi Alâüddin'den evvel *Kahire*'ye gidip Memlûk Sultanı Melik Eşref Kansu Gavri'nin ikramını görmüş kendisine amcası Korkut'un *Kahire*'ye geldiği zaman tahsis edilen *Bulak*'daki *Berabihiyye* köşkü tahsis olunmuştur. Süleyman Çelebi 6 Zilkade 918'de (13 Ocak 1513) de *Kahire*'ye gelmiş ise de az sonra orada çıkan taun hastalığından dolayı 18 Safer 919'da yani gelişinden üç buçuk ay sonra vefât etmiş ve andan yirmi gün sonra da aynı hastalıktan kardeşi Alâüddin Ali de ölmüş ve *Bücasî* türbesine yan yana gömülmüşlerdir (*İbn İlyas c. 4, s. 289, 291, 303, 306*).

Ocak) kardeşlerinin oğulları olan Mehmed, Osman, Musa, Orhan, Emirhan, ve diğer Osman'ı Bursa'da boğdurtmuştur¹²⁹.

Şehzadelerin boğulmaları Korkut'u endişeye düşürdü. Sultan Selim aynı zamanda Korkut'u da terassut altında bulundurarak Manisa etrafındaki Sancak beyleriyle sair alâkadarlara emirler vermiş bu suretle denizden, karadan her tarafı kontrol altına aldırmişti.

Biraderinin bu tarzdaki hareketini casusları vasıtasıyla haber alan Sultan Korkut kitaplarını Manisa kalesine koymuş ve bu hallerden şikâyet yollu Sultan Selim'e mektup yazarak ahbine sadık olduğunu bildirmiştir.

Korkut, bu mektubunda yalvarıp Allahı iştihad ederek sadakatini teyid ettikten sonra nifak çıkarmak isteyenlerin kendi hakkında ve aleyhinde bulduklarını ve karadan ve denizden her tarafının çevrildiğini ve üzerine asker sevk edileceğini haber aldığını ve Pâdişahın tatminkâr cevabına intizar ettiğini ve kitaplarını kaleye koyduğunu ve kat'î olarak itaaat ve inkıyaddan başka bir hal zuhurunun ihtimali olmayıp devletinin devamı duasıyla iştilgal ettiğini ve lâyük

¹²⁹ *Tâc üt Tevârih* c. 2, s. 229, Müneccimbaşı (c. 3, s. 448) ve Solakzade (s. 352) şehzâdelerin katillerini Sultan Ahmed'in birinci defa olarak kaçmasından sonra 918 ramazanını müteakib olduğunu yazıyorlar. *Âli şehzâdelerin katillerini* 919 senesi şevval ayında (1513 Aralık) gösteriyor ki (s. 258) Sultan Ahmed'in katlinden sonradır. *Lütfi Paşa Tarihi* de (s. 205) ayını göstermiyerek Sultan Ahmed'in 919 katlinden sonra şehzadelerin boğulduklarını yazar. *Hammer (Ata Bey tercümesi* c. 4, s. 104) de Menavino ve Venedik balyözünün gösterdikleri tarihe göre Sultan Selim 27 Kasım 1512 (18 Ramazan 918 Cumartesi günü divan akdetmiş beş şehzadeyi Bursa'dan getirterek geldiklerinin ertesi günü İstanbul'da boğdurtmuştur. Bursa Mahkeme-i şer'iyesi sicilinin tetkikinden de *Hammer* ve onun kaynakları olan Venedik Balyözü ile Menavino'nun kayıtları gibi şehzadelerin 918 Şevval ayı sonlarına doğru boğuldukları anlaşılıyor. *Bursa Mahkeme-i Şer'iyeye sicilindeki bir kayda göre* (917 - 918 s. 321, 349) Şehinşah'ın oğlu Mehmed, 18 Ramazan 918 de hayatta ve 17 Zilkade 918'de bir muhakeme dolayısıyla vefat etmiş görüldüğüne ve Alemşah oğlu Osman'ın 9 Zilkadeden evvel öldüğü anlaşıldığına göre (aynı sicil s. 342) şehzadelerin 1512 son ayı veya 1513 Ocak başlarında boğuldukları meydana çıkıyor.

Bu katli olunan şehzadelerden Şehinşah'ın oğlu Mehmed otuz ve Alemşah'ın oğlu Osman yirmi yaşlarında olup şehzade Mahmud'un üç oğlu Musa, Orhan, Emirhan onlardan daha küçük idiler. Bunların beşi de Bursa'da Muradiye türbeleri'nde medfundurlar. Daha sonra elde edilen Sultan Ahmed'in oğlu Osman da boğularak Yıldırım Bayezid camii bahçesindeki avluya defnedilmiştir (*Topkapı Sarayı Arşivi* 6193). *Tâc-üt-Tevârih* c. 2, s. 230, Hammer ve Artus Tomas (s. 350) şehzadelerin Bursa'da boğulduklarını yazarlar.

mıdır ki çocukluğundan beri aramızda olan sevgiye ve gönül birliğine merhamet olunmayıp size sadık olan âcize merhamet etmeyesiniz diyerek bu arızasını Ömer adında bir adamıyla takdim eylediğini yazmıştır¹³⁰.

Sultan Selim biraderi Korkut'un mektubuna verdiği kısa cevapta :

Hükümdarlıktan maksadı Anadolu'da Şah İsmail ve taraftarlarının ateşini söndürmek olduğunu Şahkulu ve Şah İsmail hâdiselerinin ne derecede zararlı olduklarını Allah izin verirse Şark tarafına gideceğini ve madem ki kendisi (Yani Korkut) ahd-ı sabık üzere kendisi tarafından asla endişe etmemesini bildirmiştir¹³¹.

SULTAN KORKUT'UN ÂKİBETİ

Bizim Türkçe tarihlere göre :

Türkçe Osmanlı tarihleri ve onlardan nakil yapan Hammer'e göre şehzadelerin ölümünü duyan Korkut korkmağa başlamış, Sultan Selim biraderinin kendisine sadakatini enlamak için Devlet adamları ağzından Korkut'a mektup göndertmiştir. Bu mektuplarda Pâdişahın şiddetinden bahsedilerek Sultan Korkut'u hükümdarlığa teşvik etmişler ve o da bu yazılanlara inanarak muvafık cevap vermiş ve bunun üzerine yeminli sadakatini bozmuş olduğu için Sultan Selim, Sultan Ahmed'e karşı ikinci defa hareketinden evvel bazı hareketlerinden endişe ve şüphe ettiği yakınındaki Korkut'u bertaraf etmek istemiş ve on bin kişilik bir kuvvetle bizzat kendisi ansızın *Manisa*'ya hareket etmiştir¹³².

¹³⁰ *Feridun Bey Münşeati c. 1, s. 345 (1264 tab'ı).*

¹³¹ *Feridun Bey Münşeati c. 1, s. 346 (1264 tab'ı).*

¹³² Korkut'un biraderine yazdığı arızalarda biraderi Sultan Ahmed'ten korktuğunu ileri sürerek yanındaki kuvvetleri dağıtmaması ve bu kuvvetlerin ihtiyacı için kendisine müsaade verilmeden hazineye ait bir kısım *Menteşe* (Muğla) sancağı emvaline el koyması, Antalya ve Alâiye sancaklarının kendisine verilerek orada oturmakta ısrar etmesi ve salyaneye istemiyerek timar istemesi, arıza ve mektuplarını dokunaklı ve tehdit edercesine yazması gibi ahval henüz Sultan Ahmed gailisi bertaraf olmadan yakınında bulunan Korkut'un bir hâdise çıkarmasından Sultan Selim şüphe etmiş, kendisine bazı mektuplar göndererek temayülünü anlamak istemişti (*Topkapı Sarayı Arşivi 6684 numaralı zarftaki mektupları ve numara 5582 ve 9659*).

Yavuz Sultan Selim'in Korkut üzerine hareketi hakkında bize en doğru malûmatı, bu esnada bizzat Yavuz'un bu seferinde ve onun kuvvetleri arasında bulunan (Menavino)dan naklen Artus Tomas şöyle nakletmektedir :

Sultan Selim bizzat Sultan Korkut'u yakalamak istedi. Bir cevalanda (ava çıkmak) bulunmak bahanesiyle gizlice on bin süvarinin üç gün içinde hazırlanmasını emretti. Bu vakayı nakleden Menavino kendisi de bu onbin kişi içinde bulunmuştur. Üç gün sonra yola çıktıkları zaman Korkut'un bulunduğu *Manisa*'ya gidilmekte olduğu anlaşıldı. Korkut burada Selim'in zan ve tahmininin haricinde bir hayat geçiriyor, taç ve taht ile meşgul olmuyordu, vaktini tettebbua hasretmişti. Biraderinin rızası haricinde bulunmadıkça âsude bırakılacağını ümid ediyordu. Fakat Selim'in paşalarından birinin uşağı süratle gidip kendisini bularak Selim'in kendisini yakalamak maksadiyle pek ziyade yaklaştığını haber verdiği zaman hayret içinde kaldı; haber getirene güzel bir hediye verdikten sonra Selim kuvvetleri yaklaşmadan evvel paşalardan biriyle (musahibi Piyale Beyle) gece yarısı kaçtı.

Bursa'dan *Manisa*'ya süratle beş günde gelen Sultan Selim sabahın pek erken saatinde askeriyle şehre girerek heman Korkut'un sarayını kuşattırdı. Korkut'u yatağında bulacağını ümit ederek kapılarını kırdırdı; nedimlerinden ve harem ağalarından bir kaçını tutturup isticvap eyledi ve Korkut'un nerede bulunduğunu söyletmeğe çalıştı ise de gittiği yeri bilmediklerini ve gece kaçtığını öğrendi ve bir delikanlının kendisini haberdar eylemesi üzerine Korkut'un kaçmış olduğunu anladı. Gittiği tarafı anlamak için her tarafa casuslar çıkardı. Korkut'un bütün servetine el koyarak gemilerle *İstanbul*'a gönderdi. Korkut'un *İtalya*'ya kaçması ihtimalini düşündü; filhalka Korkut *Ege* sahillerinden kaçabilirdi fakat o tarafların kapalı olduğunu bildiği için *Antalya* tarafına gitmek istedi. Sultan Selim şehir muhafazasına bir zabıt kumandasında bin şkişi bırakarak Korkut'un ailesini de aldıktan sonra *Bursa*'ya döndü¹³³.

¹³³ Menavino'dan naklen Halkondil zeyli Artus Tomas Paris tab'ı s. 354. Bu hususta İbn Kemal şöyle diyor: Sultan Selim bir miktar güzide adam seçip kendi zat-ı şerifiyle alelgafla *Manisa*'ya doğru ılgar eyledi. Nagâh bir gün Sultan-ı alempenahın ılgarı haberi sem'i ihtiyatına erişti. Havf ve haşyet damarları cism-i şerifinde harekete başlayıp akşam oluncaya kadar sabr asası üzerine ittika eyledi. Dahi ol gece ehass-i havassından heman bir kimesne ile bir geda şekline girüb

Korkut'un kaçması :

Sultan Korkut'a akşam vaktinden sonra gelen haberde Pâ-dişahın gelmekte olduğu bildirilmişti. Yanında musahibi Piyale Bey ile onun kız kardeşlerinin iki oğlu ve bir de Korkut'un Piyale'ye verdiği bir kölesi bulunuyordu. Korkut bu haberi alınca heman kalkarak sakalını beyaza boyayıp başına bir külâh giyerek üzerine bir şemle sarıp eski elbiseler giyip bu suretle kıyafetini değiştirdikten sonra yükte hafif bazı eşya ile yanına bir miktar para alıp musahibi ve fedakâr adamı Piyale Bey ile birlikte sarayının arka kapısından çıkarak kaçmıştı¹³⁴.

Korkut'la Piyale kaçtıktan sonra üç hafta kadar bir mağarada saklandılar, sonradan çıkarak geceleri yol alıp gündüzleri saklanmak, suretiyle şehir ve kasabalara uğramadan dağdan dağa geçerek eski sancağı olan *Antalya* taraflarına gittiler. Maksatları sahile inip deniz yoluyla *Frenkistan'a* veya *Mısır'a* kaçmaktı.

Antalya'nın İstanos (Korkuteli) kazasının *Osman Halife* köyünün on beş dakika kadar kuzeyindeki mağarada saklandılar¹³⁵. Sultan

askerden ayrı bir köşeye revan oldular. Yarındası gün olunca kapı halkıyla sair tevabi ve levahiki agâh olıcak her biri hayretle bir köşeye girizan olub birer bucağa sindi kaldı (*varak 55 Topkapı Sarayı hazine kitapları*) ve *Hammer* (*Ata Bey tercümesi c. 4, s. 106*).

¹³⁴ Sultan Korkut'un kıyafetini değiştirerek firarı hakkında *Bergama'da* yakalanan Korkut'un adamlarından yapılan tahkikat hakkında Ahmed imzasıyla gönderilen bir arıza sureti :

Dergâh-ı muallâya ve bargâh-ı âlâya refcahullahü fevkalulaya araz-ı bende-i fakir budur ki

Elhaletü hazihi Korkut Bey adamlarından Piyale nam kimesnenin ü nefer adamları ele girüb ikisi kız karındaşının oğludur ve biri dahi Korkut Bey virdüğü kuldur Piyale'ye. Ve *Menemen* ve *Foçalar* ve *Yunddağı* nam yerleri tettebbu ettik nam ve nişan bulmadık, ama bu mezkûrları nevahi-i *Bergama'yı* tettebbu ederken bulduk şöyle malûm ola. Ve Korkut Bey ahvalinden bu mezkûrlar şöyle dediler ki Beye haber, akşam vaktinden sonra geldi. Biz yanında hazır idik dediler, şöylece malûm ola. Ve Korkut Bey'e haber gelicek sakalını aka boyadı külâh giyib şemle sarındı ve eskiler giydi dediler şöyle biline ve bunların ağzından bu mezkûrları bendenüz işittik ve bâki ahvali dahi bunlardan istifsar buyurasız ve bu mezkûrlar Korkut Bey ahvalin ziyade bilürler. Bunlardan istifsar idesiz... (Topkapı sarayı 1686/4).

İmza

Abudiküm-ül-fakir

Ahmed-ül-hakir

¹³⁵ Sultan Korkut *Antalya'nın Korkuteli* kazasının *Osman Halifeler köyü'nün*

Selim Korkut'un *Antalya* taraflarına kaçması ihtimalini düşünerek Karaman Beylerbeyisi Hemdem Paşa'ya hükümler gönderip dikkatli olmasını bildirmiş olup *Antalya* tarafları sıkı bir kontrol altına alınmıştı.

Korkut'un Seyyid kıyafetine girip ortadan kaybolduğu *Isparta* taraflarında şâyi olmuş ve keyfiyet Hemdem Paşa tarafından Pâdişaha arz edilmişti¹³⁶.

Tarihin kaydına göre yiyecek tedarik ve etrafı tecessüs etmek üzere mağradan çıkan Piyale Bey rastladığı bir köylüyü fazla para ile tatmin ederek kendilerine yiyecek temin ve tedarik ettirmiş ve bu suretle köylü birkaç defa bunların yanına gelip gitmiş, nihayet Piyale Bey köylüye *Antalya* limanından bir gemi kiralanmasını söylemiş ve bunun için ona kendi atını vererek şehre göndermiş.

Sultan Selim'in casusları şehre gelen köylünün bindiği atı görüp şüphelenerek köylüyü tutup sorguya çektiler; köylü bunları ele vermemek için epi uğraşdıysa da işkenceden sonra ölüm tehdidi üzerine doğruyu söylemeğe mecbur oldu, nihayet mağaraya gelinerek Korkut ile Piyale'yi buldular ve alıp *Antalya* sancak beyi Kasım Bey'in yanına getirdiler.

Kasım Bey, bir arıza ile keyfiyeti acele Pâdişaha bildirdi; Sultan Selim, Karaçin oğlu denilen birisini göndererek¹³⁷

on beş dakika kuzeyindeki mağarada saklanmış. Bunların iaşelerini temin eden *Osman Halife* adında birisi imiş. Sonradan bu köye Halifeler adı verilmiş. Korkut'un saklandığı mağara geniş ise de sonradan taş ve toprakla dolmuş ve halen içine zorlukla girilebilmekte imiş (*Antalya Livası tarihi - Süleyman Fikri s. 72 not. Selim-name'de* Hamitelinde *Gülhisar* civarında yüksek bir dağdaki (Rahatdağı) mağarada saklandıkları yazılmaktadır ki (*varak 55*) hemen aynı yer demektir.

¹³⁶ . . . . . Arz-ı bendegi budur ki şimdiki halde *Hamiteli* sancak beyinden mektup ve adam gelip Sultan Korkut'un hususunda gaip olup seyid sûretinde nâbedid oldu deyu efvâhde şâyi oldu deyu ilâm eylemiş. Öyle olsa filcümle bu canibler hıfz olunup gereği gibi beklenüb münasip budur ki ol tarafların dahi hıfzına himmet oluna. Gelen adam mektubiyle irsal olundu. Baki ferman der-i muallânındır. . . . (*Topkapı Sarayı Arşivi 6325*).

ez-af ül ibad
Hemdem-i ahkar

¹³⁷ Halkondil zeyli *Artos Tomas*'da bu isim, tarih şerhlerini yazan *Verantion*'dan naklen bizim tarihlerdeki gibi Kirengin oğlu (Karaçin oğlu olmalı) olarak gösterilip aynı zamanda bunun adının Chiarsemal olduğunu beyan ediyor ki böyle bir isim bizim tarihlerde yoktur ve ne olduğunu da anlayamıyor. *Hammer tarihi* (Ata Bey tercümesi c. 4, s. 106). Yalnız Karaçin oğlu ve Şükrü'nün

Korkut ile Piyale bu Karaçin oğlu'na teslim edildi. Korkut'un *Mısır*'a veya amcası gibi şövalyelere ilticasının yeni bir gaileye sebep olacağından endişe eden Sultan Selim Korkut'un elde edilmesinden dolayı geniş bir nefes aldı; fakat onu *İstanbul*'a getirmenin yenicheriler arasında bir harekete sebep olabileceğini düşünerek Kapıcı başlıardan Sinan Ağ'a'yı göndererek yolda işini bitirmesini emreylemişti¹³⁸.

Muhafaza altında yola çıkarılan Korkut, *Eğrigöz* yani *Emed* kasabasına geldiği zaman Sultan Selim'in gönderdiği kapıcıbaşı Sinan Bey kendilerini karşıladı¹³⁹. Sinan Bey mülâyim sözlerle Korkut'un heyecanını teskin etti; Piyale Beyi yanından ayırmadılar ve kasabada bir eve koyarak muhafaza altına aldılar.

Korkut hem vücudce ve hem ruhî buhran neticesinde bitkindi, derin bir uykuya daldı, gözcüler keyfiyetten Sinan Bey'i haberdar ettiler, Sinan Bey Piyale'yi yanına dâvet ederek öteden beriden açtığı sözlerle onunla görüştüğü sırada verilen talimat mûcibince Korkut'un yanına giren celladlar onu boğdular¹⁴⁰. Piyale tekrar

Selimnamesinde (*Esad Efendi kitapları numara 2148 varak 8b*) ise Laçin oğlu deniliyor. Bu Karaçin oğlu Yavuz'un mütemed adamlarından olup sonra Beylerbeyi olan Karaçin oğlu Ahmed Paşa olacaktır.

¹³⁸ Şükrü'nün Selimnamesi (*Esad Efendi kitapları numara 2148 varak 8 b*).

¹³⁹ *Tâc-üt- Tevarih* (c. 2, s. 233) de Korkut'un yakalandığını haber alan Sultan Selim'in kapıcıbaşı Sinan Bey'i gönderdiğini yazıyor, halbuki Korkut'un metrukâtı Menteşe Sancak Beyi Sinan Bey tarafından *Emed* kasabasında tesbit edildiğine göre kapıcıbaşı denilen Sinan Bey'in *Menteşe* Sancak Bey'i Sinan Bey olduğu anlaşılıyor.

¹⁴⁰ Bizim tarihler, uykuda iken boğulduğunu yazarlar (*Tâc-üt-Tevarih* c. 2, s. 233) cellâdların pencereden girerek boğduklarını beyan ediyorlar. Menavino'dan naklen Artus Tomas da aşağıdaki malûmat vardır :

Gece Korkut'u boğmak için yanına girenler anı uyandırarak öldürüleceğini bildirmişler. Korkut bir saat müsaade istemiş ve hiyanetinden dolayı Sultan Selim'e bir manzume kaleme alarak başını meş'um ipe teslim etmiş. Selim biraderinin manzumesini okuyunca çok ağlamış ve üç gün matem tutulmasını emreylemiş.

Böyle bir manzume hakkında bizim tarihlerde bir kayıt yoktur. O tarihte Selim'in maiyyetinde bulunan Menavino'dan nakil suretiyle bu manzumenin Fransızca meali şöyle imiş :

"Senin zulmün şimdiye kadar meçhulüm olan şeyleri bana öğretti. En Zalim hayvanların içinde senin kalbinde bulamadığım rahm ve şefkati gördüm. Ben sana saltanatı terk eylediğim halde sen beni evimden kovuyorsun. Ben senin hayatını muhafazaya çalıştım, halbuki sen beni canımdan ediyorsun. Tebaamın arasında yaşadığım zaman herkes beni seviyor ve bana hürmet ediyordu; kırlara ve dağlara

efendisinin yanına döndüğü vakit velinimetini boğulmuş görünce feryad ve figana başladı. Her şey olup bitmişti (5 Muharrem 918 ve 13 Mart 1513)¹⁴¹. Korkut'un cesedi *Bursa*'ya naklolunarak 9 Muharrem ve 17 Martta *Orhan Gazi türbesi*'ne defnedildi¹⁴². Kabri birinci sırada ikinci mezardır¹⁴³. Korkut'un ölümüne kadar hayatı safhaları amcası Cem'e benzemektedir. Vefatında kırk altı yaşında bulunuyordu¹⁴⁴.

iltica eylediğim vakit yabani ve vahşi her ne varsa her şey bana yiyecek oldu. Ey nankör hain ! senden başka beni üzen kimse çıkmamıştır; fakat söyle bakayım ey hunharların hunharı ben, bana ait her bir şeyi terk eylemeğe, hiç bir işe karışmayıp inzivaya çekilerek kendi âlemimde uzletle yaşamak ve babamdan kalan bir parça irad ile yaşamağa razı olmakla sana fenalık mı yaptım? neden hayatımı kısaltıyor-sun?" bundan sonra me hazımız şu mütalâayı yürütüyor :

Korkut, halim, selim bir şehzade olup ihtirasdan uzaktı, hayatını sükûn içinde geçirmekten başka bir şey düşünmez ve dağdağalı işlerden kaçınırdı. Buna rağmen o da silâh çeken Sultan Ahmed gibi Selim'in kılıcından canını kurta ramadı.

¹⁴¹ 919 Rebiulevvelinde ibn Osman bilâdından haber geldi. Pederi Bayezid'den sonra saltanata geçen Selim Şah ile öz biraderi Korkut arasında-ki evvelce Mısır'a gelmişti- münaferet vaki olmuş ve sonra Selim buni hile edip katletti miş yahut giriş ile boğdurmuş (*Ibn İyas c. 4, s. 2306*).

¹⁴² Bursa Mahkeme-i Şer'iyyesi sicilinde Korkut'un defni hakkında şu kayıt vardır. (24/25 s. 13 b.).

«Yevm el erbaa (çarşınba) 9 Muharrem ül haram sene 919 ماضى حالياً قد جاء فى هذا اليوم ميت المرحوم المغفور له السلطان قورقود طاب ثراه و دفن عند المرحوم السلطان اورخان طيب الله قبره فى محل مناسب. » dokuz Muharrem perşenbeye rastlıyorsa da bizdeki rüyet-i hilâl âdeti üzere bir gün evvel gösterilmiştir.

¹⁴³ Fotoğrafisi kitabın sonuna konan Korkut'un muhallefatının baş tarafındaki listede görüldüğü üzere 919 Muharremde eşyası tesbit edilmiştir. Eşyayı tesbit eden *Menteşe* sancak beyi Sinan Bey'dir. Bu muhallefatın baş tarafındaki ibare aynen şöyledir :

در بیان متروکات مرحوم سلطان قورقود فى اليوم الخامس فى محرم الحرام من شهر سنه ٩١٩ بقصبة* أكرى كوز بمعرفة سنان بك ميرلواء منتشه .

Makalenin sonuna konan muhallefat listesinde görüldüğü üzere merhumun eşyaları arasında bir Kur'an-ı kerim bir kaside-i bürde, Türkçe bir tıp kitabı ile müteaddit yüzük, mücevherat, ayna, gözlük, makas, tesbih, kâğıt, don, gömlek, tülbent, yeşil çuha kaplı kürk, kaftan, ibrişim kuşak, dolama, Piyale Bey'in kılıcı, eski külâh ve listede gösterilen diğer eşya vardır (*Topkapı Sarayı Arşivi 6684/3*).

¹⁴⁴ Piyale Bey Manisa'nın *Sard* tarafında zaviye vakfetmiştir. Muallimhane, mescit ve zaviye vakıfları vardır (*Başvekalet Arşivi 166 ve 398, 116 numaralı tahrir ve vakıf defterleri*).

Korkut'un himaye ettiği şairlerden (Deli birader) denilen Bursalı Gazalî onun vefatına şu beyitlerle teessürünü göstermiştir :

Ey gönül daima gam ile geçip	Ferah adını anma dünyade
Perde-i gafleti götür gözden	Nazar eyle bu carh-ı cellâde
Kâse-i serden edip sâgar	Hûnı nâ haktan idinür bâde
Sunar ol câmı her kişiye, dimez	Bu gedâdır bu Pâdişah zâde
Kani Korkut han ki şevketle	Misli bulunmaz idi dünyade
Hasılı yandı nâr-ı hasretle	Harmen-i ömrünü verip Bâde
Serv kaddı nihâl-i serkeş iken	Oldı båd-ı ecelden üftâde
Sureta gerçi düştü şâhlıktan	Oldı şâh-ı hakikî ukbade
Şüheda menziline erişüben	Saltanat buldı dâr-ı uhrâde
Dedi hâtif vefatına târih	
Meskenin ola arş-ı âlâda ¹⁴⁵	

Sultan Korkut'un evlâtları :

Korkut'un akim yani zürriyetsiz, kısır olduğu hakkında Tac-üt-tevarih¹⁴⁶ ve ondan nakil yapan bazı tarihlerin mütaleaları yanlış olup bu şehzadenin hem erkek ve hem kız çocukları vardır. Daha yukarıda (*Korkut'un Manisa'ya gitmesi*) başlıklı kısmın notunda görüldüğü üzere¹⁴⁷ Korkut'un bir oğlu olduğu görüldüğü gibi kendisi *Mısır*'da bulunduğu sırada *Antalya*'da bulunan lalası İskender Bey'e göndermiş olduğu mektubunda da "anda olan esbabımız ve oğlanlarımızın ve sair halkımızın üzerinden nazarı merhametinizi diriğ etmeyiniz" demesi¹⁴⁸, o tarihte birden ziyade oğlu olduğunu göstermek-

¹⁴⁵ Gazalî'nin bu manzumesinin son mısraı noksan olup ebced hesabıyla 913 tutuyor halbuki 919 olması icap ettiğine göre altı rakam noksandır. Ola kelimesini imale ve iki vavlı kabul edersek o zaman ikinci vavın delâlet ettiği altı rakamının ilâvesiyle 919 tarihi çıkar ki Korkut'un vefat tarihidir.

¹⁴⁶ Tac-üt-Tevarih c. 2, s. 194 "Sultan Korkut eğerçi fezail... ve ilm ve irfanda naziri mefkuddur. Lâkin heyca gününün eri ve saltanat arzusunun şevheri değıldir. Hususa nesli مقلوع maktû olup canişini olmaduğu cihetten sezavâr-ı serir-i Osmani değıldir." ve *Solak zade* s. 272 ve *Hammer (Ata Brey tercümesi c. 4, s. 102.)*.

¹⁴⁷ Biraderi Sultan Ahmed tarafından oğlunun yanına gönderilmesi için Korkut'a yazılan cevabî mektup hakkında metinde işaret ettiğimiz not ve vesikaya bakın. (*Topkapı Sarayı Arşivi 8517*).

¹⁴⁸ *Topkapı Sarayı Arşivi numara eski numara 6684-6 Bursa'da Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat komitesi tarafından neşredilen (Yeşil ve Muradiye Türbeleri sene 1940) isimli rehberde Muradiye'de birinci türbe olarak gösterilen şehzade Ahmed bin Bayezid türbesinde medfun olanlar arasında Sultan Korkut'u da medfun*

tedir. Biraderi şehzade Ahmed'in İstanbul'a babasının elini öptürmek üzere Korkut'un oğlunu istemiş oda hayatını tekeffül etmek suretiyle göndereceğini bildirmişti.

Korkut'un bir oğlunun rehin olarak Yavuz Sultan Selim'in yanında bulunduğunu Halkondil tarihi zeylindeki bir kayıttan anlamaktayız¹⁴⁹. Korkut'un oğlunun adını ve ne suretle öldüğünü bilmiyoruz. Fakat Ferahşad ve Fatma isimlerinde iki kızı da malûm olup Hayrullah Efendi tarihinde de Selçuk adında bir kızı olduğu da gösterilmiştir¹⁵⁰.

Korkut'un oğlunun amcası Selim'in yanında bulunduğunu Arthus Tomas'ın kaydından istidlâl ediyoruz. Bu şehzadenin o sıralarda belki Korkut'un firarını müteakip boğulmak suretiyle vefat ettiği anlaşılıyor¹⁵¹.

Korkut'un kızı Ferahşad, sonra, sırkâtibi Bâli Mehmed Efendi'nin zevcesi olup İstanbul'da *Kıztaş*'nda zevci Bâli Efendi'nin mescidinin yanında bir türbe ve bir mektup yaparak oradaki türbesine defnedilmiştir¹⁵². Fatma Sultan ise 935 h 1528 m senesinde hayatta olup kendisine tahsisat verildiği *masraf-ı şehriyari defterlerinde* görülür¹⁵³.

olduğu gösterilmiştir. Burada alçıdan yapılmış pek sade bir kabir bulunup ziyaretçilere Korkut'un kabri olduğu söyleniyorsa da yanlış olup *Orhan Gazi türbesi*'nde gömülü olduğu o tarihteki Mahkeme-i Şer'iyye sicilinden anlaşılmaktadır.

¹⁴⁹ *Halkondil zeyli (Artüs Tomas) 1632 Paris tab'ı s. 354.*

¹⁵⁰ *Hayrullah Efendi tarihi c. 9, s. 143.*

¹⁵¹ *Artüs Tomas (Halkondil zeyl s. 354.*

¹⁵² *Sicill-i Osmanî c. 1, s. 62 ve Hadika't-ül Cevami c. 1, s. 158 Topkapı Sarayı Arşivinde E 474 ve d 3648 numaralı vesikalarda Ferahşad Sultan vakfının senelik hesaplarına dair vakıf mütevellisinin muhasebesinden bahsedilmektedir.*

¹⁵³ *Başvekâlet Arşivi (Kâmil Kepeci tasnifi) dört numaralı masraf-ı şehriyari defteri. Fatma Sultan'ın 935 senesi Rebiulâhırda (1528 Aralık) yevmiesinin yetmiş akçe olduğu görülmektedir. Bundan başka tayinat veya bedeli de vardır: "becihet-i mekülât-ı Fatma Sultan duhter-i Sultan Korkut fi sene 14590 akçe. Fatma Sultan'a verilen bu para on beş kilo et, on bir kilo pirinç, on bir kilo sade yağ, on bir kilo şeker, on bir kilo balmumu mukabilidir (Başvekâlet Arşivi Masraf-ı Şehriyari defteri numara 7097 s. 73).*

Sultan Korkut'un güzel sanat hayatı :

Sultan Korkut, büyük din ve İslâm hukukî âlimi olduğu gibi musikide üstad ve şair olarak tanınmış ve bu yoldaki eserleriyle de ilim ve sanat kudretini göstermiştir¹⁵⁴.

Çocukluk hayatından itibaren babasının yanında ve en son büyük babasının sarayında daimî olarak kendisini okumağa vermiş ve bilgisini ilerletmiş, bilhassa ilm-i fıkıh, hâdis, usul-i hâdis de mütehasıs olmuştur. *Manisa* ve *Antalya* sancaklarında bulunduğu zamanlar yazın yaylaya çıktığı zaman bile kitaplarını deve ve katırlarla naklettirerek tetebbuda bulunmağı âdet etmiş ve bu tetebbular haricinde zamanının bir kısmını da musiki ile iştigale hasreylemiş ve bu cihetten de yüksek bilgisini göstermiştir.

Şuara tezkirelerinden *Kastamonu*'lu Lâtifî Korkut hakkında "Selâtinin ulemasından ve şehzadelerin fuzelâsındandır. Nice katar cemel (deve), kitaphanesini ve kitaphane huzanesini çekerdi" demekte ve fetvaya ait telifi ve bazı ilmî metinlere şerh ve haşiyeleri olduğunu beyan etmektedir¹⁵⁵.

Yine Lâtifî, Sultan Korkut'un ilm-i edvar denilen musikide de üstat olduğunu ve meclislerinde âlî şair ve ediplerin bulunduğunu ve herkesin derecesine ve mertebesine göre riayet gösterdiğini ve şiirle de meşgul olarak mürettep divanı olduğunu yazıyor¹⁵⁶.

Yine *Heşt - Bihîşt* adlı tezkire sahibi Edirneli Sehi Bey de Korkut'tan bahsederken "âlim, fazıl, Zû fûnun pâdişahdır, onun kemalâtına nihayet yok, fetvadan *Korkudiye* adlı bir kitap telif edip" ulema tarafından pek ziyade takdir edildiğini tezkiresinde kaydetmiş ve *Gıdâ-yı Ruh* isminde bir saz îcad eylediğini göstermiştir¹⁵⁷.

¹⁵⁴ *Tâc-üt-Tevarih c. 2, s. 214*. "Sultan Korkut esnaf-ı evsaf-ı kemalde bî misâl ve cami-i mehasin hısal idi. Fıkıhda mesail-i eimme cem'ine mütekeffil bir kitab-ı müstetab telif etmiştir ve fenn-i musikide hûd mahareti bir mertebede imiş ki bazı dilâviz-i hayretengiz peşrev ve amelleri (besteleri) ol fen eshabı miyanında mütedaveldir".

*Tâc-üt-Tevarih*te, telif ettiği kitabın adı gösterilmemiş ise de bunun Korkodiye veya *Karkudkaniyye* isimli Fetva kitabı olduğu anlaşılıyor. *Müneccimbaşı da (c 3. s 443)* Korkut'un ilim ve faziletinden, eserlerinden fıkıhta Korkodiyye adlı Fetva mecmuasından bahsedilmekte ve musikide tasnif ve peşrevleri olduğunu beyan eylemiştir.

¹⁵⁵ *Lâtifi tezkiresi s. 65*.

¹⁵⁶ *Lâtifi tezkiresi s. 66*.

¹⁵⁷ *Sehi Bey tezkiresi matbu nüsha s. 18*.

Kınalızade Hasan Çelebi, Korkut'un fazl ve Kemalde başta gelen şahsiyetlerden olup, ilim ve fazilet sahipleriyle ünsiyet ettiğini, meclisinde müşkil ilmî meseleleri halletmek suretiyle kemalini gösterdiğini ve tetkik eylediği kitapların kenarlarına mütalâalarını yazdığını ve bu suretle okumuş olduğu Cürcanî'nin *Şerh-i Mevâkıf* (kelâmdan) isimli eserinin kenarına yazmış olduğu bazı mütalâalarını görmüş olduğunu söylüyor.

Yine Kınalızade, Sultan Korkut'un musikiye derin vukufundan ve saz çalmakta emsalsiz olan meharetinden bahsettikten sonra *İran*'dan gelmiş olan bir musiki üstadıyla olan muhaveresini kaydetmektedir.

Müverrih Âli "Korkut'un ilim ve faziletini beyan ile fıkıhda meşhur *Muhit* isimli eserin¹⁵⁸ iki mezhebde (Hanefî, Şafîî) fetvası câiz ve ihtilâflı olan meselelerini tetkik etmek suretiyle bir eser telif eylediğini (Korkudiye) âlim ve kâmil bir zat olduğunu zikretmektedir¹⁵⁹.

Korkut'un musikideki vukufuna dair Kınalızade Hasan Çelebi tezkiresinde şu vâkıa anlatılıyor :

İran'da kemençe çalmakta mehreti olan meşhur Hüseyin Avvâd'ın hocası Zeynelâbidin adındaki büyük musiki üstadı Anadolu'ya gelmiş ve Amasya valisi Sultan Ahmed'in meclisine dahil olmuş ve kendisine günde elli akçe yevmiye ve ayrıca yiecek tayın ve tahsis edilmiştir. Sultan Korkut bunun şöhretini duyarak biraderine mektup yazıp muvakkat bir zaman için Zeynelâbidin'i istemiş ve bu suretle yanına getirtmiş. Zeynelâbidin ile görüşen Korkut, bir fasıl yapmasını istemiş. O da Anadolu'da musikinin inceliklerine vâkıf bir âlim bulunduğu zahib olmayarak ehemmiyetsiz bir fasıl yapmıştır.

Bu basit fasıl dinleyen Korkut, Zeynelâbidin'e :

"Sizin şöhretinize göre yaptığımız fasıl bu fendeği iktidarınızla mütenasip değildir. Bunu bizi anlamaz diye ihmal ettiniz; bizim de cüz'i bilgimiz ve saz çalmakta istidadımız vardır" diyerek kendisinin icad ettiği *Ruh efza*¹⁶⁰ ismindeki sazını alarak bir fasıl yapmak

¹⁵⁸ Âli'nin Fetavadan *Muhit* dediği eser 666 h. 1267 m. de vefat etmiş olan Buharalı İmam Allame *Burhaneddin Mahmud bin Tacüddin*'in المحيط البرهاني في الفقه (المحيط البرهاني في الفقه) isimli eseri olup ihtisar edilmiş nüshaları da vardır.

¹⁵⁹ Âli (basılmamış birinci cilt Kütüphanemizdeki nüsha s. 196).

¹⁶⁰ Sehi Bey Tezkiresinde bu saza (*Gıda-yı ruh*) ismi verilir.

قور قور جلی طار بقا چھو ناری سجاغہ خیر ذوق
رحمان یا نا اولزده ایکن تصرف اندوکن حجه نو ذوق
ذکر اور نور

جلی سلطانہ
برکون عکوف
یوزل
والی سکن
الی
دایه یی
کون
یدل
در دین
کون
نیل

لا لانی ابرام
کون الی
قبول سالی
کون نیل
الین نعل و علا
کون کسر
اون الی
وضع خور
عبر سون
مردن فور

خواجی اید
بکی
ما کولانچو
ایده نیکو

جمعی اید اون ام سیک نور سون اودور
بر سون
پنیا بوزی
دور قور سون
مسیک

Res. 1 — Korkut Sancağa çıkmadan evvel
Vezir-i Azam İshak Paşa konağında kaldığı
sırada kendisine ve validesiyle maiyetine
verilen maaş (888 za.)

I. H. Uzunçarşılı

تمت في شهر ربيع الأول سنة ١٢٨٠
في سنة ١٢٨٠

تاوان و تاسا بروناسا مانه ذی آنقده سنک ملحدن فور و در حدر
مال بقا حصه ملر نه و برلن ترفنه کیمه ذکر و حدر

افراد الموع
رئیس کرم نسر یکم صحت بکر طاس در حدر

بوریک
نقدان
الوزان سکوت
قره بر کله وان
بر کچر و نسیکا
عزل اولور و کیمه
در عدد دست

اوچ کیمه

بر ترمزی قره کیمه و حدر
قد عددان حور کیمه
والنوزن دو کیمه سبله
بر حور ترمزی قره کیمه و حدر
و شوق کور کیمه سبله

حاجت
قره قوت جلوه اولور اصمن

سبا با و الیک
اون درت نفر
سبا با و الیک
اون برنو
علوفسیر
یکه نفر
چاره حصر
لعبه نفر
باشی جماعتنا اولور و زمانه کور اولور
اشجار
بیت نفر

کشدن بر
باشی
علم اولور
برشا اولور
درت اشون ناقه
بر و لعه قنات
برشا اولور
قد عدد سنک

زاتیرا حور و قنات
قره ترمزی قره کیمه
قد عددان الون دو کیمه
انوا عدد قنات
تور ساسش
ایم اولور
برشا اولور
قره کیمه
اون عدد

الوزان ارسیمه
ش یار
قره کیمه
اون یازان
الکسیر
قد عدد یکم
اون یازان

کرا کیمه
اون یازان
مال اولور
برشا اولور
منه کیمه
قاجیم اولور
عدد

تکرار
زاتیرا حور و قنات
قره ترمزی قره کیمه
قد عددان الون دو کیمه
ایم اولور
برشا اولور
قره کیمه
اون عدد
الوزان ارسیمه
ش یار
قره کیمه
اون یازان
الکسیر
قد عدد یکم
اون یازان
مال اولور
برشا اولور
منه کیمه
قاجیم اولور
عدد

سکا اولور
عدد
کیمه اولور
برشا اولور
قره کیمه
اون یازان
الکسیر
قد عدد یکم
اون یازان

اصطلاح
اقبول
بیت یازان
اون یازان

Res. 2 — Sancağa çıkan Korkut'a verilen Teşrifatı (888 sonu).

حضرت ایاز عظام

شیدایه لکان و ولتم لیا یوم العیام

الوف بحای صافا منتهی عزیز و صنوف نبلها و لایق ایلر کا غرض فیوض و فیوض طهره لند
 فایض و لایح اوللا انخاف و امدن لم و لند قرض صکر. انهار لدرای جهان اراد اولنور که
 محاکم بود باره غریب لایح کجای لعد و ریه بر و ادر کینه و لکن و انهن حاضر بولمان غیر که کسیران
 و فاد کجک رطلنه کدر لایم اصم مذاب بر یونار و ن خاف لیک که تله و الله توقف لایمور
 کفره دن خدایم اهد تقدیم لدر ایستجی الی بوجان به دوانه اولند ی حق بر عیلا غریب من لطفی
 و حیاتی ایلم و حضور ضا و نکه ر خدا هم حکم کر مقبوله و صبحا و عاری بر کاتن و بن بر ایلم
 که نر عمار سینه ملاقات اولوندن کطور حکایت و وصول بولدن لجهده علی فوله که مام
 ذکر فیض لهر بوننه نیاشا و اوه و ذوالفضل لظیفه و سلطان حضرت لایم غرضه کمر مجموع
 کسیران ایلم که عهده لدر ای محاکم لایم لظالیه ایلم کله لایم ای بر یفته مقدار ل طوری بل
 محاکمه قدرته شد که ظلم و انعام و ضامن لایمور کفره مراد لایم کله ای بر ایلم
 مصای لایم کور نام مشغول ایلم ذکر اولدن ملا عیتر عمار سلی و وزیر نه و ادر
 خلی جماریه و لایق اولمش که فرکان بر عی زیا و اولند صلمانا زبون اولر صبح شوق
 اوللانار جمای شهید اولمش لر قیامت جمالا اولدن خلاص اولمش ماصبر کسیران جمله لایم
 ایلم اولسا که ترک خلدن اولر و سلطان حضرت لایم جابنندن کئی ایلم
 طلب لایم کله طریق رسالته لایم در کا. معد لایم نام اولدن سیدی بوین جمعی ایلم
 احضار لایم بر شایسته بولدن کئی ایلم مصره کله لایم لایم بو لایم تاج اولمش محاکم لایم
 کتشدن ناخبر اولنما س خیر لوب کئی کوز کرحی کا فرکان و و نایم لری نابیر اولر
 دریا بوسنی بان ولعین لایم و کفر که و کئی کسیران کیرم مقدارن اولر لایم
 چون عرض عرض لایم لایم بو مقدار. کفا اولمش لایم لایم لایم لایم لایم

Res. 3 — Korkut'un Mısır'dan avdetini müteakip Rodos Şövalyelerinin harekâtına ve kendisini Antalya'ya getiren Sultan'ın donanmasının avdetinde şövalyeler tarafından baskına uğradığına dair Divan Hey'etine mektubu.

سَلَفًا لِمَنْ مَرَّ مِنْهُ فَكَانَ بَقَاءَهُ دُونَ كَمَلْنِ صَوِقْبَنَاتٍ قَبْلَ الْعَرْفِ أَيْكَ الْفُرَاتِ بَيَانٌ دُونَ
ذِكْرِ الْوَالِدِ مَلَكَتْ خَالِيَهُ دُونَ نَسْتِ بَرِيدِ زَمَلَتْ جَمِيعَ مَلَكَتْ خَطْبًا بِهَ تَوْهَمٌ يُوَدِّعُ
قَهْلُ قِيَادَهُ دُونَ كَمَلَهُ دُونَ كَمَلَهُ جَمِيعَ الْوَجْهِ دُونَ بَيِّنَاتِ الْوَجْهِ الْوَدَّ بَرِيدَ
الْمُرَافَقَةِ الْوَاقِعَاتِ بَرَأَتْهُ دُونَ نَسْتِ مَقَدِّ الْوَالِدِ رَسِبَ هَيْدَهُ أَيْدِيًا مَلَانِ شَقَّةً كَلِمًا
وَإِدْعَى دِيهَاتٍ حَاقِرٍ وَفَعَلْنَا بَرِيدَهُ أَوْجَ نَعَرَ كَسَهُ وَرَدَى بِرَدَاقِي قُرْبَانِ
بَرِيدِهِ الْوَلَّهُ أَوْلَى بِرَدِجِي مَخْدَمُ دُونَ مَانِدَهُ مَانِ مَقْرَبِلَى كَلِمًا دُونَ دِيهَاتٍ
دُونَ دِيهَاتِي سَيَّاحٌ وَخَيْرٌ لِمَا كَسَلَهُ دُونَ مَعْدَارٍ مَانِدٌ بَرِيدُ الْوَاقِعَاتِ أَوْ رَدِجِي
سَلْطَانٌ قُرْبَانَ مَعْدَارٍ بَعَادَةً سَجَا مَعْدَارٍ أَوْ لَ جَلَّتْ نَهْ بَرِيدَهُ أَيْدِيًا بَرِيدٍ
قَهْلُ قِيَادَهُ دُونَ كَمَلَهُ دُونَ كَمَلَهُ انْفَالِيَهُ كَلِمًا سَلْطَانٌ قُرْبَانَ مَعْدَارٍ مَعْدَارِ
جَلَّتْ الْوَالِدِ بَرِيدِهِ أَوْ مَعْدَارٍ الْوَالِدِ وَرَدِجِي بَرِيدٍ خَرَابِ الْوَالِدِ
مَعْدَارِ بَرِيدِهِ وَرَدِجِي بَرِيدِهِ خَرَابِ الْوَالِدِ مَعْدَارِ بَرِيدِهِ
بَرِيدِ خَرَابِ الْوَالِدِ أَوْ مَعْدَارِ بَرِيدِهِ وَرَدِجِي بَرِيدِهِ أَوْ مَعْدَارِ
مَعْدَارِ الْوَالِدِ بَرِيدِهِ أَوْ مَعْدَارِ مَعْدَارِ بَرِيدِهِ وَرَدِجِي بَرِيدِهِ
أَوْ مَعْدَارِ الْوَالِدِ بَرِيدِهِ أَوْ مَعْدَارِ مَعْدَارِ بَرِيدِهِ وَرَدِجِي بَرِيدِهِ
أَوْ مَعْدَارِ الْوَالِدِ بَرِيدِهِ أَوْ مَعْدَارِ مَعْدَارِ بَرِيدِهِ وَرَدِجِي بَرِيدِهِ
أَوْ مَعْدَارِ الْوَالِدِ بَرِيدِهِ أَوْ مَعْدَارِ مَعْدَارِ بَرِيدِهِ وَرَدِجِي بَرِيدِهِ
أَوْ مَعْدَارِ الْوَالِدِ بَرِيدِهِ أَوْ مَعْدَارِ مَعْدَارِ بَرِيدِهِ وَرَدِجِي بَرِيدِهِ
أَوْ مَعْدَارِ الْوَالِدِ بَرِيدِهِ أَوْ مَعْدَارِ مَعْدَارِ بَرِيدِهِ وَرَدِجِي بَرِيدِهِ
أَوْ مَعْدَارِ الْوَالِدِ بَرِيدِهِ أَوْ مَعْدَارِ مَعْدَارِ بَرِيدِهِ وَرَدِجِي بَرِيدِهِ

Res. 6 — Şahkulu'nun başarılı harekâtına ve Anadolu Beylerbeyini öldürdüğüne dair rapor.

حضرت سلطان

• اعلیٰ حضرت عالم اہل بیت علیہم السلام

مخفی تجلی سلطان مخرج شہار و طر و نخل و انوار جمع و در این انحصار بقولہ در کمال انوار و
اولیٰ فراتہ مولانا و در اولین صفا و در انحصار و بعد از انکہ اولیٰ مولانا و بعد از انکہ
انہما جماعت بود کہ بوند و باقی حضرت سید محمد تقی و سید ابوالحسن و سید ابوالقاسم و سید ابوالفضل
جلوس کردند و باقی حضرت سید محمد تقی و سید ابوالحسن و سید ابوالقاسم و سید ابوالفضل
از رزق بود با کلہ لرون حکام و در انحصار اولیٰ حضرت سید محمد تقی و سید ابوالحسن و سید ابوالقاسم و سید ابوالفضل
حضور خود از لرون حکام و در انحصار اولیٰ حضرت سید محمد تقی و سید ابوالحسن و سید ابوالقاسم و سید ابوالفضل
اولیٰ حضرت سید محمد تقی و سید ابوالحسن و سید ابوالقاسم و سید ابوالفضل
بنیان تجارت و سید محمد تقی و سید ابوالحسن و سید ابوالقاسم و سید ابوالفضل
اولیٰ حضرت سید محمد تقی و سید ابوالحسن و سید ابوالقاسم و سید ابوالفضل
فراتہ و در انحصار اولیٰ حضرت سید محمد تقی و سید ابوالحسن و سید ابوالقاسم و سید ابوالفضل
اولیٰ حضرت سید محمد تقی و سید ابوالحسن و سید ابوالقاسم و سید ابوالفضل
مخفی سلطان سید محمد تقی و سید ابوالحسن و سید ابوالقاسم و سید ابوالفضل
اولیٰ حضرت سید محمد تقی و سید ابوالحسن و سید ابوالقاسم و سید ابوالفضل
کہ قبیر سلطان سید محمد تقی و سید ابوالحسن و سید ابوالقاسم و سید ابوالفضل
نامہ روزی کونہ سید محمد تقی و سید ابوالحسن و سید ابوالقاسم و سید ابوالفضل
اولیٰ حضرت سید محمد تقی و سید ابوالحسن و سید ابوالقاسم و سید ابوالفضل
اولیٰ حضرت سید محمد تقی و سید ابوالحسن و سید ابوالقاسم و سید ابوالفضل
اسم و در انحصار اولیٰ حضرت سید محمد تقی و سید ابوالحسن و سید ابوالقاسم و سید ابوالفضل
بوضوح و در انحصار اولیٰ حضرت سید محمد تقی و سید ابوالحسن و سید ابوالقاسم و سید ابوالفضل
و در انحصار اولیٰ حضرت سید محمد تقی و سید ابوالحسن و سید ابوالقاسم و سید ابوالفضل
با سید محمد تقی و سید ابوالحسن و سید ابوالقاسم و سید ابوالفضل
کلہ رولق سلطان سید محمد تقی و سید ابوالحسن و سید ابوالقاسم و سید ابوالفضل

تاریخ

Res. 7 — Sultan Selim'in cülüsünü müteakip Manisa'ya gelen Korkut'un, durumun ciddiyetine binaen Aydın, Menteşe ve Teke Sancaklarının da kendisine verilmemesi üzerine bunun temini için divan vezirlerine mektubu.

ر ر کاه معلا به و باری کاه اعلی به رفعا له فوق العلاء به ^{بند}
فقید بود که الاله منه فو رفوعه بک لهما ده بیالده ^{عظمت}
اوه نفی اوما کی لکده و اکسیه قنیز قدرنا شیخ او غلبه و بری و افی
قور قوه بجه و روه قولدر بیالده و منزه مان و فواجده دیوندا فی
نام یولدی تنبع اندک نام نشان بولمده اما بونکده لریکی نواحی
بدغمی تنبع ایدرا ایکن بعلده شوبله معلوم اوله و قدر قوه بجه
احوالنده بونکده لکده بجه و بید لکده بکنه غیر اجم و قنیز ^{نقطه}
کلکده بنیالنده حاضر ایکن و بید لکده بجه معلوم اوله و قدر
بکنه فید کلکده صفالان اغا بویدی و کولکده کیوه شمع صابونکی
و ایش لکده کیدی و بید لکده بجه بجه و بونکده کوه اغی زینده
جعمند کور لریکی بنیه کوز اشته ک و باجه احوالی و افی بونکده ^{استفاد}
بیجه کور و بونکده رده قدر قوه بجه احوالین زیاده باور لکده ^{بجه}
استفاد ایکن بحشیه نخل و جوه محمد و با بجه العباده عصبه الفقیه
احمد العصبه

Res. 8 — Korkut'un kıyafetini değiştirerek kaçtığına dair bir jurnal.

در سا...
 مروتان...
 کلاه...
 جلد...

در ساقه...
 مروتان...
 کلاه...
 جلد...

در ساقه...
 مروتان...
 کلاه...
 جلد...

در ساقه...
 مروتان...
 کلاه...
 جلد...

در ساقه...
 مروتان...
 کلاه...
 جلد...

در ساقه...
 مروتان...
 کلاه...
 جلد...

در ساقه...
 مروتان...
 کلاه...
 جلد...

در ساقه...
 مروتان...
 کلاه...
 جلد...

در ساقه...
 مروتان...
 کلاه...
 جلد...

در ساقه...
 مروتان...
 کلاه...
 جلد...

Res. 9 — Emed Kasabasında boğulan Korkut'un metrükâtü (919 Muharrem).

suretiyle Zeynelâbidin'i hayrette bırakmış. Bundan dolayı mahcup kalan Zeynelâbidin tekrar bir fasıl yaparak bu defa Korkut'un takdirini kazanmıştır.

Zeynelâbidin Korkut'un yanından ayrılıp gideceği zaman kadirşinas şehzade büyük bir gümüş tepsiyi altınla doldurup bir yığın vücuda getirdikten sonra üstünü de gümüş para (akçe) ile donatıp özür dileyerek:

“Siz Sultan Yakup (Akkoyunlu hükümdarı) ve Sultan Hüseyin Baykara'nın (Timurlerden Horasan hükümdarı) meclislerine dahil olmuş ve çok lütuf ve ihsanların görmüşsünüzdür, onlara nisbet benim verdiğim denizden katredir” demiştir¹⁶¹.

Korkut'un (Harimî) mahlasıyla âşıkane, ahlâkî ve tasavvufî şiirleri ve manzumeleri vardır. Mürettep Divanı Millet kütüphanesinde.

Korkut'un sarayına mensup olan bazı şairler de görüyoruz. Korkut'un eserlerine mukabeleci olan Bursalı Deli Birader Gazalî, Manisalı Serirî bunlardandır. Serirî aynı zamanda zarif ve nüktedan bir zat olup tanbur çalmakta da üstad imiş. Sonra Yavuz Sultan Selim'e intisap etmiş ve daha sonra sipahi olmuştur¹⁶². Bunlardan Deli birader'in “دافع النوم و رافع الهموم *Dafi-ul-gumûm ve râfi-ul-hümûm*” adlı dört bab üzerine müretteb bir eseri vardır¹⁶³.

KORKUT'UN İLMÎ ESERLERİ VE İLMÎ HÜVİYETİ

Korkut'un yüksek bir âlim olduğunu muasırı olan gerek Osmanlı ve gerek Suriye ve Mısır âlimleri de tasdik ediyorlar. Bir buçuk seneye yahın *Kahire*'de oturduğundan oradaki âlimlerle ilmî

¹⁶¹ Kınalızade Tezkiresi, Sultan Ahmed'in katlinden sonra ona mensup olan Zeynelâbidin'e dair şu kayıtları görüyoruz :

“Avvâd-ı acem Zeynelâbidin'in elli akçe ulufesi ve ayda elli kile arpa ve beş batman et ve iki batman pirinç ve bir batman yağ ve altı çift ekmeği vardı. Bundan başka yine Sultan Ahmed'in güyende (hanende) Şeyh Çoban, avvâd Nasuh, çengi (çenk çalan) Behram, Kopuzcu usta Şaban ve güyende Sinan adlarında olan musiki heyetinin hepsi maaşlıdır (*Topkapı Sarayı Arşivi 9993*).

¹⁶² *Sehi Bey Tezkiresi s. 118*.

¹⁶³ Kâtip Çelebi Keşf üz zünun'da 941'de (1534 M.) vefat eden Gazalî'nin yedi bab üzerine hezliyyata dair olan *Dâfi ül gumum* eserinden bahsediyorsa da (c.1, s. 729) benim Üniversite kütüphanesinde 1400 numarada gördüğüm eser dört fasıl olup 1 — Hikâye ve Mütayebat ve mükâtebeye 2 — Mahbub ve Mahbub dostluğa 3 — Zen ve zenperestliğe 4 — dört ayaklı hayvanlara dairdir.

musahabe ve mübaheselerde bulunmuş olduğuna şüphe yoktur. Korkut *Mısır*'da iken oranın idarî, askerî ve medrese teşkilâtıyla hükümet ve halk arasındaki münasebetleri tetkik etmiş ve bu hususu دعوة النفس الطالحة isimli Arapça eserinde göstermiş ve bu tetkikat esnasında akaide, fıkha dair bir hayli eserleri gözden geçirmiş, şer'î ve örfî işlerle Osmanlı teşkilâtındaki aynı konuları mukayese eylemiş ve bu hususta Tacüddin sübkî'nin معيد النعم *Muid-ün-niam* ve Takiyyüddin Hısnî'nin قمع النفوس *Kam-un-nüfus* adlarındaki eserlerinden faydalanmıştır.

Sultan Korkut'un *Teke* yani *Antalya* sancak beyi bulunduğu sırada 912 h 1506 m de oraya gelmiş olan Arap âlimlerinden Muhammed bin Vefaî Zeynî, Korkut'la görüşmüş ve خزينة الافاضل *Hazinet-ül-efadil*¹⁶³ b adlı eserinde Korkut'un ilm-i hadîste imam ve usul-i fıkıh, teracim-i ahval ve tarihte pek derin vukuf sahibi olduğunu beyan ederek Sultan Korkut'un حافظ اللسان و الجنان *Hâfız-ul-lisan velcinan* isimli tasavvuf, kelâm, fikh ve ahlâktan bahseden bir eserden nakiller yapmıştır¹⁶⁴.

I — Korkut'un divanından başka, eserlerinin hepsi Arapçadır¹⁶⁵.
 = *Dâvet-ün nef-it-tâliha ilel âmâl-is-sâliha bi âyât-iz-zâhire-vel beyyinât-il-bâhire.*

Korkut'un eserleri içinde en cemiyetlisi budur. Korkut bu eseri vücuda getirmek için bütün tefsir kitaplarını, hâdis dair eserleri ve bunların şerhlerini, tasaffufî kitaplarla, fikh, kelâm ve felsefeye dair gördüğü eserleri tarih ve tercümei hallere ait telifleri

¹⁶³b Keşfiszunun da خزانة الفضائل *Hızanet-ül-fezail* deniliyor.

¹⁶⁴ Nur-ı osmaniye kütüphanesinde 2373 numarada Mehmed bin Nuredin Vefaî Zeynî'nin Hadis-i İstihareye dair eseri. Müstakim zade Mecelle't-ün Nisab'da Korkut'un mahlası olan Harimî maddesinde bu şehzade, Hadîsde imam ve usul-i fıkıhda bir deniz olduğunu Mehmed bin Bedreddin Zeynî'nin *Hazine-tül-efâzıl* isimli eserinden naklen beyan ediyor (*Halet Eefendi Kitapları.*) Şeyh Mehmed bin Mahmud Vefaî Zeynî aslen Muğlalı olup 940 h 1533'de vefat etmiştir (*Keş-üz-zünun c. 1, s. 730*).

¹⁶⁵ Korkut'un eserlerinin bir kısmı Ayasofya kütüphanesindedir. Zamanının değerli âlimlerinden olan Kazasker Müeyyed zade Abdurrahman Efendi, ilm-i kelâmın bazı müşkillerinin haline dair kaleme almış olduğu eserini Sultan Korkut'a takdim etmiş, bu eseri mütalâa eden Korkut, takdirini bildirmiştir (*Şakayik tercümesi -Mecdi- s. 310 ve Keş-üz-zünun c. 1, s. 886 ve Osmanlı müellfleri c. s. 355*).

gözden geçirmiştir; bu suretle muhtelif bahisleri ihtiva eden bir meccelledir¹⁶⁶.

Dâvet-ün nefis-it-tâliha isminden anlaşılacağı üzere azgın ve yolunu şaşırılmış olan nefsi, âyet, hadîs ile, iyi, güzel ve hayırlı amellere dâvet-tir. Kitap mukabele edilmiş ve tashih görmüş ise de bazı hatalar gözden kaçmıştır; Eseri istinsah eden Abdülsselâm bin Muhammed Ensarî'dir¹⁶⁷.

Korkut, *Dâvet-ün nefis-it tâliha*'yı yazarken mevzularıyla mütenasip olarak tefsir, hadîs, usul-i hadîs, fikh, usul-i fikh ve tasavvuf tıp, edebiyat ve teracüm-i ahvale dair çok eser okumuştur. Bu da yirmiyi mütecaviz tefsir ile bunların şerh ve haşiyelerini ve hadîsten kırk kadar metin ve haşiyeyi ve mev'ize ve akaiden on yedi ve kelâmdan on eseri fikh, usul-i fikh ve fetvalardan ise kırk bir metin ve şerhten istifade eylemiş. Bunlardan başka tasavvufdan *avarif ül maarif ve kuşeyrî Füsüs-ül hikem, Fütuhât-ı mekkiye*'den başlayarak bazı diğer eserlerle büyük mutasavvıfların tercüme-i hallerine dair telifleri, Menâkıb ve tarih ve fukaha menakibi ve sofıyyeye ait tabakatı tettebbu etmiş ve *Minhac-ül-beyan* *Minhac-ül-beyan*, *الحاوی El-havi*, *كامل الصناعه Kâmil-üs-sınâa*, *Şifa*, *مغنی Mugni* gibi tıbbî eserleri mevzuiyle mütenasip olarak gözden geçirmiştir.

Kısaca arz ettiğimiz bu mütalâaya göre (*Dâvet-ün nefis-it-tâliha ilel âmâl-is-sâliha*)nın ne derece tetkik ve tettebbu mahsulü olduğu anlaşılır.

II — وسيلة الاحباب على وجه الایجاز تأليف ولد حركة الشوق الى ارض الحجاز و *Vesile-ül-ehbab ala eech-il-ıcaz telifü veledin harreket-üş şevk u ila arzil hicaz.*

Bu eser selis bir Arapça ile kaleme alınarak yedi fasıl üzerine tertip edilmiştir. Bir nüshası Ayasofya kütüphanesinin tarih kısmında

¹⁶⁶ Ayasofya kütüphanesinde 1763 numarada bulunmakta olan bu eser kütüphane fihristinde *كتاب حریمی فی التصوف Kitab-ı Harimî fi't-Tasavvuf* diye kaydedilmiştir. Korkut bu eserini babasına takdim etmiş olup bunun ikinci nüshasını da kitapçı Bay Raif Yelkenci'de gördüm. Tetkikime göre evvelce Raif Bey'deki nüsha yazılmış sonra bunun kenarlarına bazı ilâveler yapılmış ve bu suretle Ayasofya kütüphanesindeki nüsha vücuda gelip babası İkinci Bayezid'e takdim edilmiştir.

¹⁶⁷ استكتبه الفقير الى ربه الباری عبد السلام بن محمد الانصارى غفر له و المسلمين برسم مولانا امام العلامة وحيد دهره و فريد عصره في تقرير العلوم و وضعها و استنباطها محمد قورقود بن ابى يزيد بن محمد بن مراد خان غفر الله له و لوالديه و المسلمين .

3529 numaradadır. Korkut bu eserini 15 Safer 916 ve 24 Mayıs 1520 cuma günü *Kahire*'de tamamlamıştır¹⁶⁸. Babasına takdim ettiği bu eserinde Sultan Bayezid'in beyzî şeklinde tuğralı mührü vardır. Daha sonra saray kitaplarının kontrolü sırasında Yavuz Sultan Selim'in kenarları *توكلى على خالى* ve ortası Selim Şah ibareli hazineye ait mühriyle mühürlenmiştir.

Vesile't-ül-ahbab yedi kısım üzerine tertip edilmiştir¹⁶⁹:

1 — Hicaz'a seferin sebebi, 2 — Babam İmam-ı Âdil'in tesliyesi ve kalbinde sabır olması, 3 — Hac fazileti ve bunun sevabından hasil olan şey, 4 — Ziyaret-i Mustafa sallallahü aleyhi ve sellem'in fazileti, 5 — Validine itaatın vâcib ve emirlerine imtisalin lüzumu ve validine sadâkatın sevabı, 6 — Valid üzerine evlâdı için iyilik ve talim ve terbiyeden vacib olan şey, 7 — Sevgi ve muhabbeti, ahd ve yeminleri hıfz etmek beyanında ve îmanın şartlarından olan şeyin sevabı.

III — *كتاب بجل اشكال الانكار في حل اموال الكفار*

Kitab-ı bi hall-i-işkâl-il eskâr fi hill-i emvâl-il küffar . . . . .

Korkut'un bu üçüncü eseri¹⁷⁰ Ayasofya kütüphanesinde fıkıh kitapları arasında 1142 numaradadır.

Bu eser muharebe zamanında düşmandan alınmış olan esirlerin ve diğer ganimetlerin taksimine ve bunun helâl olduğuna dair tetkikatı havidir. Korkut bu tetkikatını yaparken Fukahadan Zerkeşi, Takiyyüddin Sübeki ve sair büyük fikh âlimlerinin eserlerinden faydalanmıştır.

IV — *شرح الفاظه كفر* *Şerh-i elfaz-ı küfr* olup bunun diğer adı da Hâfız-il-lisan an lâ fizül îman'dır¹⁷¹. Bir nüshası Ayasofya kütüphanesi-

¹⁶⁸ الف ولدك و محبتك فقير رحمة ربة الودود محمد قورقود الداعي لك و المقبل لأقدام عزك و المسلم عليك في كل انا ليل و طرف عروب و انجز تأليفه يوم الجمعة خامس عشر شهر صفر في شهر عام خامس عشر سنة و تسمايه احسن الله العافية آمين آمين .

¹⁶⁹ Güya Cenab-ı Peygamber'in dâveti üzerine Hacca gitmek üzere *Mısır*'a gelmiş olan Korkut eserini *Antalya*'da yazmaya başlayarak *Kahire*'de tamamlamıştır; fakat Hacca da gidememiş veya gönderilmemiştir.

¹⁷⁰ Keşf-üf-zunun zeyli yazan Bağdatlı İsmail Paşa merhumun eserinde kitabın adı *حلال اشكال الانكار في سؤال الكفار* *Hall-i eşkâl-il eskâr fi sual-ilküffar*) diye kayıtlıdır.

¹⁷¹ Müstakim zade *Mecelle't-ün nisab* da *Hâfız-ül lisan velcinan* diye kayıt etmiştir. Osmanlı müelliflerinde ise c. 2, s. 383'de *Hâfız-ul insan an lâfız-il iman* ismiyle tasavvuf, kelâm, fıkıh ve ahlâktan bahseden bir eser olduğu yazılıyor.

sinde Akaid ve Kelâm kısmında 2289 numaradadır. Eserinin mukadimesinde zamanımızdaki bir çok cahillerin hattâ din hususundaki bilgisizlikleri sebebiyle bir hayli medrese talebeleriyle ilim müntesiplerinin dillerinde çok kere dolaşan Elfaz-ı küfürden haberdar oldum. Bunun üzerine bir hayli kitap tetkik ettim. Fakat bunu yeter derecede beyan edip açıklayan hiç bir şey bulamadım. Bu sebepten ötürü bu meseleye dair malûmat toplayıp فروع fûrû' kaidelerine riayet etmek suretiyle iki esası yani usul-i fikh ve usul-i din esasları üzerine izah etmeği aradaki müşkülü de hal etmek suretiyle şerh etmeği arzu ettim” diyor.

Eser üç kısımdır: 1 — İmanın beyanı, 2 — İmanı izale eden şeyler, 3 — İrtidad ahkâmını havi kısım olup Topkapı sarayı nühasının kenarındaki tashih ve ilâveler Korkut'un kendi kalemiyledir.

V — فتاویٰ محیط *Fetava-yı Muhit*'in Hanefî ve Şafiî mezheplerine göre caiz ve ihtilâflı meselelerinin halline dair fetva olduğunu müverrih Âli yazıyor. Müteaddit eserlerde فتاویٰ قورقود خانیه *Fetavây-ı karkud haniyye* diye zikredilen fakat henüz münderecatını bilmediğimiz fetva mecmuası belki Âli'nin bahsettiği eserdir. Sehi Bey tezkiresinde Fetvadan *Korkudiyye* adlı bir kitap telif ederek ulema arasında makbul ve mergub olduğunu beyan ediyor¹⁷².

Korkut'un müstakil eser olmayarak okuduğu bazı eserlerin kenarlarına veya herhangi faslına talikat denilen izah veya tenkidi havi mütalâaları da vardır. Bunlardan birisi ilm-i kelâmdan Mevakıf şerhine haşiye yazmış olan *Seyyid Şerif Cürçani*'nin eserinin bazı noktalarına itirazıdır. Kınalızade Hasan Çelebi mevakıf şerhinin kenarında Korkut'un el yazısıyla mütalâasını gördüğünü beyan ediyor^{172b}.

VI — *Korkut'un Divanı* : Bu büyük bir divan olmayıp sonradan muhtelif eser ve manzumelerinin bir araya getirilmesiyle merhum Ali Emirî Efendi tarafından toplattırılmıştır. Bu nüsha Millet kütüphanesinde 1040 numarada bulunmaktadır. Bundan başka yukarıda bahsettiğimiz *Dâvet-ün nefis-it-tâliha* adlı eserinde bazı manzumeleri bulunduğu gibi Topkapı sarayı Bağdat köşkü kitapları arasında Pervane bin Abdullah tarafından toplanmış olan 406 numaralı Şiir mecmuasında da bazı nazireleri vardır. Asıl divanı henüz görülmemiştir.

¹⁷² *Sehi Bey tezkiresi s. 18.*

^{172b} Kınalızâde tezkiresi.

Korkut'un ilmi hüviyeti :

Eserlerindeki derin tetkiklerinden anlaşılacağı üzere Sultan Korkut hadîs ve fikh ilminde kudretli bir otoritedir. Eline almış olduğu meseleleri, muhtelif kaynakları tetkik etmek suretiyle bir sonuca vardırır, sonra bu hususa kendi kanaat ve görüşünü de ilâve eder. Bir çok dinî ve itikadî meselelerde Şafîî Mezhebi kavillerini tercih etmektedir. İbn Kemal, Korkut'un Mesail-i kesire'de (ekval-i İmam Şaifî'yi tercih ettiğini ve hak gördüğü kavilde tasallufu (fazla gayreti) olup taassubu olmadığını" beyan etmektedir¹⁷³.

Kendisi hem cismen ve hem ruhen hasta olup valilikten idarî işlerden uzaklaşmakta ısrar ediyor, gönlünde gizlemek istediği saltanat hırsını zaman zaman meydana vuruyor ve sonra yine sükûnet buluyor, hulâsa kararsız üzgün ve bezgin bir yol takip ediyordu.

Korkut'un tasavvufa meyli varsa da zahirî dinî eserler kendisi üzerinde daha ziyade tesirini göstermiş olduğundan vahdet-i vücudculuğa pek yanaşmamakta fakat kendisinin coşkun hallerinde kitap ve sünnete uygun gördüğü sofiyye mesleğini tercih etmektedir.

İslâm filosoflarından Fârâbî, İbn-i Sina, Nasir-i Tusî ve emsali gibi hükemanın, zâhir ülemasının nakl ve rivayetlerine aykırı olan mütelâalarını sarahaten red etmemekle beraber bu hususta zahirî ulemanın bu filosoflara aleyhdar olan mütalâalarını beyan etmekle iktifa ediyor.

Korkut'un mânevî neşesi vardır. Zâhir ulemasının katı taassup çerçevesinde kalmak istemiyor çok ve çeşitli eserler okuması ve tetkikatı kendisini zâhir bağları dışına çıkarıyor. Bunları bizzat kendi manzumeleri ve diğer tasavvuf ehlinin manzumeleriyle beyan ediyor ve bu hususta (Aşk)ı esas tutup ve aşk ile maşuka vasıl olunabileceğini söylüyor. Meselâ :

*Aşk bahrine dal ey ki ıresin yekdaneye
Cana kıyan kaçan vâsıl olur cananeye*

beytiyle başlayan manzumesi ile âşık-ı billah olduğunu gösteriyor. Daha böylece divanında nazımları vardır. Heyecanı sükûnet bulunca taşkın nehrin yatağına çekilmesi gibi zâhirî şeriat ahkâmına tâbi oluyor. *Kitab-ı Dâvet-ün-nefs-it-tâliha* isimli eserinin mütalâası Korkut'un geçirdiği ruhî halleri göstermek itibariyle tetkike değer. Diğer

¹⁷³ İbn Kemal tarihi Millet kütüphanesi nüshası numara 32 sahife 120.

eserleri daha ziyade fıkha ait meselelerin hallini ve bu husustaki mütalâalarını göstermektedir.

Korkut'un tercümeihalini tetkik edince kararsız dağınık fikirli olduğu görülüyor. Bir zamanlar saltanat ve valilik istemiyor, sonra babasının Sultan Ahmed'i hükümdar yapmak istemesinden ve sancağının değiştirilmesinden dolayı fevkalâde elemli görülüyor; *Mısır*'a gidiyor orada tahayyül ettiği kendisinin isteği gibi dindarlık ve hakşinaslık ve adaletten eser göremeyince hayal kırıklığına uğruyor ve *Mısır*'a geldiğine pişman oluyor. Tekrar sancağına dönüyor; yeniçerilerin ayaklanması ve Sultan Ahmed'i istemiyerek Selim'i tercih etmeleri üzerine evvelce de saltanat etmesi sebebiyle ansızın *İstanbul*'a gelerek yeniçerilerin kışlarına giderek saltanat etmek istiyor; saltanatın Selim'e tevcihini görünce derunî arzusundan ümidi kesiliyor.

Korkut'un bütün bu tarzdaki hareketleri zannıma göre saltanata geçen hükümdarın kardeşlerini öldürmesi hakkındaki kanundan ve can kaygusundan ileri geldiği zannolunur.

Sultan Korkut'un yüzlerce ciltlik kütüphanesinin *Manisa* kalesinde bulunduğunu kendisinin biraderi Sultan Selim'e göndermiş olduğu bir mektubundan anlaşılmaktadır¹⁷⁴. Onun vefatından sonra bu kütüphanenin Sultan Selim tarafından herhalde Topkapı sarayına nakledilmiş olduğu anlaşılıyor. Nitekim bazı kitapları oradan çıkmıştır.

¹⁷⁴ Feridun bey Münşeatı C. I. S. 345 (1246 basımı).

İTALYA'DAKİ TUNUS KONSOLOSLUKLARI MESELESİ VE 1863 OSMANLI-İTALYAN ANLAŞMASI

Dr. ABDURRAHMAN ÇAYCI

Garb Ocakları, 1830 yılına kadar, iç işlerinde muhtar, dış işlerinde Osmanlı Devletine bağlılıklarını muhafaza etmekle beraber, menfaatlerinin icap ettirdiği siyaseti serbestce izliyebiliyorlardı. XVII nci ve XVIII nci yüzyıllarda başka taraflarda meşgul olan ve Ocakların kendilerini koruma imkânına sahip olduklarını bilen İstanbul, onların işlerine müdahale etmemeği, o zamanın şartlarına uygun buluyordu. Bu durum Cezayir'in 1830'da Fransızlar tarafından işgal edilmesine kadar devam etti. Cezayir'in işgalinden sonra Bâbüâli, Kuzey Afrika siyasetini değiştirdi. Bir taraftan Cezayir'i geri almağa çalışırken diğer taraftan geri kalan iki ocağı doğrudan doğruya merkeze bağlamağa karar verdi¹. Bâbüâli, Trablusgarb'ı 1711 yılından beri idare eden Karamanlı ailesi arasında çıkan bir anlaşmazlıktan istifade ederek burasını 1835 yılında İstanbul'a bağladı. Bâbüâli, Tunus'da da müteaddit defalar aynı şeyi yapmağa teşebbüs ettiyse de her seferinde, Fransa donanma göndererek buna mâni oldu ve Tunus'da bundan böyle *statu quo*'nun değişmesine müsaade edemiyeceğini bildirdi. Böylece Fransa bu memleket üzerindeki Türk hâkimiyetini hiçe indirip müsait anda Osmanlı Devleti'nin yerini almak niyet ve tasavvurunday-

¹ XIX ncu yüzyıl Tunus tarihi için şu eserlerden tafsilâtlı bilgi edinmek kabildir: Alexander-Meyrick BROADLEY, *The last Punic War. Tunis, Past and Present. With a narrative of the French Conquest of the Regency.* Edimburgh and London, 1882, 2. cilt. Luigi CHIALA, *Dal 1858 al 1892. Pagine di storia contemporanea,* Torino 1892-1893, 3 cilt. Ch.-André JULIEN, *Histoire de l'Afrique du Nord,* Paris, 1931; Aziz Samih İLTER, *Şimalî Afrika'da Türkler,* C. II, İstanbul, 1937; Jean SERRES, *La politique turque en Afrique du Nord sous la monarchie de juillet,* Paris, 1925; P.H.X. (D'Estournelles de CONSTANT), *La politique française en Tunisie, le protectorat et ses origines (1854-1891),* Paris 1891; Jean GANIAGE, *Les origines du protectorat français en Tunisie (1861-1881),* Paris 1959; André RAYMOND, *La Tunisie* Paris, 1961; Abdurrahman ÇAYCI, *La question tunisienne et la politique ottomane (1881-1913),* İstanbul, 1963.

dı. Hüseyinî ailesinden gelen Tunus beyleri, Karamanlı ailesinin âkıbetine uğramamak amacıyla bir taraftan Osmanlı Devleti'ne karşı Fransa'ya dayanmakta, diğer taraftan da çeşitli istilâ emellerine karşı Tunus'a ihmal edilemeyecek bir himaye sağlayan Osmanlı hâkimiyetini açıktan açığa reddetmemeğe bilhassa itina göstermekte idiler. Bununla beraber, Fransa'nın teşvikiyle Ahmet Bey'den (1837-1855) itibaren Tunus beylerinin bağımsız devletlere has davranışlarda ısrar ettikleri müşahede edilmektedir. Bu kabîl hareketlere misal olarak, müstakîl devletlerin yaptığı gibi bir Tunus nişanı ihdas edilerek bunun nüfuzlu ecnebilere cömertçe dağıtılmasını, muhtelif memleketlere elçilik heyetleri adı altında heyetler gönderilmesini, bazı memleketlerde bulunan ticaret ajanlıklarına siyasî görevler atfedilmek istenmesi gibi olayları zikredebiliriz. Fransa'nın önyak olmasıyla yapılan bu hareketler Ahmet Bey ve onun halefleri zamanında devam etti. Öyle ki Tunus'un İmparatorluğa merbutiyeti bakımından hukukî şartlar hiç değişmediği halde, uluslararası ilişkilerde bu davranışlar, şayet Osmanlı Devleti'nin müdahalesi olmaz ise, Tunus'un fiilen tam bağımsız bir devlet gibi muamele görmesine yol açabilecek nitelikteydi. Bu bağımsızlık gösterilerinin en önemlisi, Tunus'un İtalya'da ötedenberi mevcut olan ticaret ajanlarına müstakîl bir devlet gibi ünvanlar vermesi (başkonsolos, konsolos, konsolos muavini), İtalyan hükümetlerinin de bunlara tıpkı bağımsız devlet temsilcileri gibi, konsolosluk beratı tevdi ederek bunları resmen tanıması keyfiyetidir.

İtalya'daki Tunus konsoloslukları nasıl teşekkül etmiştir? Bu duruma karşı Osmanlı Devleti'nin ne gibi tepkileri olmuş ve iş nasıl bir sonuca bağlanmıştı? Bu sonucu ne şekilde değerlendirebiliriz? İşte bu yazımızda yukarıda kaydettiğimiz soruların cevaplarını araştıracamız.

Tunus ile İtalya yarımadası arasında ötedenberi kesif ticarî münasebetler mevcuttur. Tunus beyleri mahallî otoritelerle Tunus arasındaki ilişkileri kolaylaştırmak gayesiyle önemli limanlarda daimî ajanlar bulunduruyorlardı. Bu ajanlara zamanla "konsolosluk beratı" (*exequatur*) da verildi ve bunlar âdeta bağımsız bir devletin temsilcileri gibi muamele görmeğe başladılar. XIX ncu yüzyıl ortalarında Tunus Beyi'nin Sardunya Krallığı'nda, Cenova'da başkonsolos ünvanını alan ajanı ile bu ajan tarafından tayin edilen Nice ve Cagliari'de birer konsolos muavini; Toskana Dükalığında Livorna'da bir baş-

konsoles ile Elbe adasının Porto Ferraja şehrinde bir konsoles muavini, Sicilya Krallığında Napoli'de bir başkonsolesu olduğunu biliyoruz². Bunlardan Nice Konsoles Muavini'nin 31 Ağustos 1818 denberi, Livorna Başkonsolesu'nun 1822 denberi konsolesluk beratını haiz oldukları görülmektedir³.

Şu andaki bilgilerimize göre, İtalya yarımadasında faaliyette bulunan Tunus konsolesluklarının mevcudiyeti, önceleri Bâbîâli'nin dikkatini pek çekmedi. Zira 1836 yılına gelinceye kadar Osmanlı Devleti'nin Tunus üzerindeki yüksek hâkimiyeti henüz tartışma konusu değildi. Bâbîâli şayet bu konsoleslukların mevcudiyetinden haberdar olmuşsa bile,⁴ muhtemelen bunları Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtelif limanlarındaki Tunus memurları gibi⁵ idarî işlerle meşgul görevliler olarak kabul etmiş olabilir. Torino maslahatgüzarı Rüstem Bey'e göre bu sıralarda Osmanlı Devleti'nin sadece Livorna'da bir başkonsolesu vardır. Bu zat Cenova, Cagliari ve Villafranca'daki Osmanlı konsoles muavinlerini de tayin etmekte ve aynı zamanda Trablus konsolesu vazifesi de görmektedir⁶.

Ahmet Bey zamanından itibaren Bey'in Pâdişâh'a tâbilik derecesinin tartışılmağa başlanması, Tunus'un tam bağımsızlığa doğru giden tavırlar takınması ve Osmanlı dışişleri teşkilâtının İtalyan devletlerinde gelişmeğe başlamasından sonra, umumiyetle Osmanlı ve Tunus konsolesluğu sıfatlarının aynı şahıslarda birleştiğini görüyoruz⁷. Esasen bu sıralarda Osmanlı konsolesları, umumiyetle konsolesluk işlerinde tecrübe sahibi aileler arasından, vazife mahallinden

² H.A. (Hariciye Vekâleti Arşivi) 43/3. Torino maslahatgüzarı Rüstem Bey'in 4 Mayıs 1857 tarihli mahrem raporu. Bunlardan başka Bey'in Malta, Paris ve Marsilya'da da ajanları olduğu bilinmektedir.

³ H. A. 43/3 Fuat Paşa'dan Kallimaki Bey'e (Viyana Büyükelçi) 12 Ocak 1858.

⁴ Bu hususu gösterir bir vesika göremedik. Aksine 1850'den sonraki Osmanlı belgelerinde Tunus konsolesluklarının varlığından yeni haberdar olunduğu hakkında hükümler vardır.

⁵ Tunus Beyi'nin İstanbul'da Bâbîâli ile olan işlerini takip etmek üzere bir kapı kethüdası olduğu gibi, ayrıca İzmir, Trablusgarb, Sakız, Girit ve Mora'da ajanları mevcuttu. Bunların her hangi bir siyasi rolleri olmayıp mahallî makamlarla Tunus arasında idarî işlerde mutavassit rolünü oynamaktaydılar. Robert MANT-RAN, *Inventaire des documents d'archives turcs du Dar el-Bey*, Paris, 1961, p. XXVII.

⁶ Rüstem Bey'in adı geçen mahrem raporu.

⁷ Rüstem Bey'in adı geçen mahrem raporu.

seçilmektedir. Şayet aynı şehirde hem Osmanlı hem Tunus konsolosu mevcutsa, çözümünü zor bir diplomatik tartışma ortaya çıkmaktadır.

İşte bu sebepten 1851 yılında Cenova'daki Osmanlı Konsolosu Allegrietti ile Sardunya otoriteleri arasında, Ange Carignani'nin Tunus Konsolosu olarak tanınmasından dolayı siyasî bir anlaşmazlık çıktı. Osmanlı Başkonsolosu, 23 Nisan 1851 tarihinde, Sardunya Hükümeti'ne verdiği bir nota ile Tunus Paşası'nın bağımsız bir hükümdar olmadığını, vergi veren bir prens olduğunu, bu itibarla Bey'in Sardunya'da konsolos ünvanıyla tanınan bir memurunun mevcut olmasının Pâdişâh'ın Tunus üzerindeki hükümlerine haklarına bir tecavüz teşkil edeceğini belirterek Bâbîâli ile anlaşılmadan ilgiliye konsolosluk beratı verilmemesini talep etti. Sardunya Dışişleri Bakanlığı, 26 Nisan 1851 tarihli cevabında, beratın verilmemesini, zaten verilse bile bunun bir hükümler hakkı ve bir bağımsızlık belirtisi olarak telâkki edilemeyeceğini, sadece ticarî ilişkileri kolaylaştıran ve siyasî mahiyeti olmayan bir hareket sayılması icap edeceğini bildirdi. Osmanlı Başkonsolosu, 28 Nisan 1851 tarihli ikinci notasında, bir kere daha vergiye tâbi bir prensin resmî konsoloslar tayin etmesinin onu müstakil devletlerle aynı hizaya getireceğine dikkati çekti. Buna karşılık Sardunya Hükümeti, 30 Nisan 1851 tarihli cevabî notasında mazide verilmiş olan bir beratın şimdi reddedilmesinin Sardunya'nın bu memleketteki ticarî menfaatlerine zarar vereceğini, bu menfaatleri korumak amacıyla tatbik edilen bu tedbire, Bâbîâli'nin başka bir kıymet izafe etmemesini rica etti. Diğer taraftan Sardunya Hükümeti Cenova makamlarına gönderdiği mahrem tebligatta, Tunus Beyi'nin fiilen bağımsız gibi olduğunu, muhtelif Avrupa devletleriyle anlaşmaları bulunduğunu, yabancı konsolosları Bâbîâli'nin beratı olmaksızın kabul ve kendiliğinden bir nişan ihdas ile bunu tevzi ettiğini hatırlatıyor, fakat Bâbîâli'nin Tunus'u daima kendisine tâbi olarak tanıdığını, Bey'e karşı şayet cezaî müeyyedeler takip etmemişse bunun Tunus'u koruyan büyük bir Avrupa devletini (Fransa) darıltmamak endişesinden ileri geldiğini belirtiyor ve netice itibarıyla Sardunya Hükümeti'nin her ikisi de konsolosluk beratına sahip olan Osmanlı ve Tunus konsoloslarına dostane muamele yapmak suretiyle tatsız hâdiselere meydan verilmemesini tavsiye, iki konsolos arasında viza yetkisi sebebiyle bir anlaşmazlık çıkmasını önlemek için, Piyemonte'den gidecek yolculardan Tunus'da viza istenmediğine dikkati çekiyordu⁸.

⁸ Rüstem Bey'in adı geçen raporu.

Bundan anlaşıldığına göre, Sardunya Hükümeti uluslararası hukuka aykırı olmasına rağmen, Sardunya'nın Tunus'la olan ticarî menfaatlerine zarar vermemek için Tunus Beyi'ni gücendirmekten çekinmekte ve mevcut durumu sızıltı ve hâdiseye mahal vermeden idare etmek istemektedir. Bu vaziyet 1856 yılına kadar böyle devam etti. 1856'da Ange Carignani'nin yerine Tunus Konsolosu olan Themistocles Carignani, Tunus'a gideceklere Osmanlı Konsolosu'nun viza vermek yetkisi olmadığını ileri sürdü. O sırada Torino'da Osmanlı maslahatgüzarı olan Musurus Bey, durumu Paris'teki Türk Büyükelçisi Cemil Bey'e arz ile talimat istedi. Bu sonuncunun direktifi üzerine Sardunya Hükümeti'ne, Tunus valisinin Cenova'da resmî makamlarca tanınmış bir ticaret ajanının bulunmasından Osmanlı Devleti'nin duyduğu hayret ve üzüntüyü ifade ve Bâbîâlî'ce kabulüne imkân olmayan bu anormal duruma, Kont Kavur'un bir an önce son verecek tedbirler alacağı ümidini izhar etti⁹. Sardunya Hükümeti cevabında, bu durumun ötedenberi mevcut olduğunu ve bunun Bâbîâlî'nin protestosunu mucip olmadığını; esasen Piyemonte'nin Fransa misalini taklitten ileri gitmediğini, şayet oradaki durum değiştirilebilirse Sardunya'nın da bu anormal vaziyeti tashih edeceğini bildirdi¹⁰. Paris'teki Osmanlı Büyükelçisi'nin talimatı üzerine, Musurus Bey, Fransa'da resmî sıfatı haiz hiç bir Tunus Konsolosu olmadığını, hiç bir Osmanlı imtiyazlı vilâyetinin yabancı devletlerle doğrudan doğruya münasebet tesis edemeyeceğini, adı geçen konsoloslukların mevcudiyetlerinin muhafaza edilmesinin Osmanlı Hükümeti nezdinde çok fena intibalara sebebiyet vereceğini ifade etti. Osmanlı temsilcilerinin bu teşebbüsleri üzerine, Kont Kavur Musurus Bey'e Tunus Konsolosu Carignani'ye konsolosluk beratı verilmeyeceğine dair teminat verdi. Fakat bu vaadin gerçekleşmediği, Sardunya Hükümeti'nin 1957 yılına ait sâlnamesinde Tunus Başkonsolosu'nun isminin kayıtlı bulunmasından anlaşılmaktadır.¹¹

Bu halden anlaşıldığına göre, Sardunya Hükümeti, Bâbîâlî'nin Tunus üzerindeki hukukunu inkâr etmemekte, fakat maddî menfaatleri sebebiyle, Tunus Beyi ile iyi münasebetlerini devam ettirmek istediğinden onu darıltacak tedbirler almayı arzu etmemektedir.

⁹ H. A./DM 1542 Musurus Bey'den Mehmet Cemil Bey'e 24 Aralık 1856, Mehmet Cemil Bey'den (Paris Büyükelçisi) Musurus Bey'e 6 Ocak 1857. Rüstem Bey'in adı geçen raporu.

¹⁰ H.A. 43/3 Rüstem Bey'in adı geçen raporu.

¹¹ H.A. 43/3 Rüstem Bey'in adı geçen raporu.

Buna mukabil Osmanlı Devleti'nin Tunus üzerindeki haklarını korumak için Tunus konsolosluklarının ilgasını temin gayesiyle yalnız Sardunya Hükümeti nezdinde değil, fakat Napoli Krallığı ve Toskana Dükalığı nezdinde de aynı teşebbüsleri yapması gerekiyordu. Torino'daki Osmanlı Maslahatgüzarı Rüstem Bey, ilk tedbir olmak üzere Osmanlı konsoloslarının Tunus konsolosu ünvanını almalarının yasak edilmesini ve Pâdişâh'ın haklarının İtalyan hükümetleri nezdinde enerjik teşebbüslerle müdafaa edilmesini zarurî görüyordu¹². Bâbîâlî Maslahatgüzar'a, "Tunus Beyi'nin konsolos tayini iddiasında bulunması Pâdişâh'ın hukukunu zedeler, lüzum gördüğünüz veya şartların icap ettirdiği her zaman bunu sözlü veya yazılı olarak protesto ediniz" talimatını veriyordu^{12b}. Bu talimat gereğince, Rüstem Bey'in Kont Kavur nezdinde yaptığı ısrarlı teşebbüslerin neticesi olarak 1858'den itibaren Tunus konsoloslarının isimleri resmî neşriyatta anılmadığı gibi, Sardunya Hükümeti bundan böyle Tunus Beyi'nin tayin etmek isteyeceği konsoloslara da berat vermemeye kabul etti¹³.

Livorna'da uzun yıllardan beri Osmanlı Başkonsolosluğu vazifesini ifa etmekte olup aynı zamanda Tunus Başkonsolosluğu görevini de yürütmekte olan Pierre Tauch'un ölümü üzerine, Osmanlı Hükümeti, Livorna'ya yeni bir başkonsolos tayin etti, ayrıca bir Tunus Konsolosu kabul edilmemesi için Toskana Dükalığı nezdinde tavassutta bulunulmasını Avusturya'dan istedi¹⁴. Fakat Tunus Konsolosu'nun 1822'den beri konsolosluk beratını haiz olduğu ileri sürülerek bu istek müspet mütalâa edilmedi. Tunus Beyi'nce konsolos tayin edilen buğday simsarı Bargelini'ye Toskana tarafından resmî berat verildi.¹⁵

Buna mukabil Kont Vandoni isimli bir maceraperest 1861 de Tunus'un Cenova Konsolosu olmak için yaptığı teşebbüsler başarı sağlamadı. Osmanlı Maslahatgüzarı Rüstem Bey'in, Vandoni'nin karanlık ve sabıka dolu mazisini gösterir mahkeme kararlarını ve polis raporlarını ilgililere ibraz etmesi üzerine, adı geçen maceraperest İtalya Hükümeti tarafından 4 Haziran 1861'de hudut harici edildi.¹⁶

¹² Rüstem Bey'in adı geçen mahrem raporu.

^{12b} Âli Paşa'dan Rüstem Bey'e 21 Kasım 1857, Âli Paşa'dan Cemil Bey'e (Paris Büyükelçisi) 2 Aralık 1857.

¹³ Rüstem Bey'den Âli Paşa'ya 11 Temmuz 1861.

¹⁴ Fuad Paşa'dan Rüstem Bey'e 24 Mart 1858, Rüstem Bey'den Fuad Paşa'ya 4 Şubat 1858, Mahmud Paşa'dan Kallimaki Bey'e (Viyana Büyükelçisi) 3 Ağustos 1858.

¹⁵ Livorna Osmanlı Başkonsolosluğu'ndan Dışişleri Bakanlığı'na 15 Mayıs 1858.

¹⁶ Allegrietti (Cenova Os. bşkon.) den Âli Paşa'ya 21 Ocak 1861. Rüstem Bey'den Âli Paşa'ya 9 Haziran 1864.

1860-61'de Napoli krallığı, Toskana Parma ve Modena Dükliklerinin Sardunya'ya katılmalarıyla İtalyan birliği, Papalık ve Venezya hariç, kısmen tahakkuk etmişti. Bu birliğin tahakkuku sırasında Sardunya Krallığı'nda Tunus konsoloslukları işi şu şekildedir : Sardunya Hükümeti Tunus Beyi'nce bundan böyle gönderilecek ajanlara konsolosluk beratı vermemekte ve eskiden mevcut ajanların isimlerini de “*corps diplomatique*” arasında kaydetmemektedir.¹⁷

1861'de İtalya Krallığı'nın teessüsü üzerine, Rüstem Bey yeni idareden Sardunya'da bulunan Tunus konsolosluklarına uygulanan usulun yeni eyaletlere de tatbik edilmesini istedi ve İtalya Dışişleri Bakanlığı'ndan bunun vakit geçirilmeden gerçekleştirileceği hususunda vaad aldı¹⁸. Livorna'da bir Tunus Başkonsolosu'nun müşkülâta maruz kalmadan faaliyette bulunduğunu öğrenen Rüstem Bey, durumdan Dışişleri Bakanı Baron Ricasoli'yi haberdar etti. Dışişleri Bakanı hayretini ve bu durumun izalesi için daha önce vermiş olduğu emirlerin ifasında vaki olan gecikmeden dolayı teessürünü ifade ile bu anormal durumun ortadan kaldırılacağını bir kerre daha teyit etti ve işin takibi için Maslahatgüzarı, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterine gönderdi¹⁹. Genel Sekreter, işin zorlanmadan ve maksada en uygun bir şekilde yapılması için, kendisine zaman bırakılmasını rica etti. Fakat bu arada Dışişleri Bakanı değişti. Yeni bakan General Durando'nun bu konuda selefinin tutumunu tamamen benimsememesi üzerine, Rüstem Bey, 26 Temmuz 1862 tarihinde İtalya Dışişleri Bakanlığı'na bir nota verdi. Bunda Tunus Beyi'nin müstakil olmaması sebebiyle konsolos tayinine hakkı olmadığını, İtalya'da Osmanlı Elçiliği'nin bulunmadığı sıralarda teşekkül eden bu konsoloslukların şimdi kapatılması gerektiğini, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü garanti eden Paris Antlaşması'nı imza etmesi sebebiyle İtalya'nın bunu yapması icap ettiğini, esasen Kont Kavur'un da Bâbîâli'nin şikâyetine hak verdiğini, ancak işi zorlamadan yapmak amacıyla mehil istediğini, bir müddet sonra da bu durumun izalesi için alınan tedbirler cümlesinden olmak üzere yıllıklardan Tunus konsoloslarının isimlerini çıkardığını, Toskana ve güney eyaletlerinin ilhakını müteakip İtalya Dışişleri Bakanlığı'nın eski eyaletlere şâmil olan usulün yenilere de teş-

¹⁷ Rüstem Bey'den Âli Paşa'ya 8 Ağustos 1861.

¹⁸ Rüstem Bey'den Âli Paşa'ya 8 Ağustos 1861 ve 14 Kasım 1861.

¹⁹ Rüstem Bey'den Âli Paşa'ya 14 Kasım 1861.

mil edileceğine söz verdiğini belirttiikten sonra, herhalde bakanlıktaki son değişikliğin işin neticelenmesine mâni olduğuna işaret etti. Rüstem Bey, Livorna'da bir Tunus konsolosunun sadece faaliyetlerine devam etmekle kalmayıp Osmanlı Konsolosu'nun Tunuslu tayfaları himayesini kabul etmek istemediğini, hattâ bazan bu görüş tarzının İtalyan makamları tarafından da benimsendiğini, mahallî makamların bu tutumunun Pâdişâh'ın Tunus üzerinde ki hükümlerlik haklarının yürütülmesine ciddi bir tecavüz teşkil edeceğini izah ederek Kont Kavur ve Baron Ricasoli'nin vaadlerinin yerine getirilmesini istedi²⁰. Fakat İtalyan Dışişleri Bakanlığı notayı cevaplandırmadan Bakan değişti. Rüstem Bey yeni bakan Rasolini nezdinde teşebbüslerini tekrarlamak mecburiyetinde kaldı.

Esasen 11 Ekim 1862'de Cenova'ya Tunus korveti Mansur'un gelişi, Osmanlı Elçiliği ile İtalyan Hükümeti arasında bu konuda yeni tartışmalar açılmasına yol açtı. Zira Mansur'un kumandanı, doğrudan doğruya Cenova'daki Tunus Konsolosluğu'na müracaat etmesi yolunda Tunus'tan talimat aldığı gerekçesiyle, Osmanlı Konsolosluğu kanalıyla mahallî makamlarla temasa girmeye reddetmekte idi²¹. Durumdan haberdar olan Osmanlı Maslahatgüzarı, Tunus'un müstakil bir devlet olmaması sebebiyle Tunuslu şahsiyetlerin, tıpkı Mısırlı şahsiyetlerin yaptıkları gibi, Osmanlı temsilcileri kanalıyla İtalyan makamlarıyla temas etmeleri gerektiğini hatırlattı. İtalya Dışişleri Bakanı'nın memnuniyet verici olmayan cevabı üzerine, bu vakianın bir emsal teşkil etmemesi için, Maslahatgüzar Başbakan ve İçişleri Bakanı olan Rattazi'yi ziyaretle talebini tekrarladı. Başbakan Maslahatgüzar'ın isteğini haklı buldu ve Cenova makamlarına Osmanlı temsilcisinin talebi veçhiyle talimat vereceğine söz verdi²². Bu hâdise bir kere daha gösteriyordu ki İtalya'daki Tunus konsoloslukları probleminde bir çözüm yolu getirilmezse iki devletin ilişkileri bundan zarar göreceklerdir.

Ancak İtalya Hükümeti, Tunus üzerinde Pâdişâh'ın hükümlerlik haklarına aykırı olmayan, fakat Tunus'daki İtalyan menfaatlerini de

²⁰ İtalya Dışişleri Bakanlığı'na verilen 26 Temmuz 1862 tarihli Osmanlı Elçiliği notası.

²¹ Cenova Başkonsolosluğu'muzun Hariciye Vekâletine gönderdiği 11 Ekim ve 17 Ekim 1862 tarihli yazı ve ekleri, Âli Paşa'nın cevabı 8 Kasım 1862.

²² Floransa Osmanlı Elçiliği'nden Hariciye Vekâleti'ne 16 Ocak 1862.

zedelemiyecek bir çözüm şekli istiyordu²³. Rüstem Bey'in ısrarlı ve hiç bir tâviz kabul etmez davranışları, daha önceki İtalyan hükümetlerinin Elçiliğe bu konsoloslukların kaldırılacağı hakkında vermiş oldukları teminatlar sebebiyle, İtalya Hükümeti bu husustaki müzakereleri İstanbul'da yürütmeğe karar verdi. Rüstem Bey bir hayli zaman önce halledilmiş addettiği ve sadece İtalya Hükümeti tarafından verilen teminatın yerine getirilmesinden ibaret bir meselenin tekrar İstanbul'da müzakere konusu edilmesinden dolayı hayretini ifade etti²⁴. Âli Paşa'ya da İtalya'daki müzakereler esnasında İtalya Hükümeti'nin hiç bir zaman Osmanlı Devleti'nin Tunus üzerindeki hükümlerini inkâr etmediğini, İstanbul'daki müzakereler esnasında bunun resmen tanınması ve eski İtalyan eyaletleri için kabul edilen hususların birliğe yeni katılan eyaletlere de teşmil edilmesini temenni etti²⁵.

İstanbul'da ki müzakerelerde, İtalya Elçisi ile Âli Paşa, Osmanlı Devleti'nin Tunus üzerindeki hâkimiyet hakları konusunda kolaylıkla mutabık kaldılar. İtalya, Tunus Beyi'nin bundan sonra tesis etmek isteyeceği yeni ajanlıklara ve şimdikilerin heleflerine konsolosluk beratı vermemeği kabul etti. Fakat İtalya, yeni eyaletlerdeki Tunus konsolosluklarının durumunu, o sırada vazife başında bulunan konsoloslar sağ olduğu müddetçe değiştirmek istemiyordu. Buna mukabil bunların haleflerine berat vermemeği ve isimlerini resmî yıllıklara koymamayı taahhüt ediyordu²⁶. Böylece İtalya, Bey'i gücendirmekten sakınmak suretiyle Tunus'daki ticarî ve iktisadî menfaatlerini korumak istiyordu. Bu itibarla Osmanlı Devleti'nin hükümlerini haklarını haleldar etmeyecek, fakat İtalya'nın Tunus'daki menfaatlerine de zarar vermeyecek bir formül arandı. Netice de iki taraf şu esaslar üzerinde anlaşmaya vardılar :

“1 — Yeni ilhak edilmiş İtalyan eyaletlerinde bulunan Tunus ajanları, görevlerine aynen bu eyaletler müstakil olduğu zamanki gibi devam edeceklerdir.

2 — İtalya Kraliyet Hükümeti, Tunus Paşası'nın istikbalde İtalya'ya tayin etmek isteyeceği temsilcileri, resmî temsilci olarak

²³ İtalya Dışişleri Bakanlığı'nın notası 17 Ocak 1863.

²⁴ Osmanlı Büyükelçiliği'nin yukarıdakine cevabî notası 17 Ocak 1863.

²⁵ Rüstem Bey'den Âli Paşa'ya 22 Ocak 1863.

²⁶ İtalya Büyükelçiliği'nin 18 Mart 1863 tarihli notası.

tanımayacak ve ne bunlara, ne de halen bu mevkiye bulunanların yerine gelecek olanlara ‘Konsolosluk berati’ vermeyecektir²⁷”.

Yukarıdaki metnin tetkikinden de anlaşılacağı gibi, 1863 Osmanlı-İtalyan Anlaşması, İtalya’daki Tunus konsolosluklarının tedrici bir şekilde kaldırılmasını öngörmek suretiyle meselenin çözümünü istikbale bırakmaktadır. Böylece İtalya, bir taraftan Osmanlı Devleti’nin Tunus üzerindeki haklarını tanımakla, Türk isteklerini tatmin ediyor diğer taraftan yeni ilhak eden İtalyan eyaletlerindeki konsoloslukların hemen kaldırılmamasını temin etmek ve Tunus Beyi’nin kırıngınlığını kısmen önlemek suretiyle, Tunus’daki İtalyan menfaatlerini korumak imkânını buluyordu. Aslında bu anlaşma ile İtalyan Hükümeti, Tunus’un tâbi bir beylik olması sebebiyle dışarıda temsilci bulundurma hakkı olmadığı tezini savunan Türk görüşünü kabul etmekte, dolayısıyla gayri hukuki kuruluşlar mahiyetinde olan Tunus konsolosluklarının kaldırılmalarını kabul etmektedir. Fakat adı geçen anlaşma, İtalyan menfaatlerini sıyanet etmek maksadıyla, bu ilga keyfiyetini zorlamaya meydan bırakmaksızın zamanın yardımıyla halletmeyi öngörmektedir.

Bununla beraber, 1863 Osmanlı-İtalyan anlaşmasının, dışarda temsilcilikler ihdas etmek yolunda, Tunus Beyi’ni frenliyemediğini görüyoruz. Nitekim Bey’in İtalya’da bulunanları emsal göstermek suretiyle Belçika limanlarında konsolosluklar açmak istediği görülmektedir. Fakat bu teşebbüsler Bâbüâli’nin Belçika Hükümeti nezdinde müdahaleleriyle neticesiz kaldı²⁸.

Bey 1861’de Cenova’ya konsolos tayin etmek istediği Kont Vandoni’yi İsviçre’de Cenevre’ye başkonsolos yapmak istedi. Durumdan haberdar olan Rüstem Bey, esas adı Fredric Bartolozzi olan sözde Kont Vandoni’nin kirli mazisi hakkında mahkeme ilâmlarına dayanarak meydana getirdiği dosyayı İsviçre makamlarına verdi. İsviçre Federal Hükümeti bu bilgiye müsteniden Vondoni’ye hakkı

²⁷ Âli Paşa’dan Rüstem Bey’e 9 Nisan 1863. İlişik belgeye bakınız.

²⁸ Rüstem Bey’den Âli Paşa’ya 10 Eylül 1863, Âli Paşa’dan Rüstem Bey’e 1 Ekim 1863, Bruxelles Osmanlı Elçiliğinin 13 Kasım 1863 tarihli notası ve Belçika Dışişleri Bakanlığı’nın 14 Kasım 1863 tarihli cevabı. Tunus Beyi’nin Belçika’da konsolosluklar kurma teşebbüsünün başlangıcı 1861 yılına kadar gitmektedir. Konuyu dağıtmak için burada fazla tafsilat vermedik. Bu hususu ayrı bir makalede incelemeyi düşünüyorum.

olmayan diplomatik ünvanları kullanmaya devam ettiği takdirde onu cezalandıracağını ve sınır dışı yapacağını bildirdi²⁹.

Belçika ve İsviçre'deki başarısızlığa rağmen, Tunus Beyi'nin 1867 sonlarında oldukça ısrarlı bir şekilde, Washington'da bir Tunus Başkonsolosluğu açmağa teşebbüs ettiğini görüyoruz. Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Sekreteri, Osmanlı Devleti'nin Tunus üzerindeki hâkimiyet haklarını tanımak ve Bey'in zihninde olması muhtemel bağımsızlık temayüllerini teşvik etmemekle beraber, bazı hususî şerait içinde Washington'da bir Tunus Konsolosluğu kurulmasını kabule mütemayil görünüyordu. Bâbiâli Amerika'nın bu yoldaki yoklamalarını, gerektiğinde Tunus'un isteklerine de cevap verecek bir Osmanlı Başkonsolosluğu'nu Washington'da açmayı teklif etmek suretiyle, Bey'in maksatlı teklifini bertaraf etti³⁰.

Bunlardan başka, Bey'in 1863 yazında İspanya'ya elçilik heyeti adı altında bir heyet gönderdiğini, durumdan haberdar olan Osmanlı Devleti'nin Dışişleri Bakanlığı kanalıyla İstanbul'daki İspanya elçisi, Osmanlı Büyükelçisi'nin de Paris'teki İspanya Büyükelçisi nezdinde, bu heyete yapılacak resmî kabulün ciddiyet ve ehemmiyetine dikkati çektikleri görülmektedir³¹.

Tunus Beyi'nin bağımsız devletlere has hareketleri içinde, Fransa ve İngiltere'den istikraz yapmak teşebbüslerini de hatırlatmak lâzım gelir. İngiltere'den borç para temin etmek teşebbüsü, Osmanlı Büyükelçiliği'nin faaliyetleri neticesinde mümkün olmadı. Bey bunun üzerine istediği parayı Fransa piyasasında aradı ve temin etti. Paris'teki Osmanlı Büyükelçisi bu borcun Bey'in haleflerine de şâmil olabilmesi için, Pâdişâh'ın muvafakatının şart olduğunu belirterek, olayı Fransa nezdinde protesto etti³². Fransa Dışişleri Bakanı, Drouyn de Lhuys buna cevaben, Tunus Beyi veya kredi veren bankalar tarafından

²⁹ Âli Paşa'dan Rüstem Bey'e 17 Mart 1864, Rüstem Bey'den Âli Paşa'ya 31 Mart 1864, ve 21 Nisan 1864 tarihli yazılar ve bu sonuncunun ekleri. Rüstem Bey'in İsviçre Federal Hükümeti için hazırladığı dosyada bu beynelmil dolandırıcının karanlık faaliyetleri hakkında geniş bilgi vardır.

³⁰ Black Bey' (Washington Büyükelçisi)den Fuat Paşa'ya 30 Aralık 1867; Fuat Paşa'dan Black Bey'e 25 Mart 1868, Black Bey'den Fuad Paşa'ya 24 Nisan 1868.

³¹ Cemil, Paşa'dan Âli Paşa'ya 6 temmuz 1863, Âli Paşa'dan Cemil Paşa'ya 9 temmuz 1863.

³² Abdurrahman ÇAYCI, *La question tunisienne et la politique ottomane (1881-1913)*, İstanbul, 1963, s. 10-11, not: 35.

Pâdişâh'ın müsaadesi talep edilmek suretiyle olayın meşruiyetini temin ve Osmanlı Devleti'nin haklarının korunmuş olacağı kanaatinde olduğunu mahrem bir şekilde Elçi'ye bildirdi. Her ne kadar ilgililer tarafından bu yolda bir istek olmadıysa da, bu vesileyle Tunus'u bağımsızlık yolunda iten Fransa'nın dahi, bu ülke üzerindeki Türk hâkimiyetini gizli olarak da olsa inkâr edemediği ortaya çıkmış oluyordu.

Diğer taraftan gene bağımsız davranışlar cümlesinden olmak üzere, Tunus Beyi'nin muhtelif Avrupa memleketlerine gönderdiği heyetler vasıtasıyla nüfuzlu şahsiyetlere, nişan ve mücevher dağıtmak suretiyle, bunları kendi hanedanının dâvasına kazanmak istediği görülmektedir. Daha Ahmet Bey zamanından (1837-1855) beri dağıtılmakta olan bu nişanları, Osmanlı Devleti ancak bağımsız devletlere ait bir hak olduğu gerekçesiyle öteden beri protesto etmiş bulunuyordu³³. Hattâ Rüstem Bey, Tunus Beyi'nce İtalyan memurlarına verilen nişanların asla takılmamaları için Kont Kavur'un ilgililere emir vermesini de temin etmişti³⁴. Bey, İtalya'da başarı sağlamayan bu hareketini, Avrupa'nın diğer devletlerinde denemekte mahzur görmedi. 1861 de Avrupa'ya Hayreddin Paşa başkanlığında bir heyet gönderdi. Bu heyet Stockholm ve Copenhague'da oldukça önemle, Belçika ve Hollanda'da ise biraz isteksiz bir şekilde kabul edildi ve Tunus Beyi'nin aile nişanı olduğundan bahisle ileri gelenlere Tunus nişanını bolca dağıttı³⁵. 1863'de Bey, Hayreddin Paşa'yı tekrar Avrupa'ya gönderdi. Paşa, Berlin'de "comme un étranger de distinction", Viyana'da da siyasî olmayan bir şahıs olarak muamele gördü³⁶. 1864 yazında, Bey, Paris'teki Avusturya sefiresi Prenses Metternich'e 40.000 frank değerinde bir kolye ve Avusturya'nın Paris Büyükelçisi ve Müsteşarına Tunus nişanından verdi. Fakat mücevher iade edildi, nişanlar ise, Bâbîâli'ye tâbi bir devletten gelmesi sebebiyle, takılma hakkı olmaksızın kabul edildi³⁷.

³³ Aynı eser, s. 9 not: 22, H.A. 43/3 Musurus Bey (Torino Maslahatgüzarı Ali Paşa'ya 19 Şubat 1851, 13 Safer 1267 tarihli türk protesto notası.

³⁴ Rüstem Bey'den Âli Paşa'ya 19 Aralık 1861, Âli Paşa'dan Rüstem Bey'e 22 Ocak 1862.

³⁵ Aristarchy Bey'den (Berlin Elçisi) Cemil Bey'e (Dışiş. Bak.) 28 Ağustos 1861. Musurus Bey'den (Londra Elçisi) Cemil Bey'e 24 Ekim 1861.

³⁶ Aristarchy Bey'den Âli Paşa'ya 30 Mayıs 1863, Âli Paşa'dan Kallimaki Bey'e (Viyana Elçisi) 6 Ağustos 1863.

³⁷ Cemil Bey'den Âli Paşa'ya 2 Eylül 1864.

Tunus Beyi'nin nişan ihdas ederek bunu yabancı devlet adamlarına dağıtması, muhtelif memleketlerde konsolosluklar açmağa teşebbüs etmesinden maksadı, fiilî bir bağımsızlık durumu yaratmaktır. Yukarıda kısaca verdiğimiz bilgilerden Bey'in arzu ettiği neticeye ulaşamadığını söyleyebiliriz.

Buna mukabil Osmanlı Devleti, 1863 anlaşmasıyla, İtalya'daki Tunus konsolosluklarının tedrici bir şekilde ortadan kaldırılmasını temin etmiş, Belçika, İsviçre ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Tunus konsoloslukları açılmasına mâni olmuş, Bey'in İngiltere'den Pâdişâh'ın müsaadesi olmaksızın borç para alamamasını, Tunus nişanının yabancı devlet adamları tarafından takılmamasını ve heyetlerinin de ilgili makamlarca resmî bir şekilde kabul edilmemelerini temin etmiştir. Bu arada Livorna'daki Osmanlı Başkonsolosu, 1863 mayısında Elbe adasında Porto Ferraja'da uzun yıllardan beri Tunus Konsolos Muavinliği yapan Louis Mazzei'yi bu vazifesinden vazgeçirip Osmanlı Konsolosu olmağa ikna etmiştir³⁸.

1863 Osmanlı-İtalyan anlaşmasının günün şartlarına göre değiştirilmesi, zaman zaman her iki tarafça da bahis konusu edildi. 1868 de Nicola Fedriani isimli bir zatın Livorna'da Tunus Başkonsolosu olarak faaliyette bulunduğu rivayetleri üzerine, Rüstem Bey, İtalya Dışişleri Bakanı General Manebrea'ya 1863 anlaşmasını hatırlatıp bunun hükümlerine göre Fedriani'ye konsolosluk beratı verilemeyeceğini belirtmesine karşılık, İtalya Dışişleri Bakanı bu isimde kimseyi tanımadığını, müracaatı halinde kendisine berat verilmeyeceğini ifade ettikten sonra, Tunus kaptanlarının Osmanlı konsolosluklarından gerekli yardımı görmemeleri sebebiyle Bey'in bu durumudan sızlandığını, esasen İtalya'nın 45.000 vatandaşının bulunduğu Tunus'un özel durumunu dikkate alarak hareket etmesi icap ettiğini, zira Bey'in İtalyan vatandaşlarına karşı mukabil tedbirler alması ve Bâbîâli'nin bundan meydana gelebilecek zararları telâfi imkânını bulamaması halinde, İtalya'nın vatandaşlarının menfaatını korumak amacıyla Tunus'a donanma göndermek mecburiyetinde kalabileceğini ifade etti. Anlaşıldığına göre, İtalya o sıralar Tunus Beyi ile bir ticaret ve seyrüsefer anlaşması hazırlamakta olduğundan –ki bu anlaşma 1868 eylülünde imza edilecektir³⁹– kabilsen 1863 anlaşmasını Tunus lehine

³⁸ Livorna Osmanlı Başkonsolosu'ndan Dışişleri Bakanlığı'na, 30 Mayıs 1863.

³⁹ Abdurrahman ÇAYCI, *İtalya'nın Tunus'da üstünlük teşebbüsü, Cedeyda meselesi ve Osmanlı Devleti'nin müdahalesi, Tarih Dergisi, Cild : 17-18 İstanbul, 1963.*

değiştirmek istemektedir. Rüstem Bey, Dışişleri Bakanı'na bir müşkilât halinde Osmanlı Devleti'nin memnuniyetle aracılık yapmaya amade olduğunu ifade, fakat Tunus ajanlarının statülerinin değiştirilmesi teklifini sarıh bir şekilde reddederek durumu Bakanlığa bildirdi⁴⁰. Osmanlı Devleti, 1863 anlaşmasının Bâbıâli'nin hükümlerini haklarını haleldar eden bir durumu tedricî bir surette ortadan kaldırmayı öngördüğünü ve İtalya Dışişleri Bakanı'nın ileri sürdüğü bütün düşüncelerin derinliğine incelenmesinden sonra nihâî bir çözüm yolu getirdiğine işaretle, bu anlaşmanın tatbikinden vazgeçmeyeceğini bildirdi⁴¹. İtalya Hükümeti, bu hususta daha fazla ısrarda fayda görmedi. Buna rağmen, adı geçen hükümet, daha sonraları da 1863 anlaşmasını yürütmekle beraber, onun varlığından habersizmiş gibi görünmek istemekte⁴², hattâ bazen Marsilya ve Paris'te Fransa tarafından resmen tanınmış Tunus konsoloslukları bulunduğu iddiasını da emsal olarak ileri sürmektedir.

Buna mukabil, Tunus'un Bâbıâli ile olan ilişkilerini kesmesi için devamlı teşvikte bulunan Fransa'nın 1870-71 Prusya-Fransa savaşında mağlup olması üzerine, Osmanlı Devleti, İtalya'nın Cedeys meselesi bahanesiyle Tunus'da hâkimiyet kurmasına mâni olmuş⁴³ ve Tunus Beyi'nin isteğini yerine getirerek Tunus Valiliği'ni irsî olarak Hüseyinî ailesine bazı şartlarla vermiştir⁴⁴. 22 Ekim 1871 tarihli bu fermenda, Pâdişâh'ın hâkimiyet haklarına zarar vermemek şartıyla Bey'in yabancı devletlerle kısmî bir münasebeti olması kabul edilmişti. Bâbıâli bu fermana dayanarak Bey'den İtalya'da mevcut olan konsolosluklarının kapatılması için bir talepte bulunmak istemedi. Fakat 1874 yılında Tunus denizcileriyle Osmanlı Konsolosu arasında müşkilât zuhur edince, Roma'daki Osmanlı Büyükelçisi Karateodori Efendi, Osmanlı Hariciye Nazırı'na takip edilecek iki yol olduğunu, bunlardan birinin bu ajanlıkların kâmilen ve derhal kaldırılmasını İtalya Hükümeti'nden

⁴⁰ Rüstem Bey'den Fuad Paşa'ya (Dışişleri Bakanı), 17 Temmuz 1868.

⁴¹ Fuad Paşa'dan Rüstem Bey'e 19 Ağustos 1868.

⁴² İtalya Hükümeti'nin bu şekilde hareketine sebep, 1863 anlaşmasının ne bir nota, ne de bir mukavele şeklinde tesbit edilmemesidir. Bu anlaşma metni, sadece Âli Paşa'nın Rüstem Bey'e gönderdiği 9 Nisan 1863 tarihli telgrafta kayıtlıdır. Böyle hareket edilmesine sebep muhtemelen Tunus'un Osmanlı Devleti bünyesi içindeki özel durumudur.

⁴³ Abdurrahman ÇAYCI, *adı geçen makale*.

⁴⁴ Abdurrahman ÇAYCI, *adı geçen eser*, s, 15.

istemek, diğerinin de 1863 anlaşmasının tatbikine devam etmek olduğunu izah etti. Elçiye göre ikinci yolda devam edilirse, uzak olmayan bir istikbalde bu anormal durum kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Zira halen 1863 anlaşmasına göre vazifeye devam eden Tunus konsolosları yaşlı ve önemsiz kimselerdir. Şayet hükümet bunların derhal kaldırılmalarını isterse, bu takdirde İtalya'nın işi savsaklaması ihtimaline binaen, işin çabuklaştırılmasını temin için Osmanlı Devleti'nin Bey nezdinde de teşebbüslerde bulunması lâzım gelecektir⁴⁵. Bâbîâli, 1863 anlaşmasının samimiyetle tatbiki suretiyle, arzu edilen neticeye zorlamadan ulaşmayı uygun görüyordu⁴⁶. 1875'de bir aralık bahis konusu konsoloslukların kapatılması için, Tunus Paşası nezdinde teşebbüslerde bulunmayı tasavvur etti. Fakat bu sıralar Tunus'un Bâbîâli ile olan ilişkileri memnuniyet vericiydi. Osmanlı Devleti, Tunus'da iktidarda bulunan Hayreddin Paşa'nın düşmanlarına, Tunus'un imtiyazlarını Osmanlı Devleti'nin kaldırmaya gitmekte olduğu yolunda tefsir edilebilecek deliller vermemeyi uygun buldu ve *statu quo*'nun devamına karar verdi⁴⁷.

Esasen zamanın yardımıyla mesele kendiliğinden çözüm yolu buluyordu. Meselâ 1875 sonlarında, Tunus'un Napoli Başkonsolosu olan Pagliano öldü. 1863 anlaşmasına göre, İtalya bu zatın yerine yeni bir Tunus Konsolosu tayin edilmesini kabul edemezdi. Bâbîâli şimdiye kadar olduğu gibi, 1863 anlaşmasının hükümlerinin tatbikiyle iktifa etti⁴⁸.

Netice olarak İtalya'daki Tunus konsoloslukları işini şu şekilde hulâsa edebiliriz :

Tunus'la İtalya yarımadası arasında ötedenberi sıkı ticarî münasebetler olduğundan, mahallî otoriteler ile Tunus makamları arasında aracılık yapmak üzere, İtalyan devletlerinde, müteaddit Tunus ajanlıkları, muhtemelen XIX ncu yüzyıl başlarında kurulmuştur. Zamanla bu ajanlıklar, bağımsız devletlerinkinde olduğu gibi, konsolosluk beratını da elde ederek resmî birer teşekkül haline gelmişlerdir. Osmanlı Devleti, o sıralar İtalya'daki devletlerde ihtiyaca kifayet edecek

⁴⁵ Karateodori Efendi'den Ârifi Paşa'ya 29 Mayıs 1874.

⁴⁶ Ârifi Paşa'dan (Dışiş. Bak.) Karateodori Efendi'ye, 17 Ekim 1874.

⁴⁷ Safvet Paşa'dan (Dışiş. Bak.) Karateodori Bey'e, hususî mektup, 21 temmuz 1875.

⁴⁸ Safvet Paşa'dan Karateodori Bey'e 29 Haziran 1876.

bir dışişleri teşkilâtına sahip olmadığından, belki bu durumdan haberdar olamamıştır. Şayet haberdar olmuşsa bile, muhtemelen bunları Osmanlı İmparatorluğu'nda mevcut ve sadece idarî görevleri bulunan ajanlıklar olarak kabul ettiğiinden, müdahale etmeğe lüzum görmemiştir. Fakat Tunus Beyi'nin Pâdişâh'a tâbilik derecesinin tartışma konusu olması, İtalya yarımadasında bulunan devletlerde Osmanlı diplomatik teşkilâtının genişleyip yayılması üzerine, bu devletlerde mevcut Tunus konsolosluklarının hukukî durumu meselesi ortaya çıktı. Önceleri Sardunya, sonraları İtalya, Bâbiâli'nin hukukuyla, İtalya'nın Tunus'daki menfaatlerini telif edecek bir çözüm şekli bulmakta bir hayli sıkıldılar. Neticede Osmanlı ve İtalya hükümetleri 1863 nisanında, bu ajanlıkların zorlamadan ve tedrici bir şekilde ortadan kalkmasını temin edecek bir formülü kabul ettiler. Zaman zaman ortaya çıkan zorluklara rağmen, her iki devlet bu karışık ve hassas meseleyi, 1863 anlaşmasını tatbik etmek ve zamanın da yardımıyla çözümlenmeyi uygun buldular. Bu suretle, İtalya Tunus Beyi'ni gözetmekle beraber, bu anlaşmayı kabul ve tatbik etmekle, Bey'in Padişah'a tâbiliğini, başka bir deyimle Osmanlı Devleti'nin Tunus üzerindeki hâkimiyet haklarını, haliyle kabul etmiş oluyordu. İtalya'nın bu tutumuyla Tunus Beyi, bu memlekette yeni resmî ajanlıklar açma imkânını kaybettiği gibi, İtalya'dakileri emsal göstererek diğer devletlerde, meselâ Belçika, İsviçre ve Amerika Birleşik Devletleri'nde konsolosluklar ihdas etmek imkânını da kaybediyordu.

Bu verilen bilgilerden şurası bir kere daha ortaya çıkmaktadır ki, Tunus Beğliği, XIX ncu asır ortalarında fiilen bağımsız gibi olmasına rağmen, Pâdişâh'ın bu memleket üzerindeki hâkimiyet hakları sadece tarihî bir hâtura ve boş bir kelimededen ibaret değildir. Zira bu hâkimiyet, devletlerin büyük ekseriyeti tarafından kabul ve teyit edilen ve devletler hukuku nokta-i nazarından da hesaba katılması icap eden siyasî bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

EK

ÂLİ PAŞA'NIN RÜSTEM BEY'E 9 NISAN 1863 TARİH VE 7231/36
SAYILI FRANSIZCA TELGRAFI⁴⁹.

Par suite de pourparlers qui ont eu lieu de nouveau sur la question des consuls tunisiens en Italie, entre le Marquis de Bella

⁴⁹ H. A. 43/3 Âli Paşa'dan Rüstem Bey'e 9 Nisan 1863.

Caracciola et moi, nous nous sommes arrêtés à l'arrangement définitif qui suit :

1 — Les Agents tunisiens qui se trouvent dans les provinces italiennes nouvellement annexées continueront à exercer leurs fonctions comme ils le faisaient quand ces provinces étaient constituées en Etats indépendants.

2 — Le Gouvernement Royal d'Italie ne reconnaîtra pas comme Agents officiels et ne donnera non plus des *exequaturs* à des Agents que le Pacha de Tunis voudrait établir à l'avenir en Italie ni à ceux qui succéderont aux titulaires actuels.

En vous invitant à conformer... ect.

ORD. PROF. DR. M. FUAD KÖPRÜLÜ

4 Aralık, 1890 — 28 Haziran, 1966

Nekroloji

MEMLEKETİMİZİN ACI KAYBI Prof. Dr. FUAD KÖPRÜLÜ

F. A. TANSEL

Türkiye'mizin ilim ve tefekkür hayatında mübeşşir ve rehber, eski Dışişleri Bakanı Prof. Dr. Fuad Köprülü'yu, 28 Haziran, 1966'danberi ebediyen kaybettik. Böyle acı bir vesileyle, Türk Tarih Kurumu'nun değerli üyesi bu mümtaz tarih âlimimizin hayatı, şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi veriyoruz.

Prof. Mehmed Fuad Köprülü, sâbık Dîvân-ı Hümâyûn Beylikçisi Köprülüzâde Afif Bey'in oğlu, eski Bükreş sefiri Ahmed Ziya Bey'in ortanca oğlu, Beyoğlu İkinci Cezâ Başkâtıblığı'ndan emekli İsmâil Fâ'iz Bey'in oğludur. Annesi, İslimiye eşrâfından ve ulemâdan Ârif Hikmet Efendi'nin kızı Hatice Hanım'dır.

Prof. Fuad Köprülü, 4 Aralık, 1890 (21 Rebî'ü'l-âhir, 1308/22 Teşrinisânî, 1306)'da, İstanbul'da, Sultan Mahmud türbesinin karşısındaki konakta doğdu. Silsilesi, aslen Arnavud'dur. Ceddi, xvii. asrın ortasında Sultan Mehmed iv.'e Sadr-i a'zamlık eden Köprülü Mehmed Paşa'dır ve bu âilenin ilk beşi, bu yüksek devlet mevkı'ini muhâfaza etmiş, zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu'nu, muvakkaten, yıkılmaktan kurtarmış, canlandırmıştır; işte, Köprülü âilesinin bu yeni torununa, ceddinin nâmını yaşatmak için Mehmed Fuad adı verildi.

Fuad Köprülü, Ayasofya Merkez Rüşdiyesi'ni pekiyi derece ile bitirdikten sonra, 1907-1910 yılları arasında Mekteb-i Hukûk'a devam etmiş, husûsî olarak Fıransızca öğrenmiştir. Hukûk tahsilini niçin tamamlamadığını kendisinden dinleyelim: "Yine, ilme olan aşkımdan, yüksek bir mektep bitirmedim. Anlatayım, İ'dâdiye'den sonra, Hukuk'ta üç sene okudum. İmtihanlarımda gâyet muvaffak oldum; lâkin, Hukuk'ta, büyük bir hayâl kırıklığı ile karşılaştım. Tedrisât, son derecede fenâ idi. Benim, talebesi bulunduğum 1907 Dârü'l-Fünûnu bir âlem idi. İslâm hukûkunu okutan hocalardan istifâde etmediğimi söyleyemem. Ancak, yeni Avrupa ilimlerini okutanlar lisan bilmezlerdi. Ellerine geçmiş yalan yanlış tercemelerden, emnim kendileri de birşey anlamayarak, ders verirdiler ki, ben bu eserleri,

elimde bulunan asıllarından okumağı tercih ederdim. Fıransızca'yı, hocalarımdan daha iyi biliyordum; hattâ bâzı dersleri, bâzı bahisleri, onlardan daha çok önce ve daha iyi öğrenmişim. Hukuk'ta fazla kalmak, zaman kaybetmekten başka birşey değildi. Bir diploma için de bunu göze alamıyordum. Kendi başıma kendimi daha iyi yetiştireceğimi anlamışım. Sonra, benim ihtisâsını yapmak istediğim ilim sâhasının mektebi yoktu ki, ben oradan me'zûn olabileyim. . O zamanki mektepler, ilmî müessesât çok geri idi. Bunun için, kendi kendimi yetiştirmeye karar verdim. Yoksa, niyetim mektep bitirmek olsaydı, buna, hem de fevkal'âde tarafından, muvaffak olacağıma şüphe yoktu; fakat, tek başıma kendimi yetiştirmek için işe başladığım zaman büyük müşküller karşısında kaldım¹."

Küçük yaşlardanberi araştırmacı zihniyetle, sürekli olarak, bil-hassa edebiyat, tarih, sosyoloji ve tenkîd sâhasında eserler okuyan Fuad Köprülü, onüç-ondört yaşında iken şiir yazmağa başlamıştı; 1908'de neşriyât hayatına atıldı. Hukuk tahsil ettiği sırada, 1908-1910 yılları arasında *Mehâsin* ve *Servet-i Fünûn* mecmualarında, *Tanin* gazetesinde şiirleri, edebiyat, san'at mes'eleleri, sosyoloji, tenkîd sâhasında birçok makâleleri, *Hayat-ı Fikriye* adlı te'lif, Dr. Gustave Le Bon'dan dilimize çevirdiği *Rûh-i Siyâset ve Müdâfa'a-i İçtimâ'îye*, Henri Becque'den terceme ettiği *Paris Kadını* adlı üç perdelik komedisi de kitap hâlinde basılmıştı.

Fuad Köprülü yirmi yaşında idi ve kendi çalışmasıyla sâhasını bulmuştu; 1910 -13 yılları arasında Mercan ve Kabataş liselerinde vekâleten edebiyat, İstanbul Lisesi'nde Türkçe ve edebiyat, Galatasaray Lisesi'nde edebiyat hocalıklarında bulundu. Bu arada, memleketimizde milliyet, türkçülük fikirlerini araştırmalara dayanarak yayma gâyesiyle 1908 Aralık ayında teşekkül eden Türk Derneği'nin, 1911 Ağustos'unda kurulan Türk Yurdu Cemiyeti ile, bunun devâmı olarak 1912 Mart'ında çalışmalarına başlayan Türkocağı'nın âzâları arasında Fuad Köprülü de vardır ve sonucu teşekkülde, hars hey'etine dâhil bulunuyordu².

20 Aralık, 1913 (7 Aralık, 1329)'de -Hâlid Ziya Uşaklıgil'in isti'fâsiyle boşalan - İstanbul Dârü'l-Fünûnu Türk Edebiyatı Tarihi

¹ Hikmet Feridun Es, *Sorbon Üniversitesi'ne Türk Bayrağını Çektiren Adam, Yedigün* mec., 5 Aralık, 1939. — Kandemir, *Prof. Fuad Köprülü Diyor ki, Son Saat* gazetesi, 4 Şubat, 1951.

² *Türk Yılı*, toplanan: Yusuf Akçura, İst., Yeni Matbaa, 1928, s. 436. v.d.

müdürlüğüne ta'yin edilen Fuad Köprülü, hem kendi ilmî çalışmaları için elverişli, hem yetiştireceği genç nesillere yol gösterme hususunda daha verimli bir vazifeye getirilmişti. Hocalık, üniversite hocalığı, Prof. Fuad Köprülü'nün en sevdiği bir meslekti; bu sevginin tabî'î neticesi olarak, "En çok hoşlandığım şey, talebelerimden birinin iyi bir eser yazmasıdır ki, bu bana sonsuz bir saâdet verir; hamdolsun, ara-sıra da olsa, bu saâdete ermek nasîb oluyor.. Dünyaya yenden gelsem, yaşamağa yeni baştan başlasam, aynı yolda yürümekte bir lâhza tereddüd etmezdim"³ diyordu. Üniversite hocalığına başladığı 1913'de, Fransız ilmî metodlarından, şahsî araştırma ve tecrübelerinden faydalanarak *Türk Edebiyatı Tarihi'nde Usûl* adlı mühim makalesini neşretti; böylece, metodlu, ciddî çalışmaları için sağlam temeli atmış oluyordu. Otuz yıl, yol gösterdiği, asistanları ve talebeleriyle, şahsiyetinin ve bilgisinin yarattığı ilmî hava içinde mükemmel bir üniversite hocası olarak çalışmıştır.

Fuad Köprülü'nün sâhası esas bakımından Türk Edebiyatı Tarihi idi ve o, bu husustaki çalışmaları ilerledikçe, Türk tarihinin başka şubeleri üzerinde de tedkiklerde bulunmuştur. İşte bu sebeple, üniversite hocalığı yalnız Türk Edebiyatı Tarihi Kürsüsü'ne inhisar etmez: 1924'de İlahiyât Fakültesi'nde Türk Din Tarihi, 1923-29 arasında ve 1935'den sonra bir müddet İstanbul'da Mülkiye Mektebi'nde ve Ankara'da bunun devâmı olan Siyasal Bilgiler Okulu'nda Siyasî Tarih, Türk Müesseseler Tarihi, Türkiye Tarihi, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde Ortazaman Türk Tarihi kürsülerinde ders vermiş, 1926-29 arasında Güzel San'atlar Akademisi (o zamanki adıyla Sanâyi'-i Nefîse Mektebi)'nde Medeniyet Tarihi hocalığında bulunmuştur. 1923'de İstanbul Dârü'l-Fünûnu Edebiyat Fakültesi Reisliği'ne, 1934'de dekanlığa seçilen Prof. Fuad Köprülü, bir ara Maârif Vekâleti'nde de vazife almıştır; 1923'de Maârif Vekâleti Te'lif ve Terceme Hey'eti Reisliği'ne ta'yin edilmişse de bunu kabûl etmemiş, fakat 1924'de, bu vekâletin Müsteşar'ı olarak sekiz ay verimli çalışmalarda bulunduktan sonra isti'fâ etmiştir.

Prof. Fuad Köprülü yalnız iyi bir hoca değil, aynı zamanda iyi bir teşkilâtçı idi; bu işe, henüz onsekiz yaşında iken, 1908'de Türk Derneği âzâlığıyla başlamış, 1910'da liselerin edebiyat programları

³ Kandemir, *ayn. mülâkat.*

ilk def'a onun tarafından tanzim edilmiş⁴, 1911-12'de teşekkül eden Türk Yurdu Cemiyeti'nin ve Türkocağı'nın çalışkan bir üyesi olmuştu. Memleketimizde ciddî usûl ve ihtisas üzerine kurulmuş ilmî bir cereyan vücûde getirmek maksadı ile 1914'de teessüs eden Türk Bilgi Derneği'nin Türkîyât Şu'besi'nin azâ ve umûmî kâtibi idi⁵. 1915'de, Alî Emîrî Efendi'nin reisliğinde teşekkül eden Âsâr-i İslâmîye ve Millîye Tedkik Encümeni'nin umûmî kâtibi olarak yine Prof. Fuad Köprülü'yü görürüz⁶. Cumhuriyet'in îlânından sonra, bilhassa Maârif sâhasındaki işlerin düzenlenmesi için bir İlmî Hey'et teşkil edilmişti; bu hey'ete seçilenler arasında Ziya Gökalp, Ağaoğlu Ahmed v.b. âzâlar arasında Prof. Fuad Köprülü de vardı ve çalışmaları 1923-24'de devam etmiştir⁷. 1924'de, kendi hazırladığı programını ciddî sûrette tatbik ettiği ve müdürü bulunduğu Türkîyât Enstitüsü'nü kurdu. 1927'de Tarih Encümeni Reisliği'ne seçilmiştir.

Prof. Fuad Köprülü, yukarıda bahsettiğimiz ilmî teşekküllerin organı olan, veyâ kendi müdürlüğü altında neşredilen mecmualardaki ciddî neşriyatıyla kendisini tanıtmıştır: Müdürü bulunduğu mecmualar, ilk cildi 1915'de çıkan *Millî Tetebbu'lar Mecmuası*, Türkîyât Enstitüsü'nün organı olarak 1925'denberi neşrine devam edilen *Türkîyât Mecmuası*, 1931-39 arasında iki cilt hâlinde basılan *Türk Hukuk ve İktisad Tarihi Mecmuası*, Celâl Sâhir'in vefâtı üzerine müdürlüğüne getirildiği ve 1936 Eylül'ünden 1941 Ağustos'una kadarki sayılarına ilmî bir hüviyyet kazandırdığı *Ülkü* mecmuası, 1941-42 yılına âit bir cildi basılan (Ankara, 1944) *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, yalnız kendisinin değil, çevresine topladığı şahsiyetlerin de muhtelif sâhalardaki ciddî çalışmalarını içine alır. 1936'da *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*'ni tek başına çıkarmıştır. Fuad Köprülü'ye gerek bunlarda, gerek *Servet-i Fünûn*, *Türk Yurdu*, *Yeni Mecmua* v.b. mecmualarda ve günlük gazetelerdeki yazıları az zamanda şöhret kazandırdı; Batı âlimlerinin dikkatini çeken, bilhassa, 1913'de *Bilgi Mecmuası*'nın ilk sayısında çıkan *Türk Edebiyatı Tarihi'nde Usûl*, 1915'de *Millî Tetebbu'lar*

⁴ Prof. Fuad Köprülü, *Orta Tedsat'ta Edebiyat Programı Mes'elesi*, *Hayat* mec., c. II., nu. 37, 11 Ağustos, 1927.

⁵ *Türk Bilgi Derneği*, *Bilgi Mecmuası*, c. I., yıl - I, nu. 6, Nisan, 1330/1914, s. 646. v.d., s. 658.

⁶ *Türk Yurdu* mec., c. VIII., 2 Nisan, 1331/15 Nisan, 1915, s. 3.

⁷ Osman Ergin, *Türkiye Maârif Tarihi*, c.v., 1943, s. 162 v.d.— *Hâkimiyet-i Millîye* gazetesi, nu. 867, 17 Temmuz, 1923.

Mecmuası'nın birinci ve ikinci cildindeki *Türk Edebiyatı'nda Âşık Tarzı'nın Menşe' ve Tekâmülü Hakkında Bir Tecrübe* ile, *Türk Edebiyatı'nın Menşe'i* başlıklı ve üç-beş forma tutan etraflı tedkikleridir. 1919'da basılan *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar* adlı kitabı, ona, Fransız, Alman, Macar, Rus ilim adamları arasında haklı bir şöret kazandırmıştır⁸; kendisi de, Avrupa ilim âlemiyle ilk temâsının bu eseriyle başladığını, ondan sonra muhtelif Avrupa ilim mecmualarında neşriyatta bulunduğunu söyler⁹. 1920-21'de *Anadolu'da İslâmiyyet, Türk Edebiyatı'nın Ermeni Edebiyatı Üzerindeki Te'sirleri* başlıklı mühim makâleleri, ilk iki cildini bastıracağı *Türk Edebiyatı Tarihi* şöretini büsbütün artırdı; kurduğu Türkoloji sâhasının otoritesi olmuştur. İşte bu sebeple, muhtelif ilmî kongralar dolayısıyla ve muhtelif ilim müesseseleri tarafından da'vetle, memleketimizi ve Üniversite'yi onun temsil ettiğini görürüz:

1923'de, Paris'teki Dinler Tarihi Kongrası'na, memleketimiz nâmına Prof. Fuad Köprülü, *Bektâşlılık'in Menşe'leri ve Eski Türkler'de Sihri Bir An'ane: Yağmur taşı* adlı araştırmalarıyla iştirâk etti. 1925'de, Rus Ulûm Akademisi'nin ikiyüzüncü senesini kutlama merâsimine, 1926'da, Bakû'da Türkîyât, 1928'de Oxford'da Müsteşriklar, 1929'da Londra'da Dinler Tarihi, Harkof'ta Müsteşriklar Kongraları'nda hükûmet ve üniversite adına murahhas olarak bulunmuş, bu münâsebetle okuduğu raporlar, kongra zabıtlarına alınmıştır. 1934'de, Firdevsî'nin doğumunun 1000'inci yıldönümünü kutlama merâsimi dolayısıyla, memleketimizi temsil etmek için Tahran'a gönderilmiştir.

Kendisini tamâmiyle ilme veren, eserleri Doğu ve Batı'da tanınan Prof. Fuad Köprülü'nün, çevresindeki bâzı kimselerin kıskançlıkları yüzünden, bir ara, baremin tatbîkı sırasında —yüksek mektep me'zûnu olmadığı ileri sürülerek— yerine Edebiyat Fakültesi Reisliği için bir başkası seçildiğini, Dârü'l-Fünûn Divânı'nca, beşinci derece müderrisliğe indirildiğini görüyoruz; fakat, bir müddet sonra hak yerini bularak, 1933'de Ordinaryus Profesör olmuştur. Devamlı, ciddî çalışmalarının Avrupa üniversiteleri tarafından nasıl takdirle

⁸ Prof. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İkinci Basım, Ankara, Üniversite Basımevi, 1966, Önsöz, s. xvi-xx.—Nihad Sâmî Banarlı, *Avrupalı Âlimler ve Fuad Köprülü*, *Meydan* mec., nu. 82, 83, 84; 9, 16 ve 22 Ağustos, 1966.

⁹ Kandemir, *ayn. mülâkat*. 1921'den başlayarak, Avrupa'nın muhtelif mecmualarında Fransızca, Almanca birçok makâleleri basılmıştır.

karşılandığını kendisine verilen şu doktorluk pâyeleri, Haberleşme ve Şeref âzâlıkları isbât eder: 1927'de Heidelberg, 1937'de Atina Üniversitesi, fahri doktorluk pâyesini vermiştir; bu arada 1934'de, Sorbonne Üniversitesi tarafından dâvet edildi. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu hakkında Sorbonne'da verdiği üç konferans, 1935'de Paris'te Fransızca olarak basıldı ve 1939 Kasım'ında aynı üniversite tarafından kendisine fahri doktorluk ünvanı verildi; Prof. Köprülü bu münâsebetle, "Bu, benim ilim hayatımın en değerli mükâfâtı oldu. Sorbonne üstünde Türk Bayrağı dalgalanırken, Üniversite'ye Fransız Reiscumhuru girmişti. Kendilerine, beni, Türk Âlimi diye takdim ettiler. Elimi sıktı, gâyet nâzikâne tebrik etti. Bircümle milletlerarası sahâdaki akisler, takdirler insanı çalışmak, daha büyük işler, daha büyük muvaffakiyyetler yaratmak için âdetâ arakasından iten bir sâik olur. Dünyanın her tarafında ilmin bir tek ölçüsü, bir tek kantarı vardır; o da, milletlerarası ölçü, milletlerarası kantardır. Bu ölçüye vurulup kıymeti takdir edilmeyen bir eserin, müsâadenizle, ilmî mâhiyeti hakkında hiçbir şey söylenemez ve emîn olunuz ki, yeryüzünün hangi bucağında çıkarsa çıksın, kıymetli bir eser derhâl milletlerarası dünyanın dikkatini üzerinde toplar. Belki, umûmî olmayan lisânlardaki edebiyat eserleri biraz kendilerini geç gösterirler; fakat onların da dikkati celbetmemeleri imkânsızdır" diyor¹⁰.

Yabancı memleketlerin birçok ilim müesseseleri, Prof. Fuad Köprülü'yü Haberleşme ve Şeref âzâlıklarına seçmişlerdir. Sovyet İlimler Akademisi'nin 5 Kasım, 1925 tarihindeki celsesinde Haberleşme âzâlığına seçildiği, kendisine 20 Kasım, 1925 tarihli takdirkâr mektupla bildirilmiştir. Macar Şark Tedkikleri İlim Cemiyeti'nin Haberleşme âzâlığı'na seçilmesi de bu sıralardadır ve kendisine 10 Ocak, 1926'da haber verilmiş, daha sonra diploma da gönderilmiştir; fakat, Türkiye topraklarının büyük kısmının Sovyet Gürcistanı'na verilmesi hakkında komunist Gürcü bilginlerinin propaganda mâhiyetindeki yazılarına verdiği sert, susturucu cevaplar yüzünden¹¹, 1948'de, Sovyet İlimler Akademisi evvelce verdiği bu âzâlığı geri aldı. 1929'da Çekoslovak Şark Cemiyeti, Alman İmparatorluğu Arkeoloji Enstitüsü, 1939'da Macar İlimler Akademisi Muhâbir âzâ-

¹⁰ Bk., bu yazıdaki not - 1.

¹¹ Prof. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, İkinci Basım, 1966, *Önsöz*, s. XIX, not - 10.

lığı'na seçildi; 1947'de Amerikan Şark Cemiyeti (American Oriental Society) tarafından Şeref üyeliği verildi. Prof. Fuad Köprülü, Ford vakfının ve Harvard Üniversitesi'nin müşterek programı gereğince ve bu üniversitede Türk tarih ve edebiyatı üzerinde araştırmalarda bulunmak için dâvet edildi; 13 Eylül, 1958-2 Temmuz, 1959 arasında Amerika'da tedkilerde bulunmuş, Harvard'da ve Columbia Üniversitesi'ne bağlı Yakın ve Orta-Şark Dilleri (Near and Middle East Languages) Enstitüsü'nde konferanslar vermiş, yine 1959'da, kendisine, Amerikan Tarih Cemiyeti tarafından şeref üyeliği tevcih olunmuştur. 25 Kasım, 1964'de Ankara'da Macar Sefâreti'nde, yetiştirmiş olduğu ve çoğu üniversite tedris hey'etine mensup talebelerinin de bulunduğu samîmî toplantıda, kendisine Macar Sefiri İmre Kutas vâsıtasıyla, Macar İlimler Akademisi'nin 1939'da tevcih ettiği Haberleşme âzâlığı'nın bu def'a Şeref üyeliği'ne çevrildiğini bildiren diploma verilmiştir. Yine 1964'de, Londra'daki Şark ve Afrika Tedkikleri Mektebi (School of Oriental and African Studies)'nin Heberleşme üyeliği'ne seçildi. Yukarıda verilen bilgiden anlaşılacağı üzere, üç Avrupa üniversitesinden fahrî doktora, yabancı sekiz ilim müessesesinden Haberleşme ve Şeref âzâlığı verilmiş, memleketimizde de bir takdir nişânesi olarak İstanbul Üniversite Edebiyat Fakültesi tarafından, 4 Mart, 1939'da, Köprülü'nün tedris hayatının yirmibeşinci yılını doldurması münâsebetiyle bir merâsim tertip edilmiş, eserleri hakkında *Bibliyografya*'lar, doğumunun altmışıncı yılı münâsebetiyle iki *Armağan* basılmıştır (Bk., bu yazımızdaki 13-15'inci notlar).

*

Prof. Fuad Köprülü, 1935'de siyâsî hayata atılarak Kars'tan Millet Vekili seçildi; 1943'e kadar İstanbul ve Ankara üniversitelerindeki hocalıklarını da bırakmayarak siyâsî hizmetlerde bulundu. Türkiye'nin İkinci Cihan Harbi'ne kadarki siyâsetine uygun olarak, Alman ve Japonlar'a karşı açılan savaşa girmemek husûsunda verilen takrire iştirâkle bu fikri, Millet Meclisi'nin gizli celsesinde harâretle müdâfaa etti (23 Şubat, 1945). Türkiye'nin tek parti siyâsetiyle idâre edilemeyeceği alâmetleri belirmişti. Fuad Köprülü, 19 Eylül, 1945 tarihli *Vatan* gazetesinde çıkan *Demokrasi Rûhu* başlıklı makâlesinde totaliter rejimlerin yaşayamayacağı, memleketimizde demokrasi rûhu yaratmak için, siyâsî ve başka sâhalarda yapılması

lâzım gelen şeyler üzerinde durduğundan, bilhassa bu ve daha önceki siyâsî neşriyâtından dolayı C.H.P.'den ihrâc edildi. 1946'da İstanbul'dan Millet Vekili seçilmişti; 7 Ocak, 1946'da aynı fikirde olan üç arkadaşıyla Demokrat Parti'yi kurdu; Partisi, 14 Mayıs, 1950 seçimlerini süpürücü ekseriyetle kazandı. Bunda, Prof. Fuad Köprülü'nün 1945-50 arasında gerek Meclis kürsüsünden serbestçe tenkidlerinin, gerek muhtelif günlük gazetelerde basılan tek parti rejimi aleyhindeki neşriyâtının da mühim te'siri olmuştur.

Prof. Fuad Köprülü, 22 Mayıs, 1950'de Dışişleri Bakanlığı'na seçildi. Yeni hükûmetin dış siyâseti, onun liderliğinde, Türkiye'ye şerefli bir yer kazandırdı. Millet Meclisi'nin 19 Aralık, 1951'deki toplantısında, siyâsetinin dayandığı temelleri bildirmişti: "Sulh ve emniyetin muhâfazası, doğru yoldaki bütün milletlere hürmet, istiklâl ve diğer halkların, memleketlerinin tamâmiyeti... ve bunlara düşman olanlara karşı şiddetli, cesûrâne vaz'iyet almak...". İş başına gelir gelmez, Garb demokrasisine uygun siyâsetiyle Şark'ın başlıca tabyası demek olan Türkiye'nin Atlantik Paktı teşkilâtına alınması için, bu teşkilâta mensup devletlerle siyâsî münâsebetlere girişti. Selefî Necmeddin Sadak tarafından ilk adım atılmıştı; "Amerika'nın Türkiye'ye alâka duyması için acı bir imtihan" diye vasıflandırdığı ve Meclis kürsüsünde kendisinin de müdâfaa ettiği üzere Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Askerî Kuvvetleri'ne Kore'de yardımı çok te'sirli olmuştu. 1951 Mayıs'ında Amerika, derhâl, Türkiye'nin Atlantik Paktı teşkilâtına alınmasını tasvip etti; Temmuz'da Büyük Britanya buna râzı oldu ve bu yılın Eylül'ünde, Atlantik Paktı Konseyi, Ottawa'da, Türkiye'nin, Şimâlî Atlantik Paktı Teşkilâtı'na alınması için ittifâkla karâr verdi. Fuad Köprülü'nün bundan sonraki hedefi, Balkan memleketlerinin emniyete alınması için askerî bir teşkilâtın kurulmasıydı; Yunanistan ve Yugoslavya ile devamlı temas ve çalışmaları sonunda, 25 Şubat, 1953'de Üçlü Pakt, Atina'da ilk şeklini aldı ve bu üç devletin Dışişleri Bakanları, 28 Şubat'ta, Ankara'da, beş yıllık ittifâk ve yardım paktını imzâladi; bu arada Türk-Yugoslav ticâret anlaşması da, yine Ankara'da imzâlanmıştır. Köprülü, gelecekteki siyâsetini de zımnen anlatmıştı: İtalya için kapı açıktı.

Köprülü, iktidâra geçtikten iki-üç yıl sonra vaadlerini unutan, programını tatbik etmeyen kendi partisini, ta'kîb ettiği siyâsetten uzaklaştırma husûsundaki gayret ve mücâdelelerden sonra, 5 Temmuz, 1957'de Demokrat Parti'den resmen isti'fâ ile siyâsî fikir ve tenkidlerini

günlük gazetelerde, makâleleri vâsıtasıyla neşretmeğe başladı. Yine 1957’de Hürriyet Partisi’nde de bir müddet çalışmıştır.

Prof. Fuad Köprülü, 27 Ağustos, 1960’da, en sevdiği varlık olan annesi Hatice Hanım’ı kaybetmişti. Bu acı hâdiseden hemen az sonra, en derin ıztıraplar içinde yaşadığı o günlerde, 6-7 Eylül hâdiselerinde suçlu görüldüğü bahânesiyle tevkif ve Yassıada’ya sevk edildi. Bu münâsebetle, Amerika’nın muhtelif üniversitelerine mensup dokuz Profesör’ün, Harvard’dan H.A.R. Gibb, Columbia’dan T. Halasi-Kun, D. R. Rustow, J. Schacht, Utah’dan F. R. Latimer, Washington’dan N. N. Poppe, Michigan’dan J. Steward-Robinson, California’dan A. Tietze, Princeton’dan W. Thomas’ın imzâsıyla, Cemal Gürsel’e —bিরer kopyası Ankara ve İstanbul gazetelerinin hepsine— 14 Ekim, 1960 tarihli bir mektup gönderilmişti. Bunda, “Türk kânunlarının adâleti yerine getireceğinden şüphe etmeyerek, dünya çapında meşhur, doğruluğu inkâr götürmez, devlet idâresinde mâhir ve Türkiye’nin Şimâli Atlantik Paktı Teşkilâtı’na girmesini te’min eden şerefli arkadaşları Prof. Fuad Köprülü hakkında, acele olarak Millî Birlik Komitesi’nin dikkatini çekmek istediklerini” bildirmişlerdir. 1961 Ocak ayı başında, suçlu görülmediğinden serbest bırakıldıysa da, bu dört aylık mevkûfluk, onda, rûhen ve bedenlen sarsıntı yapmamış değildir.

Prof. Fuad Köprülü, 18 Aralık, 1961’de, bâzı arkadaşlarıyla birlikte, Demokrat Parti gibi liberal bir program ta’kîb edecek olan Hür Demokrat Parti’yi resmen kurdu. İsmindeki “Demokrat Parti” kelimesinden dolayı ta’kîbi, levhasının indirilmek istenilmesi, 1962 Mart’ında savcılıkça kapatılmak teşebbüsü, Köprülü’nün ifâdesinin alınması v.b. hâdise ve mücâdeleler, bu partinin teşkilâtını genişletip yaşamasına imkân vermedi. Köprülü’nün, kurduğu Hür Demokrat Parti’nin arması olan Kır-at’ı, Adâlet Partisi teşkilâtının isteği ile, 10 Ekim seçimlerinde bu parti’nin amblemi olarak kullanılmasına 1965 Temmuz’unda izin vermesi, kendisinin sanki artık siyâsî hayattan çekileceğini bildiren bir beyannâmesi idi.

*

XX. Asır Türkiyesi’nin gerek siyâsî, gerek ilmî ve fikrî inkişâfında çok mühim te’siri bulunan Fuad Köprülü, orta boylu ve zayıf, beyaz, siyah saçlı, uzun kirpikli yeşil gözlü, bıyıklı idi. Halk, bilhassa hakîkî münevverler tarafından çok sevilen ve sayılan bir

şahsiyettir. Keskin zekâsı dolayısıyla her çevreye kolaylıkla intibâk eder, çocukla çocuk, büyükle büyük olur, nüktedânlığı, hoş-sohbetliği ile, muhitinde neş'e ve huzûr verici bir hava yaratırdı. Ketûm, insan gücünün üstünde mütehammil ve sabırlıydı; lâyük gördüklerine karşı yardım-severdi. Kimseye muhtaç olmamak endîşesiyle muktesit davranmış, israftan dâimâ kaçınarak mütevâzi' bir hayat sürmüştür. Şahsî ve ilmî haysiyetini hiçbir zaman kendi menfaatlerine fedâ etmeyen Köprülü, Maârif Vekâleti Müsteşarlığı esnâsında vazife icâbı sık-sık İstanbul'a gidip-geldiği hâlde, evim orada diyerek harc-i râh almağı reddetmişti; Dışişleri Bakanı iken, muhtelif Avrupa seyahatleri dolayısıyla almış olduğu tahsisattan artan kısmı, yurda döner-dönmez iâde ettiğinden, birçok kimseler takdirle bahsederdi. Şahsî çıkarlarını millî menfaatlere üstün tutanlar, Devlet hazinesinden faydalanmağı meslek edinenler; ilmi, birtakım riyâkârlıklara, sahtekârlıklara âlet edenler en çok nefret duyduğu, hattâ kin beslediği kimselerdi ve bu gibi şeyleri haber almak husûsunda çok mütecessisti. Bir bakıma çok mütevâzi' olan Fuad Köprülü, bir bakıma çok mağrurdu; samîmiyyetine inandıklarından şefkatini, bildiklerini öğretmeğı, rehberliği esirgememiş, fakat *ulemâ-yi rusûm* diye istihzâ ettiği ilim sahtekârlarına karşı dâimâ mağrur, kibirli bir tavır takınmıştır. İlmin, siyâsetin, hattâ san'atın ahlâk zaaflarıyla bağdaşamayacağı kanaatine samîmiyyetle bağlı olan vatan-sever Fuad Köprülü'nün hayatı, işte bu yüzden başlangıcından sonuna kadar, âdetâ, memleketimizi içinden kemiren ve gittikçe istilâ sâhasını genişleten mânevî bir düşman orduyu bitip-tükenmez mücâdelelerle doludur.

“Bir ilim kitabı alabilmek için ne ferâgatlere, ne fedâkârlıklara katlanmadım. Kendime istediğim gibi bir hüviyyet verebilmek için çok didindim; lâkin, Sorbonne'un üzerine Türk bayrağı çekildiği zaman, bunların hepsini unuttum. Bütün çektiklerim, karşılaştığım bütün müşkiller gözümün önünden silindi. O dakikada bütün dünya gözüme kırmızı bir bayrak şeklinde görünüyordu. Bu benim için hayatımın en büyük mükâfatlarından biri oldu” diyen¹² Prof. Fuad Köprülü, son derece milliyetperverdi; eserlerinde, dâimâ, nasıl eski bir mâziye sâhib olduğumuzu, Türkler'in başka milletler üzerindeki

¹² H.F., *Profesör Fuad Köprülü Paris'ten Döndü*, Akşam gazetesi, nu. 7573, 21 Ekim, 1939.

te'sirini, mânevî zenginliklerini aydınlatmıştır. Acı bir vesileyle, onun hayatını ana çizgileriyle canlandırdığımız bu yazımızda, eserleri, ülübu ve husûsiyetleri üzerinde durmağa imkân göremiyoruz. Hepsî başka cephelerden kıymet ifâde eden yazıları hakkındaki bibliyografiler, Batı'da da eşine pek rastlanmayan bu büyük, ciddî ilim adamının, ömrü boyunca yorulmaksızın nasıl çalıştığına dâir kısmen fikir verebilir: Muhtelif sâhadaki neşriyâtının 1913-34'e kadarki sayısı 289, 1912-40 arasındakiler 325'dir¹³. 1950'de tertipedilen bibliyografyada 1304 yazısı tesbit edilmiştir¹⁴. 1912-1950 yılları

¹³ Şerif Hulûsî Sayman, *O. Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün Yazıları İçin Bir Bibliyografya, 1913-1934*, İst., Burhâneddin Matbaası, 1935. —Ayn. müellif, *O. Profesör Dr. Fuad Köprülü'nün Yazıları İçin Bir Bibliyografya, 1912-1940*, İst., Muallim Ahmed Hâlid Kitabevi, 1940.

¹⁴ *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar*—1., Doğumunun 60. yıldönümünü kutlamak için Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu tarafından çıkarılmıştır. Toplayanlar: H. Eren — T. Halası-Kun, Türk Tarih Kurumu Yayınları'ndan, VII. Seri, Sayı : 20, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1950.

Samî Özerdim, bu *Armağan*'daki, *F. Köprülü'nün Yazıları: 1908 - 1950* başlıklı araştırmasında bulunan eksiklerden bâzılarını tesbit etmiş ve bunları not hâlinde Türk Tarih Kurumu'na vermiştir. Bu notları aynen neşr ve kendisine teşekkür ediyoruz :

Tekâzâ-yi, Hayâl, Musavver Muhit, nu. 1, 22, 16 Mart, 1909, s. 34 (Şiir). —*Hicret Türküleri, Türk Duygusu*, nu. 3, 23 Mayıs, 1913, s. 30 (Şiir).—*Edîb ve Mütefekkir Ziyâretlerine Zeyl: Münşt-i zarâfet-mu'tâd Süleyman Nazîf Beyefendi'ye, Vakit*, 6 Şubat, 1918, s. 2. —*Âzerî Edebiyatı Tarihi, Türk Dünyası*, nu. 1., 6 Eylül, 1919 [Bu sayı görülemedi. Bu sayıda başlayacağı 5 Eylül günkü gazetede bildiriliyor]; nu. 2, 3, 4; 19, 20 ve 23 Eylül, nu. 5, 6; 22 ve 23 Ekim [Tamamlanmış olmalıdır. Gördüğümüz 2-93'üncü sayılarda başka tefrika yoktur.], s. 2 [Gazetenin *edebî ilâve*'lerinde de yazıları bulunduğu anlaşılıyor. Bu *ilâve*'leri göremedik. Ancak, 27 Ağustos tarihli gazetede, 1 Eylül'de çıkacak gazetede yazısı bulunduğu; 3 Eylül gününe âit nüshada 4 Eylül'de verilecek *ilâve*'de Bâkî hakkında bir incelemesi bulunacağı bildiriliyor. 12 ve 19 Eylül'de çıkacak *ilâve*'lerde neler bulunacağı kaydedilmemiştir. 24 Eylül ve 1 Ekim günkü gazetelerde 25 Eylül ve 2 Ekim'de verilecek *ilâve*'de yazısı bulunduğu bildirilmiştir. 10 Ekim tarihinde çıkacak *ilâve*'de neler bulunacağı bildirilmemiş, bundan sonraki sayılarda *ilâve*'den söz edilmemiştir]. —*Cumhuriyet Arması Münâsebetiyle: Türk Tarih Encümeni'nden Bir Sual, Akşam*, 30 Kasım, 1925, s. 2 [Amasyalı Husâmeddin (Yazar)'in 5 ve 21 Kasım tarihli gazetede cevapları çıkmıştır]. —*Nîr 'Alî-Şîr Nevâ'i* —*Doğumunun 500'üncü yıldönümü münâsebetiyle, Yeni Ses*, 25 Haziran, 1926, s. 3. —*Asrîlik ve Vatanperverlik, Yeni Ses*, 9 Eylül, 1926, s. 2. —*Millî Lisân ve Ehemmiyeti, Yeni Ses*, 16 Eylül, 1926, s. 2. —*Milliyet ve İlim, Yeni Ses*, 23 Eylül, 1926, s. 2. —*Müneverlerin Vazîfesi, Yılmaz*, 15 Ocak, 1931, s. 4.—*Okumak İhtiyâcı, Mekteb*, nu. 11, 7 Mart, 1932, s. 1-2. —*Orta zaman Türk Hukuk Müesseseleri, Kurun*, 24 ve 25 Eylül, 1937, s. 2

arasındaki yalnız ilmî yazılarını içine alan bibliyografyada 406 eseri mevcuttur¹⁵ ve bahsettiğimiz bu bibliyografyalarda, kaydedil-

[*Belleten*, c. II., nu. 5 ile, ikinci *Türk Tarih Kongresi*'nda çıkan yazının eksik yayını] —*Sinân'ın Monografisi, Yücel*, c. VII., nu. 39, Mayıs, s. 96 [1937'de yayınlanan *Sinan, Hayatı, Eseri*'nden]. —*Partimiz ve İdeolojimiz, Tan*, 30 Mayıs, 1939, s. 5. —*Yıldönümünde Düşünceler: Türk Milleti'nin Birlik Manzarası, Cumhuriyet*, 10 Kasım, 1941, s. 3. **ANKETLERE CEVAPLAR, KONUŞMALAR: Mülkiyet-i edebîye hakkındaki fikirleri, Dergâh, c. IV., nu. 42,5 Ocak, 1923, s. 90. — *Bir Mülâkat: Türk Tarihi Nereden Başlar, Millî Mec.*, nu. 31, 15 Şubat, 1925, s. 498-99. — *Âhiret'e İnanır mısınız? Köprülüzâde Fuad Bey: Ben istikbâl ile alâkadâr değilim, Resimli Ay*, c. IV., nu. 31/1, Mart, 1927, s. 43. — *Akademi Mes'elesi Hakkında Anketimiz, Hayat*, c. II., nu. 48, 27 Ekim, 1927, s. 6 (426). — *İntihâl Dedikodusu Etrâfında, Meş'ale*, nu., 2, 15 Temmuz, 1928, s. 3. — *Fikret Âdil, Edebî Mülâkatlar-11., Köprülüzâde ile ve Edebiyat Günü, Cumhuriyet*, 3 Kasım, 1928, s. 4. — *Müderislik, Siyâset-Köprülüzâde Fuad Bey Ne Fikirde, Cumhuriyet*, 16 Ekim, 1930 [Ayrıca, bu gazetenin 19, 20, 21 Ekim, 7 Kasım tarihli sayılarına bakınız]. — *Matbû'ât Kânûnu Nasıl Olmalı— Köprülüzâde Fuad Bey'in Fikirleri, Yeni Gün*, 11 Temmuz, 1931, s. 1, 2. — *Nedim Heykeli Yayılmalı mı - Köprülüzâde Fuad... Beyler'in Fikirleri, Yeni Gün*, 19 Ağustos, 1931, s. 1. II. — *Köprülüzâde'ye Göre Dil İnkulûbunda Tekâmül İddi'ası, Vakıf*, 15 Ekim, 1932, s. 1, 9. — *Dil Anketi-Dil Anketimize Köprülüzâde Fuad Bey Ne Diyor, Milliyet*, 28 Mart, 1933, s. 1, 5. — *Türk Fransız Dostluğu-Fuad Köprülü ile Paris'te Bir Konuşma, Kurun*, 15 Haziran, 1935, s. 3. — *Kandemir, Fuad Köprülü Yeni Gün'e Anlatıyor*, c. VII., nu. 160, 1 Nisan, 1936, s. 18, 21. — *Abdülhak Hâmîd, Varlık*, c. IV., nu. 92, 1 Mayıs, 1936, s. 305 (İhtisaslar). — *Millî Bir Edebiyat Yaratabilir miyiz [Nusrat Safâ Coşkun'un bu isimli kitabında (İst., İnkılap Kitabevi, 4), Köprülü'nün cevâbı]. — Harf İnkulûbı Bayramı, Cumhuriyet*, 10 Ağustos, 1938, s. 9. — *Hasan Bedreddin Ülgen, Fuad Köprülü-Yarın yirmibeş senelik çalışması tesbit edilecek olan Profesör'le kısa mülâkât, Vakıf*, 3 Mart, 1939, s. 3. — *Hikmet Feridun (Es), Sorbon Üniversitesi'ne Türk Bayrağını Çektiren Adam-Fuad Köprülü, Yedigün*, c. XII., nu. 352, 5 Aralık, 1939, s. 10-11, 27. — *Servet-i Fünûncular Anlatıyor, Servet-i Fünûn Mec.*, c. XXXVII., nu. 2275, 28 Mart, 1940, s. 300 (Mektup). — *Ahmed İhsan ve Servet-i Fünûn - Neler Dediler, Servet-i Fünûn*, c. XCIII., nu. 2421, 14 Ocak, 1943, s. 110 [Önceki yazının ayınıdır]. — *Edebî Anketimiz: Konuşan, Şinâsi Özdenoğlu, Prof. Dr. Fuad Köprülü'nün Cevâbı, Varlık*, c. XIV., nu. 242, 1 Ağustos, 1943, s. 25-7 [Şinâsi Özdenoğlu, *Edebiyatımızın Beş Ana Mes'elesi, İst. İnkılap Kitabevi*, 1949, s. 68-71]. Not. Fuad Köprülü'nün çeşitli ilmî ve terbiyevî mevzûlar üzerinde demeçleri, politika konuşmaları vardır. Prof. Yûsuf Özer'le münâkaşaları için *Cumhuriyet* ve *Milliyet'in* Nisan ve Mayıs sayılarına, yine *Milliyet'in* 1928 yılı Ağustos, Eylül sayılarına bakılmalıdır. Karşılıklı münâkaşalarda gazetelere akseden haber ve demeçler, bibliyografimizin dışında kalmıştır. — *Fuad Köprülü'nün Yazıları* başlıklı bibliyografyamızın (1950), 167'nci sayfasında, 8'inci satırda verilen *Hyâbân-ı Elem* adlı şiir (*Servet-i Fünûn*, c. XLII., s. 510), başka bir Mehmed Fuad'a âit olmalıdır. Dergide yayınlandığında, altındaki imzâ sâdece, Mehmed Fuad'dır.**

¹⁵ 60. *Doğum Yılı Münâsebetiyle Fuad Köprülü Armağanı (Mélanges Fuad Köprülü)*, Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi tarafından neşredilmiştir; İst., Osman Yalçın

meyen yazıları da bulunduğunu söyleyebiliriz. Mevzularını tam bir vuzuhla kavrayan ve ifâde eden, ciddiyetiyle birlikte sürükleyici ve câzip bir üslûba sâhip bu mümtaz şahsiyyetin — msl., *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki *Çagatay Edebiyatı*, *Azerî Edebiyatı*, *Arúz*, *Bayrak* maddeleri gibi — öyle makâleleri vardır ki, beş-altı formalık ayrı birer eser teşkil edebilir. Prof. Fuad Köprülü, 1950'den sonra da, eskisi kadar çok olmamakla berâber, yine neşriyâta bulunmuştur; ilmî eserlerinin mühim kısmı, daha önce basılan kitaplarının düzeltme ve ilâvelerle ikinci baskılarıdır. Şimdi, yukarıda sözü geçen bibliyografyalarda bulunamayan 950'den sonraki yazılarının listesini veriyoruz :

1. *Dünya Sulhu ve Türkiye'nin Dış Siyâseti*, *American International News Service*, 19 A.A. Buradan naklen *Hürriyet* gazetesi, 20 Ağustos, 1950.
2. *Turkey's Foreign Relations in 1952*, Turkish Information Office, 1952, 19 sayfa (*Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'nün Konuşması*, Aralık, 1951).
3. *1952'de İstanbul'da toplanan XXII. Müsteşirklar Kongresi'nin Açış Nutku*, *İslâm Tedkikleri Enstitüsü Dergisi*, c. I., İst., 1953 ve ayrı basım.
4. *Alcune Osservazioni Interno all'infuenza delle Istituzioni Bizantine sulle Istituzioni Ottomane*, Pubblicazioni Dell'istituto Per L'Oriente, Nr. 50, Roma, 1953, 174 sayfa.
5. *1945'den 1957'ye. . Ne İdi, Ne Oldu? Vatan* gazetesi, 6 Ekim, 1957 (*Yeni Gün gazetesi* tarafından iktibâs edilmiştir).
6. *Programını Unutan Demokrat Parti*, *Vatan*, 10 Ekim, 1957.
7. *Bizde Siyâsi Ahlâk*, *Vatan*, 13 Ekim, 1957.
8. *Demokrat Parti'nin Kapalı Beyân-nâmesi*, *Vatan*, 17 Ekim, 1957.
9. *Seçimlere Girerken*, *Vatan*, 21 Ekim, 1957.
10. *1957 Seçimleri*, *Vatan*, 4 Kasım, 1957.
11. *Demokrasi Yolunda*, 1945-1950: I — *Dün, Bugün*, *Vatan*, 12 Kasım, 1957.
12. *Demokrasi Yolunda*, 1945-50: II — *İkinci Dünya Harbi'ne Kadar*, *Vatan*, 14 Kasım, 1957.
13. *Demokrasi Yolunda*, 1945-50: III — *Harb Sonunda Dünya ve Türkiye*, *Vatan*, 17 Kasım, 1957.
14. *Demokrasi Yolunda*, 1945-50: IV — *Türkiye'de Demokrasi*, *Vatan*, 19 Kasım, 1957.
15. *Demokrasi Yolunda*, 1945-50: V — *C.H.P. İçinde İlk Hareketler*, *Vatan*, 21 Kasım, 1957.
16. *Demokrasi Yolunda*, 1945-50: VI — *Dörtlü Taktik*, *Vatan*, 23 Kasım 1957.

Matbaası, 1953. Bu bibliyografya, Prof. Osman Turan tarafından hazırlanmış ve onun imzâsıyla olan *Mukaddime*'ye ek olarak basılmıştır (S. xxv-L.); öncekilerden daha iyi tarafı, aynı araştırmanın Türkçe ve yabancı dildeki neşirlerinin birlikte kaydedilmesidir.

17. *Demokrasi Yolunda*, 1945-50: VII— *Takrîr'in Gurub'ta Müzâkeresi, 4'e Karşı 400 Kişi*, *Vatan*, 25 Kasım, 1957.
18. *Demokrasi Yolunda*, 1945-50: VIII— *Meclis'te Bir Hâdise*, *Vatan*, 27 Kasım, 1957.
19. *Demokrasi Yolunda*, 1945-50: IX— *C.H.P.'den Çıkarılışımız*, *Vatan*, 2 Aralık, 1957.
20. *Demokrasi Yolunda*, 1945-50: X— *Demokrat Parti Kurulana Kadar*, *Vatan*, 4 Aralık, 1957.
21. *Demokrasi Yolunda*, 1945-50: XI— *Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, *Vatan*, 6 Aralık, 1957.
22. *Demokrasi Yolunda*, 1945-50: XII— *Demokrat Parti Programı*, *Vatan*, 9 Aralık, 1957.
23. *Demokrasi Yolunda*, 1945-50: XIII— *1946 Seçimleri'ne Kadar*, *Vatan*, 19 Aralık, 1957.
24. *Demokrasi Yolunda*, 1945-50: XIV— *1946 Seçimleri*, *Vatan*, 22 Aralık, 1957.
25. "Amerika'nın Sesi Radyosu Bilgi Ufukları Programı: Tanınmış siyaset ve ilim adamı Prof. Köprülü, istikbâl ve milletlerarası mes'eleler hakkında görüşünü izâh etti", *Dostluk*, c. 1., nu. 10, 17 Nisan, 1957.
26. *Yüz Yıllık Bir Dâvâ: Türkiye'de Hürriyet Mücadeleleri*, *Vatan*, 1 Mayıs, 1958.
27. *Hangisi Üstün: Parti Menfaati mi, Memleket Menfaati mi?* *Vatan*, 19 Mayıs, 1958.
28. *Yeni Zamlar Karşısında: İktisâdî Buhrânın Son Safhaları*, *Vatan*, 17 Haziran, 1958.
29. *Harvard'da Bir Konferans: Türk Milleti'nin Hedefleri*, *Cumhuriyet*, 4 ve 5 Kasım, 1959.
30. *Bir Nutuk Münâbetiyle*, *Vatan*, 9 Kasım, 1959.
31. *Maârif'imizin Bugünkü Durumu*, *Vatan*, 23 Kasım, 1959.
32. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları'ndan, VIII. Seri. — Sayı 3, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959, XIV + 124 sayfa [Müellifimizin, *Les Origines de L'Empire Ottoman* (Paris. E.de Boccard, 1935) adlı eserinin tercemesidir. Bu mühim eserin, 1955'de Saray-Bosna'da basılan ve Prof. Nedim Filipoviç'in müellifimiz hakkında mukaddimesini içine alan *Porijsklo Osmanske Carevine* adıyla Sırb-Hırvatça tercemesi de vardır].
33. *Namık Kemal, Renan Müdâfaanâmesi (İslâmiyet ve Maârif)*, Yayınlayan: Ord. Prof. M. Fuad Köprülü, Millî Kültür Yayınları— Dînî Kültür Serisi, Nu.1., Ankara, Güven Matbaası, 1962, 78 sayfa.
34. *Türk Sazşâirleri*, I.— Türk Edebiyatı'nda Âşık Tarzı'nın Menşeyi ve Tekâmülü, XVI. ve XVII. Asır Sazşâirleri, Millî Kültür Yayınları, Türk Dili ve Edebiyatı Serisi, Nu. 1., Ankara, Güven Basımevi, 1962, s. 1-182.
35. *Türk Sazşâirleri*, II.— XVII. Asır Sazşâirleri, Millî Kültür Yayınları, Türk Dili ve Edebiyatı Serisi, Nu. 2, Ankara, Güven Basımevi, 1962, s. 183-378.

36. *Türk Şazşâirleri*, III.— XVIII. Asır, Millî Kültür Yayınları, Türk Dili ve Edebiyatı Serisi, Nu. 3, Ankara, Güven Basımevi, 1962, s. 379-518.
37. *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Prof. Dr. W. Barthold'dan terceme, *Başlangıç'la, İzâh ve Düzeltmeler* kısmı ilâve edilmiştir; *Geniş İzah, Düzeltme ve İlâveler'le*, İkinci Basım, Diyanet İşleri Başkanlığı Neşri, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1963, xxiv+368 sayfa.
38. *Dış Politika Nasıl olmalıdır; Türkiye'nin Siyâsetinde Değişecek Birşey Yoktur* (Beyânât), *Cumhuriyet* gazetesi, 11 Ekim, 1964.
39. *Türk Şazşâirleri*, IV.— XIX. Asır Şazşâirleri, Millî Kültür Yayınları, Türk Dili ve Edebiyatı Serisi, Nu. 4, Ankara, Güven Basımevi, 1964, s. 519-700.
40. *Demokrasi Yolunda (On the Way to Democracy)*, Tibor Halasi-Kun Neşri, Mouton and Co., London-THE HAGUE - Paris, 1964, xxxii+928 sayfa (Bu kitapta, müellifimizin 1945-50 yılları arasında muhtelif gazetelerde çıkan 283 siyâsî makâlesi toplanmıştır. Amerika, İngiltere üniversitelerinde, Şarkiyât sâhasında çalışan talebelere, Türkiye'nin güzel bir örneği olarak ve fikren gelişmeleri için okutulmakta, tavsiye olunmaktadır)¹⁶.
41. *Orta-Asya Türk Dervişliği Hakkında Notlar, Türkiyeât Mecmuası*, c. xiv., 1964, s. 259-62.
42. *Türk Şazşâirleri*, V.— XIX. Asır Şazşâirleri, Millî Kültür Yayınları, Türk Dili ve Edebiyatı Serisi, Nu. 5, Ankara, Güven Basımevi, 1965, s. 701-826.
43. *Yunus Emre'nin Mezarı, Meydan* mec., nu. 20, Haziran, 1965.
44. *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları'ndan VII. Seri—Sayı: 47, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1966, xiv+472 sayfa.
45. *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, İkinci Basım, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1966, xiv+376+16 sayfa.

*

Prof. Dr. Fuad Köprülü, 15 Ekim, 1966 tarihine rastlayan Cuma günü, Ankara'da, saat 18.30-19 arasında, Türk Tarih Kurumu'ndan evine yürüyerek gittiği sırada trafik kazası geçirmiş ve sol bacağı kalçanın biraz altından kırılmıştı. Bu pek de mühim olmamakla beraber, uzun süre alçıda ve yatakta kalması, 1964'de teşhis konulan şeker ve damar sertliği hastalıklarının şiddetlenmesine yol açtığından, 28 Haziran, 1966'da, Salı günü, saat 12.40'da, İstanbul'da Baltali-

¹⁶ Bu eser hakkında bibliyografya makâlesi için bk., B. Lewis, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, vol., xxviii., part-2, 1965, s. 453.— Mihin Eren, *Belleten*, c. xxx, nu. 118, Nisan, 1966.

manı Hastahânesi'nde hayata gözlerini yummuştur¹⁷. Cenâzesi, 1 Temmuz Cuma günü, namazı Bayezid Câmî'î'nde kılındıktan ve İstanbul Üniversitesi'ndeki merâsimden sonra, eller üzerinde, Çenberli-taş'ta Köprülü Mescidi'ne bitişik âile kabristanına nakledilmiştir; bu mescidin hemen penceresi önündeki ilk kabirde —babası Fâ'iz Köprülü ile aynı kabirde— gömülüdür.

Tanrı rahmet eylesin; nûr içinde yatsın!

¹⁷ Hâlercemesi ve eserleri hakkında kısaca bilgi edinmek için bk., (1) İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, c. III., İst., Öztürk Matbaası, 1932, s. 437-440. (2) *Encyclopédie Biyographique de Turquie*, 1930-1933. (3) İbrâhim Alâeddin Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 223. (4) Nihad Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İst., Yedigün neşri, s. 361-364. (5) Hocalık hayatının yirmibeşinci yıldönümünün kutlanması münâsebetiyle basılan *broşür*, İst., 1939. (6) Jean Deny, *Voix de Turquie, Les Nouvelles Littéraires*, nr. 907, 2. Mart, 1940 [Tercemesi için bk., Peyâmî Erman, *Bir Ankete Cevab, Ülkü mec.*, c. XVI., nu. 87, Mayıs, 1940, s. 258-60]. (6) *Brockhaus*. (7) *Rus Edebiyatı Ansiklopedisi*. (8) *World Biography*, 1948. (9) *International Who's Who*, 1952. (10) *Current Biography*, c. 14, nu. 6, Haziran, 1953, s. 36-38 (Bu sonuncuda, bilhassa siyâsî hayatı, Dışişleri Bakanlığı sırasındaki çalışmaları ve ta'kip ettiği siyâsete dâir geniş bilgi verilmiştir).

B İ B L İ Y O G R A F Y A

PROF. DR. FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN ŞİİRLERİ

F. A. TANSEL

*Bak zîr-i pâ-y-i azmine: Bir mahşer-i zalâm;
Her cebhe pür-gırvu-i 'adem, nâdim olma, bil,
Tak meş'al-î dehân ile bir fecr-i intikâm!..*

F. KÖPRÜLÜ

Prof. Fuad Köprülü adı anılınca, hepimiz, derhâl, memleketimizin dünya çapında şöhret kazanmış, büyük mütefekkir ve vatansever âlimini hatırlarız. Bu yüzden, onun şiirleri üzerinde durmak, belki, ilk bakışta garip karşılanacaktır. Ancak, ilmî araştırmalarından önce yazdığı ve neşrettiği eserleri şiir sâhasında olduğuna göre, fikirlerinin nasıl geliştiğini aydınlatılabilmek için önce bu ilk yazılarının tedkiki ile işe başlamak lâzım gelir. Diğer taraftan, bilhassa 1913-1926 yılları arasındaki şiirlerini, Ziya Gökalp'inkiler gibi, millî Türk şiirinin nasıl olabileceği hususunda örnek verme maksadıyla yazmıştır. Bunların, gerek genç nesil şâirlerine yol gösterme, gerek millî-ahlâkî fikirlerin inkişafı bakımından te'siri mühimdir. İşte bu sebeplerden, onun şiirlerini tedkik etmeyi faydalı bulduk.

Prof. Fuad Köprülü'den şiirleri hakkında kendisinden edinmiş olduğumuz bilgiye ve araştırmalarımıza dayanarak, bu yazımızın birinci bölümünü 1906-1916 Arasında Yazıp Bastırdığı Şiirleri'ne ayırdık. İkinci bölümü, 1917-19'da Yeni Mecmua Devri ve Vatanî Şiirleri; üçüncü bölümü, Şiirleri Hakkında Tenkidler teşkil edecektir. Şimdiye kadar hemen hiç bilinmeyen bir cebhesine, Takma Adla Bastırdığı Hicviyeleri ve Çocuklar İçin Millî-Ahlâkî Şiirleri'ne dâir dördüncü bölümde bilgi vermeğe çalışacağız.

I. 1906-1916 ARASINDA YAZIP BASTIRDIĞI ŞİİRLERİ

Prof. Fuad Köprülü, bana, ilk şiirinin, amucasının oğlu Visâli'nin doğumu için, henüz onüç-ondört yaşında iken düşürdüğü *Kemâl-î yümn ile doğdu Visâli* tarih mısra'ı olduğunu söylemişti. Çok küçükken, henüz ilkmektep talebesi iken, babası onu elinden tutup Sahhaflar'a götürmüştü; kendi harçlığı ile Osman Senâ'i'nin *Pilevne Kahramanı Gâzî Osman Paşa*¹ adlı risâlesini satın aldığını, nasıl heyecanla okuduğunu, bu kitabı bir münâsebetle kendisine gösterdiğim zaman anlatmıştı ve bu, kendi harçlığıyla satın aldığı ilk eserdir. Yine kendi anlattığına göre, onüç-ondört yaşında iken, Muallim Nâci'nin mevzû'unu İslâm tarihinin kahramanlık vak'alarından aldığı, Endülüs devleti'nin yıkılışı, askerlik sâhasındaki başarıları ile ün kazanan Mûsâ'nın tek başına nasıl döğüştüğü esâsını teşkil eden *Mûsâ Bin Ebi'l-*

¹ "Edebiyat-ı Askeriye risâlesinden aynen alınmıştır.", İst., Feridiye Matbaası, 1317/1299-1900.

Gāzān -yāhut- Hamiyyet adlı tirajedisine yüzlerce beyitlik nazîre yazmış, fakat bunu sonradan yırtıp atmıştı. Bir ankete cevâbında, “Onyedi yaşında iken kendi kendime şiirler ve tenkidler yazardım; ammâ bunları neşretmedim” diyorsa da ², bastırılmış bulunduğu manzûmeler gözden geçirilince, onaltı yaşında iken yazılmış olanlar da görülür.

Prof. Fuad Köprülü'nün, 1908-1912 yılları arasında neşrettiği şiirlerinin altında, umûmiyetle, yazıldıkları zamanı gösteren tarihler vardır. Bu tarihlere göre, zaman bakımından en eskisinin 3 Mayıs, 1906 (20 Nisan, 1322) tarihini taşıyan *Beklerken* adlı şiiri olduğu anlaşılır ki, bu sırada henüz onaltı yaşında idi ³. Bu şiirde bir gurub, gece, ağarmaya başlayan ufuklar tasvir edilmiştir; şâir, tabiat manzaralarını kendi his ve hayâllerıyla renklendiriyor: Derin, mâtemli ve muhteşem bir ufukta ölen güneşten arta kalan erguvânî renkler, küller, sonra bunların yok olup gitmesi. . . Düşünen denizlerden yükselen sessizlik, karanlıkların sırlarıyla dolu dağlar ve gökler kendisini bir elem mahşeri içinde hisseden şâire şiirler ihşâs eder; azalmayan, mütevekkil emelleriyle bekler ve sonra sarı bir 'aleme benzeyen mehtapla, insanı serhoş eden bir gece uyuklayan deniz üstünde titrerken, sabah olmağa başlar: “*Ufukların leb-i târında leyl-i müstagrak * Soluk çiçekler açar.*” Yine 1906 yılında yazdığı *Akşamdan Sonra* ⁴; aşağıdaki,

*Gece . . . Hep gölge, serâser gölge . . .
Leylin ezlâl-i elem-dâdıyle
Kaldı senden de bu mugber gölge . . .*

mısra'larıyla biten *Hep Gölge* ⁵;

*Olmaz benim nigâh-ı melûlümde lem'a-ver
Ömrün —tehasür eylediğim— bir tebensümü,
Yalnız zalâm-ı fikrimi telvîn eder, öper
Bir mâtemin hafî duran ulvî teccesümü. .*

*Hüsn-i muhayyelin ki semâlarda titreşir
Bir necm-i muhtazar gibi, fikrimde muhtefî;
Bahşeyleyen hayâlîme bir nağme-î hafî
Ancak onun şu'â-i siyeh-reng-i şî'ridir. .*

kıt'alarını içine alan *Şiirlerimi Okurken* ⁶, işlenen fikir, tabî'at dekoru ve hisler bakımından *Beklerken* adlı şiirinin hemen hemen aynıdır: “Bir hüsn-i muhayyel”,

² Kandemir, *Fuad Köprülü Yedigün'e Anlatıyor, Yedigün*, c. VIII, nu. 160, 1 Nisan, 1936.

³ *Servet-i Fünûn* mec., nu. 985, 8 Nisan, 1326 (21 Nisan, 1910).

⁴ 27 Mayıs, 1322 (9 Haziran, 1906)'da yazılmıştır. *Servet-i Fünûn* mec., nu. 991, 20 Mayıs, 1326 (2 Haziran, 1910).

⁵ 1 Haziran, 1322 (14 Haziran, 1906)'de yazılmıştır. *Ayn. mec.*, nu. 1001, 29 Temmuz, 1326 (11 Ağustos, 1910).

⁶ Yazıldığı tarih: 6 Kânunievvel, 1322 (19 Aralık, 1906)'dir. *Ayn. mec.*, nu. 992, 27 Mayıs, 1327 (9 Haziran, 1911).

akşamın ve gecenin rûha çöken hüznü ve karanlığı. . 1907'de yazdığı şiirler aynı bedbîn hisleri aksettirmekle beraber, fikir ve hayâlce daha zengindir. *Bir Lem'a-î Hayâl*'de ⁷,

*Fakat ey hâher-i semâ
Saç fikr-i pür zilâlîme bir lem'a-î hayâl
Mezceyleyim o nûru zalâm-î hayâtıma*

mısra'larında ifâde ettiği gibi, hayâllerimiz, karanlık hayatımızın ışığıdır. Baş kısmında, Süleyman Nazif'in,

*Bu sûre-zâr-i hakikatte çırpınan ömre
Hayâlsiz yaşamaktan büyük azâb olmaz*

beytine yer verdiği *Hulyâ ve Hakikat*'te de aynı fikri işlemiştir ⁸:

*Öh, hulyâ.. Bu pek muvakkat olan
Nevme birkaç dakikacık aldan!
Çünkü bir mahşer-î felâkettir
Bu müşevveş, çamurlu ömr-i sefil..*

Bu hayâl gücü, ona, hayâtı senbollerle ifâde ettiği *Çöl ve Rüzgârlar*⁹ şiirini ilhâm etti: Bir çöle benzeyen gece ve hilkat, doğan bir yıldız ve sonra, ölüm ânındaki bir kimsenin hafif nefesi gibi esen sabah rüzgârları, sönen yıldızlar. . . Hayâl unsuruna kıymet veren, "onaltı-onyedinci yaşında iken edebiyata, bilhassa Fıransız edebiyatına çok meraklı idim; hele tenkîdi çok severdim. Bu yaşta esâsen Tanzimât edebiyatı'nı ve daha evvelkileri okumuştum ¹⁰" diyen şâirimizin, *Dîvân edebiyatı*'na mensup olanlardan en çok Şeyh Gâlib'e karşı alâka duyacağı pek tabî'idir:

*Semâ-yi fitratı: Elvân içinde fevcâ-fevc..
Bulur hayâlîne hep başka başka cây-i surâd..
Yok öyle gamlı emeller.. Keder-numâ sözler..
Tehayyulâtını yalnız zaman zaman söyler;
Tehassürâtı bulunmaz.. Ne ibtikâ, ne melâl..
Nazar-rubâ ve mülevven bir asmân-ı hayâl..*

mısra'larıyla canlandırdığı ve yalnız yetiştiği xviii. asrın değil, Türk edebiyatı'nın hayâl bakımından en zengin şâiri hakkındaki *Şeyh Gâlib'e* başlıklı şiirini de yine onyedinci yaşında iken yazmıştı ¹¹; fakat gerek bunu, gerek daha önce yazdığı manzûmelerini 1908'e kadar neşretmedi.

⁷ 2 Mayıs, 1323 (15 Mayıs, 1907)'de yazılmıştır. *Ayn. mec.*, nu. 987, 22 Nisan, 1326 (5 Mayıs, 1910).

⁸ Yazılışı: 1323 (1907). *Ayn. mec.*, nu. 970, 24 Kânunievvel, 1325 (6 Ocak, 1910).

⁹ Yazılışı: 18 Teşrinievvel, 1323 (31 Ekim, 1907). *Mehâsin mec.*, nu. 3, Kasım, 1324 (1908).

¹⁰ Kandemir, *ayn. mülâkat*, bk., yukarıdaki 2'nci not.

¹¹ Yazılışı: 11 Şubat, 1322 (24 Şubat, 1907). *Mehâsin mec.*, nu. 1, Eylûl, 1324 (1908).

1900-1908 yılları arası, hemen bütün şâir ve muharrirlerimiz için susma devresidir; neşriyât hayatından çekilmelerinin sebebi, Abdü'l-Hamîd devri baskısının artması idi. Birkısım muharrirler, meselâ Hâlid Ziya, eserlerinin sansör elinde nasıl berbâd hâl aldığını görerek kalemi bırakmağı, bir satır bile yazmamağı tercih etmişlerdir; bâzıları da, meselâ Hüseyin Rahmî, Ahmed Râsim, Safvetî Ziya eserlerini bastırmaktan men'edilmişlerdi. Mehmed Âkif, Ahmed Hikmet'in de, yazsalar bile, bunları neşretmedikleri görülür. 1908'de İkinci Meşrûtiyet'in i'lânı ile, pek çok yeni gazete ve mecmua çıkarılmış, önceleri fennî bir mecmua hâlini alan *Servet-i Fünûn*, eski san'atkarlarına genç neslin de katılmasıyla edebî mâhiyette neşredilmeğe başlanmıştır. İşte, Prof. Fuad Köprülü de, kısmen çok genç yaşta olması, kısmen de yetiştiği devir İcâbı, yazılarını 1908'den önce değil, sonra bastırmıştır ve onun neşredilen ilk yazısı, Şeyh Gâlib'in şiirlerinin husûsiyetlerini, hayâl dünyâsını, okuyanları üzerinde uyandırdığı te'sirleri canlandırdığı ve yukarıda bahsettiğimiz *Şeyh Gâlib'e* adlı şiiridir.

Aziz Hocam Prof. Fuad Köprülü, neşriyât hayatının ilk basamağı sayılan *Şeyh Gâlib'e* başlıklı bu şiiri üzerinde konuştuğumuz sırada, bununla alâkalı bir hâtırasını anlatmıştı: Evlerine gidip gelen ve dedesi Bükreş Sefiri Ahmed Ziya Bey'in dostu Süleyman Nazif'i yakından tanıyordu; bunu Süleyman Nazif'e, o da *Mehâsin* mecmuasının müdürü ve imtiyaz sâhibi Mehmed Rauf'a götürüp vermişti. Rauf'un *Mehâsin*'de neşrettiği bu şiiri okuyan Süleyman Nesib, tanınmış bir şâirin takma ad kullanarak yazdığı bir manzûme sanmış, şâirinin kim olduğunu Mehmed Rauf'tan sormuştu. Rauf, şiirin kim tarafından yazıldığını bilmediğini, kendisine bu şiiri veren Süleyman Nazif'ten bilgi edinebileceğini söyleyince, Süleyman Nesib, kim tarafından yazıldığını Süleyman Nazif'e gidip sormuş ve henüz onsekiz yaşındaki bir gencin, Mehmed Fuad Köprülü'nün neşredilen ilk şiiri olduğunu öğrenmişti. Bütün bunlar, vezin ve dil bakımından çok düzgün, Şeyh Gâlib'in san'at dünyâsına nüfûz etmiş, zengin edebî san'atlar ve hayâllerle işlenmiş bir kalemin mahsûlü olan bu şiirin, basılır basılmaz nasıl dikkati çektiğini anlatır.

20 Mart, 1909 (7 Mart, 1325)'de kurulan ve âzâları Ahmed Samîm, Ahmed Hâşim, Emîn Bülend, Emîn Lâmi', Tahsin Nâhid, Celâl Sâhir, Cemil Süleyman, Hamdullah Subhî, Refik Hâlid, Şahâbeddin Süleyman, Abdülhak Hayrî, İzzet Melih, Alî Cânib, Alî Suhâ, Fâik Âli, Fâzıl Ahmed, Mehmed Behçet, Müfid Râtib, Ya'kub Kadri'den ibâret bulunan Fecr-i Âtî edebî teşekkülüne Fuad Köprülü de dâhildi¹²; fakat bu teşekkül, 31 Mart vak'ası, siyâsi başka hâdiseler, muhtelif fikir cereyanları sebebiyle uzun sürmemiş, dağılmıştır. Fuad Köprülü'nün, bu sıralarda, 1908-1912 arasında yazdığı şiirler, ifâde edilen his ve hayâller bakımından ilk şiirlerine çok benzer: *Sesin*¹³, amucasının çok sevdiği oğlu Kemal Köprülü'ye ithâf ettiği *Yıldızların Ölümü*¹⁴, *Göllerde*¹⁵, son kıt'asını,

¹² *Servet-i Fünûn* mec., nu. 977, 11 Şubat, 1325 (24 Şubat, 1910). Ayrıca bk., Nihad Sâmî Banarlı, *Fecr-i Âtî, Aylık Ansiklopedi*, nu. 28, Ağustos, 1946.

¹³ Yazıldığı tarih: Haziran, 1324 (1908). *Servet-i Fünûn* mec., nu. 976, 4 Şubat, 1325 (17 Şubat, 1910).

¹⁴ Yazıldığı zaman: 24 Teşrinievvel, 1324 (6 Kasım, 1908). *Mehâsin* mec., nu. 7, Mart, 1325 (1909).

¹⁵ Yazılışı: Nisan, 1325 (1909). *Servet-i Fünûn* mec., nu. 978, 18 Şubat, 1325

Dediler sev. . .

O ânda hüzn-ü zalâm

Hepsi mahvoldu; yalnız ey râhum

Yâd-i şîrinle pür-ümîd oldum

mısra'ları teşkil eden ve Celâl Sâhir'e ithâf ettiği *Sevmek İhtiyacı*¹⁶; *Merkad-i Hulyâ*¹⁷ ve *Melâl-i Muhîtat*¹⁸, *Bedbînt*¹⁹, Ahmed Hâşim'e ithâf olunan ve onun *O Belde* şiirini mevzû, hayâller, renk ifâde eden kelimeler v.b. bakımından çok hatırlanan *Nisyân*²⁰; *Akşamlar*²¹, şiirlerini toplasa idi, bu kitabına isim vermeği düşündüğü ve,

Akşam. . . Ölmüş sulara titreyecek

Artık ezhâr-i ra'se-dâr-i leyâl

Şimdi herşey ölüp sürüklenecek

Mâvi bir cevş içinde gark-ı zilâl. . .

Akşam. . . Ey sermedî mesâ-yi melâl. . .

mısra'larıyla biten *Mesâ-yi Melâl*²² başlıklı şiirleri 1909-1910'da yazılmıştır. Yine 1910 yılına âit *Uzlet*²³, evvelki şiirlerinden fikir bakımından farklıdır. Bunda, kendini

(3 Mart, 1910). *Göller*'de başlıklı bir şiiri daha vardır; yazıldığı tarih: 13 Temmuz, 1326/26 Temmuz, 1910 (*Ayn. mec.*, nu. 999, 15 Temmuz, 1326/28 Temmuz, 1910).

¹⁶ Yazılışı, 1325 (1909). *Servet-i Fünûn* mec., nu. 979, 25 Şubat, 1325 (10 Mart, 1910).

¹⁷ Yazıldığı tarih: 30 Mart, 1325 (12 Nisan, 1909). *Ayn. mec.*, nu. 968, 10 Kânunievvel, 1325 (23 Aralık, 1909). Hamdullâh Subhî'ye ithâf edilmiştir.

¹⁸ Yazılışı: 1325 (1909), *Ayn. mec.*, nu. 967, 3 Kânunievvel 1325 (16 Aralık, 1909).

¹⁹ Yazıldığı tarih: Teşrinisânî, 1325 (1909). Bu şiirin başında, bir Fransız san'atkarının, "Bu dar vâdiden bir havâ-yi mezar yükseliyor; insan burada mutlakâ boğulur. . ." cümlesi vardır. *Ayn. mec.*, nu. 982, 18 Mart, 1326 (31 Mart, 1910).

²⁰ 18 Mart, 1326 (31 Mart, 1910)'da yazılmıştır. *Ayn. mec.*, nu. 989, 6 Mayıs, 1326 (19 Mayıs, 1910). Sırası gelmişken şunu ilâve edelim : Prof. Mehmed Kaplan, Ahmed Hâşim'in *O Belde* adlı şiirinin ne zaman ve nerede basıldığını gerek kendisinin ve Şerif Hulûsî'nin, gerek Hâşim hakkında bir *thèse* hazırlayan talebesinin tesbit edemediklerini kaydediyor (*O Belde'nin Tahlili, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 11., nu 3-4, 31 Mayıs, 1948, s. 232). *O Belde, Şiir ve Tefekkür* mecmuasında neşredilmiştir (Nu. 1,20 Ağustos, 1325/2 Eylül, 1909).

²¹ Yazılış tarihi: 12 Ağustos, 1326 (25 Ağustos, 1910). *Ayn. mec.*, nu. 1004, 19 Ağustos, 1326 (1 Eylül, 1910).

²² Yazıldığı tarih: 29 Ağustos, 1326 (11 Eylül, 1910). *Ayn. mec.*, nu. 1006, 2 Eylül, 1326 (15 Eylül, 1910). *Melâl-ı Mesâ* adlı bir şiiri de vardır; yazılışı :12 Haziran 1326, 25 Haziran, 1910 (*Ayn. mec.*, nu. 995, 17 Haziran, 1326/30 Haziran, 1910).

²³ Yazıldığı tarih: 11 Eylül, 1326 (24 Eylül, 1910). *Ayn. mec.*, nu. 1009, 22 Eylül, 1326 (5 Ekim, 1910).

çok kuvvetli hisseden bir insanın rûh hâli hâkim.. Başında, İbsen'in, "En kavî adam yalnız bulunandır" cümlesi bulunan ve,

Bir fecr-i zî-sa'âdete hiç etme intizâr

mısra'ıyle başlayıp, sert ve hareketli bir âhengi duyuran bu şiiri ile genç şâir Fuad Köprülü, sanki kendi istikbâlini de, vereceği ölmez eserleri ile asırlar boyunca yaşayacağını sezmişti; bu ölümlü dünyadan, karanlıklar mahşerinden öc almak için dehâ meş'alesiyle bir intikam sabahı yaratmak :

*Bak zîr-i pâ-yi azmine : Bir mahşer-î zalâm ;
Her cebhe pür-gırvv-i 'adem, nâdim_olma, bil,
Yak meş'al-î dehân'n_ile bir fecr-i intikâm... .*

Fuad Köprülü'nün, yazıldığı zaman belli şiirleri arasında 1911 yılına âit olanlar yoktur. 1912 senesinin bahar ve yaz ayları, onun için en verimli şiir mevsimi oldu : Bahar²⁴; Mersiye-i Mehtâb²⁵, Sa'd-Âbâd Akşamları adlı seri manzûmelerinin mukaddimesini teşkil eden Nedim'e²⁶; Bülbüller²⁷, Belde-i Hicrân²⁸, Gazâl-i Rûhum²⁹ başlıklı bu altı şiir, birbirinden çok yakın zamanlarda yazılmış ve hemen neşredilmiştir.

Fuad Köprülü'nün buraya kadar bahsettiğimiz, 1906-1913 yılları arasında yazıp, bastırıldığı şiirlerinin sayısı 37'dir. Bunlardan, yukarıdanberi üzerinde durduğumuz 27'sinin ne zaman yazıldığı belli, geri kalan 10'unda ise böyle bir tarih yoktur. Bu sonuncular Hazân Nağmeleri³⁰, Enfâs-i Hazân Eesken³¹, Husrân³², Yeşil Dalgalar Kenarında³³, Menba'lar³⁴, Aşk Saatları³⁵, Saât-i Furâk³⁶, Hazân³⁷,

²⁴ Yazıldığı tarih : 5 Mayıs, 1328 (18 Mayıs, 1912). *Hak gazetesi, Edebî İlâve*, nu. 4, 11 Mayıs, 1328 (24 Mayıs, 1912).

²⁵ Yazıldığı tarih : 12 Mayıs, 1328 (25 Mayıs, 1912). *Hak gazetesi, Edebî İlâve*, nu. 5, 18 Mayıs, 1328 (31 Mayıs, 1912).

²⁶ Yazıldığı tarih : 14 Mayıs, 1328 (27 Mayıs, 1912). *Servet-i Fünûn* mec., nu. 1095, 17 Mayıs, 1328 (30 Mayıs, 1912).

²⁷ Yazıldığı tarih : 21 Mayıs, 1328 (3 Haziran, 1912). *Ayn. gazete, Edebî İlâve*, nu. 6, 25 Mayıs, 1328 (7 Haziran, 1912).

²⁸ Yazılış tarihi : 5 Haziran, 1328 (18 Haziran, 1912). *Ayn. gazete, Edebî İlâve*, nu. 8, 8 Haziran, 1328 (21 Haziran, 1912).

²⁹ Yazıldığı tarih : Haziran, 1328 (1912). *Ayn. gazete, ayn. ilâve*, nu. 10, 22 Haziran, 1328 (5 Temmuz, 1912).

³⁰ *Mehâsin* mec., nu. 6, Şubat, 1324 (1909). Bu şiir Süleyman Nazif'e ithaf edilmiştir.

³¹ *Servet-i Fünûn* mec., nu. 1029, 10 Şubat, 1326 (23 Şubat, 1911).

³² *Ayn. mec.*, nu. 986, 14 Nisan, 1326 (27 Nisan, 1910).

³³ *Ayn. mec.*, nu. 1015, 4 Teşrinisânî, 1326 (17 Kasım, 1910).

³⁴ *Ayn. mec.*, nu. 1036, 31 Mart, 1327 (13 Nisan, 1911).

³⁵ *Ayn. mec.*, nu. 1048, 23 Haziran, 1327 (6 Temmuz, 1911).

³⁶ *Ayn. mec.*, nu. 1058, 1 Eylül, 1327 (14 Eylül, 1911).

³⁷ *Ayn. mec.*, nu. 1077, 12 Kânunisânî, 1327 (25 Ocak, 1912).

*Kaplumbağalar*³⁸ başlıklarını taşır; biri de, Balkan savaşı üzerine kaleme aldığı *Harb Şarkısı*'dir³⁹.

Buraya kadar bahsettiğimiz ve 1908-1913 arasında *Mehâsin*'de, bilhassa *Servet-i Fünûn*'da, daha sonra *Hak* gazetesinin ilâvesinde, *Donanma* mecmuasında neşredilen bu otuzyedî şiirde mevzû —*Şeyh Gâlib'e, Nedîm'e, Uzlet, Harb Şarkısı* dışında— tabîat güzelliklerinin tasviri, şâirimizin kendi iç âlemidir. Hemen hepsinde, *Servet-i Fünûn* ve *Fecr-i Âtî* şiirindeki gamlı, karanlık hava hâkimdir. Ahmed Hâşim'in şiirlerinde görüldüğü gibi mevsimler sonbahar; zaman, akşam veyâ gecedir. Ormanların sessizliği, kuşların mâtem âvâzeleri, güneşin solgun ziyâları, hasta bir baykuşun iniltisi, mâtemî bir sessizlik, hâtıralar mezarı, melûl ve kimsesiz ağaçlar, mâtemli ufuklar, kederli sazlar... Hassas ve bedbîn bir iç dünyasının tabîat karşısında yarattığı bu mâtemli şiir havasında penbe dalgalar, rengin sular, menekşe gölgeli akşamlar, yeşil göller v.b. canlı renkler ifâde eden sıfatlar, Hâşim'in şiirlerinde olduğu gibi bir renk tezadı vardır; fakat hâkim rengi elem teşkil ediyor. Akşamın sessiz ve mübhem mûsikîsi, karanlığın mûsikîsi, semânın mûsikîsi gibi mücerred fikirlere de sık-sık rastlarız.

Prof. Fuad Köprülü'nün, 1913'e kadar neşrettiği şiirlerinde kullandığı nazım şekilleri *Servet-i Fünûn* ve *Fecr-i Âtîciler*'den farksızdır: İlk şiirinden başlayarak birçok manzûmelerinde Sonnet (Sone) şeklini kullandı; bunun gibi, yine Fransız edebiyatı'nda çok yer alan Sarma-kâfiye (Rime embrace), Çapraz-kâfiye (Rime croise), üç mısra'lı kıt'alardan meydana gelen ve bilhassa Tefvik Fikret'in çok kullandığı Terzarima, Çift-kâfiyeli (Couplet), bu Garb edebiyatı nazım şekillerinin karışımından meydana gelen Yeni-şekiller, *Servet-i Fünûn* şâirlerinin yarattığı Serbest-müstezadlar, Fikret'te çok rastladığımız ve arûzun belli bir kalıbı ile yazılan mısra'ların yanında, aynı kalıbın muhtelif cüz'leri ile yazılan kısa mısra'lardan meydana gelmiş ve ilk bakışta Serbest-müstezad şekli zannını veren şekiller, Fransız edebiyatı'ndan alınan, daha önce Hâmid'in *Sahrâ*'sında, *Servet-i Fünûn* devri şiirlerinde mevcut ve nazmı nesre yaklaştıran *Verse libre*'ler, *enjambement*'ler.. Bu şiirlerin hepsi arûzla yazılmıştır.

Fuad Köprülü, arûza titizlikle hâkimdir; onaltı yaşında iken yazdığı *Beklerken* adlı şiirinde bile arûz hatâları yer almaz. Hiç unutmam, eski mecmuaları karıştırmakla rastladığım, takma adla yazıldığını tahmin ettiğim ve onun şiirlerini hatırlatan bir manzûmeyi kendisine göstermiş, "Bu mahlâs sizin mi?" diye sormuştum. "Oku bakayım!" dedi. Ben daha birinci mısra'ı bitirmeden, yarı şaka, yarı ciddî hiddetlenerek, "İmâleleri fark etmiyor musun, ben öyle şiir yazmadım" demişti.

*

1913 yılı, Prof. Fuad Köprülü'nün ilim ve san'at hayatında dönüm noktasıdır. Bu tarihte İstanbul Dârü'l-Fünûnu'na Türk Edebiyatı Tarihi kürsüsü profesörlüğüne seçilmiş, bundan sonra yazdığı şiirlerinde, daha önceki manzûmelerinde bulunan husûsiyetlerden hemen tamâmiyle uzaklaşmıştır.

³⁸ *Hak* gazetesi, *Edebt İlavê*, nu. 12, 6 Temmuz, 1328 (19 Temmuz, 1912). Bu şiir, *Sa'dâbâd Akşamları* serisine dâhildir.

³⁹ *Donanma mec.*, yıl 4, nu. 31-7, Eylül, 1328 (1912).

*Gece zulmette inleyen âlâm
Hasta bir leyleğin du'âsıydı,
Merîc'in rûh-i iştikâsıydı! . . .*

mısra'ları ile biten *Anadolu Akşamı* ⁴⁰ ile *Türk'ün Du'âsı* ⁴¹, arüzla neşrettiği son şiirleridir. *Türk'ün Du'âsı*, Balkan harbi sonunda yazılan bir diyalog olup, 304 mısra'dır; 24 Şubat, 1913 (11 Şubat, 1328)'de tamamlanmıştır. Hocam, bunun, aynı sene İttihâd ve Terakkî Mektebi'nde sahneye konulduğunu, İsmâil Bey tarafından bestelendiğini anlatmıştı. Eserin mevzû'u, Balkan savaşından sonraki millî ye's ile alâkalıdır: Kanlı, ihtişamlı bir akşam; ilâhî ve yıldızlı gök altında, yıkılmış minâreleri, yanmış evleri, sefil tarlaları ile uzayıp giden bir felâket sâhası. . İhtiyar Türk, mağrur gözlerle bunlara sessiz sessiz bakar. Bu sırada gökten yüce, rûhânî bir hitâb iştilir. Bu uzun şiir, *Gökten Nidâ*, *Terennüm*, *Türk* başlıklı ve karşılıklı konuşmaları içine alan müstakil, fakat birbirine bağlı şiirlerden meydana gelmiştir. *Terennüm*'ler, mechûl uzaklıklardan gelen ağır, rûhânî bir mûsikînin sözleridir. Türk ise, geçmişî ve hâli, geleceğine âit ümitleriyle Türk Milleti'ni temsil ediyor. Yer yer, Türkler'in mâzîsi canlandırılır:

*Altay'da bahâr oldu yeşillendi yamaçlar,
Nergisler açtık, verdi bütün meyve ağaçlar;
Mor, penbe, beyaz lâleler, âh, açmağa başlar.
Yaz geldi, benim gönlüm aceb eğlenecek mi;
Tanrı'm, uzak illerdeki yârim gelecek mi?*

*Hâkan geliyor, bak, tanıdık debdebesinden,
Akhanlar'ı ezmiş yine Altay tepesinden;
Aksetti zafer türküsü Kuzgun-denizi'nden:
Yaz geldi benim gönlüm aceb eğlenecek mi;
Tanrı'm, uzak illerdeki yârim gelecek mi?*

Sonra, Balkan Harbi'nde yenilmemizden doğan elemeleri anlatan *Terennüm*'ler; fakat, *Her iztrâba va'dediyor tesliyyet Hudâ*. . ve şiir, İhtiyar Türk'ün, Tanrı'ya şükran duâsı ile bitiyor:

*Girdâb-i mesâ'ibte ebed-câmı edip nûş,
Âlâm ile fânî dilini eyleme bîhûş,
Dergâh-i İlâhî'de otur, nûr ediyor cûs,
Serçeşme-i vahdette iken bâde-i ümmîd
Olmaz elem-î dehr ile mâtem-zede, nevmîd.*

*Bak ufka: Güneş doğdu, emel şu'lesi yandı,
Mâtem-zede göklerde hayât aşkı uyandı,
Heç kâfileler âlem-i mev'ûda uzandı,*

⁴⁰ *Türk Yurdu mec.*, c. iv., 1329 (1913), s. 740.

⁴¹ *Türk Yurdu mec.*, c. iii., 1329 (1913), s. 289-296, 324-30. *Rubab* mecmuasının *Hareket-i Edebiye* kısmında, imzasız olarak, bu dramatik şiir hakkında bir tahlil yazısı vardır (Nu. 49, 28 Şubat, 1328-13 Mart, 1913).

*Ey Arz-i mukaddes, senin aşkınla uyandık,
Âğuşunu aç, biz sana koştuktayız artuk!*

Anadolu Akşamı ile *Türk'ün Du'ası*'ndan sonra— Fuad Köprülü'nün, bana anlattığına göre, Büyükada'daki bir gezintide, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal ve Yahya Kemal Nâilî-i Kadîm hakkında konuşmuşlar, kendisine, tasavvufî şiir yazamazsın dedikleri zaman, bir iddiâ üzerine hemen orada irticâlen Nâilî-i Kadîm'e nazîre olarak kaleme aldığı ve,

*Hâmûn-i gamda sanma ki cüyâ-yi vahdetiz,
Şâh-ı gülüzre bülbül-i güyâ-yi vahdetiz*

matla'lı altı beyitlik gazeli ile ⁴², Sandık-burnu'nda, bir müşâ'are sırasında yine irticâlen söylediği,

*Sensin mutâf-ı kalbim, ey hân-i 'ayş-u 'işret,
Kim kıblesiz demişse halteylemiş FUAD'ı*

beyti dışında—arûzla neşredilmiş şiiri pek yoktur ⁴³.

1913'de Balkan bozgunundan mülhem olarak *Süngü Altında, Hicret Hikâyelerinden* başlıklı ⁴⁴ iki küçük hikâye de yazan Fuad Köprülü, hece vezniyle şiirlerinin ilk örneklerini de bu yılda verdi: *Meriç Türküsü* ⁴⁵, *Hicret Türküleri* ⁴⁶ adlı bu şiirler, isminden de anlaşılacağı gibi halk nazım şekli ile, hece vezniyle yazılmıştır; dil bakımından çok sâde olan bu türkülerinde, halk şâirleri gibi yarım kâfiyeler de kullandığı görülür.

Prof. Fuad Köprülü, "*Servet-i Fünûn*'da şiir ve tenkidlerim çıktı; bilmem nasıl oldu, şiiri birdenbire bıraktım, tâ *Yeni Mecmua*'ya kadar.." demekle berâber, şiiri büsbütün bırakmamış, 1908-1912'ye kadar *Servet-i Fünûn*'da, başka mecmua ve gazetelerde basılanlar tarzında eserler vermemiştir. *Yeni Mecmua*'dan önce, 1915-16'da Çanakkal'a zaferinden ilhâm alarak yazdığı dört şiirden *Şehid'in Rü'yâsı*, *Şehid ve Hilâl*, eski bir Türk şehidinin gördüğü ve Çanakkal'a zaferi ile hakikat olan bir rü'yâ ve cedlerimiz ağzından söylenmiş gibi tertip edilmiştir. *Son Akın*, eski Türk kahramanlarının hikâyesidir;

*Türk ordusu etti Turan yoluna akın
Türk kızları, türbelerde kandiller yakın!.*

⁴² İbnü'l-Emin M. K. İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, c. III., İst., Öztürk Matbaası, 1932, s. 440.

⁴³ Bu müşâ'are Hamâmizâde İhsan, Halil Nihad, Fuad Köprülü, Yaşar Şâdi arasındadır (*Zümrüt-Anka*, nu. 27, 1339/1923; Hamâmizâde İhsan, *Hamsi-Nâme*, İst., 1928, s. 106). Prof. Fuad Köprülü, bana, Hamâmizâde İhsan'ın bir zamanlar bir şiir mecmuası tertibettiğini, ona sekiz-on rubâ'î verdiğini, bu mecmuanın belki Evkaf Müzesi Kütübhânesi'nde, belki H. İhsan'ın âilesinde bulunabileceğini söylemişti.

⁴⁴ *Halka Doğru mec.*, nu. 13, 16, 4 ve 16 Temmuz, 1329/1913.

⁴⁵ *Türk Yurdu mec.*, c. IV., 1913, sf. 475.

⁴⁶ *Türk Duygusu mec.*, Yıl 1, nu. 3-7, 23 Mayıs, 1329 (5 Haziran, 1913).

beytinde, 1915'den sonra ehemmiyetini kaybeden Turancılık fikri sezilir. *Şehid Mezarı*⁴⁷, Mehmed Âkif'in Âsım'daki meşhur şiirinde olduğu gibi, Türk'ün kalbine gömülen Çanakkal'a şehidleri hakkındaki vatanî tehasşüslerin ifâdesidir.

II. 1917-19'da YENİ MECMUA DEVRİ VE VATANÎ ŞİİRLERİ

12 Temmuz, 1917'de *Yeni Mecmua* neşre başlandığı zaman, F. Köprülü, dört yıldanberi, İstanbul Dârü'l-Fünûnu Türk Edebiyatı Tarihi profesörlüğüne seçilmiş bulunuyordu. *İkdam*'da basılan *Sazşâirleri* umûmî başlıklı seri makâleleri ile *Âşık Tarzı*'nın başlangıcı, hangi hayatın ifâdesi olduğu, Âşık teşkilât ve fasılları, sazşâirlerinin tarihçesi, şiirlerinin dil, vezin, şekil v.b. bakımlardan husûsiyetleri hakkındaki araştırmalarını, *Türk Edebiyatı*'nda *Âşık Tarzı'nın Menşe' ve Tekâmülü Hakkında Bir Tecrübe* ve *Türk Edebiyatı'nın Menşe'i* adlı mühim makâlelerini, millî edebiyat mes'eleleriyle alâkalı başka yazılarının da birçoğunu neşretmişti⁴⁸. Kendisi, "*Yeni Mecmua*, yeni lisân için mücâdeleye girişmişti; ben de, şâirlik iddiası ile değil, sırf bu maksatla, M.F. imzâsıyla şiirler yazdım" diyor⁴⁹.

Milliyet fikirlerinin kuvvetlenmesi için, şübhesiz, tutulacak en sağlam yollardan biri de, genç nesillerin, milletlerinin mâzileri ile bağlılıklarını te'mindir. Bu maksatla, Ziya Gökalp, eski Türk içtimâ'î hayatını araştırmak, Fuad Köprülü de, bilhassa eski Türk edebiyatı üzerinde tedkikler yapıyordu. Her ikisinin birleşen tarafı, araştırmalarından elde ettikleri neticeleri bir yandan ilmî makâleler hâlinde, öte yandan, şiirleri vâsıtasıyla yaymağa çalışmaları ve böylece daha geniş okuyucu kitlelerine hitâp etmiş olmaları idi. Ziya Gökalp, edebiyatımızın halk edebiyatından örnekler aldığı nisbette millileşeceğini, *Dede Korkut* hikâyelerinden mitolojilerden, halk masallarından, ilâhî, destan, koşma, mânî gibi halk şiirlerinden faydalanarak o tarz eserler yazılması fikrini ileri sürerken, böyle eserler de vermekte idi⁵⁰. Kendi ciddî araştırmaları ile eski Türk edebiyatı'na, halk edebiyatına nüfuz eden Fuad Köprülü de, *Yeni Mecmua*'da, aynı maksatla yazdığı *Akıncı Türküleri*,

⁴⁷ Bu dört şiir için sırasıyla bk., *İkdam* gazetesi, nu. 6616, 6620, 6670, 19 ve 23 Temmuz, 11 Eylül, 1915, 18 Temmuz, 1916. Fuad Köprülü, sonuncuyu, *Hâlet'in rûhuna* ithâf etmiştir. İbrâhim Paşa ile Nuhbe Hanım'ın oğlu bulunan Hâlet, Firansa'da *St. Cyre*'de suvârî zâbitliği tahsilinden sonra, 1914'de, yirmüç yaşında iken İstanbul'a dönmüş, 1915'de Çanakkal'a cebhesine sevk edilerek şehit düşmüştür (Romanlaştırılmış hayatı için bk., Münevver Ayaşlı, *Pertev Bey'in Üç Kızı*, *Yeni İstanbul*, 17 Kasım, 1966 v. d).

⁴⁸ Prof. Köprülü'nün gerek bu, gerek başka araştırmaları için, eserleri hakkındaki şu bibliyografyalara bakınız: Şerif Hulûsî, *O. Prof. Fuad Köprülü'nün Yazıları İçin Bir Bibliyografya, 1913-1934*, İst., 1935; ikinci basım, İst., 1940. — *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar*, toplayanlar: H. Eren - T. Halasi-Kun, Türk Tarih Kurumu Yayınları'ndan, Ankara, 1950. — *Fuad Köprülü Armağanı*, İst., 1953, s. xxv v.d.

⁴⁹ Kandemir, bu yazımızın 2'nci notuna bakınız.

⁵⁰ Daha fazla bilgi edinmek için bk., *Ziya Gökalp Külliyyâtı—1., Şiirler ve Halk Masalları*, hazırlayan, F.A. Tansel, Türk Tarih Kurumu Yayınları'ndan, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1952, s. xx.

Akpınar Perileri, Deli Ozan, Yamaçlarda Kaval, Altun Sal, Ortaç Yolcuları adlı şiirlerini — esas fikrini kimseden vefâ ummamak teşkil eden *Kırbağalar* başlıklı hikâyesi dışında — bu maksatla neşretmiştir.

Akınıcı Türküleri başlıklı iki şiirden ilkinde, eski Türk akıncıları ağzından, bu akınlarda duyulan zevk; ikincisinde, aşağıya aynen aldığımız bu güzel şiirinde, Balkan harbi bozgunu ile alâkalı hislere yer verildikten sonra, eski Türk akıncılarının kahramanlıkları, bunlardan gelen soyun yeni akınlarla düşmanlar içine nasıl velvele salabileceği fikri aşılacak istenilmiştir⁵¹:

*Tuna boylarında sıra selviler,
Tanyeli estikçe sessiz ağlarmış;
Gül bahçelerinde baykuşlar öter,
Şu vîrânelikler eski bağlarmış!*

*Namaz-gâh bir ottuk, kalmamış taş,
Çeşmelerden akan: Kanlı gözyaşı..
Orda bir güzel var, çatılmış kaşı,
Ak alınna kara çatki bağlarmış..*

*Kırık minâreden duyulmaz ezan,
Heç ocaklar sönmüş, devrilmiş kazan,
Bir inilti duydum, sandım bir ozan,
Sesime ses veren karlı dağlarmış!*

*Söğüt dallarında hasta serçeler,
Eski akın destanını heceler,
Tuna ağlıyormuş bâzı geceler:
Göğsünde kefensiz şehitler varmış!*

*Bozulan bağların üzümü acı;
Âst köle kesmiş eski haracı,
Yine Yedi Kırval giymişler tacı..
Şahin yuvasını kargalar sarmış!*

*Haydi eski ozan, al sazı ele,
Düşmanlar içine düşsün velvele.
De ki: Hor bakmayın bu coşkun sele;
O, yetmişbir kavme akın çıkarmış!*

Akpınar Perileri'nde⁵² bir masal, *Hakan*'da⁵³, Çin'i titreten Türk hakanları, bir kurultay hikâyeleştirilmiştir. *Deli Ozan*'da, *Altun Sal*'da, tasvir edilen ozan ağzından, bu eski şâirlerin şiirleri, sonraları küçümsedikleri acı şikâyetlerle anlatılır; kendi sâhillerinden uzaklaşan, kumsala dönmesi beklenen altun sal, eski ozanlara, kopuz seslerine hasretin ifâdesidir. Aynı hasret, *Ortaç Yolcuları*'nın da mevzû'unu teşkil

⁵¹ *Yeni Mecmua*, nu. 6, 17; 16 Ağustos, 1 Kasım, 1917.

⁵² *Ayn. mec.*, nu. 8, 30 Ağustos, 1917.

⁵³ *Ayn. mec.*, nu. 15, 18 Ekim, 1917.

ediyor ⁵⁴. *Yamaçlar'da Kaval*, aynı başlıklı dört şiir, belki, sonra bir seri teşkil edecekti; bir çoban kızına, güzel bir çobana söylenmiş tabiat tasvirlerini, sevgi hislerini terennüm eder ⁵⁵. Bunların dördüncüsü, Mondros mütârekesi dolayısıyla *Yeni Mecmua*'nın ilk serisi 66'ncı sayısından sonra, 26 Ekim, 1918'de kapandığı için, *Şâir mecmuasında* basılmıştır ⁵⁶.

İşte, İstanbul'un işgali yüzünden, başta Ziya Gökalp, Fuad Köprülü olmak üzere Ömer Seyfeddin, Hâlîde Edib, Alî Cânib, Ahmed Hâşim v.b. devrin meşhur şahsiyetlerini, kısmen genç nesli etrâfına toplayan *Yeni Mecmua*'nın birinci devri, memleketimizin o hazin günlerinde böylece sona ermiş oldu.

*

Prof. Fuad Köprülü, *Yeni Mecmua*'da şiirlerini neşrederken, bir taraftan da, Türk mizah dâhisi Nasraddin Hoca'nın latîfelerini hece vezniyle, sağlam ve temiz Türkçe'siyle nazma çeviriyordu. 7 Aralık, 1917 tarihli *Başlangıç*'ından aldığımız, "Memleketimizde, *Çocuklarımıza Neşîdeler* ve *Çocuk Şiirleri* ile, bilhassa merhum Tevfik Fikret'in *Şermin*'iyle başlayan çocuk edebiyatı için, Nasraddin Hoca'nın gayet iyi ve çok millî bir mevzû teşkil edeceğini bundan iki sene evvel düşünmüş, hattâ üç-dört parça da yazmışım ⁵⁷. Küçük sınıflarda muallimlik ile meşgul olan bâzı dostlar, bu gibi hikâyelerin çocuklar üzerinde çok mükemmel bir te'sir bıraktığını söyleyerek daha bu vâdide manzûmelere muhtaç olduklarını söylediler. Çok millî olan bu mevzû'un, çocuklarımızı pek ziyâde alâkadâr edeceğini zâten evvelce de tahmin etmişim; binâenaleyh, bu teşvikten de yeni bir cesâret alarak, bu küçük kitabı teşkil eden manzûmeleri yazdım" diyen şâirimiz, ekserisi çok ahlâkî mâhiyette olan bu hikâyelerin, muallimler için zararsız bir yardımcı, küçükler için de can sıkımayacak bir okuma kitabı olacağını, "şimdiki korkunç ahlâk buhrânının zayıf ruhlara yaydığı karanlık düşüncelere rağmen, milletin yarınki maddî, ahlâkî yükselişine İmân eden ve bunu yalnız bugünün çocuklarından bekleyen eski muallim, şu küçük eseri ile, onlara karşı borçlu olduğu hizmetin bir kısmını ifâ edebilirse, kendisi için ne büyük teselli!" olacağını kaydediyor ⁵⁸. Çocukların yorulmadan okumaları gözönüne alınarak hecenin kısa bir kalıbıyla, sekizlisiyle yazılmış ellibir hikâyeyi içine alan *Nasraddin Hoca* adlı eserden aldığımız aşağıdaki parça, onun, bu yoldaki başarısını anlatır sanıyoruz :

HOCA'NIN YATAGANI

Hoca henüz bir softayken   *Yasakmış silâh taşımak.*
Birgün düşürmüş üstünden   *Sokakta koca bir bıçak.*

⁵⁴ *Ayn., mec.*, sırasıyla bk., nu. 9, 12, 28; 6 ve 27 Eylül, 1917, 17 Ocak, 1918.

⁵⁵ *Ayn. mec.*, sırasıyla bk., nu. 11, 14, 16; 20 Eylül, 11 ve 25 Ekim, 1917.

⁵⁶ Yıl-1, nu. 3, 26 Aralık, 1918.

⁵⁷ Bunlardan bazıları, kitap hâlinde basılmadan önce, *Talebe Defteri* adlı mecmuada çıkmıştır (C. 11., nu. 50, 20 Aralık, 1333/1917).

⁵⁸ *Nasraddin Hoca-Manzum Hikâyeler*, İst., Kanaat Matbaa ve Kütübhanesi, 1918, s. 11 v.d.

<i>Yasak sıkı, bıçak iri :</i>	<i>Kılıç kadar bir yatagan!</i>
<i>Hoca'nın dönmüş gözleri ;</i>	<i>Düşünüp kalmış bir zaman.</i>
<i>Biraz sonra çıkarmışlar</i>	<i>Subaşı'nın karşısına.</i>
<i>Kadı, müftü hepsi de var. . .</i>	<i>"Monla, şehrin çarşısına</i>
<i>"Böyle koca yataganla</i>	<i>Neye çıktın güpegündüz?"</i>
<i>Bu suâle demiş Monla,</i>	<i>"Efendim, ma'zûr görünüz,</i>
<i>"Şimdi gidiyordum ders'e ;</i>	<i>Orda düşürmem elimden.</i>
<i>"Birisi yanlışlık etse,</i>	<i>Düzeltilirim onunla ben!"</i>
<i>Artık kızmıştı Subaşı :</i>	<i>"Bu ne yalan, behey Monla,</i>
<i>"Derste yapılan yanlış</i>	<i>Böyle koca yataganla</i>
<i>Düzeltmek icâbetmez ya?"</i>	<i>Hoca dedi ciddiyetle :</i>
<i>"Çatarsın ki bâzısına</i>	<i>Ufak gelir bıçak bile. . "</i>

Yine *Yeni Mecmua* çıktığı sırada, 22 Şubat, 1918'de, *Şehidlerimiz'e* adlı bir manzûme yazmıştı; mecmua kapandıktan sonra basılan bu millî şiir, Türklük'e, bu uğurda ölenlere kıymet vermeyişimiz, hâtıralarına saygı göstermeyişimiz dolayısıyla, onların ruhlarından afv dileyişin ifâdesidir ⁵⁹. *Yeni Mecmua*'dan sonra, imzâsıyla neşrettiği son şiirinde, *Kış'ta*, Aras kıyılarında fırtınalı bir kış gecesini, böyle karlı bir gecede ihtiyar ve yalnız bir ozanın geçmiş günlerini hatırlamasını, gelecek günlerden endişelerini, iyi günler hayâl ederek nasıl donup öldüğünü tasvir etmiştir ⁶⁰.

Prof. Fuad Köprülü'nün, 1913'den itibaren neşrettiği ve buraya kadar üzerinde durduğumuz hece vezniyle yirmi şiirinde Türkü, Koşma, Mâni gibi halk nazım şekillerinden başka, Batı edebiyâtına âit ve arûzla yazdığı şiirlerinde kullandığı şekiller de yer alır. Sazşâirlerimizin eserlerinde olduğu gibi, yarım kâfiyelere, duraksız mısra'lara rastlıyoruz. Bunların yanında, Mehmed Emin Yurdakul gibi, meselâ *Şehid ve Hilâl*, *Son Akın* adlı şiirlerinde hece vezninin bir kalıbını muhtelif mısra'lara dağıtarak serbest nazım te'siri bırakan müstezatlardan, Enis Behiç'in şiirlerinde örneklerine bol bol rastladığımız hece vezniyle Serbest Müstezat'lar da yazmıştır.

III. ŞİİRLERİ HAKKINDA TENKİDLER

"Okumak mı, okumağı sevmemek mi? Fakat o zaman hayatın ne mânası kalır! Ben, okuyamadığım zaman hastaya dönerim. Okumağı öğrenmeye başladığım zamandanberi elimden kitap düşmemiştir. Bu artık öyle bir ihtiyaç ve i'tiyat hâlini almıştır ki, muhakkak son nefese kadar sürecektir. Yalnız unutmayınız ki, okumaktan okumağa fark vardır; çalışma okuması başkadır, vakit geçirme için rastgele birşey okumak başkadır" diyen ⁶¹ Fuad Köprülü, yalnız Türk edebiyâtı'na âit eserleri değil, Fransız edebiyâtı'nın tenkid eserlerini, Catul Mendes ve Parnas şâirlerini, Paul

⁵⁹ *Büyük Mecmua*, nu. 3, 20 Mart, 1919.

⁶⁰ *Ayn. mec.*, nu. 4, 1919.

⁶¹ Kandemir, *ayn. mülâkat*, bu yazımızdaki 2'nci nota bakınız.

Verlaine'i, Henry de Regnier'yi v.b. şâirleri de okuyordu; hattâ Henry Becque'in *Paris Kadını* adlı komedisini dilimize çevirmişti ⁶². Ona okuma merakı veren, araştırmalarında yol gösteren kimsesi olmadığı gibi, bir arkadaştan, bir kafadârdan da mahrumdu. 1908'den sonra, bir taraftan şiirlerini neşrederken, araştırmalarına dayanan müsâhabeler, makâleler de yazmağa başlamıştı. Alî Cânib Yöntem'in, İzmirli gençleri zikrettikten sonra, "İstanbul'un yetiştirdiği birçok gençler içinde az, fakat kıymetli evlâdı vardır. Emîn Bülend gibi cidden bülend ve müstesnâ, Ahmed Hâşim gibi pek rakîk ve pür-hulyâ şâirler. . Köprülüzâde Fuad Bey gibi henüz küçük bir yaşta iken okuyan ve okuduğunu temsil eden müdekkıklar, edebiyatımızın geleceği için bizi ye'se düşürmüyorlar ⁶³" ifâdesi, onun, daha yirmi yaşında iken şâirlikten çok âlimliğe yol aldığını gösterir. Bu zamandan başlayarak, gerek araştırma mahsûlü eser ve makâleleri, gerek şiirleri dolayısıyla münâkaşalar meydana gelmiştir.

Yektâ Bâhir imzâsiyle *Genç Kalemler*'de basılan *Millî Edebiyat Mes'alesi* başlıklı yazıda, "Üç ay evvel biri, *Esiyor akşamın ipek nefesi* diyor. Şimdi bir başkası da,

*Havâ-yi hüsnünü andırdı akşamın nefesi,
Melûl, ipekli, ağır bir havâ-yi müstenâ*

tarzında daha eski bir üslûpla aynı şeyi tekrarlıyor" denilerek, F. Köprülü'nün *Aşk Saatleri* adlı şiirinin dil bakımından ağırlığına ta'riz edilmiş, aynı şiirdeki bâzı hayâllerin Fıransız şiirinden alındığı ileri sürülmüştür ⁶⁴. Fuad Köprülü'nün, *Genç Kalemler* mecmuasında kullanılan yeni lisânı beğenmemesi, Selânik gençlerine ta'rizi, tasfiyecilerin san'atta başarı gösteremedikleri, Arapça ve Farsça terkiplerin âhengi, aruzun terkibsiz dille kullanılamayacağı, bunlar kaldırıldığı takdirde hece veznini kabul etmek lâzım geleceği, tasfiyecilerin şiirde güzelliği faydaya fedâ ettikleri, eski eserlerimizi beğenmedikleri ve lisâniyât bilgilerinin noksanlığı, tabîî bir mahsûl olan dillerin üç-beş kişinin keyfi ile meydana gelemeyeceği hakkındaki fikirleri de *Genç Kalemler* mecmuası mensuplarıyla münâkaşalara yol açtı ⁶⁵. Bu münâkaşa dolayısıyla, Şahâbeddin Süleyman da, *Rubâb* mecmuasının hemen her nüshasında Fecri Âtîciler'den, bunların nelere muvaffak olduklarından bahsediyor-

⁶² *Servet-i Fünûn Tiyatro Külliyyâtı* —11., İst., Ahmed İhsan ve Şürekâsi Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1326/1910.

⁶³ *Bugünkü Gençlerimiz, Hüsün ve Şiir* mec., c. 1., nu. 7, 3 Eylül, 1326 (16 Eylül, 1910).

⁶⁴ C. II., nu. 6, 1911. Yektâ Bâhir, Alî Cânib Yöntem'in takma adıdır.

⁶⁵ Kâzım Nâmî, *Hasta bir Mantığın Psikolojisi, Genç Kalemler* mec. c. III., nu. 17-18, Mart, 1328/1912. Fuad Köprülü'nün bilhassa *Edebiyat-ı Millîye (Servet-i Fünûn)*, nu. 1041, 5 Mayıs, 1327/1911), *Maraz-i Tenkid (Ayn. mec., nu. 1087)*, *Millî Arûz Mes'alesi (Ayn. mec., nu. 1073, 15 Kânunievvel, 1327/1911)*, *Türklük ve Yeni Lisan (Ayn. mec., nu. 1091)* başlıklı yazıları, karşı tarafın hücumlarına uğramıştır (Msl., Yektâ Bâhir, *Gençlik Kavgaşı, Genç Kalemler*, c. II., nu. 4, Mayıs, 1327/1911.— *Genç Kalemler* Tahrir hey'eti imzâsiyle, *Yeni Lisân ve Mu'ârizlarından Bir Nümüne*, ayn. mec., c. III., nu. 21, Mayıs, 1328/1912). Fuad Köprülü'nün cevâbı için bk., *Bir Mudhike-i Edebîye, Servet-i Fünûn* mec., nu. 1095, 17 Mayıs, 1328/1912.

du; *İnkâr* adlı yazısında, Fuad Köprülü'nün çalışkanlığı, *Servet-i Fünûn*'daki yazılarıyla san'ati, şiiri, tenkîdi yaşattığı kaydedilmiştir ⁶⁶.

Prof. Dr. Tevfik Remzî Kazancıgil'in kaydettiği gibi, Fuad Köprülü, "Korkunç bir hâfizayı muvâzeneli bir zekânın emrinde kullanırdı. Zekâsının büyük karakteri, *intuition* (hads) kudreti ve bilgileri tam kavrayışı (*intégration*), tamamlama, bütünleme ve yerleştirme husûsundaki eşsiz kabiliyeti idi. İlim, yazı, hocalık hayatına girdiği zamandanberi, etrafında kopan kıskançlık ve kötülük fırtınaları aslâ dinmemiştir ⁶⁷". Hakikaten, hemen her sâhadaki eser ve çalışmaları yüzünden, ya bunları kavrayamayanlar, ya da çekemeyenler tarafından ömrü boyunca ta'riz ve hücumlara uğramıştır. Bu, şiirleri için de böyle oldu. Yukarıda verdiğimiz bilgidен anlaşılacağı üzere, 1908-1913 yıllarında neşrettiği şiirleri, Fransız edebiyatı'nın te'sirleri, arûzu kullanması, dilinin yabancı kelime ve terkiplerle yüklü oluşundan dolayı tenkidlere uğramıştı. Zaman ilerlemiş, kendi neşriyatının da te'siriyle milliyet fikirleri inkişaf etmiş, sağlam bilgilere dayanılarak, Türk edebiyatı'nın millileşme husûsunda nasıl bir yol tutacağı belli olmuştu. Bu def'a, Ziya Gökalp gibi, Fuad Köprülü de, millî edebiyat hakkındaki fikirlerinin tatbik sâhasına nasıl konulabileceğini anlatmak maksadiyle yabancı kelime ve terkipler kullanmaksızın, hece vezniyle, mevzû bakımından millî, halk nazmından da faydalanarak örnekler veriyorlardı. 1917'den başlayarak, bu şiirler de ta'rizlere uğradı ve tekrar yeni lisân, arûz mu, hece vezni mi münâkaşaları başladı. Kendisi, bu münâkaşalar dolayısıyla, "Münâkaşayı zâten sevmem. . . Sinirlenmem ki münâkaşaya atlayım; ilmi mesâ'î mutlak sükûnet ister. Küçük iken de böyle idim; kavga nedir bilmezdim; fakat, eğer mücâdele denilirse, bir sıra, yeni lisân ve arûzun bırakılması için münâkaşalara ben de karıştım, ammâ kimlerle? Şimdi farkında bile değilim. Karşımızda bir kalabalık vardı; ancak kuvvetsiz, âciz bir kalabalıktı." diyor ⁶⁸. Hatırlamadığından bahsettiği bu şahıslar Hakkı Tarık Us, Hüseyin Kâzım, Celâl Nuri, Kozanoğlu Cenab Muhiddin ve yazdıklarında imzâ kullanmayan bâzi kimselerdir; bu tenkidlerde bilhassa, Fuad Köprülü'nün *Genç Kalemler* mensuplarına karşı arûzu müdâfaa ettiği, sonradan fikirlerini değiştirdiği, *Yamaçlarda Kaval* şiirinin bir talebeden vazife olarak alınamayacak derecede aşağı olduğu, *yası, tası, sazı* gibi münâsebetsiz kâfiyelere yer verdiği v.b. üzerinde durulmuş, şahsiyyâta dökülen ifâde kullanılmıştır ⁶⁹.

⁶⁶ *Hareket-i Edebiye-İnkâr, Rubab*, nu. 24, 28 Haziran, 1328/11 Temmuz, 1912. Hemedânizâde Ali Nâcî'nin cevâbı, *ayn. mec.*, nu. 26, 5 Temmuz, 1328/1912, v.d.

⁶⁷ *Kayıplarımız-Fuad Köprülü'ye Vedâ'*, *Türk Yurdu mec.*, c. V., nu. 7, Temmuz, 1966.

⁶⁸ Kandemir, *ayn. mülâkat*, bu yazımızın 2'nci notuna bakınız.

⁶⁹ Hakkı Tarık, *Köprülüzâde Fuad Bey'e, Donanma mec.*, nu. 133-84, 23 Ağustos, 1333/1917.—İmzâsız, *Yamaçlar'da Kaval*, *ayn. mec.*, nu. 138-89, 27 Eylül, 1333.—Hüseyin Kâzım, *İcmâl-i Hâdisât*, *ayn. mec.*, nu. 140-91, 11 Teşrinievvel, 1333; aynı sayıda: Hakkı Tarık, *İkinci Ders*.—Hüseyin Kâzım, *İzâh-i Maksat ve Meslek*, *ayn. mec.*, nu. 141-92, 18 Teşrinievvel, 1333.—H. Kâzım, *Harb Gâyeleri*, *ayn. mec.*, nu. 143-94, 1 Teşrinsânî 1333. Ayrıca, bu mecmuanın 144-95, 145-96'ncı nüshalarına bakılabilir. Bunlarda, Ziya Gökalp'in yazıları da tenkîd edilmiştir.

Celâl Nuri Bey, Veysi'den bir fıkrâ naklederek, “. . . fıkrâyı lafz ve mânâsına fazla ehemmiyet vererek bir kerre müdakkıkâne okuyunuz. Böyle terâşîde kelîmâta, böyle tannân cümlelere, böyle zerrîn terkiplere, böyle cevherîn istiârelere, sonra böyle ulvî hayâllere, necib şiiirlere *Kızılelma*'da, *Yeni Hayat*'ta, *Türk Sazı*'nda, vezni-benân üzre düzülmüş *Nasraddin Hoca* efsânelerinde müsâdif olmak kâbil midir?” diyordu⁷⁰. Kozanoğlu Cenab Muhiddin, Gökalp ve Fuad Köprülü'nün *Yeni Mecmua*'daki neşriyâtı, millî edebiyat, millî vezin hakkındaki fikirlerinin aleyhindedir⁷¹. Ali Emîri Efendi, “İstanbul'umuzun tenbel üdebâ taslakları bâzı eslâfımızın ümmileri tarafından,

*Damlara çıkma görürler
Al yeşil giyme tanırlar
Seni elimden alırlar*

gibi sâde sözlerine, veyâhut ellerinde birer saz kahveden kahveye dolaşan mektebsiz derbederlerin güftelerine heves ve taklit eylemekte oldukları hâlde, sebatsız meslekleri hasebiyle sanâyi' ve bedâyi'den âri o gibi sâde sözleri de beceremiyorlar. Başlarında Fuâd-ı bî-fuâd olduğu hâlde, en âlî ve en mukaddes ve hattâ gıfte-fermâ-yi kâinât olan İstanbul'umuzun, vatanımızın, Osmanlı lisânımızın şeref ve meziyyetini bırakıyorlar da, görmedikleri, bilmedikleri Altay dağlarına, Belh ve Buhâra, Kâşgar şivelerine koşmak istiyorlar” cümleleriyle, Fuad Köprülü'nün, eski Türk ozanlarının kopuzla terennüm ettikleri halk edebiyatına dâir tedkikleriyle, o tarzı canlandırmak için yazdığı şiiirleriyle alay ediyordu⁷². Bu tenkidlerin ileri sürüldüğü 1918-21'de ve ondan sonraki yıllarda, artık, bu mes'eleler üzerinde münâkaşaya pek de lüzum kalmamıştı. Edebiyatımızın millileşmesi için nasıl bir yol tutulacağı hakkında ileri sürülen fikirler mahsul vermeğe başlıyordu; Türkçe'miz güngünden sâdeleşmekte devâm ederken, hece vezni de, halk nazım şekilleriyle yazan, sazşâirlerimizin

⁷⁰ *Veysi'nin Vefâtından Üçyüz Sene Sonra Şahâdeti, Edebiyat-ı Umûmiye* mec., nu. 72, 15 Haziran, 1918.

⁷¹ *Millî Edebiyat Hakkında, ayn. mec.*, nu. 73, 15 Haziran, 1918.

⁷² *Tarih ve Edebiyat* mec., yıl-2, nu. 24, 28 Şubat, 1921, s. 605-7. Ahmed Hâşim de, koşma ve mânî tarzında şiiirlerin aleyhindedir: “. . . Körpe nâzımlar, eski Âşıklar tarzında koşmalar ve mânîler düzüyor. Mizahcılar ise, tâze bir neş'e yerine, Nef'i dilinin öksürük ve hırıltularıyla etrâfa, bir mezar havasının teaffununu dağıtıp durmaktadırlar. Bugünkü irfânımızın başlıca rehberlerinden biri olan Köprülüzâde Fuad Bey dostumuz, arkasında taşıdığı ulemâ kâfilesıyla mâzînin o kadar uzaklarına gitmiş bulunuyor ki, artık zihayat olanlar için şekli gözle seçilemiyor, sesi kulakla duyulmuyor” (*Gurabâhâne-i Lakkân*, İst., 1928, s. 84). Sırası gelmişken şu husûsa temâs edelim: Bugüne kadar, Tanzimat'tanberi sürüp gelen muhtelif fikir münâkaşaları hakkında, bizim, *Türkiyat Mecmuası*'ndaki *Muallim Nâci ile Recâtzâde Ekrem Arasındaki Münâkaşalar ve Bunların Sebep Olduğu Edebî Hâdiseler* başlıklı araştırmamız dışında (C. X., 1951-53, s. 159-200) bir tedkik neşredilmemiştir. Bunlar üzerinde ciddî olarak çalışılmadıkça, o devirlerin fikir hayatına, memleketimizin fikir inkişâfına, mühim şahsiyetlerin ve eserlerinin hususiyetlerine nüfûz etmek imkânsızdır.

üslûbunu örnek alan genç neslin şâirleri tarafından başarı ile kullanılmakta, Türk şiirinin bu millî âhenk ölçüsü eski hâkimiyetini kazanmış bulunmakta idi. Fuad Köprülü, İstanbul'un işgali sırasında, 1919'da yazdığı ve yukarıda bahsettiğimiz *Şehidlerimiz'e, Kış* adlı şiirlerinden sonra, imzâsıyla, bu sâhada eser neşretmemiştir; bu tarihten sonra takma adlar kullanarak hicvîyeler, çocuklar için imzâsız olarak terbiyevî şiirler neşrettiğini göreceğiz.

IV. TAKMA ADLA BASTIRDIĞI HİCVİYELERİ

VE

ÇOCUKLAR İÇİN MİLLÎ-AHLÂKÎ ŞİİRLERİ

Prof. Köprülü'nün bu güne kadar bilinmeyen bir tarafı, Âşık Coşkun, Büyük Baba takma adlarıyla şiirler neşrettiğidir. Beni her görüşünde, veyâ çalışırken yorulup da dinlenmek için ara verdiğimiz zaman, okuduğu yeni eserlerden, bulduğu yeni şeylerden, neler yazmağı tasarladığından bahseder, neler okuyorsun, tezgâhta yeni birşey var mı diye sorardı. Onbeş yıl kadar önce, Ziya Gökalp'in şiir külliyyâtını hazırladığım esnâda *Diken* mecmuasını taradığımı söylemiştim. İşte bu münâsebetle, bu mecmuuda şiirleri bulunduğunu haber verdi; böyle birşey göremediğimi söyleyince, birtakım mahlaslar kullanmıştım dedi. Aradan otuz yıldan çok zaman geçmiş, kendi şiirleriyle alâkasını kesmiş gibiydi; kullandığı takma adları hatırlamıyor, fakat bu şiirlerin hangi mevzûlarda olduğunu çok iyi biliyordu. Mecmuayı yeniden taradım; bulduğum şiirleri kopya edip kendisine gösterince, tamam, bunlar demiş ve hepsinin altını imzâlamıştı. Bunlar, nazmetmiş olduğu Nasraddin Hoca fıkraları gözönüne alınmazsa, o vakte kadar neşrettiklerinden mevzû bakımından farklı, mizâhî ve hicvîye mâhiyyetinde şiirlerdir; aşağıya aynen aldığımız bu beş manzûmeden üçü, İstanbul'un İngilizler tarafından işgâl edilmek üzere olduğu günlerde; biri, bu acı vak'adan az sonra neşredilmiştir. Anlaşılabilmeleri için, hicvedilen şeylere dâir kısaca bilgi veriyoruz :

1) *Destan*'lardan ilkinde, Mondros anlaşmasıyla sona eren Birinci Cihan Harbi'nden sonra dört yıldanberi devam eden geçim sıkıntısı, bilhassa o yenilip yutulmaz vesika ekmeği tasvir, iâşe husûsunda işlerini uyduran Süleyman Nazif ile Cenab Şahâbeddin hicvediliyor. 2) Abdullah Cevdet, Süleyman Nazif'e kürtlük isnâd etmiştir. Bu yüzden başlayan münâkaşalar, S. Nazif'in, hasisliğiyle meşhur Abdullah Cevdet'e kini, aleyhindeki sözleri ağızdan ağıza dolaşmış, hattâ mezarından bile aleyhinde bulunduğu hakkında fıkraların meydana gelmesine yol açmıştır⁷⁸. *Destan*, bu iki şahıs ağzından, karşılıklı olarak kendilerini medheder tarzda tertiplenmiştir; bu arada Ali Kemal, Celâl Nürî, Cenab Şahâbeddin'den de bahsediliyor. Ali Kemal *İkdam* gazetesindeki siyâsî makâleleriyle İttihâdcılar aleyhinde şiddetli neşriyâta bulunmuştur; Süleyman Nazif'le eski ve yeni edebiyat hakkında münâkaşaları vardır. Celâl Nürî, *İleri* gazetesinin başmuharriridir; bu gazetede, ona buna çatan yazılarını serbestçe neşretmiştir; hattâ Süleyman Nazif, Celâl Nürî hakkındaki fikri sorulunca, "Bunu üç-dört hafta önce sorsa idiniz, fikrimi serbest beyân ederdim. Şimdi elinde kendi malı bir gazete var. Önüne, aklına, ağzına kim gelirse, hattâ

⁷⁸ İbrâhim Alâeddin Gövsa, *Süleyman Nazif*, İst., Suhûlet Kütübhânesi, 1933, s. 85, 184, 249 v.d.

gelmeyenlere bile atıp-tutuyor" der ⁷⁴. F. Köprülü, herhâlde, hem *İleri* gazetesine telmihle Celâl Nûrî yerine Celâl Cezrî diyor; bu Cezrî ta'birleriyle, hem de kendisini, Ziya Gökalp ve Mehmed Emin'in hece vezniyle, sâde Türkçe ile şiirlerine karşı Veysî tarzını müdâfaa ettiği için kullandığını sanıyoruz. Cenab'a gelince, önce Süleyman Nazifin yakın dostudur; hattâ berâber *Hâdisât* gazetesini çıkarmışlardır; fakat sonra araları açılmış, münâkaşaları günlük gazetelere geçmiştir. 3) *Eski Bir Masal*, azledilmiş, bunak ve uşağının parasıyla geçinen bir vezirin, "hikmet-i hükümet" muammasını bildiği için, ikinci def'a olarak devlet makinesinde nasıl en yüksek makâma, vezirliğe seçildiğinin hikâyesidir. Prof. Fuad Köprülü, bu hikâyeyi vaktiyle Ali Ekrem Bolayir'den dinlediğini, sonradan böyle masal hâlinde tertip ettiğini söylemişti. Yanılmıyorsak, bu hikâyenin kahramanı ile Damâd Ferid Paşa arasında yakın münâsebet vardır: Mediha Sultan'la evlendirilen Ferid Paşa'ya, 1888'de vezirlik tevcih olunmuş, fakat işe yarar hâlde olmadığından münzevî bir hayat sürmüştür. Mediha Sultan'ın ana ve baba bir kardeşi Vahdeddin tahta geçince, gayret-keşliği, dalkavukluğu ile meşhur, hakkında mecnun sıfatı da kullanılan altmışaltı yaşındaki Ferid Paşa'yı sadâret mevki'ine getirmiştir ⁷⁵ ve Fuad Köprülü'nün, bu hicviyesini, 2 Şubat, 1919'da Ferid Paşa'nın bu mevki'ye getirilmesinden on gün kadar önce neşri çok mânalıdır. 4) Bir başkası ağzından gibi tertîbedilen *Şikâyet-Nâme*'de, 1908'den sonra arka arkaya düşen kabineler yüzünden mensuplarının uğradığı hayâl sukûtları, Tevfik Paşa kabinesinde vazife alma hırsına kapılan Celâl Nûrî hicvedilmiştir. Şiirin yazıldığı sırada Ferid Paşa Kabinesi iktidârda idi. 5) *Bir Kasîde*, yine Ferid Paşa kabinesi zamanında yazılmıştır; hicvedilen, Maârif Nâzırı Ali Kemal'dir. Bu sırada, Ziya Gökalp, Hüseyin Câhid ve başka İttihâdcılar, İstanbul'da tevkif edilmiş bulunuyorlardı. 1922'de İzmir'de halk tarafından linç edilerek hayatı feci' sûrette sona eren Ali Kemal, İstiklâl savaşı aleyhinde, İzmir ve civarının Yunanlılar'a bırakılması hakkında propaganda yazıları neşretmiştir. Hicvedilen, onun millî bünyemizi yıkmağa çalışan bu fikirleri ve ahlâkî zaafıdır.

Hâriku'lâde zekâya sâhip, etrâfındaki hâdiselerle dâimâ yakından alakalı olan Prof. Fuad Köprülü için mizah ve hiciv vâdisinin çok câzip geleceği tabî'dir. Kullandığı mahlâs gibi, hece vezniyle, destan şekli ile, âhengini bâzan sâdece rediften alan kâfiyeleriyle de sazşâirlerimizi örnek aldığı bu hicviyelerde, bu sahâdaki eserlerde umûmiyetle yer alan kaba ta'birlerle, söğüp saymalara rastlanmaz; hicvettiği, iğnelediği hususları medhetme yoluyla, tam aksiyle, zarif ve nükteli üslûbiyle açığa vurmuştur. Aşağıdaki beş şiirden, yalnız *Eski Bir Masal* Büyük Baba, geri kalanı Âşık Coşkun takma adıyla basılmıştır :

1. VEŞİKA EKMEĞİNE MEDHİYE

*Hakk'ın hikmetine erişmez idrâk,
Çok şükür dört yıldır olmadık helâk*

*İnsan bulduğunu eder istihlâk,
Hak bereket versin arpa samana.*

⁷⁴ Ruşen Eşref Ünaydın, *Diyorlar ki*, İst., Kanaat Matbaası, 1334, s. 125 v.d. Fuad Köprülü'nün, Cenab, Ali Kemal ve Celâl Nûrî ile bâzı münâkaşaları vardır; fakat, bunlar üzerinde durmayacağız.

⁷⁵ İ.E.M.K. İnal, *Son Sadr-i A'zamlar*, s. 2033 v.d.

*Ekmek beğenmezdi zamâne oğlu,
Dedi bu kullarım şaşırmaş yolu,*

*Eskiden bulgura surat asardık,
Yağı eksik diye küfür basardık,*

*Kaymaklı kadayif, o perf-пейker,
Bilmedik kadrini gücennmiş meğer,*

*Hikâye çok uzun, bu kadarı pes,
Tehayyüle bile eyleme heves,*

*Bakma Nazif ile Mîr-i Cenâb'a,
İşini uyduran eski kitâba,*

*Vesîka ekmeği o kurs-ı latîf,
Rengi buğdaymısı o kadar afif*

*Var bu dilberin hem bir hâsiyyeti,
Bir lokma ekl eden Hakk'ın hikmeti*

*Ey şâir, yetişir, haddini aşma,
Arpa ekmeğine sakın sataşma,*

*Hak gördü bizleri küfrânla dolu,
Bilmedik bu sırrı saptık küfrâna.*

*Sâdık aşçıları kav(u)rup kasardık,
Şimdi tuzsuz aşa olduk pervâne.*

*Vaktiyle ederdi bize sitemler,
Başka bir âleme gitmiş seyrâne.*

*Eski zamanları düşünmek abes,
Çünkü bâ'is olur küfr-ü tугyâne.*

*Onların esrârı gelmez hesâba,
İ'âşe işine kalır bigâne⁷⁶.*

*Mehtâbı andırır, ta'âmı hafif,
Bir dilber-i yektâ gelmez devrâne.*

*Bize ta'lîm etti hep kanâati,
Bâkîsini saklar diğer yârâne.*

*Celâl Cerzrî gibi etrâfa taşma,
Sonra sana derler deli dîvâne⁷⁷.*

2. SÜLEYMAN NAZİF-ABDULLAH CEVDET DESTANI

*Arsa-i devrâna gelmez eşleri,
Cihânı tutmuştu keşmekeşleri,*

*Biri Mîr-i Nazif hiccâv-i âlî,
Yıktı bir darbeyle Âlî Kemal'i,*

*Diğeri bir eski kân-i sehâvet
Yâni meşhur doktor Abdullah Cevdet*

*Doktor Cevdet eydür: "Bu ne zamandır,
"İpek alıp satan hep bendegândır,*

*Mîr-i Nazif eydür: "Sözün sırası,
"Değil senin gibi vicdan yarası,*

*İki kara-yağız pehlivânım var.
Onların vasfında bir destanım var.*

*Tîg-i zebâniyle olmuştu vâlî,
Kuvve-i şetmine çok îmânım var⁷⁸.*

*Ma'den-i fazîlet, menba'-i hikmet
İlm-ü sehâsına bin burhânım var:*

*"Sürîye işleri akla ziyandır,
İşlerinde bir de yâr-i cânım var."*

*Yüzümde gördüğün kömür karası⁷⁹
Hisset-i rûhuna bin nişânım var."*

⁷⁶ Cenab, Süleyman Nazif'le birlikte Cemal Paşa'nın himâyesini görmüş, Şam'dan ipek nakli için vagon te'min etmişti. Yine Cenab, bu münâsebetle, 8 Ocak, 1918'den başlayarak, *Sürîye Mektupları* başlığıyla Cemal Paşa hakkında medhiyeler neşretmiştir (Sa'deddin Nüzhet Ergun, *Cenab Şahâbeddin*, İst., 1935, s. 64 v.d.).

⁷⁷ *Diken* mec., Nüsha-i Fevka'l-âde, nu. 5,1 Ocak, 1919.

⁷⁸ Süleyman Nazif, *Âlî Kemal'e Cevâbım*, *Hâdisât* gazetesi, nu. 8, 27 Ekim, 1818. Cenab'ın da Âli Kemal'e cevâbı vardır (*Ayn. gazete*, nu. 11, 13, 30 Ekim, 13 Kasım, 1918); Cenab, Sürîye seyahatinde Cemal Paşa'dan ve başka yerden para almadığını yazmıştır.

⁷⁹ Süleyman Nazif, Umûmî Harb sırasında kömür ticâreti yapmıştır; bu münâsebetle bir fıkra için bk., İ. Alâeddin Gövsa, *ayn. esr.*, s. 239.

<i>Doktor Cevdet eydür : “Şâhidim pek çok, “Niçin yüreğime saphıyorsun ok,</i>	<i>Bu harb zamânında hiç kazancım yok, Vagon alamadım, pek ziyânım var.”</i>
<i>Mîr-i Nazîf eydür : “Neye çatarısın, “Sen de ipek bulsan alıp satarsın,</i>	<i>Silik meteliğe kurşun atarsın, İstersen vereyim çok samanım var.”</i>
<i>Doktor Cevdet eydür : “Çok inadcısın, “O devrin ben çektim bütün acısın,</i>	<i>İttihâd vaktinde İttihadcı’sın, Alî Kemal gibi bir yârânım var.”</i>
<i>Mîr-i Nazîf eydür : “Şaşarım sana, “Benim, Cenab gibi devrin nabzına</i>	<i>Celâl Cezrî Bey’e dönüp baksana, Lâyık şerbet veren bir Lokmân’ım var.”</i>
<i>Doktor Cevdet Eydür : “Patlatma beni, “Ne zaman doldurdun delik keseni,</i>	<i>Ne biçim çiçeksin Hak bilir seni, Benim züğürlükte pek hirmânım var.”</i>
<i>Mîr-i Nazîf eydür : “Hey doktor Cevdet, “Te’vîl etme bunu deme hamîyyet,</i>	<i>Bana hücûmuna züğürlük illet, Sulh ol yüzde-üç bil amânım var.”</i>
<i>Ey meydân-i nazmın suhanverleri, Her sözünüz hakttır, yok yalan yeri,</i>	<i>Bâzâr-ı şutûmun yüce erleri, Celâl Cezrî gibi kıssa-h’ânım var.</i>
<i>İbrâz-i hünerse maksat savaşa, Kaldınız yiğitler işte başbaşa</i>	<i>Sizi âlem bilir yer yok telâşa, Âşık Çoşkun eydur hoş destanım var⁸⁰ . .</i>

3 . ESKİ BİR MASAL

<i>Bir varmış, bir yokmuş : Evvel zamanda Sessiz oturmuş ; para pul bitmiş, Bereket versin ki uşağı Hasan Hasan düşünürmüş, “Bu dünya, elbet “O zaman yenecek mullak harcını, “Daha bekleyelim biz birkaç zaman,</i>	<i>Bir ihtiyar vezir eski bir handa Ma’zûliyyet derdi canına yetmiş, Ona yardım etmiş bıkıp durmadan. Bizim Paşa’ya da gelecek neobet. Toptan ödeyecek eski borcunu. Elbet yapı taşı kalmaz yapıdan!”</i>
<i>Böyle yıllar geçmiş . . . Nihâyet birgün Meğer Paşa’sını etmişler dâvet</i>	<i>Biçâre Hasan’a olmuş bir düşün : Yarınki Dîvân’a . . . Büyük beşâret!</i>

⁸⁰ *Diken* mec., nu. 6,9 Ocak, 1919. Ağaoğlu Ahmed Bey, *Serbest Furka Hâtıraları*’nda (İst., Nebioğlu Yayınevi, s. 141), Celâl Nürî hakkında şu dikkate değer bilgiyi verir: “Ben, Ağaoğlu Ahmed Bey, *Türk Yurdu*’nda, Türk simâsının meziyyetlerini arayıp genç nesle telkîn ederken, o Celâl Nürî Bey de *Edebiyât-ı Umûmiye* mecmuasında Lombroso’nun “mücrim enmüzeci” diye ta’rif ettiği insana Türk milleti efrâdının uygun geldiğini ve tetâbuk ettiğini yazıyordu. Bu yazı dolayısıyla benim ve arkadaşlarım Ziya Gökalp, Zonguldak Meb’ûsu Celâl Sâhir Bey, İstanbul Meb’ûsu Hamdullah Subhî Bey ve Dârü’l-Fünûn Müderrisi Köprülüzâde Fuad Bey tarafından vâki’ olan bir protesto-nâmeye karşılık, Celâl Nürî Bey kendisinin ve mecmuasının bânisi bulunan Mecid Efendi’ye şikâyet etti. Bir müddet sonra Celâl Nürî Bey’in hemşehrisi Venizelos, Celâl Nürî Bey’in yazısını, Cenevre Konferansı’nda Türk milletinin aleyhine olmak üzere işhâd etti. ‘İşte, Türk milletinin cânî olduğunu kendi muharrirleri yazıyorlar’ dedi”.

Onbeş yıldanberi bu ilk def'aymış;
Sabah kalkıp koşmuş, yorulmuş, fakat
Yola düzülmüşler; uzun hikâye,

Erkenden toplanmış ulemâ, erkân,
Üç tuğlu vezirler hepsi toplanmış.
Atları götürüp koymuş ahıra,
Perde açıldıkça kabartmış kulak,

Meb'ûsan değil ya... Vezîr meclisi!
Sırayla yükselmiş; dinlemiş Hasan
Hepsi kâr-âşinâ, pek çoğu şâir;
Ümidlenmiş Hasan hem bütün bütün,
"Sözler söyleyecek; Nâzır olacak,

Hasan bu ümitle seviniyorken,
"Bendeniz efendim, ânın huyuna
Fîliye sütlüye karışmam ammâ
"Yafadan gelirse hem küfe küfe,

Hasan hiddetinden çıldıracaktı;
Dedi, "Mansıb almaz artık bu bunak,
"Bu günü beklerdim yıllardanberi;
"Artık bu bunağı çıldırmaş diye

Birkaç saat sonra bakmış ki Hasan,
Meğer sadr-i a'zam yeni değişmiş,
At üstünde gelen şanlı Vezîr'i
Al atın üstünde sırma haşası,

Nevbetler vuruldu, menşûr okundu;
El etek öpülüp bittikten sonra,
"Behey şaşkın herif, sen, efendini
"Gören benim gibi kırık yıllık Vezîr,
"Baktın sözlerime deli saçması
"Lâkin bilmeseydim nedir muammâ,

Onlar ermiş dünya saâdetine,

Hasan bunu gâyet uğurlu saymış.
Bulmuş Paşa'sına muhteşem bir at.
Her neyse, gelmişler Bâb-i âlî'ye..

Sadâret-köşkün'de kurulmuş Divân,
Hasan'ın bu işe aklı saplanmış.
Meclis kapısına fırlamış sonra.
Paşa ne diyecek? Hasan'a merak..

Hepsinin vakarlı, sükûtnu sesi
Birşey anlamamış zât-i vak'adan.
Hiç Hasan anlar mı söylenen nedir?
Demiş, "Bizim Paşa bunlardan üstün
Delik kesemize mangır dolacak!.."

Paşa'nın sesini duymuş öteden:
Bakmam; bayılırım limon suyuna.
Güllâç ısmarlarım mutlak akşama.
Olmaz portakaldan a'lâ 'ulûfe!"

Meclis'ten içeri yan gözle baktı.
Şimdi bana lâzım yeni iş bulmak.
İşte geldi çattı, aldık haberi!
Mutlak götürürler timârhâneye!"

Bir muazzam alay gelir karşıdan;
Bunun da sebebi bir mühim işmiş.
Görünce Hasan'ın gitti tedbiri.
Yeni sadr-i a'zam: Onun Paşa'sı!

Hasan'ın dardine bu pek dokundu.
Bîçâre Hasan'a gelmişti sıra.
Ne sandın? Bu dehrin germ-ü serdini
Bilmez mi hikmet-i hükûmet nedir?
Sana ma'kûl geldi hemen kaçması.
Gelebilir miydim ben bu makâma!"

Bizler de çıkalım kerevetine⁸¹...

4. ŞİKÂYET-NÂME

Tevfik Paşa Kabinesi âzâ-yi sâbı-
kasından bir sâhib-i izzet tarafından
İzmir'den gönderilmiştir.

Feleğin sırrına aklım ermedi,
Sadâret mesnedi ele girmedi;

İdbâr bucağından çıktım ikbâle.
Lâkin geliyordu akla hayâle.

⁸¹ Ayn. mec., nu. 7, 23 Ocak, 1919.

*Düştü kabineler Filozof çıktı,
Sonra Tevfik Paşa bizden de bıktı,
Atım alçak derken eşeğe bindim,
Tıramvay da yokmuş, çoğaldı derdim,
Pek merhametsizmiş sevgili Paşa'm,
Lâyık mıydı böyle habersiz âşâm,
Hey Âşık, böyledir dünyanın işi,
Feleğin turşusu ekşidir ekşi,*

*Kafa-tutanlara kapı açtı,
Demek tâli'imiz ermiş zevâle.
Otomobilimden hasretle indim,
Kör tâli' bizi de soktu bu hâle.
Konağa koşardım her sabah akşam,
Neyleyim, Rabb'ime ettim havâle.
Ne oldum demesin sakın bir kişi,
Git sor inanmazsan Cezrî Celâl'e⁸²!*

5. BİR KASİDE

*Arsa-i vâsfinda medh atın sürdüm
Nice şehsuvarı yenmişsin, gördüm,
İkdam ve Sabah'ın âb-i rüyusun,
Yine İttihâd'ın kazdın kuyusun,
İlm-ü irfânının âlem müştâkı,
Karasu⁸³ bezminde olsaydı sâkı,
Sâyende anâsır kıldı ittihâd,
Votiras'ta Zaven hepsi ber-murâd,
Açtın eski devre cihâd-i ekber,
Her ne varsa yıktın koca cengâver,
Sâyende öğrendik nedir hamîyyet,
Başka türlü bu yeni medeniyyet
Sana ne derlerse vallâh iftirâ,
Seni bastramaz kimse mantara,
Lâkin makâlâtın ey Mîr-i Kemal,
Şiddet-i hârına ermesin zevâl,
Ey Âşık, yetişir, kısa kes sözü,
Câvid'le⁸⁴ Câhid'de kalmasin gözü,*

*Yine dolu-dizgin eski meydana;
Bilse düşmanların gelir amana.
Levsiyâb bahrinin akar suyusun;
Câhid gördü dedi: Hük-m-i zâmâne!
O kadar derin ki yoktur a'mâkı,
Şöhretin giderdi gûş-i Mihran'a.
Osmanlılık hissi buldu ezdiyâd,
Bak, nâmin yayıldı Firengistân'a!
Bize lâzım değil banka, şirketler,
Görüp hayret geldi hep müşîrânâ.
Türkler'e lâzımmış mahu-ı millîyyet,
Gelemezmiş Mülk-i Osmâniyân'a.
Cema'den almadın hattâ on para,
Gidip sordum altun sattığın han'a.
Kıymetçe altundan daha bî-misâl;
İttihâdcılar'ı soktun zindana.
Hazret-i Kemal'in temizdir özü,
Banka âzâltığı buna bahâne⁸⁵!*

Prof. Fuad Köprülü'nün, çocuklarımıza millî-ahlâkî fikirler aşılamak maksadiyle ilk ve orta-mektepler için hazırladığı, 1914-1926 arasında basılmış pek çok

⁸² Ayn. mec., nu. 14, 17 Nisan, 1919.

⁸³ Karasu, fesat çıkararak, Hükümet'i düşürmeğe çalışanlardan bir yahudi, daha çok bilgi edinmek için bk., Ahmed Reşid Rey, *Gördüklerim-Yaptıklarım, Canlı Tarihler*, nu. XIX, s. 218; nu. XXI., 9 Haziran, 1329 (1913) tarihli *Matbata-i Hükmiyye*, s. 306, 314,

⁸⁴ Mehmed Cavid, 1908'den sonra birkaç def'a Mâlîye Nâzırı olmuş, Atatürk'e karşı tertiplenen sû'-i kasdde bilgisi ve yardımı olmak suçundan, 1926'da asılmıştır.

⁸⁵ Ayu. mec. nu. 14,7 Nisan, 1919.

kıraat, tarih kitapları, bir de şiir antolojisi vardır. Muhtelif basımları bulunan kıraat kitaplarından ilkinin, *Kıraat-i Edebîye*'yi Celâl Sâhir'le birlikte yazmış ve 1914'de neşretmiştir; diğerleri kendi ismiyledir: 1915-18'de, ilk-mektepler için *Millî Kıraat*, 1916-17'de, ne zaman adı geçse, "En çok sevdiğim kitabım!" dediği ve ahlâkî, medenî musâhabeleri, şiirleri içine alan *Turan'ın Kitabı*, 1921-24'de *Yeni Millî Kıraat*, 1924'de liseler için *Yeni Kıraat-i Edebîye*, 1926'da *Cumhuriyet Çocuklarına - Yeni Millî Kıraat* adlı eserlerini bastırmıştı. 1922'de neşrettiği altı ciltlik *Mektep Şiirleri* adlı antolojisi de vardır. Bu eserlerde imzâsız olarak pek çok hikâyelere, Recâzâde Ekrem'in arûzla, ağır ifâdeyle Lafontaine'den çevirdiği hikâyelerinin sâdeleştirilmiş ve hece vezniyle örneklerine, mektep temsililerine, diyaloglara, monologlara rastlarız. Yukarıda adı geçen kitaplarda, Edirne'nin işgâli üzerine yazılan cidden çok güzel ve çok hissî ve altında M. F. harfleri bulunan parça dışında, Fuad Köprülü imzâsı yoktur. Bâzılarının, meselâ manzûm *Nasraddin Hoca hikâyeleri*'nin, *Şehid Mezarı*'nın onun tarafından yazıldığını kesinlikle biliyorsak da, bundan, imzâsız bütün yazıların kendisine âit olduğu neticesine varmak yanlış yola götürür; çünkü imzâsızlar arasında başkalarının şiirleri de yok değildir; ms., *Anadolu* başlıklı şiir Rıza Tefik'in, *Vatanım Sev* Süleyman Sâib'in, *Annem* Ali Ulvî'nin, *Kış* ve *Yaz Nine* Tefik Fikret'in olmakla beraber imzâsız basılmıştır. Prof. Fuad Köprülü'den, kendisine âit olanları tesbit etmemizi recâ ettiğim zaman, "Görürsem, hangilerinin benim olduğunu anlarım" demişti.

Prof. Fuad Köprülü, yazıp neşretmesi lâzım gelen makâle ve eserlerinden bahsettiği zaman, yıllarca evveldenberi, dâimâ, "Etraf tenhalaştı, arkadaşlardan kimseler kalmadı, vakit yok!" derken cümlelerin son hecelerini uzatır, "Vakit yok!" cümlesini bir kaç def'a tekrarlar, ellerini üstüste getirdikten sonra kollarını açıp âdetâ yarım bir dâire çizer, sonra ellerini göğsüne doğru çekerek bu dâireyi yavaş yavaş küçültürken korku taklitleri yapar, sanki bu korkunun te'sirini azaltmak için başını iki yana sallayarak gülümser, bu hareketler esnâsında, "Vakit yok!" cümlesini de birkaç def'a tekrarlar ve sonra, "Yapacak çok iş var!" derdi; fakat, imzâsız şiirlerden hangilerinin kendisine âit olduğunu tesbite gelince iş değişti; bu def'a, "Vakit var!" dedi; bir ara da, "Benim şiirlerimi üslûbundan ayırdedebilirsin!" demişti. Bu hususta isrâr etmekten, kendisinde, vaktin azlığına dâir bir fikir uyandırmak endişesiyle vaz geçtim. Üç yıl önce, İstanbul'daki kütübhânesinde çalışırken, bizden, Batı ilim adamlarından gelen mektupları koyduğu masa gözünde mevcut ve şiirlerini yazdığı defteri bana göstermişti; kendi vâdisinde ihmâl edilmemesi lâzım gelen bu başarılı, millî-terbiyevî, imzâsız olarak neşrettiği çocuk şiirlerinin, az bir ihtimâlle, bu defterde bulunacağını sanıyoruz.

Prof. Fuad Köprülü, şiirin ortası işe yaramaz, insan şiir yazdı mı Fuzûlî'ninkiler, Şeyh Gâlib'inkiler gibi olmalı derdi; fakat onun, şiirleri arasında kıymetçe ortayı aşanlar da yok değildir. 1906-1912 arasında, Fransız senbolist ve parnasyenlerinin te'sirinde, Servet-i Fünûncular, Fecr-i Âticiler'le aynı husûsiyetleri taşıyan, bedî'î zevk verme maksadıyla tabiat güzelliklerini ve kendi his, hayâl dünyasını aksettiren şiirler yazan Prof. Fuad Köprülü, bu tarihten sonra, araştırdığı ilmî mevzuların te'siriyle şiirde başka yol tutmuştur. 1913'den sonrakileri, genç neslin şâirlerine örnek vermek maksadıyla, millî vezinle ve halk nazım şekilleriyle, sâde dille yazdığı ve mevzularını Türk tarihinin uzak mâzîsinden, yaşadığı devrin millî iztiraplarından aldığı şiirleri teşkil eder.

Şiirleri ile hemen aynı zamanda, 1908'den sonra, araştırma mahsülü yazılarını da neşre başlayan Fuad Köprülü'nün, 1910'da, yirmi yaşında iken, gerek bu zamana kadarki neşriyatı, gerek hakkında "müdakkik" sıfatının kullanılması ilmî sahâyâ yönelmekte olduğunu gösterir ⁸⁶. Çağdaşlarından biri, onun, Fecr-i Âtî topluluğuna dâhil olduğunu, bir taraftan bu zümrenin en mümtaz şâiri Ahmed Hâşim Bey tarzında zarif menzûmeler ⁸⁷, diğer taraftan felsefî, ilmî, tenkîdî makâleler yazdığını, esâsen Türk gençleri arasında bu genci ayırdeden asıl vasfı pek çok okunması ve çok yazması olduğunu kaydettikten sonra şu hükme varıyor: "Köprülüzâde Fuad Bey, takdîre şâyân bir şâirdir. Hassaten arûz vezniyle yazdığı parçalardaki kuvvetle dikkati celbetmiştir; fakat onun edebiyatımızdaki yeri, en ziyâde ilmî tedkikler sâhasındadır. Emînim, istikbâl, bu genci Türk edebiyatı müverrihi olarak tanıyacaktır ⁸⁸". Bu hükümler ve neşriyatı, onun, 1918'de hangi yolu tuttuğunu, kendisini artık tamâmiyle ilme vereceğinin belli olduğunu gösterir.

Fuad Köprülü'nün, ilmî yazılarda aradığı vasıflardan biri de, kolaylıkla anlaşılmasından başka, işlenen mevzû'un canlı ve te'sirli sûrette ifâdesi idi. Bana ara-sıra, msl., *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki bâzı maddeleri okutup dinledikten sonra, hâdiseler, şahsiyetler silik, cansız bir hâl alıyor, tasvir kudretleri yok dediğini, âdetâ üzüntü duyduğuna birçok def'a şahit olduğumu hatırlarım. Kendisinin ilmî eserleri üslûb bakımından gözönüne alınınca, hakîkten — bu sâhadaki mahsûllerin çoğu yoksun bulunduğu — çekicilik, âhenk, canlılık ve tasvir kudreti v.b. husûsiyetleri gösterdiği, işte bu yüzden, zevkle okunan sürükleyici bir ifâdenin hâkimiyeti hissedilir. Bu şüphesiz, yalnız bir âlim zihniyetine değil, bir şâir ve san'atkâr rûhuna da sâhip oluşunun tabîî neticesidir. İşte bu sebeple, onun, gerek fikrî inkişâfını, gerek ilmî eserlerinin üslûb husûsiyetlerini lâyıkıyla kavrayabilmek için, şiirlerinin, hattâ hikâye ve dramatik eserlerinin de ihmâl olunmaması ve tedkiki zarûridir.

⁸⁶ Bk., bu yazımızdaki 63'üncü not.

⁸⁷ İbrâhim Alâeddin, *Şâir Arkadaşlar* adlı manzûmesinde,

*Zannetmeyin bu nazmı suhûletle söylenir,
Baudlaire'le Verlaine'in ebedî bir timsâlidir
Anlar mı şi'r-i mübhemi her orta iktidâr?..*

mısra'larıyla, onun şiirlerinde Fırınsız senbolistlerinin te'siri bulunduğu işaret ediyor (*Guft-u Gû*, Tirabzon, İkbâl Matbaası, 1322-28, s. 199).

⁸⁸ Nüzhet Hâşim, *Millî Edebiyata Doğru*, İst., 1918, s. 110 v.d.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

F. KÖPRÜLÜ'NÜN YAZILARINA EK

Derleyen

S. N. ÖZERDİM

Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün 1908-1950 yılları arasında yayınlanmış kitap ve yazılarını gösteren "F. Köprülü'nün Yazıları" başlıklı bibliyografyamıza (Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar I. F. Köprülü'nün doğumunun 60. yıldönümünü kutlamak için Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu tarafından çıkarılmıştır. Toplayanlar : H. Eren - T. Halası Kun. Ankara 1950 Türk Tarihi Kurumu. S. 159-248) ektir. F. Köprülü'nün, yine 1908-1950 yılları içinde çıkmış, yukarıda belirtilen yazımızda bulunmayan yazılarını, anketlere cevaplarını, konuşmaları içine almaktadır.

I. YAZI VE ŞİİRLER

1909

Tekaza-yı hayal. Musavver Muhit I, 22. sayı, 16 mart, 344 [şiir]

1913

Hicret türküleri. Türk Duygusu, 3. sayı, 23 mayıs, 36 [şiir]

1918

Edip ve mütefekkir ziyaretlerine zeyil : *Münş-i zarafet-mütad Süleyman Nazif Beyefendi'ye*. Vakit, 6 şubat, 2. [Bak. : Edip ve mütefekkirlerimizi ziyaret : Köprülüzâde Mehmed Fuad Bey. Vakit 9,10 ekim 1917,2.]

1919

Tarih musahabeleri : *Bir edebiyat, bir millet*. Türk Dünyası, 26 ağustos, 3.

Âzerî edebiyatı tarihi. Türk Duygusu 1. 6 eylül [Bu sayı görülemedi. Bu sayıda başlayacağı, 5 eylül günlü gazetede bildiriliyor]; 2. 11 eylül; 3. 12 eylül; 4. 19 eylül; 5. 22 ekim; 6. 23 ekim [Tamamlanmamış olmalıdır. Gördüğümüz 2-93. sayılarda başka tefrika yoktur], 2.

[Bu gazetenin edebî ilâvesinde de yazıları bulunduğu anlaşılıyor. Bu ilâveleri göremedik. Ancak, 27 ağustos günlü gazetede 1 eylül'de çıkacak ilâvede yazısı bulunduğu bildiriliyor. 3 eylül günlü gazetede, 4 eylül'de verilecek ilâvede "Baki" üzerinde bir incelemesi bulunduğu bildirilmiştir. 12 ve 19 eylül ilâvelerinde neler bulunacağı bildirilmemiştir. 24 eylül günlü gazetede, 25 eylül günlü ilâvede yazısı bulunduğu belirtiliyor. 1 ekim günlü gazetede, 2 ekim günü verilecek ilâvede yazısı bulunduğu bildiriliyor. 10 ekim günü çıkacak ilâvenin içindekiler bildirilmemiştir. Bundan sonra ilâveden söz edilmemiştir].

1922

Fuzulî'nin mezhebi. Süleyman Nazif Beyefendi'ye. Peyam-ı Sabah 11 mart; 18 mart.

Edebiyat tarihi : *Edirneli Güftî.* Peyam-ı Sabah 25 mart; 1 nisan.

1925

Cumhuriyet arması münasebetiyle : *Türk Tarih Encümeni'nden bir sual.* Akşam 30 kasım, 2 [Amasyalı Hüsametdin [Yasar] in 5 ve 21 kasım günlü gazetede yazıları çıkmıştır].

1926

Mir Ali Şîr Nevalî. Velâdeti'nin beşyüzüncü yıldönümü münasebetiyle. Yeni Ses 25 haziran, 3.

Asrîlik ve milliyetperverlik. Yeni Ses 9 eylül, 2.

Millî lisan ve ehemmiyeti. Yeni Ses 16 eylül, 2.

Milliyet ve ilim. Yeni Ses 23 eylül, 2.

1931

Münevverlerin vazifesi. Yılmaz 15 ocak, 4.

Maarifimiz ve garp dilleri. Yılmaz 15 şubat, 4.

1932

Okumak ihtiyacı. Mektep, 11. sayı, 7 mart, 1-2.

1937

Orta zaman Türk hukuk müesseseleri. Kurun, 24 ve 25 eylül, 1,2 [Bellekten'in II. cilt - 5. sayısı ile "II. Türk Tarih Kongresi"nde çıkan yazının eksik bir yayını].

1938

Sinan'ın monografisi. Yücel VII, 39. sayı, Mayıs, 96 [1937'de yayınlanan "Sinan. Hayatı ve Eseri" adlı kitaptan].

Partimiz ve ideolojimiz. Tan 30 mayıs, 5.

1941

Yıldönümünde düşünceler : *Türk milletinin birlik manzarası.* Cumhuriyet 10 kasım, 3.

II. ANKETLERE CEVAPLAR, KONUŞMALAR

1923

Mülkiyet-i edebiye hakkında fikirler. Dergâh II, 42. sayı, 5 ocak, 90.

1925

Bir mülâkat : Türk tarihi nerden başlar? Millî Mecmua, 31. sayı, 15 şubat, 498-499.

1927

Akademi meselesi hakkında anketimiz. Hayat II, 48. sayı, 27 ekim, 6 (426).

Âhirete inanır mısınız? Köprülüzade Fuad Bey : Ben istikbal ile alâkadar değilim. Resimli Ay IV, 37-1. sayı, mart, 43.

1928

Fikret Âdil : Edebî mülâkatlar 11. Köprülüzade ile ve edebiyat günü. Cumhuriyet 3 kasım, 4.

İntihal dedikodusu etrafında. Meşale, 2. sayı, 15 temmuz, 3.

1930

Müderreslik, siyaset. Köprülüzade Fuad Bey ne fikirde? Cumhuriyet 16 ekim. [Ayrıca, gazetenin 19, 20, 21 ekim, 7 kasım günlü sayılarına bakınız], 1.

1931

Matbuat Kanunu nasıl olmalı? Köprülüzade Fuad Bey'in fikirleri. Yeni Gün 11 temmuz, 1.2.

Nedim heykeli yapılmalı mı? Köprülüzade Fuad . . . . [arada başka adla da geçmektedir] beylerin fikirleri. Yeni Gün 18 ağustos, 1.11.

1932

Köprülüzade'ye göre dil inkılâbında tekâmül iddiası. Vakit 15 ekim, 1.9 [konuşma].

1933

Dil anketi : Dil anketimize Köprülüzade Fuad Bey ne diyor?
Milliyet 28 mart, 1.5.

1935

Türk - Fransız dostluğu: Fuad Köprülü ile Paris'te bir konuşma.
Kurun 15 haziran, 3.

1936

Kandemir : Fuad Köprülü Yedigün'e anlatıyor. Yedigün VII,
160. sayı, 1 nisan, 18-21.

1937

Abdülhak Hâmit. Varlık IV, 92. sayı, 1 mayıs, 305 [ihtisaslar].

1938

Millî bir edebiyat yaratabilir miyiz? [Nusret Safa Coşkun'un bu
adlı kitabında F. Köprülü'nün cevabı]. S. 7-14. İstanbul, 1938 İnkı-
lâp Kitabevi.

Harf inkılâbı bayramı. Cumhuriyet 10 ağustos, 9 [F. Köprülü'nün
konuşması].

1939

Hasan Bedrettin Ülgen : Fuad Köprülü. Yarın 25 senelik çalış-
ması tesbit edilecek olan Profesörle kısa bir mülâkat. Vakit 3 mart, 3.

Hikmet Feridun [Es] : Sorbon Üniversitesine Türk bayrağı
çektiren adam. Fuad Köprülü. Yedigün XIV, 352. sayı, 5 aralık,
10-11.

1940

Servetifünuncular anlatıyor. Servetifünun LXXXVII, 2275.
sayı, 28 mart, 300 [mektup].

1943

Ahmet İhsan ve Servetifünun. Neler dediler? Servetifünun
XCIII, 2421. sayı, 14 ocak, 110 [önceki mektubun aynıdır].

Edebî anketimiz. Konuşan : Şinasi Özdenoğlu. Prof. Dr. Fuad
Köprülü'nün cevabı, Varlık XIV, 242. sayı, 1 ağustos, 25-27 [Şinasi
Özdenoğlu : Edebiyatımızın beş ana meselesi. İstanbul 1949 İnkılâp
Kitabevi, S. 68-71].

NOTLAR VE DÜZELTMELER

1. F. Köprülü'nün çeşitli yönetim ve bilim konuları üzerinde demeçleri, politika konuşmaları vardır. Prof. Yusuf Ziya Özer'le tartışmaları için Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinin nisan, mayıs 1927, ayrıca Milliyet gazetesinin ağustos, eylül 1928 aylarına ait sayılarına bakılmalıdır. Karşılıklı tartışmalardan gazetelere geçen haber ve demeçler, bibliyografyanın dışında bırakılmıştır.

2. Yazımızın başında adını andığımız bibliyografyamızda görebildiğimiz kimi yanlış ve eksikleri de aşağıya alıyoruz :

* 162. sayfa, 3. satırda; (233-235) ten sonra : (268) eklenecek.

* 167. sayfa, 8. satırdaki "Hıyaban-ı elem" adlı şiir (Servetifünun, XLII cilt, S. 510) M. Fuad Köprülü'ye değil, başka bir Mehmet Fuat'a aittir. Dergideki imza sadece : Mehmet Fuat'tır.

* 169. sayfa, 5. satırda; (289-296) dan sonra (324-330) eklenecektir.

1966 YILININ İLK YARISINDA TÜRK TARİH KURUMU KİTAPLIĞINA GELEN KİTAP VE DERGİLER

- ABDUL HAQ, DR. MAULVI: *Khalida Adib Khanum (Halide Edip Adıvar)*. Orient 1, 4 (1964) S. 12-14. 4° (B/4738)
- Actes du XIIe Congrès International d'Etudes Byzantines Ochride 10-16 Septembre 1961*. 3 cilt. Beograd 1963/64 Naucno Delo. = Comite Yougoslave des Etudes Byzantines. 8° (A. 11/8157)
- ADAMS, ROBERT MC.: *Land behind Baghdad. A history of settlement on the Diyala plains*. Chicago 1965 University of Chicago Press. XVI + 187 S. 3 pl. 14 harita 3 plân. 4° (B/5115)
- ADAMSON, DAVID: *The Kurdish War*. London 1964 George Allen. 215 S. 7 pl. 8° (A. 11/7557).
- AKURGAL, EKREM: *l'Art plastique Hittite*. Revue des Etudes Anciennes LXIII, 3-4 (1961)'den ayrı bs. S. 259-263 7 pl. 8° (A. 11/7735).
- AKURGAL, EKREM: *The early period and the Golden Age of Ionia*. A.J.A. 66,4 (1962)'den ayrı bs. S. 369-379 4 pl. 4° (B/5021).
- AKURGAL, EKREM: *Die Kunst der Hethiter*. Historia, Einzelschriften Heft 7; Neuere Hethiterforschung'den ayrı bs. S. 74-118. 8° (A. 11/7736).
- ALAND, KURT: *Die Handschriftenbestände der Polnischen Bibliotheken*. Berlin 1956 Akademie Verlag. 66 S. = Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin 7. 4° (B/5067)
- ALEXANDER, CHRISTINE: *Corpus Vasorum Antiquorum. United States of America, The Metropolitan Museum of Art, New York. 1. Fascicule: Arretine Relief Ware*. Cambridge 1943 Harvard University Press. 28 S. 48 pl. 4° (B/3883).
- ALFÖLDY, GEZA - ANDREAS MOCSY: *Bevölkerung und Gesellschaft der Römischen Provinz Dalmatien*. Budapest 1965 Akademiai Kiado. 233 S. 1 harita. 8° (A. 11/7864).
- ALI BEY: *Travels of Ali Bey in Morocco, Tripoli, Cyprus, Egypt, Arabia, Syria, and Turkey between the years 1803 and 1807*. 2 Cilt. London 1816 Longman. 4° (B/5117).
- ALKIM, HANDAN: *Exploration and excavations in Turkey 1963*. Jaarbericht ex Oriente Lux 18 (1964)'den ayrı bs. S. 345-382. 4° (B/5074).
- ALP, SEDAT: "Anadolu'da bulunan M.Ö. ikinci bin yılına ait altından bir yüz maskesi. Belleten 113 (1965)'den ayrı bs. S. 15-18 2 pl. 8° (A. 11/7940).
- ALP, SEDAT: *Frühbronzezeitliche Marmoridole aus Südwestanatolien*. Belleten XXIX, 113 (1965)'den ayrı bs. S. 9-14 7 pl. 8° (A. 11/7926).
- ALP, SEDAT: *Eine Goldene Gesichtsmaske vom zweiten Vorchristlichen Jahrtausend aus "Anatolien"*. Belleten XXIX, 113 (1965)'den ayrı bs. S. 19-23 2 pl. 8° (A. 11/7939)
- ALP, SEDAT: *Güney-Batı Anadolu'da bulunan erken bronz çağına ait mermer idoller*. Belleten XXIX, 113 (1965)'den ayrı bs. S. 3-8 VII pl. 8° (A. 11/7938).
- AMËT, PIERRE: *La glyptique Mésopotamienne Archaique*. Paris 1961 Ed. du Centre National de la Recherche Scientifique. 455 S. 4° (B/5126).

- AKSOY, ÖMER ASIM: *Dil üzerine düşünceler, düzeltmeler*. 2. bs. Ankara 1964 T.T.K. Basımevi. 236 S. = T.D.K. Tanıtma Yay., Dil Konuları Dizisi: 1. 8° (A.11/7647).
- Approches to Asian civilizations* Ed.: Theodore de Bary-Ainslie T. Embree. New York 1964 Columbia University Press. XXI+293 S. 8° (A.11/7719).
- Approches to the Oriental Classics Asian literature and thought in general education*. Ed.: Theodore de Bary. New York 1959 Columbia University Press. XIX+262 S. 8° (A. 11/7720).
- ARAT, REŞİD RAHMETİ: *Eski Türk Şiiri*. Ankara 1965 T.T.K. Basımevi. XXIII+506 S. = Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VII. seri — No. 45. 8° (A. 11/7989).
- ARATAN, EKREM URAL: *Kâşgar ağzından derlemeler*. Ankara 1965 Üniversite Basımevi. VII+72 S. = Türk Kültürünü Araştırma Ens. Yay.: 12, Ser: IV - Sayı: A 5. 8° (A. 11/7931).
- ARBERRY, A. J: *Aspects of Islamic civilization, as depicted in the original texts*. London 1964 George Allen. 408 S. 8° (A. 11/8188).
- Arsameia am Nymphaios: Bericht über die 1963 und 1964 ausgeführten Ausgrabungen*. Archäologischer Anzeiger 2 (1965)'den ayrı bs. Sütun 188-238 1 harita. 8° (B/5092).
- ARUTYUNYAN, VARAZDAT MARTIROSOVIÇ: *Gorod Ani (na armyanskom yazıke)*. Erevan 1964 Armyanskoe Gosudarstvennoe İzdatelstvo. 93 S. 56 Pl. 8° (A. 11/8215).
- ASLANAPA, OKTAY: *Anadoluda Türk çini ve keramik sanatı*. İstanbul 1965 Baha Matbaası. 91 S. 60 pl. = Türk Kültürünü Araştırma Ens. Ya.: 10, Seri V - Sayı 1. 8° (A. 11/7934).
- ASLANAPA, OKTAY: *Türkische Fliesen und Keramik in Anatolien*. İstanbul 1965 Baha Matbaası. 92 S. 60 pl. = Türk Kültürünü Araştırma Ens. Yay.: 10, Seri: V - Sayı: 1. 8° (A. 11/7933).
- ASSAD, THOMAS J: *Three Victorian travellers, Burton, Blunt, Doughty*. London 1964 Kegan Paul. X+154 S. 4 pl. 8° (A. 11/7653).
- ASSFALG, JULIUS — JOSEPH MOLITOR: *Armenische Handschriften*. Wiesbaden 1962 Franz Steiner Verlag. XVI+157 S. VI. pl. = Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland Band IV. 4° (B/5059-4).
- ASSFALG, JULIUS: *Georgische Handschriften*. Wiesbaden 1963 Franz Steiner Verlag. XIX+87 S. 12 pl. = Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland Band III. 4° (B/5059-3).
- ASSFALG, JULIUS: *Syrische Handschriften*. Wiesbaden 1963 Franz Steiner Verlag. XXI+255 S. 9 pl. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland Band: V. 4° (B/5059-5).
- ATAÖV, TÜRKKAYA: *Turkish foreign policy 1939 -1945*. Ankara 1965 Üniversite Basımevi. III+148 S. = A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No. 197-179. 8° (A. 11/8179).
- ATATÜRK, MUSTAFA KEMAL: *A speech delivered by Ghazi Mustapha Kemal, President of the Turkish Republic, October 1927*. Leipzig 1929 K. F. Koehler. 724 S. 1 pl. 8° (A.11/7733).
- ATAY, FALİH RIFKI: *Atatürk'ün hatıraları 1914-1919*. Ankara 1965 Ajans Türk Matbaası. VIII+125 S. = Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 8° (A. 11/7913).

- ATEŞ, AHMED — TAHSİN YAZICI — NİHAD M. ÇETİN: *Arapça dilbilgisi. I (Alfabe, kelime şekil bilgisi, türetme)*. İstanbul 1964 Edebiyat Fak. Basımevi. XII+308 S. = İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay. No: 1064, Şarkiyat Ens. Yay. 8° (A. 11/7601).
- AYDEMİR, ŞEVKET SÜREYYA: *İkinci adam. İsmet İnönü*. İstanbul 1966 Remzi Kitabevi. 8° (A. 11/8244)
- AYDEMİR, ŞEVKET SÜREYYA: *Tek Adam. Mustafa Kemal. 3 cilt*. İstanbul 1963/1965 Remzi Kitabevi. 8° (A. 11/7340).
- BABINGER, FRANZ: *Drei Stadtansichten von Konstantinopel, Galata (Pera) und Skutari aus dem Ende des 16. Jahrhunderts*. Wien 1959 Rudolf M. Rührer. 21 S. 1 pl. = Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-Historische Klasse, Denkschriften, 77. Band 3. Abh. 4° (B/5043).
- BABINGER, FRANZ: *Ein weiteres Sultansbild von Gentile Bellini?* Wien 1961 Herman Böhlau NFG. 14 S. V pl. = Öst. Ak. d. Wiss. Phil.-hist. Kl. Sitzungsab. 237. Band, 3. Abh. 8° (A. 11/7772).
- BABINGER, FRANZ: *Ein weiteres Sultansbild von Gentile Bellini aus Russischem Besitz*. Wien 1962 Hermann Böhlau Nachf. 20 S. 4 pl. = Öst. Ak. d. Wiss. Phil.-hist. Kl. Sitzungsab. 240. Band, 3. Abh. 8° (A. 11/7771).
- BAER, EVA: *Sphinxes and harpies in medieval Islamic art in iconographical study*. Jerusalem 1965 Israel Oriental Society. XVI+109 S. 56 pl. = The Israel Oriental Society, Oriental Notes and Studies No. 9. 8° (A. 11/8208).
- BAER, GABRIEL: *Egyptian guilds in modern times*. Jerusalem 1964 The Israel Oriental Society. XIII+192 S. = Oriental Notes and Studies No. 8. 8° (A. 11/7784).
- BALLANCE, SELINA: *Early Turkish buildings in Trabzon*. Belleten XXIX, 113 (1965)'den ayrı bs. S. 73-76 5 pl. 8° (A. 11/7939).
- BANNERTH, ERNST: *Das Buch der vierzig Stufen von 'Abd al Karīm al Ğīlī*. Wien 1956 Rudolf M. Rührer. 96 S. = Öst. Ak. d. Wiss. Phil.-hist. Kl. Sitzungsab., 230. Band 3. Abh. 8° (A. 11/7767).
- BARTH, WILHELM — MAX KEHRIG-KORN: *Die Philhellenenzeit*. München 1960 Max Hueber Verlag. 286 S. 8° (A. 11/7806).
- BAYAR, CELÂL: *Ben de yazdım. Millî Mücadeleye gidiş. I*. İstanbul 1965 Baha Matbaası. XV+327 S. 8° (A. 11/8160).
- BEAN, GEORGE E.: *Side Kitabeleri. The inscriptions of Side*. Ankara 1965 T.T.K. Basımevi. 84 S. XXVII pl. = Türk Tarih Kurumu Yay. V. Seri-Sa. 20, Antalya Bölgesi Araştırmalar No. 5. 4° (B/5101).
- BEKEN, SÜHEYL: *Osmanlı Paleografyası I*. Ankara 1964 T.T.K. Basımevi. 63 S. = A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fa. Yay. Sayı: 156. 8° (A. 11/7875).
- BERKES, NİYAZI: *Batıcılık, Ulusçuluk ve toplumsal devrimler*. İstanbul 1965 Yön Yayınları. 202 S. 8° (A. 11/8250).
- BERKES, NİYAZI: *The development of secularism in Turkey*. Montreal 1964 McGill University Press. XIII+537 S. 4° (B/4929).
- BIEBER, MARGARETE: *The sculpture of the Hellenistic Age. Rev. ed.* New York 1961 Columbia University Press. XI+259 S. 88 pl. 4° (B/ 5006).
- BIRKET-SMITH, KAJ: *The pathos of culture*. Çev.: Karin Fenow. Madison 1965 University of Wisconsin Press. XI+537 S. 8° (A. 11/7617).

- The birth of western civilization Greece and Rome Ed. : Michael Grant.* London 1964 Thames and Hudson. 360 S. 2° (C/429).
- BJÖRKMAN, WALTER: *Karl und der Islam.* Karl der Grosse Band l'den ayrı bs. S. 672-682. 4° (B/5113).
- BOEHMER, RAINAR MICHAEL: *Die Entwicklung der Glyptik während der Akkad-zeit.* Berlin 1965 Walter de Gruyter. XV + 194 S. 63 pl. = Untersuchungen zur Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie 4. 4° (B/5105).
- BOYAJIAN, ZABELLE C.: *Armenian legends and poems.* London 1958 J.M. Dent. XVI + 194 S. X pl. 4° (B/5004).
- BÖHTLINGK, OTTO: *Sanskrit - Wörterbuch in kürzerer Fassung.* 2 cilt. Petersburg 1879/1889 Akademie der Wissenschaften. 4° (B/4159).
- BRENTJES, BURCHARD: *Wildtier und Haustier im Alten Orient.* Berlin 1962 Akademie Verlag. 47 S. 16 pl. = Lebendiges Altertum Band 11. 8° (A. 11/7950).
- BRIGGS, LLOYD CABOT - NORINA LAMI GUEDE: *No more for ever. A Saharan Jewish town.* Cambridge 1964 Peabody Museum. XI + 108 S. 7 pl. = Papers of the Peabody Museum of Arch. and Eth. Vol. LV, No. 1. 4° (B/5011).
- BUCHANAN, BRIGGS: *Catalogue of ancient Near Eastern Seals in the Ashmolean Museum. Vol. I: Cylinder Seals.* Oxford 1966 At the Clarendon Press. XXV + 242 S. 67 pl. 4° (B/5102).
- CALDER, W. M. — GEORGE E. BEAN: *A classical map of Asia Minor.* London 1958 British Inst. of Archeology at Ankara. 14 S. 1 harita 1/2.000.000. 4° (B/5014).
- CAM, HELEN M.: *The hundred and the hundred rolls. An outline of local government in Medieval England.* New York 1930 (ilk bs. tarihi, Methuen and Co.) Burt Franklin. XV + 296 S. VII pl. 2 harita = Burt Franklin Research and Source Works Series 19. 8° (A. 11/7732).
- CAMPS, GABRIEL: *Monuments et rites funéraires protohistoriques.* Paris 1961 Arts et Métiers Graphiques. 628 S. XXIV pl. 1 harita. = Délégation Générale en Algérie Sous-Direction des Beaux-Arts. 4° (B/5096).
- CASKEY, JOHN L.: *Greece and the Aegean Islands in the Middle Bronze Age. The Cambridge Ancient History. Vol. II, Chapter IV.* Cambridge 1966 University Press. 32 S. 8° (A. 11/8224).
- Catalogue of the Greek and Etruscan Vases in the British Museum. 4 Cilt.* London 1893/1896 William Clowes. 4° (B/5046).
- CATLING, H. W.: *Cyprus in the Neolithic and bronze age periods. 4 kısım. The Cambridge Ancient History. Rev. Ed. vol 1, II.* Cambridge 1966 University Press. 78 S. 8° (A. 11/8222).
- CERNY, J.: *Egypt, from the death of Ramesses III to the end of the twenty-first dynasty. The Cambridge Ancient History revised ed. vol. II Chapter XXXV.* Cambridge 1965 University Press. 60 S. 8° (A. 11/7433).
- CEZAR, MUSTAFA: *Osmanlı tarihinde levendler.* İstanbul 1965 Çelikkilt Matbaası. IX + 552 S. 5 pl. = İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yay. No. 28. 8° (A.11/7948).
- CHALANDON, FERDINAND: *Les Comnène études sur l'empire Byzantin aux XI. et XII. siècles. 2 cilt (3 cilt halinde).* New York 1900/1912 (original bs. kaydı) Burt Franklin. = Burt Franklin Research and Source works series 2,3. 8° (A. 11/7196).

- CHASE, GEORGE H. — MARY ZELİHA PEASE: *Corpus Vasorum Antiquorum. United States of America, Fogg Museum and Gallatin Collections*. Cambridge 1942 Harvard University Press. 116 S. 64 pl. 4° (B/3883).
- CHENERY, HOLLIS B. — PAUL G. CLARK: *Endüstrilerarası İktisat*. Çev.: Cemil Çınar. Ankara 1965 Orta Doğu Teknik Üniversitesi. XV+352 S. = Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fak. Yayın No. 5. 8° (A. 11/8161).
- CHRISTIAN, VIKTOR: *Beiträge zur sumerischen Grammatik*. Wien 1957 Rudolf M. Rohrer. 131 S. = Österreichische Ak. d. Wiss. Phil.-hist. Kl. Sitzungsberichte, 231. Band, 2. Abh. 8° (A. 11/7768).
- Chronology*. 3 Kısım. Cambridge 1962 University Press. 85 S. = The Cambridge Ancient History vol 1, chap. VI. 8° (A. 11/5926).
- CLAWITER, WALTER — LORE HOLZMAN — ERNST WALDSCHMIDT: *Sanskrithandschriften aus den Turfanfunden*. Wiesbaden 1965 Franz Steiner Verlag. = Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland Band: X. 4° (B/5059-10).
- COMAS, JUAN: *Manual of physical anthropology*. Springfield 1960 Charles C. Thomas. XXI+775 S. 8° (A. 11/7921).
- CONTENAU, GEORGES: *Everyday life in Babylon and Assyria*. London 1959 Edward Arnold. XV+324 S. XXIV pl. 8° (A. 11/7654).
- CRAMER, MARIA: *Das Christlich-Koptische Aegypten einst und heute. Eine Orientierung*. Wiesbaden 1959 Otto Harrassowitz. VI+142 S. XLVIII pl. 8° (A. 11/7801).
- CROMBIE, A. C.: *Medieval and early modern science*. 2 Cilt. Cambridge 1963 Harvard University Press. 8° (A. 11/8190).
- Crusaders as Conquerors. The chronicle of Morea*. Çev. Notlar, önsöz: Harold E. Lurier. New York 1964 Columbia University Press. X+346 S. = Records of Civilization, Sources and Studies LXIX. 8° (A. 11/7721).
- ÇAĞATAY, NEŞ'ET — İBRAHİM AGÂH ÇUBUKÇU: *İslâm mezhepleri tarihi I*. Ankara 1965 Üniversite Matbaası. IX+225 S. = A.Ü. İlahiyat Fak. Yay. LIX. 8° (A. 11/8232).
- ÇAĞATAY, SAADET: *Reşit Rahmeti Arat (15. V. 1900-29. XI. 1964)*. Belleten XXIX, 113 (1965)'den ayrı bs. S. 177-193. 8° (A. 11/7928).
- ÇEVİK, HİKMET: *Homeros'da Trakya ve Traklar*. Tekirdağ 1965 Taner Matbaası. 30 S. = Tekirdağ Tarihi Araştırmaları. 8° (A. 11/7824).
- ÇİĞ, M.—H. KIZILYAY: *Yeni Sumer çağına ait Nippur hukukî ve idarî belgeleri-I. Neusumerische Rechts-und Verwaltungsurkunden aus Nippur-I*. Ankara 1965 T.T.K. Basımevi. XVI+116 S. = Türk Tarih Kurumu Yay. - VI. Seri, No. 7. 4° (B/5100).
- DEBETZ, GEORGI F.: *Une seule race la race humaine*. Courrier de l'Unesco. Avril (1965)'den ayrı bs. 8 s. 4° (B/5061).
- D'EPHESE, ARTEMIDORE: *Kitab-ı tâbiri'r-rü'ya. Le livre de songes*. Çev.: Huneyn b. İshak. Neşr.: Tevfik Fehd. Şam 1964. XXIV+444 S. 3 pl. = Institut Français de Damas. 8° (A. 11/7169).
- DER NERSESSIAN, SİRARPIE: *Agh'amer church of the holy cross*. Cambridge 1965 Harvard University Press. XII+60 S. 36 pl. = Harvard Armenian Texts and Studies 1. 4° (B/5098).
- DETSCHEW, DİMİTER: *Die thrakischen Sprachreste*. Wien 1957 Rudolf M. Rohrer. IX+584 S. = Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-

- Historische Klasse, Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung XIV. 8° (A. 11/7773).
- DIMITRIU, SUZANA - PETRE ALEXANDRESCU: *Corpus Vasorum Antiquorum. Roumanie. Institut d'Archéologie Musée National des Antiquités. Bucarest 1965 Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie. 54 S. 44 pl. 4° (B/5094).*
- DJORDJEVIC, DIMITRIJE: *Revolutions nationales de peuples Balkaniques 1804-1914. Beograd 1965 Istorijski Institut. 250 S. 8° (A. 11/8183).*
- DMITRIEVA, L. V. - A. M. MUGINOV - S. N. MURATOV: *Opisanie Tyurkskih rukopisey instituta Narodov Azii. I-Istoriya. Pod redaktsiey, A.N. Kononov. Moskva 1965 Izdatelstvo "Nauka". 229 S. 4° (B/5050).*
- Documents Diplomatiques Français 1932-1939. 2. Serie (1936 - 1939). 2. Cilt: (1. Avril-18 Juillet 1936). Paris 1964 Imp. Nationale. LXVIII + 763 S. = Ministère des Affaires Etrangères, Commission de Publication des Documents Relatifs aux Origines de la Guerre 1939-1945. 8° (A. 11/7863).*
- Documents from Islamic chanceries. First Series. Ed.: S. M. Stern. Oxford 1965 Bruno Cassirer. 254 S. = Oriental Studies III. 8° (A. 11/8135).*
- DÖLAPÖNÜ, MAR FILIKSIAOS HANNA: *Deyr-el-umur tarihi. (Maz Gabriyel). Çev.: Papaz Cebrail Aydın. Mardin 1961 Hikmet Aynaz Matbaası. 74 S. 13 pl. 8° (A. 11/7393)*
- DÖRNER, FRIEDRICH KARL: *Auf der Suche nach dem Eingang in das Reich des Hades. Umschau 15 (1965)'den ayrı bs. S. 463-465. 4° (A.11/8143).*
- DÖRNER, FRIEDRICH KARL: *Kommagene. Das Land-ubi ferrum nascitur. Anzeiger der phil.-hist. Klasse der Öst. Ak. d. Wiss. Jahrg. 1 (1965)'den ayrı bs. S. 1-7. 8° (A. 11/8142).*
- DUBOIS, PIERRE: *The Recovery of the Holy Land. Çev. Önsöz ve notlar: Walther I. Brandt. New York 1956 Columbia University Press. XVI+251 S. = Record of Civilization Sources and Studies LI. 8° (A. 11/7722).*
- DUDA, HERBERT: *Turkologie und Islamwissenschaft an der Universität Wien. Österreichische Hochschulzeitung 1 Mai 1965. S. 70-71. 2° (C/431).*
- DUDA, HERBERT: *Zeitgenössische Islamische Quellen und das Oğuzname des Jazyğyoğlu 'Alî zur angeblichen Türkischen Besiedlung der Dobrudscha im 13. Jhd. n. Chr. Bulgarska Akademia na Naukid i İskustvata 66-2 (1943)'den ayrı bs. S.131-145. 8° (A. 11/7072).*
- DURKHEIM, EMILE - MARCEL MAUSS: *Primitive classification. Çev. Ed. Önsöz: Rodney Needham. London 1963 Cohen and West. 48+96 S. 8° (A. 11/7756).*
- EBELING, ERICH: *Bruchstücke einer Mittelasyrischen Vorschriftensammlung für die Akklimatisierung und Iranierung von Wagenpferden. Berlin 1951 Akademie Verlag. 60 S. 16 pl. = Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Institut für Orientforschung Nr. 7. 4° (B/5068).*
- EBELING, ERICH: *Literarische Keilschrifttexte aus Assur. Herausgegeben von Erich Ebeling, unter Mitarbeit von Franz Köcher - Liane Rost. Berlin 1953 Akademie Verlag. XIV+224 S. 4° (B/5064).*
- EBÛ'L-HÜSEYN MUHAMMED B. ALİ: *Kitabü'l-mut'temed fi Usûli'l-fikh. Neşr.: Muhammed Hamidullah. 2 cilt. Şam 1964/1965 Institut Français de Damas. 8° (A. 11/7419).*
- ECKHARDT, SANDOR: *Balassi Balint. Összes Müvei. 2 Cilt. Budapest 1951/1955 Akademiai Kiado. 8° (A. 11/7869).*

- Edirne. Edirne'nin 600. Fetih yıldönümü armağan kitabı.* Ankara 1965 T.T.K. Basımevi. VI+349 S. 53. pl. 3 harita. = Türk Tarih Kurumu Yay. VII. Seri - Sa. 43 8° (A. 11/7911).
- EICHLER, M. FRITZ: *Das Österreichische Archäologische Institut und seine Auslandsaufgaben.* Österreichische Hochschulzeitung 1. May 1965. S. 55-57. 2° (C/431)
- EICHLER, M. FRITZ: *Die Österreichischen Ausgrabungen in Ephesos im Jahre 1964.* Anzeiger der phil.-hist. Klasse der Österreichischen Akademie der Wiss. 6 (1965)'den ayrı bs. S. 93-109 IV pl. 8° (A. 11/7834).
- EIFERMANN, RIVKA R.: *Studies in psychology.* Jerusalem 1965 The Hebrew University. 230 S. = Scripta Hierosolymitana, Publications of the Hebrew University Vol. XIV. 8° (A. 11/7870).
- ERİKAN, CELÂL: *Komutan Atatürk. I-Okuldan Kurtuluş harbine.* Ankara 1964 T.T.K. Basımevi. XV+239 S. 1 pl. 3 kroki. = Türkiye İş Bankası, Atatürk ve Devrim Serisi. 8° (A. 11/7827).
- ERSOY, OSMAN: *Bir İngiliz konsolosunun 1846 yılında Erzurum'dan Kars'a seyahati.* A.Ü.D. T.C. Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi 11, 2-3 (1964) 'den ayrı bs. S. 237-249. 8° (A. 11/8226).
- ERSOY, OSMAN: *Istanbul Üniversitesinde kurulacak kütüphanecilik kürsüsü konusunda düşünceler.* A.Ü. D.T.C. Fakültesi Dergisi XX, 3-4 (1962)'den ayrı bs. S. 271-274. 4° (B/5108).
- ESİN, EMEL: *Aspects of Turkish civilisation in Cyprus.* Ankara 1965 Türk Kültürünü Araştırma Ens. 83 S. = Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.: 14. 4° (B/5065).
- ESİN, EMEL: *Mecca the blessed Madinah the radiant. Foto: Haluk Doğanbey.* Novara 1963 Paul Elek Productions. 222 S. 4° (B/5002).
- L'etranger. 2 C.* Bruxelles 1958 Editions de la Librairie Encyclopedique. = Recueils de la Societe Jean Bodin IX, X. 8° (A. 11/7860-9-10).
- Etruscan Culture, Land and people. Archeological research and studies conducted in San Giovenale and its environs by members of the Swedish Insitute in Rome. Written with the collaboration of King Gustaf Adolf of Sweden. Çev.: Nils G. Sahlin.* Malmö 1962 Allhem Publishing House. IX+478 S. 110 pl. 5 harita. 4° (B/5005).
- Excavations at Nuzi. II.-V.* Cilt. Cambridge 1932/1950 Harvard University Press. = Harvard Semitic Series. 4° (B/5099).
- EYİCE, DOÇ. DR. SEMAVİ: *Son devir Bizans mimârisi. İstanbul'da Palaiogos'lar devri anıtları.* İstanbul 1963 Baha Basımevi. VI+88 S. = İst. Univ. Ed. Fak. Yayınları No: 399 Türkiyede Ortaçağ Sanatı Araştırmaları 1. 8° (A. 11/7603).
- Festschrift für Ad. E. Jensen, Hazl: Eike Haberland-Meinard Schuster - Helmut Straube.* 2 Cilt. München 1964 Klaus Renner Verlag. 4° (B/4998).
- FETTICH, NANDOR: *A Szeget-Nagyszéksosi Hun fejedelmi sirlelet. La trouvaille de tombe princiere Hunnique a szeged - Nagyszéksos.* Budapest 1953 Akademiai Kiado. 204 S. LVIII pl. = Archaeologia Hungarica XXXII. 4° (B/4782).
- FINDIKOĞLU, ZİYAEDDİN FAHRİ: *XXVI. Delhi Milletlerarası Şarkiyat Kongresi.* Türk Şarkiyat Derneği Dergisi 1, 1 (1964)'den ayrı bs. S. 19-34. 8° (A. 11/7745).
- FLEMMING, BARBARA: *Landschaftsgeschichte von Pamphylien, Pisidien und Lykien im Spät-mittelalter.* Wiesbaden 1964 Franz Steiner. 160 S. = Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes XXXV, 1. 8° (A. 11/8229).

- FRANKFORT, H.: *Cylinder Seals. A documentary essay on the art and religion of the Ancient Near East.* London 1965 (1939 tekrar bs.) The Gregg Press. XLVII+328 S. 47 pl. 1 lev. 8° (A. 11/8214).
- FRASHERI, KRISTO: *Histoire d'Albanie.* Tirana 1964. 361 S. 8° (A. 11/7956).
- FUHRMANN, MANFRED: *Das systematische Lehrbuch. Ein Beitrag zur Geschichte der Wissenschaften in der Antike.* Göttingen 1960 Vandenhoeck & Ruprecht. 192 S. 8° (A. 11/8167).
- FURON, RAYMOND: *Manuel de préhistoire generale.* Paris 1958 Payot. 484 S. = Bibliothèque Scientifique. 8° (A. 11/7059).
- Gerontological studies on Hungarian centenarians Ed.: L. Haranghy.* Budapest 1965 Akademiai Kiado. 166 S. 24 pl. 8° (A. 11/7865).
- GLAZIK, DR. P. JOSEF: *Die Islam Mission der Russisch-Orthodoxen Kirche. Eine Missionsgeschichtliche Untersuchung nach Russischen Quellen und Darstellungen mit vier Übersichtskarten.* Münster 1959 Aschendorff. XLI+192 S. 4 harita. = Missionwis. Abh. und Texte 23. 8° (A. 11/7803).
- GÖBL, ROBERT: *Die drei Versionen der Kaniska-inschrift von Surkh Kotal.* Wien 1965 Herman Böhlau. 24 S. XVII pl. = Österreichische Akademie der Wissenschaften Band 88. 4° (B/5119).
- GÖKBİLGİN, M. TAYYİB: *Edirne şehrinin kurucuları. "Edirne" armağan kitabından ayrı bs.* S. 161-178. 8° (A. 11/7946).
- GÖKBİLGİN, M. TAYYİB: *İki Bulgar tarihçisinin iddiaları ile ilgili mülahazalar.* Tarih Dergisi XIV, 19 (1964)'den ayrı bs. S. 15-40. 8° (A. 11/7672).
- GÖKBİLGİN, M. TAYYİB: *15. ve 16. asırlarda eyalet-i Rûm.* Vakıflar dergisi VI (1965)'den ayrı bs. S. 51-61. 4° (B/5019).
- GÖKBİLGİN, M. TAYYİB: *La preuve et le temoignage dans la Jurisprudence des "Fetva" d'Ebuss'ud et quelques exemples d'application dans les tribunaux Ottomans du XVIe siecle.* Recueils de la Société Jean Bodin, Tom XVIII S. 205-209. 8° (A. 11/7288).
- GURNEY, O. R.: *Anatolia c. 1600-1380 B.C.* The Cambridge Ancient History. Vol. 11 Chapter XV. Cambridge 1966 University Press. 30 S. 8° (A. 11/8223).
- HADAS, MOSES: *Hellenistic Culture. Fusion and diffusion.* New York 1963 Columbia University Press. VI+324 S. 8° (A. 11/7724).
- HAMPE, ROLAND - ERIKA SIMON: *Griechische Sagen in der frühen Etruskischen Kunst.* Mainz 1964 Verlag Philipp von Zabern. XII+71 S. 31 pl. 4° (B/5076).
- HARDERS-STEINHAUSER, M. — G. JAYME: *Untersuchung des Papiers acht verschiedener alter Na-Khi Handschriften auf Rohstoff und Herstellungsweise.* Wiesbaden 1963 Franz Steiner Verlag. S. 49-70 10 pl. 1 harita. = Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland Supplementband 2. 4° (B/5059-Supl. 2).
- HARFF, ARNOLD VON: *The Pilgrimage of Arnold von Harff. Çev. Notlar, Önsöz: Malcolm Letts.* London 1946 The Hakluyt Society. XXXV+325 S. = The Hakluyt Society Second Series No. XCIV. 8° (A. 11/8263).
- HARRISON, RICHARD: *Meet the Turks.* London 1961 Jarrolds. 192 S. 8° (A. 11/7760).
- HEISSIG, WALTHER: *Die Familien- und Kirchengeschichtsschreibung der Mongolen.* Wiesbaden 1959 Otto Harrassowitz. VI+206 S. 111 S. Facsimilia. 9 pl. = Asiatische Forschungen Band 5. 8° (A. 11/7795).

- HEISSIG, WALTER — KLAUS SAGASTER: *Mongolische Handschriften Blockdrucke-Landkarten*. Wiesbaden 1961 Franz Steiner Verlag. XXIV + 494 S. XVI pl. 4 = Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland Band 1. 4° (B/5059-1).
- HERMANN, ALFRED: *Altägyptische Liebesdichtung*. Wiesbaden 1959 Otto Harrassowitz. XII + 176 S. XII pl. 8° (A. 11/7795).
- HILLS, DENIS: *My travels in Turkey*. London 1964 George Allen. 252 S. 24 pl. 8° (A. 11/7619).
- HOENERBACH, WILHELM: *Spanisch - Islamische Urkunden aus der Zeit der Nasriden und Moriscos*. Mainz 1965 Rheingold - Druckerei. 44 + 397 S. 103 pl. = Bonner Orientalistische Studien Neue Serie Band 15. 8° (A. 11/8168).
- HOFFMAN, HERBERT: *Norbert Schimmel Collection. Ed.: Herbert Hoffmann*. Mainz 1964 Philipp von Zabern. X S. 128 pl. (izahlı). = Fogg Art Museum of Harvard University. 4° (B/5111).
- Hundert Jahre Evolutionsforschung. Das wissenschaftliche Vermächtnis Charles Darwins. Neşr. : Gerhard Heberer - Franz Schwanitz*. Stuttgart 1960 Gustav Fischer. VIII + 458 S. 8° (A. 11/7992).
- HUXLEY, PROF. DR. JULIAN S.: *Darwin und der Gedanke der Evolution*. Stuttgart 1960 Gustav Fischer. S. 1-10 = Hundert Jahre Evolutionsforschung. 8° (A. 11/7992)
- Ignace Goldziher memorial volume. 2 cilt.* Budapest 1948. 8° (A. 11/7416).
- INGEN, WILHELMINA VAN: *Corpus Vasorum Antiquorum. United States of America, University of Michigan*. I. Fasc. Cambridge 1933 Harvard University Press. 4° (B/3883).
- İngilizce - Türkçe idarî ilimler lugatçesi. English-Turkish administrative sciences glossary*. Ankara 1964 Güzel İstanbul Matbaası. XXIII + 352 S. = Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İdarî ilimler Fak. Yay. No.3. 8° (A. 11/8131).
- İnsanın temel hakları, Seçme özgürlüğü*. Ankara Amerikan Haberler Merkezi. 29 S. 4° (B/4999).
- İPŞİROĞLU, M. Ş.: *Saray-Alben. Diez'sche Klebebände aus den Berliner Sammlungen*. Wiesbaden 1964 Franz Steiner Verlag. XIII + 135 S. 107 pl. = Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland Band VIII. 4° (B/5059-8).
- IRMSCHER, JOHANNES: *Aus der Byzantinischen Arbeit der Deutschen Demokratischen Republik. 2 cilt.* Berlin 1957 Akademie Verlag. = Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Berliner Byzantinische Arbeiten Band 5, 6. 8° (A. 11/7951).
- JAHN, KARL: *Rashîd al-Dîn's history of India. Collected essays with facsimiles and indices*. The Hague 1965 Mouton & Co. 119 S. 153 pl. = Central Asiatic Studies X. 8° (A. 11/8205).
- JAHN, KARL: *Türkische Freilassungserklärungen des 18. Jahrhunderts (1702-1776)*. Napoli 1963 G. Bardi. 143 S. 48 pl. = Istituto Universitario Orientale di Napoli, Seminario di Turcologia. 8° (A. 11/8228).
- Jahresbericht des Deutschen Archäologischen Institut für 1964*. Archäologischer Anzeiger (1965)'den ayrı bs. 29 S. 4° (B/5066).
- JANERT, KLAUS LUDWIG: *An annotated bibliography of the catalogues of Indian Manuscripts. Part I*. Wiesbaden 1965 Franz Steiner Verlag. 175 S. 1 pl. = Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland Supplementband 1. 4° (B/5059-Supl. 1).

- JANERT, KLAUS, L. — JOSEPH FRANCIS ROCK: *Na-Khi Manuscripts. 2 Kısım*. Wiesbaden 1965 Franz Steiner Verlag. = Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland Band VII. 4° (B/5059-7).
- JARVIE, I. C.: *The Revolution in anthropology*. Önsöz: Ernest Gellner. London 1964 Kegan Paul. XII+248+13 S. 8° (A. 11/7757).
- JEFFERY, ARTHUR: *A reader on Islam. Passages from standard Arabic writings illustrative of the beliefs and practices of Muslims*. S-Gravenhage 1962 Mouton & Co. 678 S. 8° (A. 11/7754).
- Johann Wolfgang Goethe Universität*. Frankfurt am Main 1964 W. Kramer. 84 S. 8° (A. 11/8176).
- KALESİ, HASAN: *Veliki vezir Kodza Sinan-pasa, njegovu saduzbine i njegovu vakufname*. Gjurmime Albanologjike-Albanoloska istrazivanja, 2 (1965)'den ayrı bs. S. 105-144. 8° (A. 11/7728).
- KANSU, ŞEVKET AZİZ: *Bir tahtacı mezarlığı*. Belleten XXIX, 115 (1965)'den ayrı bs. S. 485-490 8° (A. 11/8158).
- KARAGEORGHIS, VASSOS: *Corpus Vasorum Antiquorum. Cyprus. 2 Fasc.* Nicosia 1963 Department of Antiquities, Republic of Cyprus. 4° (B/5013).
- KARAL, ENVER ZİYA: *Gülhane Hatt-ı Hümayununda batının etkisi*. Belleten XXVIII, 112 (1964)'den ayrı bs. S. 581-601 1 pl. 8° (A. 11/7945).
- KAWERAU, PETER: *Amerika und die Orientalischen Kirchen*. Berlin 1958 Walter de Gruyter. XI+772 S. 5 harita. = Arbeiten Kirchengeschichte 31. 8° (A. 11/7800).
- KINNANE, DERK: *The Kurds and Kurdistan*. London 1964 Oxford University Press. V+85 S. 8° (A. 11/7652).
- KIRSTEN, ERNST: *Edessa, eine Römische Grenzstadt des 4. bis 6. Jahrhunderts im Orient*. Jahrbuch für Antike und Christentum. 6 (1963)'den ayrı bs. S. 144-172 1 pl. 4° (B/5024).
- Konferanslar 1 (1964)*. Ankara 1965 Ayyıldız Matbaası. 87 S. = Türk Kültürünü Araştırma Ens. Yay.: 13, Seri 1 - Sayı: A 1. 8° (A. 11/7932).
- KOŞAY, DR. HÂMİT Z.: *Alaca-Höyük Çanak-Çömlekleri üzerindeki işaret ve damgalar*. Belleten XXIX, 113 (1965)'den ayrı bs. 2 S. 10 pl. 8° (A. 11/7928).
- KÖCHER, FRANZ: *Keilschrifttexte zur Assyrisch-Babylonischen Drogen-und Pflanzenkunde*. Berlin 1955 Akademie - Verlag. 12 S. 85 pl. = Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Institut für Orientforschung Nr. 28. 4° (B/5109).
- KÖPRÜLÜ, F.: *Demokrasi Yolunda. On the way to democracy*. Toplayan: T. Halasi-Kun. The Hague 1964 Mouton & Co. XXXII+928 S. 8° (A. 11/7858).
- KROEBER, A. L.: *An anthropologist looks at history*. Önsöz: Milton Singer. Ed.: Theodora Kroeber. Berkeley 1963 University of California Press. XIX+213 S. 8° (A. 11/8189).
- KRONASSER, HEINZ: *Die Umsiedelung der Schwarzen Gottheit. Das hethitische Ritual Kub XXIX, 4 (des Ulippi)*. Wien 1963 Hermann Böhlau Nachf. 61 S. = Öst. Ak. d. Wiss. Phil.-hist. Kl. Sitzungsab. 241. Band, 3. Abh. 8° (A. 11/7769).
- KULLMANN, WOLFGANG: *Die Quellen der Ilias. (Troischer Sagenkreis)*. Wiesbaden 1960 Franz Steiner Verlag. XIV+407 S. = Hermes Zeitschrift für Klassische Philologie, Einzelschriften Heft 14. 8° (A. 11/7872).

- KURTH, GOTTFRIED: *Zur Rassengeschichte und Bevölkerungsbio­logie des Nahostraums von 8000 bis 4000 v. Chr. (Nach Befunden der Jerichograbung Tell es Sultan 1955-58)*. Paris 1962 Musée de l'Homme. S. 631-635 = VIe Congrès International des Science Anthropologiques et Ethnologiques Paris 30 juillet-6 août 1960. (B/5016).
- KÜHNEL, ERNST: *Die Kunst des Islam*. Stuttgart 1962 Alfred Kröner Verlag. 231 S. 80 pl. = Kröners Taschenausgabe Band 326. 8° (A. 11/7963).
- LACH, DONALD F.: *Asia in the making of Europe. Vol. I: The century of discovery*. 2 kitap. Chicago 1965 University of Chicago. 8° (A. 11/7748).
- LAMB, WINIFRED: *Corpus Vasorum Antiquorum. Great Britain Cambridge, Fitzwilliam Museum*. 2 Fascicule. Oxford 1930/1936 At the University Press. 4° (B/5045).
- LATTIMORE, OWEN: *The Gold Tribe "Fishskin Tatars" of the Lower Sungari*. American Antropological Association Memoirs, 40 (1933)'den ayrı bs. 77 S. 8° (A.11/7776).
- LECOMTE, GERARD: *Ibn Qutayba (mort en 276/889). L'homme, son oeuvre, ses idées*. Damas 1965 Institut Français de Damas. XLVI+527 S. 8° (A.11/7788).
- LECOMTE, GERARD: *Le traité des divergences du Hadit d'Ibn Qutayba (mort en 276/889). Traduction annotée du Kitâb ta'wil muhtalif al-Hadît*. Damas 1962 Institut Français de Damas. XLVIII+460 S. (A.II/7787).
- LEWY, HILDEGARD: *Anatolia in the Old Assyrian period. The Cambridge Ancient History. Rev. Ed. Vol. 1, Chapter XXIV*. Cambridge 1965 University Press. 27 S. 8° (A. 11/7923).
- Les liens de vassalite et les Immunités 2. bs*. Bruxelles 1958 Editions de la Libr. Encyclopedique. 279 S. = Recueils de la Societe Jean Bodin 1. 8° (A. 11/7860-1).
- LUCE, STEPHEN BLEECKER: *Corpus Vasorum Antiquorum. United States of America, Providence: Museum of the Rhode Island School of Design*. Cambridge 1933 Harvard University Press. = 1. Fascicule: 1933. 49 S. 31 pl. 4° (B/3883).
- LÜDERS, ANNELIESE: *Die Kreuzzüge im Urteil Syrischer und Armenischer Quellen*. Berlin 1964 Akademie Verlag. 123 S. 11 levha. = Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Institut für Griechisch-Römische Altertumskunde, Berliner Byzantinistische Arbeiten Band 29. 8° (A. 11/7562).
- MCNEILL, WILLIAM H.: *Europe's steppe frontier 1500-1800*. Chicago 1964 The University Press. V+252 S. 8° (A. 11/7747).
- MAHDI, MUHSIN: *Ibn Khaldûn's philosophy of history. A study in the philosophic foundation of the science of culture*. Chicago 1957 University Press. 325 s. 8° (A. 11/7746).
- MANSEL, ARİF MÜFİD: *Bibliografya: Nicole et Michel Thierry; Nouvelles églises rupestres de Cappadoce, Region du Hasan Dağı*. Belleten XXIX, 113 (1965)'den ayrı bs. S. 195-203. 8° (A. 11/7943).
- MARCELLIN DE CIVEZZA, T.R.P.: *Histoire Universelle des Missions Franciscaines. Çev., Plânlar: P. Victor-Bernardin*. 4 ciltbirligi içinde 3 cilt. Paris 1898/1899 Tolra Libr. Ed. 8° (A. 11/8249).
- MARDİN, ŞERİF ARİF: *Jön Türklerin siyast fikirleri 1895 - 1908*. Ankara 1964 Ajans Türk Matbaası. IV+249 S. = Türkiye İş Bankası Kültür Yay. 8° (A. 11/7829).
- MARGUERON, JEAN-CLAUDE: *Mesopotamien. Deutsche Bearbeitung: Prof. Dr. Joseph Wiesner*. München 1965 Nagel Verlag. 258 S. = Archacologia Mundi. 8° (A. 11/8245).

- MARQUARDT, JOACHIM: *Römische Staatsverwaltung. 3 Cilt.* Leipzig 1873/1878 Verlag von S. Hirzel. = Handbuch der Römischen Altertümer Band: 5, 6, 7. 8° (A. 11/7862).
- MAUDUIT, J. A.: *Manuel d'Ethnographie.* Paris 1960 Payot. 317 S. = Bibliothèque Scientifique. 8° (A. 11/7058).
- Medieval trade in the Mediterranean World Illustrative documents translated with introductions and notes by Robert S. Lopez - Irving W. Raymond.* New York 1961 Columbia University Press. XI+458 S. = Records of Civilization, Sources and Studies LII. 8° (A. 11/7718).
- MELITAURI, K. N.: *Vardzia.* Tbilisi 1963 Sabçota Sakaptvelo. 18 S. 23 pl. 1 Levha 4° (B/5103).
- MENGHIN, VON OSWALD: *Die Gürtelplatte von Lobenstein bei Jägerndorf.* Studien aus Alteuropa 11, (1965)'den ayrı bs. 10 S. 1 pl. 8° (A. 11/8164).
- Menschliche Abstammungslehre. Fortschritte der Anthropogenie 1863-1964. Haz: Gerhard Heberer.* Stuttgart 1965 Gustav Fischer Verlag. VIII+481 S. 8° (A. 11/7991).
- MEYER, A. J. - SIMOS VASSILIOU: *The Economy in Cyprus.* Cambridge 1962 Harvard University Press. XII+94 S. 1 levha 1 harita. 8° (A. 11/8191).
- MEYER, A. J.: *Middle eastern capitalism. Nine essays.* Cambridge 1959 Harvard University Press. VIII+161 = Harvard Middle Eastern Studies 2. 8° (A.11/8196).
- MINORSKY, V.: *Iranica twenty articles.* Tehran 1964 Stephen Austin. XXVI+332 S. 1 foto. = Publications of the University of Tehran Vol. 775. (A. 11/7616).
- MOLNAR, JOZSEF: *A Valide Szultana Furdörom Tipus Eredete.* Műemlékvédelem IX, 1 (1965)'den ayrı bs. S. 39-41. 8° (A. 11/7703).
- MONTAGU, LADY MARY WORTLEY: *The complete letters of Lady Mary Wortley Montagu. Ed.: Robert Halsband.* Oxford 1965 At the Clarendon Press. 8° (A. 11/8136).
- MOSCATI, SABATION: *The Semities ancient history.* Cardiff 1959 University of Wales Press. 142 S. 8° (A. 11/8221).
- MOULE, A. C. - PAUL PELLIOT: *Marco Polo the description of the world. 4 cild.* London, Paris 1938/1963. 4° (B/3178).
- NAÇI, STAVRI N.: *Pashalleku i Shkodrës nën sundimin e bushatllive në Gjiçmën e dytë të shekullit të XVIII (1757-1796).* Tirane 1964 Mihal Duri. 330 S. = Universiteti Shtëheror i Tiranës, Instituti i Historisë dhe Gjuhësisë. 8° (A. 11/7986).
- NASR, SEYYED HOSSEIN: *Three Muslim Sages. Avicenna - Suhrawardī - Ibn'Arabī.* Cambridge 1964 Harvard University Press. XII+185 S.8° (A. 11/8195).
- The National Museum of Denmark.* Copenhagen 1957 Det Berlinskge Bogtrykkeri. 328 S. 4° (B/5060).
- NEMETH, J.: *Turkish Grammer. Almanca aslından adapte eden.: T. Halasi-Kun.* 'S-Gra-venhage 1962 Mouton & Co. 111 S. 8° (A. 11/7755).
- NEMETH, J.: *Die Türken von Vidin. Sprache, Folklore, Religion.* Budapest 1965 Akadémiai Kiado. 419 S. = Bibliotheca Orientalis Hungarica x. 8° (A. 11/7866).
- NICHOLSON, REYNOLD A.: *The Mystics of Islam.* London 1963 Kegan Paul. VI+178 S. 8° (A. 11/7758).
- O'DONOVAN, EDMOND: *The Meru Oasis. Travels nad adventures east of the Caspian during the years 1879/81. 2. cilt.* London 1882 Smith Elder. 8° (A. 11/8242).

- O'LEARY, DE LACY: *Arabic thought and its place in history*. London 1963 Kegan Paul. VIII+327 S. 8° (A. 11/8187).
- O'LEARY, DE LACY: *How Greek science passed to the Arabs*. London 1957 Kegan Paul. VI+196 S. 8° (A. 11/7759).
- ORANSAY, BEKİR SITKI: *İlimde, ideolojide ve sosyal dirimde teknik ve endüstri*. Ankara 1965 Ayyıldız Basımevi. 184 S. 8° (A. 11/7782).
- ORHONLU, DR. CENGİZ: *Osmanlı İmparatorluğunda aşiretleri iskân teşebbüsü (1691-1696)*. İstanbul 1963 Edebiyat Fak. Basımevi. XVI+120 S. 8 harita. = İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay. No. 998. 8° (A. 11/7605).
- Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Kanunları 1299-1730. Osman Gaziden 3. Ahmed zamanına kadar. Çev.: Hadiye Tuncer*. Ankara 1965 Güneş Matbaacılık. 202 S. = Tarım Bakanlığı Meslekî Mevzuat Serisi: H - 9. 8° (A. 11/7912)
- OTTEN, HEINRICH - VLADIMIR SOUCEK: *Das Gelübde der Königin Puduhepa an die Göttin Lelwani*. Wiesbaden 1965 Otto Harrassowitz. X+55 S. 10 pl. = Studien zu den Boğazköy - Texten Heft 1. 8° (A. 11/8177).
- OTTEN, HEINRICH: *Luwische Texte in Umschrift*. Berlin 1953 Akademie Verlag. 117 S. = Deutsche Akademie der Wiss. zu Berlin Inst. für Orientf. Nr. 17. 8° (B/5039).
- OY, AYDIN: *Tekirdağ'da Atatürk. Anılar, Belgeler, fotoğraflar*. İstanbul 1965 Ekin Basımevi. 48 S. XVI pl. 8° (A. 11/7898).
- OZANSOY, FİKRET: *Etude des gisements continentaux et des mammifères du cénozoïque de Turquie*. Paris 1965 Société Géologique de France. 92 S. x pl. = Mémoires de la Société Géologique de France. Mémoire No. 102. 4° (B/5082).
- ÖGEL, BAHAEDDİN: *Sino-Turcica. Çingiz Han ve Çin'deki Hanedanının Türk müşavirleri*. Taipei 1964. XX+412 S. 8° (A. 11/7749).
- ÖNDER, MEHMET: *Anadolu'da açılan ilk halı-kilim sergisi ve Mareşal Hindenburg'a hediye edilen bir Konya halısı*. Türk Etnografya Dergisi VI (1963)'den ayrı bs. S. 98-101 2 pl. 4° (B/5018).
- ÖNERTOY, DR. OLCAY: *Halit Ziya Uşaklıgil (Romancılığı ve romanımızdaki yeri)*. Ankara 1965 Üniversite Basımevi. V+186 S. = A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fak.: Yay.: 165, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Ens.: 7. 8° (A. 11/7878).
- ÖYMEN, HIFZIRRAHMAN RAŞİT: *Türkiye'nin ana eğitim problemleri I*. Ankara 1965 Ajans Türk Matbaası. 60 S. = A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Yay. 8° (A. 11/7890).
- ÖZGÜÇ, TAHSİN: *Altıntepe. Mimarlık anıtları ve duvar resimleri. Architectural monuments and wall paintings*. Ankara 1966 T.T.K. Basımevi. X+64 S. 34 pl. VI lev. = Türk Tarih Kurumu Yay. - V. Seri, No. 24. 4° (B/5114).
- PAHLEN, COUNT K.K.: *Mission to Turkestan, being the memoirs of Count K. K. Pahlen*. Ed. Giriş: Richard A. Pierre. Çev.: N. J. Couriss. London 1964 Oxford University Press. XVII+241 S. 8° (A. 11/8186).
- PAPAGEORGHIOU, A.: *Masterpieces of the Byzantine art of Cyprus*. Nicosia 1965 Department of Antiquities. V+40 S. 56 pl. = Republic of Cyprus Ministry of Communications & Works Department of Antiquities, Picture Book No. 2. 4° (B/5012).

- PARROT, ANDRE: *Mission Archéologique de Mari. 2. cilt.* Paris 1958 Paul Geuthner. = Institut Français d'Archéologie de Beyrouh. Bibl. archéologique historique LXV, LXIX. 4° (B/3750).
- PETROV, PETER: *Asimilatorskata Politika na Turските zavoevateli.* Sbornik ot dokumenti za pomohedançvaniya i poturçvaniya (XV-XIX v.)2. bs. Sofiya 1964 İBKP. 180 S. 8° (A. 11/7701).
- PETROVIC, MICHAEL BORO: *The emergence of Russian Pan Slavism 1856-1870.* Newyork 1958 Columbia University Press. XIV+312 S. = Studies of the Russian Institute of Columbia University. 8° (A. 11/7721).
- PIGOTT, STUART: *Approach to Archaeology.* Cambridge 1959 Harvard University Press. X+134 S. 8 pl. 8° (A. 11/8197).
- PRITCHARD, JAMES B.: *Winery, defenses and soundings at Gibeon.* Pennsylvania 1964 The University Museum. VIII+66 S. 100 pl. = Museum Monographs. 4° (B/5083).
- Psychologie d'Ibn Sīnā (Avicenne) d'après son oeuvre aš-šifā. 2 cilt. Ed. : Jan Bakos.* Prague 1956 Académie Tchecoslovaque des Sciences. 8° (A. 11/8231).
- QUINCEY, THOMAS DE: *Revolt of the Tartars.* London 1948 The Dropmore Press. 5+96+3 S. 4° (B/5118).
- RASIPUNSU: *Bolor Erike Mongolian Chronicle. 5 Cilt. A critical introduction by The Rev. Antoine Mostaert. An editors foreword by Francis Woodman Cleaves.* Cambridge 1959 Harvard University Press. 8° (A. 11/8204).
- RATHMANN, LOTHAR: *Stossrichtung Nahost 1914-1918. Zur Expansionspolitik des deutschen Imperialismus im ersten Weltkrieg.* Berlin 1963 Rütten & Loening. 223 S. 8° (A. 11/8216).
- RAU, WILHELM: *Bilder Hundert Deutscher Indologen.* Wiesbaden 1965 Franz Steiner Verlag. VII+106 S. = Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland Supplementband: 4. 4° (B/5059-Supl, 4).
- Renaissance und Humanismus in Mittel-und Osteuropa. Eine Sammlung von Materialien besorgt von: Johannes Irmscher. I.* Berlin 1962 Akademie Verlag. IX+395 S. = Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin 32. 8° (A. 11/7495).
- REYCHMAN, JAN: *XVIII. Yüzylda Lehistan wygarlıgında görülen Türk etkileri.* Belleten XXVIII, 112 (1964)'den ayrı bs. S. 757-767. 8° (A. 11/7679).
- RICE, TAMARA TALBOT: *Ancient arts of Central Asia.* London 1965 Thames and Hudson 288. S. 8° (A. 11/8162).
- RICE, DAVID TALBOT: *Islamic art.* London 1965 Thames and Hudson. 286 S. 8° (A. 11/7777).
- RIEU, G. N. DU: *Levini Warneri de rebus Turcicis, epistolae ineditae.* Leiden 1883 E. J. Brill. XIV+118 S. 8° (A. 11/7962).
- RISS, P. J.: *Temple, Church and Mosque.* Kobenhavn 1965 Ejnar Munksgaard. 49 S. 25 pl. = Hist. Filos. Medd. Dan. Vid. Selsk. 40, no. 5 (1965). 8° (A. 11/7700).
- RITTER, ADOLF MARTIN: *Das Konzil von Konstantinopel und sein Symbol.* Göttingen 1965 Vandeanhoeck & Ruprecht. 316 S. = Forschungen zur Kirchen-und Dogmengeschichte Band 15. 8° (A. 11/8169).
- ROBINSON, DAVID, MOORE: *Corpus Vasorum Antiquorum United States of America. The Robinson Collection, Baltimore Md. 3. Fas.* Cambridge 1934/1938 Harvard University Press. 4° (B/3883).

- ROBINSON, RICHARD D.: *The first Turkish republic. A case study in National development.* Cambridge 1965 Harvard University Press. XIV+367 S. = Harvard Middle Eastern Studies 9. 8° (A. 11/8193).
- ROCK, J. F.: *The life and culture of the Na-Khi tribe of the China-Tibet Borderland.* Wiesbaden 1963 Franz Steiner Verlag. VII+46 S. XII pl. = Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland Supplementband 2. 4° (B/5059-Supl. 2).
- ROSENBAUM, ELISABETH: *The necropolis of Anamur.* Belleten XXIX, 113 (1965)'den ayrı bs. S. 25-48 7 pl. 8° (A. 11/7941).
- ROUNDS, DOROTHY: *Articles on Antiquity in Festschriften. The ancient Near East the old Testament Greece-Rome-Roman Law-Byzantium. An index.* Cambridge 1962 Harvard University Press. XX+560 S. 8° (B/5097).
- ROWLAND, BENJAMIN JR.: *Art in east and west.* Cambridge 1965 Harvard University Press. XIII+144 S. 8° (A. 11/8203).
- Die Ruprecht-Karl-Universität Heidelberg.* Berlin 1965 Länderdienst-Verlag. 151 S. 4° (B/5112).
- SAFRASTYAN, A. H.: *K voprosu periodizatsii srednevekovoy istorii Turtsii.* İzvestiya obçestvennii Nauki 8 (1965)'den ayrı bs. S. 93-100. 8° (A. 11/8141).
- SAINT-QUENTIN, SIMON DE: *Histoire des Tartares.* Paris 1965 Paul Geuthner. 129 S. = Documents Relatifs a l'Histoire des Croisades VIII. 8° (A. 11/8265).
- SAMOLIN, WILLIAM: *East Turkistan to the twelfth century.* The Hague 1964 Mouton and Co. 100 S. 1. harita. = Central Asiatic Studies IX. 8° (A. 11/8206).
- SARTON, GEORGE: *Sarton on the history of Science. Ed.: Dorothy Stimson.* Cambridge 1962 Harvard University Press. XVI+383 S. 8° (A. 11/8199).
- SAYILI, ORD. PROF. DR. AYDIN: *Bir Cacabey medresesi kitabesi.* Belleten XXIX, 113 (1965)'den ayrı bs. 1 S. 1 pl. 8° (A. 11/7942).
- SCHACHT, JOSEPH: *An introduction to islamic law.* Oxford 1964 Clarendon Press. VIII+304 S. 8° (A. 11/7761).
- SCHAUENBURG, KONRAD: *Perseus in der Kunst des Altertums.* Bonn 1960 Rudolf Habelt Verlag. VII+151 S. 44 pl. = Antiquitas Reihe 3 Abh. z. Vor-u. Frühg. z. Kl. u. Provinz.-Röm. Arch. Band 1. 4° (B/5093).
- SCHIEK, SIEGWALD - FRANZ FISCHER: *Einige frühbronzezeitliche Funde aus Kleinasien.* Fundberichte aus Schwaben, Neue Folge 17 (1965)'den ayrı bs. S. 156-172 5 pl. 4° (B/5022).
- SCHMIDT, MARGOT: *Corpus Vasorum Antiquorum. Deutschland. Heidelberg Universität (Band 2).* München 1963 C. H. Beck'sche 53 S. pl. 45-89 = Union Académique Internationale. 4° (B/5081).
- SCHUBRING, WALTHER — KLAUS L. JANERT: *Indische Handschriften.* Wiesbaden 1962 Franz Steiner Verlag. = Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland, Band: 11. 4° (B/5059-2).
- SCHULER, EINER VON: *Die Kaskäer. Ein Beitrag zur Ethnographie des alten Kleinasien.* Berlin 1965 Walter de Gruyter. XV+198 S. = Untersuchungen zur Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie 3. 4° (B/5106).
- SELEK, SABAHATTİN: *Millî Mücadele. 2 cilt. 2. bs.* İstanbul 1965 Toker Matbaası. 8° (A. 11/8251).

- SEMERKANDÎ, EBU'L-LEYS: *Tezkiretül-Evliyâ (tercümesi). İnceleme-Metin İndeks: Dr. Selâhattin Olcay.* Ankara 1965 Üniversite Basımevi. VIII+244 S. = A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Yay: 162, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü: 7. 8° (A. 11/7881).
- SEMERKANDÎ, NİZAMİ ARUZI: *Sobranie redkostey ili çetire besedi. Çev.: S. İ. Baeuskiy-Ş. N. Vorojenkina.* Moskva 1963 İVL. 172 S. 8° (A. 11/7854).
- ŞEPETÇİOĞLU, MUSTAFA NECATİ: *Yaratılış ve türeyiş.* Ankara 1965 Ayyıldız Matbaası. 246 S. = Türk Kültürünü Araştırma Ens. Yay.: 7, Seri: IV-Sayı: A 3. 8° (A. 11/7929).
- SEYYİD, HÜSEYİN NASR: *An introduction to Islamic cosmological doctrines.* Cambridge 1964 The Belknap Press of Harvard University Press. XXIV+312 S. 8° (A. 11/8202).
- VIe Congrès International des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques. Paris - 30 Juillet—6 Août 1960. 2 cilt. Paris 1962/64 Musée de l'Homme. 4° (B/5016).
- SMITH, H.R.W.: *Corpus Vasorum Antiquorum. United States of America University of California.* Cambridge 1936 Harvard University Press. (B/3883).
- SOUTHERN, R. W.: *Western views of Islam in the Middle Ages.* Cambridge 1962 Harvard University Press. IX+114 S. 8° (A. 11/8192).
- SOYSAL, İSMAIL: *Türkiye'nin dış münasebetleriyle ilgili başlıca siyasî andlaşmaları.* Ankara 1965 T.T.K. Basımevi. 471 S. = Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 8° (A. 11/7832).
- SPIES, OTTO: *Türkisches Puppentheater. Versuch einer Geschichte des Puppentheaters im Morgenland.* Emsdetten 1959 Verlag Lechte. III+219 S. 24 pl. = Die Schaubühne Band 50. 8° (A. 11/7792).
- STEGLICH, WOLFGANG: *Bündnissicherung oder Verständigungsfrieden.* Göttingen 1958 Musterschmidt Verlag. 258 S. = Göttinger Bausteine zur Geschichtswissenschaft, Band 28. 8° (A. 11/7791).
- STOYE, JOHN: *The siege of Vienna.* London 1964 Collins. 349 S. 14 pl. 8° (A. 11/7867).
- STRIEDL, HANS - LOTHAR TETZNER - ERNST ROTH: *Hebräische Handschriften.* Wiesbaden 1965 Franz Steiner Verlag. = Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland, Band VI. 4° (B/5059-6).
- Studi Orientalistici in onore di Giorgio Levi Della Vida. 2 cilt.* Roma 1956 Istituto per l'Oriente. = Pubblicazioni dell'Istituto per l'Oriente Nr. 52. 8° (A. 11/7873).
- Der syrische Auszug der Meteorologie des Theophrast Çev., Yay.: Dr. Ewald Wagner. Giriş ve izahlar: Dr. Peter Steinmetz.* Wiesbaden 1964 Franz Steiner. 58 S. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. d. Geist.-Sozialw. Kl. Jahrg. 1964 Nr. 1. 8° (A. 11/7896-1).
- ŞEMSETTİN SAMİ: *Taaşuk-ı Tal'at ve Fitnat. Haz.: Doç. Dr. Sedit Yüksel.* Ankara 1964 Üniversite Basımevi. V+104 S. = A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fak., Türk Dili Edebiyatı Araştırmaları Ens.: 3. 8° (A. 11/7874).
- ŞERMİN, PROF. DR. REFİA: *Gençlerimizin Psiko-Pedagojik problemleri. (Kalkınmamıza engel olan başlıca sebepler).* İstanbul 1964 Edebiyat Fak. Matbaası. VII+189 S. = İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay. No. 1086. 8° (A. 11/7596).
- ŞEYHİ: *Şeyhî'nin Hüsv ü Şirin'i. İnceleme-Metin. Haz.: Doç. Dr. Faruk Timurtaş.* İstanbul 1963 Edebiyat Fak. Basımevi. XXXI+272 S. = İ.Ü. Yay. No. 1025, Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. 8° (A. 11/7604).

- Taha Husein*. Napoli 1964 Istituto Universitario Orientale. XVI + 310 S. 8° (A. 11/7750).
- TANSEL, FEVZİYE ABDULLAH: *Ahmet Vefik Paşa'nın şahsiyetinin teşekkülü, hususi hayatı ve muhtelif karakterleri*. Belleten XXIX, 113 (1965)'den ayrı bs. S. 121-175. 8° (A. 11/7936).
- TANSEL, FEVZİYE ABDULLAH: *Ziya Gökalp Külliyyatı II. Limni ve Malta Mektupları*. Haz.: F. A. Tansel. Ankara 1965 T.T.K. Basımevi. LII + 624 S. = Türk Tarih Kurumu Yay. II. Seri-No. 18a. 8° (A. 11/9010-2).
- TAUER, FELIX: *Timurlular devrinde tarihçilik*. Çev.: A. Ateş. Belleten XXIX, 113 (1965)'den ayrı bs. S. 49-69. 8° (A. 11/7835).
- TERZIOĞLU, SAİT ÂRİF: *Mühendishane-i Berrî-i Hümayun Başhocası İshak Efendi*. Ankara 1965 Gnkur. Basımevi. VII + 19 S. 2 pl. = ARGE Başkanlığı Yay. No. 48. 4° (B/5020).
- THORNDIKE, LYNN: *A history of magic and experimental science. 8 cilt*. New York 1958/1964 Colombia University Press. 8° (A. 11/7726).
- TOCIK, ANTON: *Opevnená Osada z Doby Bronzovej vo Veselom*. Bratislava 1964 Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied. 215 S. 1 pl. = Archaeologica Slovaca Fontes Tomus V. 8° (B/5086).
- TODOROV, NIKOLAY: *Filiki eteriya i Bulgarite l'hetairie Philliki et les Bulgares*. Sofiya 1965 İzdatelstvo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 170 S. 8° (A. 11/8133).
- TOGAN, Z. V.: *Delhi - Müsteşrik kongresi*. Türk Şarkiyat Derneği Dergisi. I, 1 (1964)'den ayrı bs. S. 5-18. 8° (A. 11/7745).
- TOKER, METİN: *İsmet Paşayla 10 yıl. 2 cilt*. Ankara 1966 Akis Yay. 8° (B/5121).
- The Travels of Ludovica di Varthema : In Egypt, Syria, Arabia desarta and Arabia Felix, in Persia, India and Ethiopia, a. d. 1503 to 1508*. Çev. Önsöz: John Winter Jones. Ed. Not. Giriş: George Percy Badger. New York Burt Franklin. CXXVII + 320 S. 1 harita. 8° (A. 11/7778).
- TUĞLACI, PARS: *İktisadi ve hukukî terimler sözlüğü. İngilizce-Fransızca-Türkçe. A dictionary of economic and legal terms*. İstanbul 1965 Sermet Matbaası XVI + 639 S. = Pars Yayınları No. 3. 8° (A. 11/7909).
- TURAN, OSMAN: *Selçuklular tarihi ve Türk-İslâm medeniyeti*. Ankara 1965 Üniversite Basımevi. XIII + 448 S. = Türk Kültürünü Araştırma Ens. Yay. 7, Seri: III - Sayı: A I. 8° (A. 11/7930).
- TURAN, OSMAN: *Türkiyede komünizmin kaynakları*. Ankara 1964 Şark Matbaası. 64 S. 8° (A. 11/7615).
- TURAN, ŞERAFETTİN: *Rodos ve 12 ada'nın türk hakimiyetinden çıkışı*. Belleten XXIX, 113 (1965)'den ayrı bs. S. 77-119. 8° (A. 11/7937).
- TÜRKAY, DR. ORHAN: *Türkiye'de nüfus artışı ve iktisadi gelişme*. Ankara 1962 Doğuş Matbaası. XI + 140 S. 8° (A. 11/7830).
- USEYNOV, M.—L. BRETANITSKIY - A. SALAMZADE: *Istoriya Arhitekturi Azerbaydjana*. Moskova 1963 GİL po stroitelstvu Arhitektüre i Stroitelnim Materialam. 395 S. = Akademiya Nauk Azerbaydjanskoy SSR. İnstitut Arhitekturi i İskusstva. 4° (B/5080).

- UZUNÇARŞILI, ORD. PROF. İSMAİL HAKKI: *Osmanlı Devletinin ilmiye teşkilâtı*. Ankara 1965 T.T.K. Basımevi. VIII+349 S. XVIII levha. = Türk Tarih Kurumu Yay. VIII. Seri - Sa. 17. 8° (A. 11/8134).
- VALLOIS, PROF. HENRI - V.: *İnsan ırkları*. Çev.: Prof. Dr. Seniha Tunakan. Ankara 1965 Üniversite Basımevi. V+80 S. = A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Yay. 163. 8° (A. 11/7889).
- VALLS, D. FLETCHER: *La Necropolis de la Solivella (Alcala de Chivert)*. Valencia 1965 Fedsa. 58 S. 50 pl. = Servicio de Investigacion Prehistorica, Serie de Trabajos Varios 32. 4° (B/5107).
- VESELA-PRENOILOVA, ZDENKA: *Contribution a la question du combat du gouvernement Ottoman contre Tepedelenli Ali Paşa*. Archiv Orientalni, 31 (1963)'den ayrı bs. S. 401-422. 8° (A. 11/7669).
- VESELA-PRENOILOVA, ZDENKA: *Un document Turc affirmant la jouissance héréditaire d'un fief Militaire en Hongrie au XVII. siècle*. Annals of the Naprstek Museum, 1 (1962)'den ayrı bs. S. 159-171 2 pl. 8° (A. 11/7670).
- VESELA-PRENOILOVA, ZDENKA: *Quelques chartes Turques concernant la correspondance de la forte Sublime avec Imre Thököly*. Archiv Orientalni 29 (1961)'den ayrı bs. S. 546-574 3 pl. 8° (A. 11/7668).
- VESELA-PRENOILOVA, ZDENKA: *Zur Korrespondenz der Hohen Pforte mit Siebenbürgen (1676-1679)*. Archiv Orientalni 26 (1958)'den ayrı bs. S. 585-602. 8° (A. 11/7664).
- VESELY, RUDOLF: *Die Ansar im ersten Bürgerkriege (36-40 d.H.)*. Archiv Orientalni 26, (1958)'den ayrı bs. S. 36-58. 8° (A. 11/7665).
- VESELY, RUDOLF: *Un document de construction emis pour Süleymân Pacha en 946 de l'Hégire (1539 N.E.)*. Archiv Orientalni 31 (1963)'den ayrı bs. S. 423-440. 8° (A. 11/7666).
- VESELY, RUDOLF: *De la situation des esclaves dans l'Institution du Wakf*. Archiv Orientalni 32 (1964)'den ayrı bs. S. 345-353. 8° (A. 11/7667).
- VETTER, EMIL: *Zu den Lydischen Inschriften*. Wien 1959 Rudolf M. Rohrer. 61 S. = Öst. Ak. d. Wiss. Phil.-hist. Kl. Sitzungsab. 232. Band, 3. Abh. 8° (A. 11/7770).
- VINBERG, N. A. - T. N. ZADNEPROVSKAYA - A. A. LYUBIMOVA: *Sovetskaya Arheologičeskaya Literatura. Archéologie Soviétique. Bibliographie 1941-1957*. Moskova 1959 İzdatelstva Akademii Nauk SSSR. 773 S. 4° (B/4250).
- WAGNER, EWALD: *Abū Nuwās. Eine Studie zur Arabischen Literatur der frühen 'Abbāsidenzeit*. Wiesbaden 1965 Franz Steiner Verlag. VIII+532 S. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Veröfentl. d. Orient. Kom. Band XVII. 8° (A. 11/7805).
- WALSH, JOHN R.: *Katib Chelebi, Mizānū'l-Hak. Notes and corrections to translation*. The Islamic Quarterly V, 1,2'den ayrı bs. S. 63-79. 8° (A.11/7710).
- WALSH, JOHN R.: *Müverrih Âli'nin bir istidanâmesi*. Türkiyat Mecmuası XIII (1958)'den ayrı bs. S. 131-140. 8° (A. 11/7711).
- WALSH, JOHN R.: *18. the Historiography of Ottoman-Safavid relations in the sixteenth and seventeenth centuries*. Historians of the Middle East (1962)'den ayrı bs. S. 197-210. 8° (A. 11/7708).
- WALSH, John R.: *The Turkish manuscripts in New College, Edinburgh*. Oriens 12, 1-2 (1959)'den ayrı bs. S. 171-189. 8° (A. 11/7709).

- WALZER, RICHARD: *Greek into Arabic. Essays on islamic philosophy*. Cambridge 1962 Harvard University Press. VI+256 S. = Oriental Studies I. 8° (A. 11/8201).
- WELLER, FRIEDRICH: *Die Fragmente der Jātakamālā in der Turfansammlung der Berliner Akademie*. Berlin 1955 Akademie-Verlag. 55 S. 3 pl. = Deutsche Ak. d. Wiss. zu Berlin Inst. für Orientforschung Nr. 24. 4° (B/5091).
- WELSKOPF, ELISABETH CHARLOTTE: *Die Produktionsverhältnisse im Alten Orient und in der Griechisch-Römischen Antike. Ein Diskussionsbeitrag*. Berlin 1957 Akademie Verlag. 510 S. = Deutsche Ak. d. Wiss. zu Berlin Schr. d. Sek. f. Altertums-wiss. 5. 8° (A. 11/8173).
- WENK, KLAUS: *Tha-Handschriften*. Wiesbaden 1963 Franz Steiner Verlag. XIII+88 S. XII pl. = Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland Band IX. 4° (B/5059-9).
- WERNER, A.E.A.: *Scientific methods in the examination and conservation of Antiquities*. Smithsonian Report (1962)'den ayrı bs. S. 593-604 4 pl. 8° (A. 11/7712).
- WILD, JOHANN: *Reysbeschreibung eines Gefangenen Christen Anno 1604. Herausgegeben von Dr. Georg A. Narciss bearbeitet nach dem durch Ludwig Lochner 1613 zu Nürnberg verlegten Erstdruck von Prof. Karl Těply*. Stuttgart 1964 Steingrüben Verlag. 390 S. 1 harita. 8° (A. 11/7536).
- WIMMEL, WALTER: *Kallimachos in Rom. Die Nachfolge seines Apologetischen Dichtens in der Augusteerzeit*. Wiesbaden 1960 Franz Steiner. 344 S. = Hermes Zeitschrift für Klassische Philologie, Einzelschriften Heft 16. 8° (A. 11/7790).
- WISEMAN, D. J.: *Assyria and Babylonia C. 1200-1000 B.C. The Cambridge Ancient History Rev. Ed. Vol. 11, Chapter XXXI*. Cambridge 1965 University Press. 47 S. 8° (A. 11/7922).
- WITTEK, PAUL: *The taking of Aydos Castle: A Ghazi legend and its transformation* Arabic and Islamic studies in honor of Hamilton A.R. Gibb (1965)'den ayrı bs. S. 662-672. 8° (A. 11/8166).
- WOLFSON, HARRY AUSTRYN: *Philo. Foundations of religious philosophy in Judaism, Christianity and Islam*. 3. bs. rev. 2. Cilt. Cambridge 1962 Harvard University Press. = Structure and Growth of Philosophic Systems from Plato to Spinoza 11. 8° (A. 11/8198).
- YALÇINLAR, İSMAIL: *Les couches du paléozoïque inférieur dans la Turquie méridionale. Güney Türkiyede alt paleozoik tabakaları*. İstanbul 1964 Baha Matbaası. 16 S. = İ.Ü. Coğrafya Ens. Yay. No. 39. 8° (A. 11/7590).
- Yassıhöyük. A village study*. Ankara 1965 Middle East Technical University. IX+134 S. 8° (A. 11/8132).
- Yeni imlâ kılavuzu*. Ankara 1965 T.T.K. Basımevi. XXI+288 S. = Türk Dil Kurumu Yay. - Sayı: 235. 8° (A. 11/7702).
- YETKİN, GIYAS: *İçimizdeki düşman. 500 yıldanberi Türkiye'de papazların gizli faaliyetleri*. 2. bs. Ankara 1964 Bütün Türkiye Yayınevi. 187 S. = Halk Kitapları Serisi No: 2. 8° (A. 11/7811).
- YÜCEL, M. YAŞAR: *Candar-öglü Çelebi İsfendiyar Bey 1392-1439*. A. Ü.D.T.C. Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi II, 2-3 (1964)'den ayrı bs. S. 157-174. 8° (A.11/8227).

- ZANE, G.: *Le mouvement revolutionnaire de 1840, prélude de la révolution Roumanie de 1848*. Bucarest 1964 Editions de l'Academie de la Republique Populaire Romaine. 106 S. = Bibliotheca Historica Romaniae 6. 8° (A. 11/7546).
- Zur Katalogisierung Mittelalterlicher und Neuerer Handschriften. Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie'nin özel sayısı. Frankfurt 1963 Vittorio Klostermann. X + 191 S. 8° (A. 11/7802).

DERGİLER*

- Acta Asiatica 10 (1966).
- Akademi 5 (1966): M. DEMİRÖNAT, *Türk tezmini sanatlarda motifler*. S. 48-50, G. FEHER, *Macaristan'da Türk mimari eserleri*. S. 50-53. B. MUTLU, *Türk cilt sanatına toplu bir bakış*. S. 53-59.
- Das Altertum Band II-VII (1956/1961): Band IV—J. EBERLE, *Mäcenas, der Etrusker*. S. 14-23. S. SEGERT, *Ugarit und Griechenland*. S. 67-80. G. KAPITÄN, *Die Entwicklung der archäologischen Unterwasserforschung*. S. 88-104. A. KAMMENHUBER, *Zu den epichorischen Sprachen Kleinasiens*. S. 131-140. W. SEYFARTH, *Die "hell-leuchtende Stadt" am Schwarzen Meer*. S. 177-185. L. MATOUS, *Die Entstehung des Gilgamesch-Epos*. S. 195-207. Band VII — H. KLENGEL, *Tukulti-Ninurta I., König von Assyrien*. S. 67-76. M. VITTI, *Die Entwicklung der neugriechischen Literatur seit der Befreiung von der Türkenherrschaft*. S. 111-118. F. ALTHEIM — R. STIEHL, *Die Hunnen zwischen Altertum und Mittelalter*. S. 178 - 187 F. B. FLORESCU, *Das Monument von Adamklissi (Tropaeum Traiani)*. S. 214-225.
- The American Historical Review LXXI, 2, 3 (1966).
- American Journal of Archaeology 70, 1, 2 (1966): T. B. MITFORD, *Three milestones of Western Cyprus*. S. 89-100. C. W. BLEGEN, *The Palace of Nestor Excavations of 1965*. S. 101-104., K. BRANIGAN, *Byblite daggers in Cyprus and Crete*. S. 123-127. M. MELLINK, *Archaeology in Asia Minor*. S. 139-160.
- American Journal of Philology LXXXVII, 1 (1966).
- Anatolia VIII (1964): T. ÖZGÜÇ, *New finds from Horoztepe*. S. 1-17. T. ÖZGÜÇ, *Yeni Horoztepe eserleri*. S. 19-25. T. ÖZGÜÇ, *The art and architecture of ancient Kanish*. S. 27-48. E. BİLGİÇ — B. ÖÇÜN, *1964 Adilcevaz Kef Kalesi kazıları*. S. 64-92. E. BİLGİÇ - B. ÖÇÜN, *Excavations at Kef Kalesi of Adilcevaz, 1964*. S. 93-124. E. BİLGİÇ, *Kültepe höyüğünde çıkan üç tablet*. S. 125-143. E. BİLGİÇ, *Three tablets from the city Mound of Kültepe*. S. 145-163.
- A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi XXI, 1-4 (1964).
- A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi XX, 4 (1965): B. SAVCI, *Türkiye'de reform hareketlerinin bir analizi*. S. 105-124.
- Les Annales Archéologiques de Syrie XV (1965).
- Annuaire Ecole Pratique des Hautes Etudes IVe Section, LXXIII (1965-1966).

* Dergilerde yalnız Türkiye ve Türklerin tarihini ilgilendiren makalelerin adları verilmiştir.

- The Annual of the British School at Athens No. 60 (1965): J. M. COOK, *Old Smyrna: Ionic black figure and other sixth-century figured ware*. S. 114-142. P. M. WARREN, *Two palatial stone vases from Knossos*. S. 154-155.
- L'Anthropologie LXIX, 5-6 (1965).
- Anthropos LIX (1964).
- Antike Kunst IX, 1 (1966).
- Antike Plastik IV.
- Antiquaries Journal XLVI, 1 (1966).
- Archiv Orientalni XXXIV, 1, 2 (1966): L. MATOUS, *Einige Bemerkungen zur altbabylonischen Brieflitteratur*. S. 27-45. R. TLALKA, *The applicability of spectral analysis for the purpose of joining cuneiform tablets*. S. 46-52
- Archiv für Orientforschung: H. OTTEN - V. SOUCEK, *Neue hethitische Gesetzesfragmente aus dem Grossen Tempel*. S. 1-12. F. KÖCHER, *Die Ritualtafel der magisch-medizinischen Tafelserie "Einschreibung"*. S. 13-20. M. L. UND H. ERLÉNMEYER, *Über Beziehungen des Alten Orients zu den frühindischen Stadtkulturen*. S. 21-31. M. L. UND H. ERLÉNMEYER, *Einige Syrische Siegel mit Aegäischen Bildelementen*. S. 32-34. E. WEIDNER, *Assyrische Erlasse aus der Zeit Adadnirâris III*. S. 35-42. E. WEIDNER, *Assyrische Itinerare*. S. 42-46. A. FALKENSTEIN, *Zu 'Gilgames und Agga'*. S. 47-49. A. FALKENSTEIN, *Zur Lage des südbabylonischen Durum*. S. 50-52. Schaeffer, *Götter der Nord-und Inselvölker in Zypern*. S. 59-69. G. MEIER, *Studien zur Beschwörungssammlung Maqlû*. S. 70 - 80. W. VON SODEN, *Fischgalle als Heilmittel für Augen*. S. 81-82.
- Asia Major XI, 2 (1965).
- Athenaeum 43, 3-4 (1965).
- The Biblical Archaeologist XXVIII, 4 (1965): A. F. RAINEY, *The Kingdom of Ugarit*. S. 102-124.
- Bibliography of Shi'ite's literary works (az-Zari'â ila tasâniif ash-Shi'a) XV (1965).
- Bibliotheca Classica Orientalis 5 (1965).
- Bibliotheca Orientalis XXIII, 1-2 (1966).
- Books and Articles on Oriental Subjects 11 (1964).
- Bulletin of the American Schools of Oriental Research 179 (1965) - 181 (1966): 179 — R. D. BIGGS, *A chaldean inscription from Nippur*. S. 36-38. 181 — D. USSISHKIN, *The date of the Neo-Hittite enclosure at Sakçagözü*. S. 15-22. K. A. KITCHEN, *Aegean place names in a list of Amenophis III*. S. 23-24.
- Bulletin de Correspondance Hellenique LXXXIX-2 (1965).
- Bulletin of the Institute of Historical Research XXXIX, 99 (1966).
- Bulletin Medelhavsmuseet 1-4 (1961): 4 — A. AKERSTRÖM, *A horseman from Asia Minor*. S. 49-53.
- Bulletin of the School of Oriental and African Studies XXIX, 1 (1966): O. S. A. İSMAIL, *Mutaşim and the Turks*. S. 12-24. G. HOURANI, *Ibn Sînâ's essay on the secret of destiny*. S. 25-48. A.D.H. BIVAR, *Seljuqid ziyârats of Sar-i Pul (Afghanistan)*. S. 57-63. V. L. MENAGE, *Some notes on the devşirme*. S. 64-78.
- Bulletin Scientifique Yougosl. Section B II, 1-4 (1966).
- Bulletin Signalétique vol. XIX-4 (1965); XX, 1 (1966).
- Bustan 1 (1966).

- Byzantinische Zeitschrift LVIII (1965): H. - G. Beck, *Konstantinopel. Zur Sozialgeschichte einer früh-mittelalterlichen Hauptstadt*. S. 11-45. SP. VRYONIS, *Byzantine circus factions and Islamic futuwwa organizations (Neaniali, Fityān, Ahdāth)*. S. 46-59.
- Byzantion XXXV, 1 (1965): N. G. MAVRIS, *La carrière d'Henri Grègoire*. S. V-XIV. E. VOORDECKERS, *Bibliographie d'Henri Grègoire (1957-1964)*. S. XV-XXV. CL. CAHEN, *La diplomatie orientale de Byzance face à la poussée seldjukide*. S. 10-15. J. LAFONTAINE-DOSOGNE, *L'église de Güllü Dere et le passage du décor "iconoclaste" au décor figuré*. S. 175-207. G. MORAVCSIK, *Byzantinologie et hellénologie*. S. 291-301. G. OSTROGORSKIJ, *La prise de Serrès par les Turcs*. S. 302-319. P. VAN DEN VEN, *L'accession de Jean le Scholastique au siège patriarcal de Constantinople, en 565*. S. 320-352.
- Cahiers de Civilisation Médiévale VIII, 3-4 (1965).
- Les Cahiers de Tunisie 47-48 (1964): J. PIGNON, *Aperçu sur les relations entre Malte et la Côte orientale de la Tunisie au début du XVIIme siècle (quelques documents inédits des Archives de Malte)*. S. 59-88.
- Central Asiatic Journal X, 2 (1965).
- Dania Polyglotta 20 (1964).
- Dergi 43 (1966).
- Deutsche Nationalbibliographie 2-8, 12-16, 18-20, 22; Deutsche Musikbibliographie 11 (1965).
- Dışişleri Belleteni Ekim-Kasım (1965).
- Dumbarton Oaks Papers 13-19 (1959/1965): 18 — G. MILES, *Byzantium and the Arabs: Relations in Crete and the Aegean area*. S. 1-32. F. GABRIELI, *Greeks and Arabs in the Central Mediterranean area*. S. 57-66. O. GRABAR, *Islamic art and Byzantium*. S. 67-88. J. MEYENDORFF, *Byzantine views of Islam*. S. 113-132. D. PINGREE, *Gregory. Chionides and Palaeologan astronomy*. S. 133-160. T. MACRIDY, *The monastery of Lips (Fenari Isa Camii) at Istanbul*. S. 249-278. A. MEGAW, *The original form of the Theotoks church of Constantine Lips*. S. 279-299. C. MANGO - E. J. W. HAWKINS, *Report on field work in Istanbul and Cyprus, 1962-1963*. S. 319-361. 19—C. MANGO - E. J. W. HAWKINS, *The apse mosaics of St. Sophia at Istanbul. Report on work carried out in 1964*. S. 113-152. R. M. HARRISON - N. FIRATLI, *Excavations at Saraçhane in Istanbul: first preliminary report*. S. 230-236. C. D. SHEPPARD, *A radiocarbon date for the wooden tie beams in the west gallery of St. Sophia, Istanbul*. S. 237-240.
- The Durham University Journal LVIII, 2, 3 (1966).
- Erasmus XVII, 17-22 (1965).
- Ethnology V, 1, 2 (1966).
- Expedition VIII, 1 (1965).
- Finski Museum LXXII (1965).
- The Florida Anthropologist XVIII, 4 (1965); XIX, 1 (1966).
- Forschungen und Fortschritte XL, 3, 4, 5 (1965).
- Glasnik IX, 1 (1965).
- Göttinger Jahrbuch 1965.
- Hantes 4 (1965).

- Hesperia XXXIV, 4 (1965).
 Historical Abstracts IX, 1; XI, 2/3 (1965).
 Historical Journal IX, 1 (1966).
 The Illustrated London News vol. 247 No. 6579-6581, 6583, 6585-6589, 6595: No. 6579—Y. MLADENOVA, *Rich mosaics from a Roman villa in Bulgaria*. S. 38-39. No. 6586 — *Asian Arts on the eve of European impact*. S. 35. *First Congress of Slav archaeology held in Warsaw*. S. 38-39.
 Iraq XXVII, 2 (1965): E. DE VAUMAS, *L'écoulement des eaux en Mesopotamie et la provenance des eaux de Tello*. S. 81-100. M. - T. BARRELET, *Une "Construction énigmatique" a Tello*. S. 100-118. J. E. READE, *Twelve Ashur-Naşir-pal reliefs*. S. 119-134. J. OATES, *Assyrian chronology, 631-612 B. C.* S. 135-159. E. KNIDSEN, *Two Nimrud incantations of the Utukku type*. S. 160 - 171.
 Der Islam 36,3 (1961)-42, 1 (1965): 40—S. J. SHAW, *The established Ottoman army corps under Sultan Selim III (1789-1807)*. S. 142-184. 41—O. SPIES, *Istanbuler Handschriften zu dem Rechtswerk Badā'i'as-şanā'i' des Kāsānī*. S. 18-26. H. SOHRWEIDE, *Der Sieg der Safaviden in Persien und seine Rückwirkungen auf die Schiiten Anatoliens im 16. Jahrhundert*. S. 95-223. S. VRYONIS, *Seljuk Gulams and Ottoman Devshirmes*. S. 224-252.
 Jahrbücher für Geschichte Osteuropas N. F. XIII (1965); XIV (1966): XIII—N. LUXENBURG, *England und die Ursprünge der Tscherkessenkriege*. S. 183-191.
 Journal of the American Oriental Society 85, 2-3 (1965): I. GARBELL, *The impact of Kurdish and Turkish on the Jewish Neo-Aramaic dialect of Persian Azerbaijan and the adjoining regions*. S. 159-177. E. A. HAHN, *Hittite genus (s) us, genus (s)i and pankus (s)i*. S. 295-307.
 Journal Asiatique CCLIII, 1 (1965).
 Journal of Cuneiform Studies XIX, 4 (1965): R. D. BIGGS, *A letter from Kassite Nippur*. S. 95-102. H. PETSCHOW, *Die neubabylonische Zwiagesprächsurskunde und Genesis 23*. S. 103-120. A. GOETZE, *An inscription of Simbar-šihu*. S. 121-135.
 Journal of the Economic and Social History of the Orient VIII, 2 (1965).
 Journal of Near Eastern Studies XXV, 1 (1966): H. J. HOUWINK, *A new fragment of the "Deeds of Suppiluliuma as told by his Son, Mursili II"*. S. 27-31.
 Journal of the Pakistan Historical Society XIV, 1 (1966): ABDURRAHMAN EL-HAJJI, *Andalusian diplomatic relations with Christian Spain during the Umayyad period*. S. 1-41. J. F. J. VELOZO, *The problem of Arabic-Islamic influence in Portuguese civilization*. S. 42-56.
 Kirche im Osten 1 (1960) - VIII (1965): III—B. SPULER, *Volkstum und Kirche in der orientalischen Welt*. S. 9-20. V. ALEVISOPOULOS, *Der Besuch des Patriarchen Aleksij von Moskau in Konstantinopel und Athen*. S. 165-178.
 Kirjath Sepher XLI, 1, 2 (1965).
 Kitap Belleten 41-43 (1965).
 Kratkie soobşeniya Instituta Naradov Azii 76, 84, 86 (1965).
 Libyca XIII (1965).
 Man LXV, 216-279; N. S. I, 1 (1966).
 Meddelanden Fran Lunds Universitets Historiska Museum 1964-1965.
 Mélanges de l'Université Saint-Joseph XLI (1965).

- The Metropolitan Museum of Art XXIV, 5-9: (1966). 9 — D. VON BOTHMER, *An etruscan pectoral*. S. 261-268. A. OLIVER, JR. *Greek, Roman and Etruscan Jewellery*. S. 269-284.
- The Middle East Journal XX, 1 (1966): S. G. XYDIS, *Toward "Toil and Moil" in Cyprus*. S. 1-19.
- Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien XCV (1965): F. HANCAR, *Der Begriff des Königtums bei den Skythen*. S. 216-229.
- Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Abteilung Kairo XX (1965). The Muslim World LVI, 2 (1966).
- Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte Nr. 34.
- Narodi Azii i Afriki 4,5 (1965); 1 (1966). 5 (1965) — A. D. Jeltyakov-Yu. A. Petrosyan, *Mladoturetskoe dvijenje v trudah turetskih istorikov*. S. 56-65.
- Noticario Arqueologico Hispanico VII, 1-3 (1963).
- Opuscula Atheniensia VI (1965): A. FURUMARK, *Gods of Ancient Crete*. S. 85-98. R. S. MERRILLEES, *Reflections on the Late Bronze Age in Cyprus*. S. 139-148. A.R. STEWART, *Notes on Cyprus*. S. 157-164. P. ASTRÖM, *Cypriote tomb groups from Dhikomo and Kafkala*. S. 207-218.
- Orientalia XXXV, 1/2 (1966): W. VON SODEN, *Aramäische Wörter in neuassyrischen und neu- und spätbabylonischen Texten*. S. 1-20. K. DELLER, *Keilschriftchronik*. S. 86-44.
- Oriente Moderno XLIV, 10-12 (1964).
- Orta Doğu V, 45-49 (1966).
- Österreichische Zeitschrift für Volkskunde XX, 1 (1966).
- Papers of the British School at Rome XXXIII (1965).
- Praktika, Arkhaiologikes Etaireias (1958/1959).
- Prilozi XII/XIII (1962/63): H. KALESI, *Ein arabischer Stiftungsbrief aus Ohrid aus dem Jahre 1491*. S. 15-44. A. HANDZIC, *Entstehung und Entwicklung der Stadt Bijeljina im XVI. Jahrhundert*. S. 45-74. T. POPOVIC, *Die Verwaltungsorganisation des Herzegovinischen Sandschaks im XVI. Jahrhundert*. S. 75-120. H. SABANOVIC, *Türkische Urkunden im Staatsarchiv in Dubrovnik*. S. 121-150. H. HADZIBEGIC - D. BUTUROVIC, *Erllass des Hudaverdi Bosna Mehmed-Beg aus dem Jahre 1593*. S. 151-174. M. MUJEZINOVIC, *Türkische Inschriften aus dem XVII. Jahrhundert in einigen Orten Bosniens und Herzegowina*. S. 175-280. S. TRAKO, *Bilili's description of the Balkan Peninsula*. S. 209-218. A. ALICIC, *Verordnung über die Organisation der Landesverwaltung aus dem Jahre 1867*. S. 219-239. A. NAMETAK, *Ein neuer Beitrag der bosnischen Aljamiado Literatur*. S. 237-248. O. MUSIC, *Zwei Briefe des Scheichs Muhammed aus Uzice*. S. 249-254. J. TRIFUNOSKI, *Über die Tekieh's im unteren Flussgebiet von Bregalnica*. S. 255-258. H. HASANDEDIC, *Die Moschee Sinan-Paschas in Mostar*. S. 259-264. M. MUJEZINOVIC, *Inschriften auf den Grabdenkmälern des Suzi Celebi und Nehari in Prizren*. S. 265-266.
- Rassegna Storica del Risorgimento LIII, 1 (1966).
- Report of the Department of Antiquities Cyprus 1965: P. DUCOS, *Le daim a chypre aux epoques prehistoriques*. S. 1-8. V. E. G. KENNA, *A lentoid from Enkomi*. S. 9-10. V. KARAGEORGHIS, *A late cypriote tomb at Tamassos*. S. 11-29. A. PIERIDOU, *An early Cypro-geometric tomb at Lapethos*. S. 75-111. I. NICOLAOU, *Inscriptiones Cypriae alphabeticae IV, 1964*. S. 112-130.

- Revue d'Assyriologie LIX, 4 (1965): E. SZLECHTER, *Trois textes administratifs de l'époque d'Ur III*. S. 145-148. P. GARELLI, *Tablettes Cappadociennes de collections diverses*. S. 149-176. M. LAMBERT, *Inscription royale de l'époque d'Agade*. S. 177-182. R. LABAT, *Cryptographie cunéiforme*. S. 183-185.
- Revue des Etudes Sud-est Européennes II, 1-2 (1964): G. G. FLORESCU, *Some aspects of the struggle for the formation of the modern South-Eastern European states. Rumanian-Turkish relations*. S. 187-214.
- Rivista degli Studi Orientali XL, 4 (1965); XLI, 1 (1966): XLI, 1, (1966): — M. LAMBERT, *La guerre entre Urukagina et Lugalzagesi*. S. 29-66.
- Rocznik Orientalistyczny XXIX, 1 (1965).
- Ruperto-Carola XVII, 38 (1965).
- Saeculum XVI, 4 (1965).
- Son Çağ 21 (1966).
- Sovetskaya Arheologiya 1 (1966).
- Soviet Anthropology and Archeology IV, 2 (1965).
- Studi Etruschi XXXIII (1965).
- Studia Islamica XXIII (1965).
- Studia Orientalia XXX (1966); XXXII (1966).
- Sumer XX, 1-2 (1964): B. ABU ES-SOOF, *Uruk pottery from Dokan-Shahrazur and the distribution of Ninevete V pottery in Iraq*. S. 37-44. T. MADHLOUM, *More notes on the Near Eastern Griffin*. S. 57-62. I. AL-SAMARRAI, *Administrative organization at the Seljukid period*. S. 209-226. W. AL-QAZAZ, *The churches of Baghdad during the Ottoman time*. S. 285-302.
- Syria XLIII, 3-4 (1965): A. PARROT, *Les fouilles de Mari. Quinzième campagne (Printemps 1965)*. S. 197-225.
- Tarih Araştırmaları Dergisi II - 2, 3 (1964): M. AKDAÇ, *Celâli isyanlarından büyük Kaçgunluk (1603-1606)*. S. 1-50. R. MANTRAN, *L'évolution des relations politiques entre le gouvernement Ottoman et les Odaks de l'Ouest du XVIe au XIXe siècle*. S. 51-66. B. S. BAYKAL, *Fatih Sultan Mehmet - Uzun Hasan rekabetinde Trabzon meselesi*. S. 67-82. M. A. KÖYMEN, *Selçuklu tarihinin devirlere taksimi meselesi*. S. 83-90. N. KAYMAZ, *Anadolu Selçuklu devletinin inhitatında idare mekanizmasının rolü*. S. 91-156. Y. YÜCEL, *Candar-Oğlu Çelebi İsfendiyar Bey (1392-1439)*. S. 157-175. A. N. KURAT, *Berberî Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri münasebetleri (1774-1816)*. S. 175-215. F. KINAL, *İstanbul müzesindeki Mari eserleri*. S. 215-222. M. CUNBUR, *Münif Paşa lâyihası ve değerlendirilmesi*. S. 223-232. M. SÜMER, *Robert Kolej Müdürü Dr. Gates'in Paris Sulh Konferansı dolayısı ile gönderdiği bir mektup*. S. 233-236. O. ERSOY, *Bir İngiliz konsolosunun 1846 yılında Erzurum'dan Kars'a seyahati*. S. 237-250. M. ARIKAN, *Türk-İspanyol münasebetleri bakımından Aragon kraliyet arşivi'nin ehemmiyeti ve Türklerle ilgili vesikalar*. S. 251-276.
- Tarih Mecmuası (Hayat) 10, 11, 12 (1965); 3 (1966).
- Tıp Tarihimiz yılığı I (1966).
- Tohogaku 31 (1965).
- Toyo Gakuho 48, 2 (1965).
- Transactions of the International Conference of Orientalists in Japan x (1965).

Türk Arkeoloji Dergisi XIII, 2 (1964): P. NEVE, *Die Grabungen auf Büyükkale*. S. 5-26
 D. H. FRENCH, *Can Hasan 1963 and 1964*. S. 27-31. W. DJOBADZE, *Second preliminary report on excavations in the vicinity of Antioch-on-the Orontes*. S. 32-40.
 S. PUGLISI, *Third report on the excavations at Arslantepe (Malatya)*. S. 41-48.
 M. MELLINK, *Excavations at Karataş-Semayük 1964*. S. 49-57. G. HAUFFMANN - H. DETVELLER, *Excavations at Sardis in 1964*. S. 58-80. Y. BOYSAL, *Millî Eğitim Bakanlığı Müsgebi Kazısı 1963 yılı kısa raporu* S. 81-85. K. ERİM, *Aphrodisias 1963 hafriyatı*. S. 86-92. T. ÖZGÜÇ, *Altıntepe Kazıları*. S. 93-94. T. ÖZGÜÇ, *Kultepe-Kaniş Kazıları*. S. 94-95. N. ÖZGÜÇ, *Acemhöyük Kazıları*. S. 96-97. A. ERZEN, *Van Bölgesi 1964 Çavuştepe Kazıları*. S. 98-101. E. BİLGİÇ - B. ÖÇÜN, *1964 Adilcevaz Kazıları hakkında*. S. 102-105. M. HARRISAN - N. FIRATLI, *1964 yılı Saraçhane Kazıları*. S. 106-115. S. ALP, *Konya Karahöyük Hafriyatı 1964 çalışmaları hakkında kısa faaliyet raporu*. S. 116-117. F. REINARTZ, *Byzantinische Grabsteine in Alacahöyük*. S. 118-121. H. GÜLTEKİN - M. BARAN, *Selçuk Tepesinde bulunan Miken Mezarı*. S. 122-133. E. ROSENBAUM, *Survey of cities and cemeteries in Western Cilicia*. S. 134-139. G. HUBER, *Vorläufige Beobachtungen über die Städteplanung in den Küstenorten des westlichen Kilikien*. S. 140-148. S. ONURKAN, *Anemurion ve Iotape'de bulunan halka ait binalar üzerinde tetkikler*. S. 149-150.

Türk Dili 173-177 : 173 (1966)—Ali Şir Nevaî Özel sayısı.

Türk Dili Araştırmaları Yıllığı "Belleten" 1961-1965; 1965—A. CAFEROĞLU, *Aydın ili ağızlarından örnekler ve etnografya bakımından özellikleri*. S. 1-28. A. S. LEVEND, *Tarih boyunca Türk Dili*. S. 129-147. H. EREN, *Türk yer adları "Sökü"*. S. 149-153. H. EREN, *Yer adlarımızın dili*. S. 155-165.

Türk İdare Dergisi 298, 299 (1966).

Türk Kültürü 39-43 (1966): 39 - E. AYTEKİN, *Yunanlıların tariht Türk düşmanlığı*. S. 220-224. A. DELİORMAN, *Birinci Cihan Savaşı'nın sonuna kadar Makedonya'da Türk nüfusu meselesi II*. S. 246-253. S. ÜNVER, *Rumeli kültür denizimizden bir damla*. S. 254-258. 40—O. ASLANAPA, *Türk sanatı öğretimini yolları ve gayeleri*. S. 365-366. E. KURAN, *Sonçağ Türk tarihi araştırmalarının önemi*. S. 367-368. H. D. YILDIZ, *Orta öğretimde Türk tarihi*. S. 369-372. C. ÇULPAN, *Balkanlar'da Osmanlı devri Türk kütüphaneleri*. S. 418-425. 41—B. R. ÖZORAN, *Kıbrıs'ta Türk gazeteciliği, İngiliz "geçici" idaresi devrinde*. S. 471-477. O. ASLANAPA, *Yunanistan'da Türk eserleri ve Türklerin durumu*. S. 477-486. N. TOGAN, *Beş ciltlik Osmanlı tarihini yazan Prof. N. Yorga, ölümünün 25. yıl dönümü münasebetiyle*. S. 493-496. 42—E. KURAN, *Türk milliyetçiliğinin gelişmesi ve Yusuf Akçuraoğlu*. S. 529-530. O. ASLANAPA, *Rodos'ta Türk eserleri*. S. 531-541. A. İNAN, *Türklerde demircilik sanatı-Tarihte ve folklorunda*. S. 542-544. 44 - N. SANCAR, *Türkiye tarihinde Türk-Moskof savaşları*. S. 704-710. 43—M. Ş. ÜLKÜTAŞIR, *Eski Türklerde bahçe sanatı ve Türk bahçeleri*. S. 620-628.

Türkiye Bibliyografyası III, IV (1964); I (1965).

Türkiye Eski Muharipler Dergisi XIX, 4 (1966).

Türkiye Makaleler Bibliyografyası II, III, IV (1964); I, II (1965).

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni 4/283 (1966); 5/284 (1966).

Voprosi Istorii, 3 (1966).

Yağma 201, 202, 211-213,

Yale Review LV, 3 (1966).

Zeitschrift für Balkanologie I (1963); II (1964), III (1965): I—H. J. KISSLING, *Zum islamischen Heiligenwesen auf dem Balkan, vorab im thrakischen Raume*. S. 46-59. A. SUCESKA, *Die örtlichen Verwaltungsorgane des Osmanischen Reiches bis Ende des 17. Jh.* S. 153-181. II — F. BABINGER, *Eine Balkankarte aus dem Ende des XIV. Jahrh.* S. 1-5. H. J. KISSLING, *Zu den Turzismen in den südslavischen Sprachen*. S. 77-87. W. LETTENBAUER, *Die Volkskultur der Balkan-slaven in ihren Beziehungen zu ausser-slavischen Kulturkreisen*, S. 113-125. S. SKENDI, *Besprechung von: Basilike D. Papoulia, Urprung und Wesen der "Knabenlese" im osmanischen Reich*. S. 169-171. M. VASIC, *Die Martolosen im Osmanischen Reich*. S. 172-189. III—H. J. KISSLING, *Die türkische geographische Nomenklatur auf dem Balkan als Erkenntnismittel für die Südosteuropaforschung*. S. 126-142. D. THEODORIS, *Ein griechischer aljamiadischer Zweizeiler im Diwan von Ahmed Paşa*. S. 180-183.

Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 115, 2 (1965): *Der XVI. Deutsche Orientalistentag Heidelberg* 1965. S. *25-*32.

M. E. L. MALLOWAN, *Early Mesopotamia and Iran*. London, Thames and Hudson. 1965. 142 s.

Mr. Mallowan'ın son yayınladığı bu küçük eser Arkeolojik araştırmaların yarattığı eski Mezopotamya tarihinin çehresini ve Sumer kavimlerinin bu medeniyeti nasıl kurduklarını bize anlatmaktadır. Eserin Giriş (Introduction) kısmında (s. 11) bizzat kendisinin de tebarüz ettirdiği üzere, yalnız Sumer medeniyetinin doğuşundan çöküşüne kadar geçirdiği safhaları göz önüne serdikten sonra, o geniş bilgisi ile bu medeniyetin menşecini olmasa bile, hiç olmazsa Mezopotamya'ya geliş yönünü tayin etmeğe çalışmaktadır. Bu maksat için arkeolojinin temel unsuru olan seramiği kullanmakla beraber, medeniyet için iki esaslı faktör kabul ediyor : Yazı ve mimarî.. Sumerlerin icadı olan çivi yazısının nerelere kadar yayıldığını araştırıyor ve yine Sumerlere ait "Plânlı mâbed" tipinin Sumer dışındaki örneklerini inceleyiyor. Çünkü ona göre insanları medenî yapan yazıdır, mimarî de güzel sanatlara dahildir.

Müellif Sumer medeniyetinin menşecini aramak için ona en yakın olan İran'daki M. ö. III. Binyıla ait harabe tepelerinde Sumer medeniyet devirlerine tekabül eden tabakaların verdiği buluntuları araştırıyor ve bunu şu altı bölüm içinde yapıyor :

- 1 — Uruk'ta ve İran'da şehirlerin gelişmesi
- 2 — Ovalardaki mâbedler
- 3 — Yazının icadı
- 4 — Sumerler ve çağdaşları
- 5 — Er sülâleler devri ve Urdaki ölü kuyuları
- 6 — Tepe Hisar III ve Babylonia'nın yeni sülâleleri.

Bunlardan birinci bölümde Mezopotamya'nın Sumer denilen Basra körfezine yakın güney bölgesinde en eski Sumer şehirlerinden biri olan Uruk'ta (bugünkü adı Varka) M. ö. IV. Binyıl ortalarında mükemmel bir idarî teşkilât sayesinde yalnız sanat ve mimarî değil, aynı zamanda ziraat ve ticaret de gelişmişti. Bütün bu medenî teşkilât ozamanın devleti demek olan mâbed tarafından büyük bir dikkatle yönetiliyordu. Yazara göre "Yazılı vesikaların yardımı olmaksızın böyle geniş bir cemaat sistemli şekilde teşkilâtlanamazdı". İşte Uruk'un IV. tabakasında karşımıza çıkan "Yazının keşfi" hayatın şehirlerde toplanmasını zarurî bir hale getirmişti. Bu suretle Uruk devrinde şehir hayatı öylesine inkişaf etmiş idi ki, bizim lüks diyebileceğimiz bir çeşitlilik arz ediyordu ve Mallowan'a göre "lüksün en bariz alâmeti de mimarî" idi.

Bundan sonra müellif M. ö. IV. Binyıl ortalarında Uruk kültürünün geliştiği bu devirde İran'a bakıyor ve onun batılı komşusundan geri kalmış olmasını coğrafi durumundan ileri geldiği kanısına varıyor. Dolayısıyla Mezopotamya'nın coğrafyasını ele alıyor. Burada Fırat'ın en eski adının sumerce Bakır anlamına gelen

Uruttu (URUDU)'dan gelmiş olmasını nehir yoluyla Anadolu bakırlarının Mezopotamya'ya gelmiş olmasına bağlıyor. Dicle'nin eski adı olan İdiglat=Ok ismini ise Dicle'nin süratli akışına bağlıyor. Mezopotamya'nın can damarı olan bu iki nehir, aynı zamanda kuzey ile güney arasındaki başlıca trafiği teşkil ediyordu. Zira Sumer memleketindeki ham madde yokluğu, bu memleketin sakinlerini en eski devirlerden beri yabancı memleketlerle temasa zorlamıştı. Yazara göre Sumerler taş ve kereste ihtiyaçlarını daima İran'dan temin etmişlerdir (s. 19). Buna delil olarak Sumerlerin "Enmerkar ve Aratta Beyi" destanını göstermektedir. Bu destanda Uruk kralı Enmerkar, memleketini Aratta'dan ayıran yedi dağın ötesindeki bu memlekette taş ve kereste getirterek yaptırdığı mâbedin inşaatında kullanmıştır. Yazarın bu bölümde üzerinde durduğu en mühim nokta, Mezopotamya ile İran arasındaki ticaret yolunun tesbitine çalışmasıdır. Bunun için yetkili bir arkeolog olarak her iki memleketteki poteri endüstrisini incelemektedir. Ona göre Ninive V seramiği M. ö. III. Binyılda Asura İran'dan gelmiş olmalıdır (s. 20). Nasıl ki Er Sü-lâleler devrinin (I-II) karakteristiği "Scarlette Ware" lerin yayılmasında Diala nehri aracılık etmiş olduğu gibi.. İran ile yukarı Dicle bölgesi arasındaki irtibatı Amadia, Ravanduz ve Süleymaniye dağları arasındaki geçitler sağlıyordu. Fakat asıl yol Diala nehri vadisinden Bisütun, Kirmanşah, Hemedan üzerinden Hazer denizinin güneyini çevreleyen Elbruz dağlarındaki Kapsien kapılarından geçen kuzey yolu idi.. Güney Mezopotamya ise, Zağros silsileleri doğuya doğru yayıldığından Pers körfezinin tam doğu köşesini teşkil eden Susiana ovası ile birleşir, yani güney İran ile güney Irak coğrafya bakımından bir ünite teşkil ederler. Bu durum iki memleketin prehistorik ve Protohistorik kültürleri arasında seramik, damga ve silindir mühür ananelerinde tam bir akrabalığın meydana gelmesine âmil olmuştur.

Diğer taraftan yazar İndüs nehrinin batısındaki Belücistan'da Rhana Ghandai de bulunan seramikleri de güney Mezopotamya ile İndüs vadisi arasındaki eski bir transitin delilleri olarak görmektedir (s. 22). Hattâ ona göre Fırat ve İndüs vadileri arasında deniz yolu ile de bir irtibat vardı ve Bahreyn adası (Eski adı D/Tilmun) bu yol üzerinde mühim bir ticaret limanı idi.

Müellif Uruk kültürünü Uruk seramiği ile tarihlemeye çalışıyor. Uruk'un 18-14 üncü tabakalarında görülen elle yapılmış açık zemin üzerine koyu renk boya ile jeometrik desenli seramiğin yerini 14-5 tabakalar arasında çarkta yapılmış deve tüyü rengi monokrom bir seramik alır. Mimarî tekâmül ve silindir mühürlerle birlikte ortaya çıkan Uruk IV kültürünün poterilerine Kargamışta, Hamada, Ninive ve Susta ve Mısır'da Abydos'ta rastlandığından bu kazı yerleri ile mukayese ederek Uruk kültürünü M. ö. 3500 lere koyuyor. Halbuki yeni kısa kronolojiye göre biz bu kültürü 3200-3000 arasında tarihlıyoruz. Burada Uruk devrinin monokrom kapları ile İran'ın çok renkli seramikleri arasındaki tezada işaret ediyor ve bu neşeli renk ananesini İran'daki muhafazakârlığın yaşattığını belirtiyor (s. 29). İran'da Uruk kültürü ile mukayese edilen eserler Sus A ve Bakun seramikleridir. Fakat bu mukayese yalnız seramiğe inhisar ediyor, zira İran prehistoryası için, bizzat Mallowan'ın da işaret ettiği üzere, en dikkat çekici nokta, seramiklerin zerafeti ile mimarının sefaleti arasındaki tezattır (s. 34). Bununla beraber Uruk III ile çağdaş olan Tepe Sialk III'de yuvarlak sütunun ilk örneği görülür.

2 — Ovalardaki mâbedler :

Mezopotamya'da ilk şehir medeniyetini temsil eden Uruk devrinde görülen mâbed mimarisinin İran'a nazaran çok yüksek olduğunu belirten yazar "Mimarî tekâmülün altın çağı Uruk IV'dür" diyor (s. 36). Uruk devrindeki dinî mimarının karakteristiği müstatil şeklindeki mâbedin üç esas kısma ayrılmış olmasıdır. "Sütunlu mâbed", "C mâbedi", ve nihayet "Beyaz mâbed" hepsi üç kısımlı mâbedin klâsik formunu verirler. Hernekadar bunlardan Beyaz mâbed Cemdet Nasr devrinde (Müellife göre M. ö. 3200-3100'lerde inşa edilmiş olmalıdır) yapılmış ise de, Cemdet Nasr devri her bakımdan Uruk kültürünün mütakâmil bir devamı olduğundan, müellif bu iki devri bir arada mütalâa ediyor ve Diala vadisindeki Sin mâbedlerinin Uruk mimarisinin daha mürekkep birer şekli olduğunu söylüyor. Mâbedlerdeki bu genişlemenin sebebini, tanrıya ait malların artmış olmasında, zenginleşmesinde buluyor. Bu meyanda aslana ve Leopara tapılan çağdaş Uqair mâbedini de inceliyor. Ona göre basit plânlı mâbedler daha az önemli uluhiyetlere vakfedilmişler. Fakat mâbedler bahsinde müellifin kendi kazdığı Tel Brak'taki Göz mâbedleri ve idolleri hakkında verdiği tamamlayıcı bilgiler çok enteresandır. Cella, Podium ve medhal olmak üzere yine üç kısımlı bir plân arzeden Tel Brak'taki Göz mâbedinin Cellasının haçvarı olması, bir Hıristiyan olarak yazarı heyecanlandırıyor. Plano convex tuğlalardan yapıldığı için Er sülâleler devrinde tarihlenen Tel Brak'taki Göz mâbedinin içinde "Biskuit gibi ince bir vücut üzerine yeşile boyanmış bir çift insan gözü oturtulmuş" göz idollerinden binlerce bulunmuştu. Bu idoller bazan üç gözlü, dört gözlü oldukları gibi, bazan da birbirine bitişik bir çift halinde veya çocukları ile birlikte olanlar da vardı. Müellif bu "unique" objelerin tefsirinin yazılı vesikaların yokluğu muvacehesinde müphem kalacağını söylemekle beraber, bunları adak idolleri olduğu kanısındadır (s. 48). Tel Brak'ın bulunduğu mevki ve iklim şartları gözönüne alınır, burada göz hastalıklarının ozamanlar şimdikinden daha da salgın olduğu kabul edilebilir. Bu durum karşısında Tel Brak tanrısının göz hastalıklarını iyi eden bir şifa tanrısı olduğunu farzetmek akla yakın görünüyor. Böylece bu bölgedeki bütün göz hastaları şifa bulmak için veya göz hastalığına uğramamak için böyle bir göz idolu adağı yapmış olmalı idiler. Nitekim Tel Brak hafiri olan Yazar göz idollerinin Lagaş, Mari gibi diğer Mezopotamya sitelerinde bulunmuş olanlarla irtibatı olduğunu söylemektedir.

Bundan sonra Müellif Tel Brakta bulunan muhtelif hayvan şekilli amuletlerden o devrin *Fauna*'sını tesbit ediyor (s. 51). Bunlar çok defa muhtelif taşların damarlarından faydalanarak sanatçının şekilden ekonomi yaparak vücuda getirdiği hayvan minyatürleri idi. Sus A'dan başka İran'ın hiç bir şehrinde bu minyatür hayvan figürinlerinden bulunmadığı için, müellif bu sanatın Mezopotamya'ya mahsus olduğunu ve herhalde İranlı olamayacağını belirtiyor (s. 53).

Daha sonra Sumer heykeltraşlığına geçerek Uruk'tan çıkan meşhur mermer kadın başını ele alıyor. Yine Uruk'ta bulunan siyah bir bazalt parçası üzerindeki bir av sahnesini tasvir eden kabartmaya gelince, Yazar bunu Cebel el Arak bıçak sapı üzerindeki kabartmalarla mukayese ediyor ve Uruk IV olarak tarihlüyor. Halbuki kabartmada kıyafetinden ve sakalından Sami olduğu anlaşılan bir şahıs ok ve yayla bir aslanı avlamaktadır. Buna göre ya bu eser Samilerin Mezopotamya'ya gelmelerinden sonraya ait olmalıdır, ya da Samiler daha Cemdet Nasr devrinde Mezopotamya'ya gelmiş idiler.

Uruk devri skulptürleri arasında meşhur Uruk vazosu üzerinde de duruluyor ve bu tasvirlerde Sumerlerin Bahar bayramlarının tasvir edildiği söyleniyor. Fakat bizce bu vazo üzerinde sanatçının Sumerlerin ME dedikleri ilâhî nizamın sırasına uyularak birinci sırada tanrılarını, ikinci sırada insanların, üçüncü sırada hayvanların ve nihayet en altta nebatlar âleminin tasvir edilmiş olması çok mühimdir.

3 — Yazının icadı :

Burada evvelâ Sumer yazısı hakkında açıklama yapıldıktan sonra, Piktografik yazının dikey sütunlar içine yukarıdan aşağıya ve soldan sağa doğru yazıldığını, zira seramikleri boyayan ressamın da örneklerini evvelâ dikey sütunlar içine oturttuklarını *Bucranium* motifleri ile isbata çalışıyor. Burada bizi en çok şaşırtan nokta, çivi yazısının Mısır Hieroglif yazısına tekaddüm ettiğinin kabul edilmesidir (s. 61). İlk yazılı vesikalar bir takım listeler olup muhteva bakımından ekonomik karakterde vesikalardı. Bunlar, elde ettikleri toprak yada hayvan ürünlerini şehir mâbedine getiren Uruklu vatandaşların isimlerini ve teslimatı gösteren listelerdi. Zira Uruk ve Cemdet Nasr devrinde Sumer sosyetesini "Theokratik devlet sosyalizmi" denilen bir sistem ile idare ediliyorlardı. Bu sisteme göre herşey tanrınınındı. Onun için ferdin bütün emeği mâbedde toplanır, gerektiğinde insan emeği tanrı yolunda birleştirilir, tanrının olan tarlalar, meralar müşterek emekle ekilip biçilir ve mâbedin anbarlarında depo edilirdi. Sonra mâbed memurları olan okur yazar rahipler herkese ihtiyacı kadar gıda maddesi dağıtırdı. Bütün bu işler için bir bürokrasi sistemi zarurî idi. İşte yazı bu ihtiyaçtan doğmuştu.

Mr. Mallowan bu en eski resim yazılı listelerden Uruk halkının günlük hayatını çıkarmağa çalışıyor ve meselâ bir ingot resminden Sumerlerin külçe bakırı tanıdıklarına ve kullandıklarına hükmediyor (s. 65). Meslek isimlerinden de Sumer sosyetesindeki iş bölümünü anlamaya çalışıyor.

4 — Sumerler ve Çağdaşları :

Müellif burada Sumerlerin Mezopotamya'ya ne zaman gelmiş olabileceklerini soruyor ve Eridu'daki mâbed temellerinin El Ubeyd çağına kadar çıktığını ileri sürerek, Sumerlerin "Yazılı vesikalarla tasdik edilmelerinden çok evvel bu memlekte mevcut olduklarını zannedebiliriz" diyor. Fakat sonra da yazı ile birlikte metallurjinin birden bire doğması, çömlekçi çarkının ortaya çıkması, üç kısımlı plânlı mâbedin yapılması gibi yenilikleri Mezopotamya'ya yeni bir kavmin gelmesine atfedebiliriz diyor. Bugünkü bilgimize göre Sumerler Uruk'un IV. tabakası zamanında gelmiş olmalıydılar. Zira bütün bu yeniliklerin birden bire bir arada ortaya çıkması elbette bir tesadüf olamaz.

Sumerlerin menşeyini veya hiç olmazsa muhaceret yolunu tesbit edebilmek gayesiyle müellif daha sonra Sumer dışındaki mimariyi, ziyet eşyalarını ve poteriye ele alıyor. Sumer mimarisi kuzeyde Tepe Gavra'ya kadar yayılmıştı. Fakat mezarlara ölü hediyesi olarak konulan boncukların hemen hepsi Badahşan menşelidir. Mezopotamya'da Lapislazuli taşından boncuklar Cemdet Nasr devrinin sonlarından itibaren ortaya çıkıyordu. Böylece iki memleket arasındaki ticarî münasebetler ancak bu devirden sonrası için mevzu bahisti.

5 — Er sülâleler devri ve Urda'ki ölü kuyuları :

Bu bölümde Sumer tarihinin altın çağı kabul edilen ve Cemdet Nasr devri (M. ö. 3000-2800) ile Akkad çağı (M. ö. 2350-2150) arasındaki Er sülâleler (Early

Dynastic) devri ele alınıyor ve yukarıda (s. 28) Uruk ve Cemdet Nasr devirlerine Protoliterat devri denilmesini tenkid eden yazar burada Chicago ekolünün Early Dynastic devrini üçe ayırmasını aynen kabul ediyor. Bilindiği üzere dilimize Er sülâleler diye çevrilen bu devir Avrupa'da ve memleketimizde:

I — Mitik Devirler (Early Dynastic I)

II — Messilim çağı (ED II)

III — Lagaş çağı veya Ur kiral mezarları devri (ED III)

olarak tetkik edilir. Bu devirlerden ED I veya Mitik devirler, Sumer kiral listesinde Tufan'dan önceki devirlerde yaşadıkları kabul edilen efsanevi kıralların idaresindeki zamanlara ait yarı tarihî, yarı efsanevî devirlerdir. Mimaride plano convex tuğlaların, glyptikte *Brocat* stildeki silindir mühürlerin kullanılması ile karakterize edilen bu devrin en tipik mimarî örneğini Hafaca'daki VI-VII. Sin mâbedleri temsil ederler.

Bizim Messilim çağı dediğimiz ED II mimarisinin şah eseri ise Hafaca'daki meşhur "Oval mâbed" dir. VIII. Sin mâbedi ile aynı şekilde plano convex tuğlalar ve sütunlarla inşa edilmiş olan Kiş sarayı da bu devre aittir. Dünya medeniyet tarihinde mâbedin yanında bir de saray ile ilk defa bu devirde karşılaştığımız için Kiş sarayının önemi büyüktür. Bu bize Sumerlerin mâbed şehrinde dünyevî devlete doğru yöneldiğini göstermektedir. Sumerlerin mâbed şehirlerini Ensi=sahip denilen baş rahipler idare ettikleri halde bu yeni devirde şehirler artık Lugal=Büyük adam, Kiral denilen şahıslar tarafından yönetiliyorlardı.

Early Dynastic III'ü ise Kiş'teki A mezarlığı ve daha geç safhalarına ait olmak üzere, Lagaş sülâlesi ve Ur kiral mezarları ile tanıyoruz. Bu devirden itibaren artık kelimenin tam mânasıyla tarihî devirler yaşanmaktadır. Kırallar icraatlarını yazılı vesikalarla anlatarak, adakları üzerine isimlerini yazdırarak bize arkaik Lagaş ve I. Ur sülâleleri hakkında bilgi verirler. Bu devrin sonunda Lagaşlı Urukagina bir ihtilâl yaparak rahiplere karşı halkın direnme hakkını kullanır ve bizim "Urukagina'nın ihtilâl beyannamesi" dediğimiz vesikayı yazdırarak icraatını tarihin ebediyetine terkeder. Fakat Lagaş halkının mutluluğu Uruk kralı Lugal Zaggisin'in Lagaş'ı zaptetmesiyle ancak 25 yıl sürer. Fakat Lagaş şehri Luagl Zaggisiye de kalmaz, Agadeli Sargon Kiş şehrinde Sami halkın başına geçerek hâkimiyeti Sumerlerin elinden alır.

Bu suretle kurulmuş olan Akkad devleti kısa zamanda bir imparatorluk haline gelmiş ve memlekette büyük bir huzur ve refah devri açılmıştır. Buna uygun olarak Akkad'lar çağında Sumer medeniyeti ve sanatı klâsik çağını yaşamıştır. Müellif Akkad devrinin mimarisine Tel Brak'taki Naram-Sin sarayını misâl olarak gösteriyor. Aynı suretle Naram-Sin'in meşhur Zafer âbidesinden de kısaca bahsediyor (s. 109).

Akkad İmparatorluğu yıkıldıktan sonra, ilkin tarihî Lagaş şehrinde Gudea'nın idaresinde başlayan Sumer medeniyetinin rönesansı, III. Ur sülâlesi kıralları tarafından doruğuna çıkarılıyor. Yazar III. Ur sülâlesinin kurucusu Ur-Nammu'nun yaptırdığı muhteşem Ur Zigguratını da anlatıyor. Bu sülâle kırallarına ait mezarlarda bol miktarda toplanan muhtelif cins taşlardan boncuklara temas ederek bunların İran'daki Tepe Hisar'dan gelmiş olabileceğini söylüyor.

Böylece Mr. Mallowan eserine "Early Mesopotamia and Iran" ismini vermesine uygun olarak yalnız IV. ve III. Binyıl tarihini, yani Sumer medeniyetini doğuşundan çöküşüne kadar gösterdikten sonra, bu medeniyetin M. ö. III. Binyıla ait İran eski siteleri ile olan münasebetlerine işaret ediyor. Böylece Sumer medeniyetinin menşecini gösterememekle beraber, Sumerlerin geliş yönünün Doğu olduğunu ve muhtemelen İndüs vadisinden İran üzerinden Mezopotamya'ya gelmiş olabileceklerini iyma ediyor.

Esere bol izahlı çok güzel fotoğraflar ve bir de harita ilâve edildiğinden Eskiçağ tarihi ve Arkeoloji talebeleri için kısa ve faydalı bir kitaptır.

F. KINAL

KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN'IN 400 ÜNCÜ ÖLÜM YILDÖNÜMÜ TÖREN VE SEMİNERİ

Üyelerimizden Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'le Prof. Tayyib Gökbilgin'in 10 Kasım 1965'de birlikte Kurum Başkanlığına gönderdikleri bir yazıda 1966 yılı Eylül ayı Kanunî Sultan Süleyman'ın 400 üncü ölüm yıldönümüne rastladığından bu tarihte Kurumumuzun, bu büyük Türk Hükümdarını ilmi bir yolda ve yayınlarla anmasının yerinde olacağı bildirilmiş, bu yazı Yönetim Kurulunca incelenerek biri İstanbul'da, ötekisi Ankara'da olmak üzere iki program komitesi kurulmasına karar verilmiştir.

Kurum aynı zamanda Millî Eğitim Bakanlığı'na ve PTT Genel Müdürlüğüne de başvurarak aynı tarihte İstanbul'da Kanunî devri ile ilgili sergiler düzenlenmesini ve bir pul serisinin çıkarılmasını teklif etmiştir. Kurumun bu teklifi her iki makamca olumlu karşılanmış, Millî Eğitim Bakanlığı Süleymaniye Kitaplığında Kanunî devriyle ilgili eserlerden mürekkep bir kitap sergisi düzenlediği gibi, Gülhane Parkındaki Alay Köşkünde Kanunî devrine ait eşyalar ve arkeoloji müzesinde de Kanunî devrinin paralarını gösteren sergiler açılmış, Kanunî pulları bastırılmıştır.

Kurum bundan başka UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Başkanlığı'na, İstanbul ve Ankara Üniversiteleri Rektörlüklerine, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Başkanlığı'na, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne de birer yazı yazarak işbirliği dileğinde bulunmuştur.

İstanbul komitesinin hazırladığı program Ankara Komitesince de incelenerek son şeklini almıştır. Bu program şu işleri öngörmekte idi :

a) 7-9 Eylül 1966 tarihleri arasında İstanbul Üniversitesinde Kanunî devrini çeşitli yönlerden inceleyecek bir seminer düzenlenmesi.

b) Bir anma kitabı yayınlanması.

c) Kanunî devri kaynaklarının ve bu devirle ilgili etüdlerin yayınlanması.

Yönetim Kurulu 3 Şubat 1966 tarihli toplantısında bu önerileri kabul ederek bir anma komitesi kurmuş ve hemen işe başlamıştır. Yerli ve yabancı bilim adamlarına başvurularak seminer ve anma kitabı için bildiri ve yazı istemiştir. Alınan cevaplardan sonra İstanbul'daki tören ve seminerin programı aşağıdaki şekilde hazırlanmıştır :

TÜRK TARİH KURUMUNCA HAZIRLANAN
BÜYÜK TÜRK HÜKÜMDARI KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN'ın
400 üncü ÖLÜM YILDÖNÜMÜ TÖREN ve SEMİNERİNİN
PROGRAMI

7 EYLÜL 1966 ÇARŞAMBA, SAAT : 10

- a) Kanunî Türbesinin ziyareti ve çelenk konması.
- b) Sergilerin gezilmesi.

SEMİNER

7 EYLÜL 1966 ÇARŞAMBA, SAAT : 14,30

- 1) Türk Tarih Kurumu Başkanı'nın açış söylevi.
- 2) İstanbul Üniversitesi Rektörü'nün konuşması.
- 3) Prof. Tayyip Gökbilgin : *Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Orta Avrupa siyasetinin sebep ve âmilleri, geçirdiği safhalar.*
- 4) Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver : *Kanunî Sultan Süleyman'ın hastalığı, ölümü, cenazesi ve defni.*
- 5) Prof. Dr. Semavi Eyice : *Kanunî devri mimarisi (Projeksiyonlu).*

8 EYLÜL 1966 PERŞEMBE, SAAT : 10

- 1) Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan : *Kanunî Sultan Süleyman Devri nüfus ve vergi sayımlarının istatistik verileri.*
- 2) Yılmaz Öztuna : *Kanunî'nin Türk ve Dünya Tarihindeki yeri.*
- 3) Prof. Dr. Şerafettin Turan : *Rodos'un zaptından Malta muhasarasına.*

8 EYLÜL 1966 PERŞEMBE, SAAT : 14,30

- 1) Prof. Dr. Hâmit Sadi Selen : *Kanunî'nin İrakeyn menzilleri ve nakışları (Projeksiyonlu).*
- 2) Prof. Dr. A. A. Kampman : *Muhteşem Süleyman'ın Sarayında Hollandalı de Bousbeque'in Elçiliği.*
- 3) Dr. Müjgân Cunbur : *Kanunî devrinde kitap sanatı, kütüphaneler ve Süleymaniye Kütüphanesi.*
- 4) Anna S. Tveritinova : *Sovyetler kitaplıklarındaki Türkçe yazmalar arasında bulunan Kanunî devrine ait bazı belgeler.*

9 EYLÜL CUMA, SAAT : 10

- 1) Prof. Dr. Halil İnalçık : *Süleyman'ın Kanunîliği.*
- 2) Prof. Dr. Şehabettin Tekindağ : *Kanunî devrinde yapılan Hint seferleri.*
- 3) General Cevdet Çulpan : *Süleymaniye Camii kitabesi.*
- 4) H. G. Yurtaydın : *Celalzâde Salih'in Süleyman-nâmesi.*

9 EYLÜL CUMA, SAAT : 14,30

- 1) Amiral Afif Büyüktuğrul : *Kanunî Sultan Süleyman ve toplu strateji.*

- 2) Uğur Derman : *Kanunî devrinde yazı sanatımıza bir bakış.*
- 3) Mehmet Önder : *Kanunî devrinin büyük Divan Şairi Fuzulî'nin Kerbelâ'daki mezarı.*
- 4) İbrahim Artuk : *Kanunî Sultan Süleyman adına basılan sikkeler.*
- 5) Kapanış.

*

7 Eylül 1966 çarşamba günü İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsünde toplanan davetliler Kanunî'nin türbesini ziyaret ederek bir çelenk koymuşlardır. Öğleden sonra saat 14,30'da İktisat Fakültesinin yeni binasında düzenlenen semineri Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu şu konuşma ile açmıştır :

"Bugün, 7 Eylül 1966, Büyük ve Şanlı Türk Hükümdarı Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümünün 400 üncü yıldönümüdür. Türk Tarih Kurumu düzenlediği bir seminerle bu yıldönümünü anmayı bir vazife bilmıştır.

Hepinizi, dünyanın "Muhteşem Süleyman" lakabı ile tanıdığı Türk prensinin hâtırına saygı duruşuna davet ediyorum.

Kanunî Sultan Süleyman cihan tarihinde, tarih yapıcı bir hükümdar olarak yerini almış bulunuyor.

Onu atalarından devraldığı imparatorluğu "Sefer-i Hümayun" lariyle bir kat daha genişleten yalnızca savaşı-asker bir padişah olarak görmeğe şüphesiz imkân yoktur.

Dinî toleransı, Osmanlı İmparatorluğun'da Fatih'ten sonra bir kanun devleti düzenini tesis davranışları, 46 yıllık saltanatında İslâm dünyası ile Hıristiyan âlemi arasındaki ayrılığı uzak görüşlü, muvazeneli siyasetiyle ortadan kaldırmağa, Doğu ile Batıyı yaklaştırmağa çalışması sayesinde bir "Türk Sulh" ünden "Pax Ottomana" bahsedilmiş onun meziyetleri arasında devrine göre humanist şahsiyetini de çok güzel belirtmektedir.

Büyük Kanunî'ye ait olan aşağıdaki beyit mânevî hayatının insanî özlemini ruhunun derinliklerinde yani bilinç-altı sulh ve sükün iştiyakının önemli bir yer tuttuğunu ifşa etmesi bakımından ilgi çekicidir :

"Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi".

Programı sizlere sunulmuş olan ve 19 Türk ve yabancı bilginin iştirak edeceği Kanunî semineri üç gün sürecektir.

Türk Tarih Kurumu, bu yıldönümü münasebetiyle bazı yayınlarda da bulunmaya karar vermiştir.

1) Kanunî devrini çeşitli yönlerden inceleyen bir Armağan kitap çıkaracaktır. Bu armağan kitabına şimdiden yazı göndermek nezaketinde bulunan Macar bilginlerinden Prof. Fekete ile Géza Fehér'e teşekkürlerimizi sunarken üyelerimizden Ali Canip Yöntem'in çağrımıza verdiği cevabı kısaca açıklamaktan kendimi alamıyacağım. Sayın üyemiz "Mevzu benim için pek enteresandır ve üzerinde hayli emek vermiştim, bahusus Kanunî devrinin edebiyat sahasında ferman ferma olan Şair Baki'nin edebî kıymetinden başka karakter ve şahsiyeti hakkında hayli otantik ma-

lûmat da toplamıştım. Ne çare ki bugün bu sahada faaliyet göstermek ve konferans vermek, (sağlık durumumdan dolayı) bence gayrı mümkündür” demiştir. Kendilerine en iyi dileklerimizi sunuyoruz.

Yine Kurum tarafından :

II) Hünkârname'nin renkli faksimilesi,

III) Apponyi'nin Kanunî'nin Avrupa seferleri için en önemli bibliyografik kaynak olan eseri faksimile olarak,

IV) Matrakçı Nasuh'un "İrakeyn Seferi" adlı eseri,

V) Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver tarafından hazırlanacak albümde Kanunî devrinin tanınmış şahsiyetlerinin portreleri ile Washington ve Budapeşte arşivindeki Kanunî relief ve tabloları,

VI) Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'ın hazırladığı 'Süleymaniye Camii Muhasebe defterleri,

VII) Ayrıca Kanunî devri ile ilgili kaynaklar da yayınlanacaktır.

Bugünkü anma töreni münasebetiyle Millî Eğitim Bakanlığı Topkapı Sarayı Müzesinde ve Süleymaniye kitaplığında birer sergi düzenlemiştir.

Ayrıca Arkeoloji müzesinde Kanunî devri sikkelerinden mürekkep bir sergi ile Tıp Tarihi Enstitüsünde Kanunî devrine ait çini resimlerini gösteren birer sergi açılmıştır.

UNESCO Türkiye Millî Komisyonunun teşebbüsü üzerine UNESCO yayınlarında Kanunî anılacaktır.

Türkiye P. T. T. İdaresi tarafından bu ölüm yıldönümü münasebetiyle bir seri pul bastırılmıştır.

Büyük Türk Hükümdarının ölümünün 400. yıldönümü için bir tören de Macaristan'da Macar İlim Akademisi'nin tarih bölümü tarafından Zigetvar'da düzenlenmiş bulunmaktadır.

Toplantımıza onur verenlere, seminere değerli tebliğleri ile katılanlara, bu münasebetle ilgilerini esirgemeyen Millî Eğitim Bakanlığı'na, İstanbul Üniversitesi'ne ve Sayın Rektörüne, Tıp Tarihi Enstitüsü'ne, Topkapı Sarayı Müzesi ve Süleymaniye Kitaplığının Sayın Müdürlerine, P. T. T. İdaresine ve nihayet Kurum'un çalışmasına yardımcı olan bütün arkadaşlarımıza, özellikle Kanunî Semineri Tertip Komitesi'ne en içten teşekkürlerimizi sunmayı bir vazife bilirim.

Kanunî Seminerini açıyor ve sözü Sayın Rektör Ord. Prof. Dr. Ekrem Şerif Egeli adına Genel Sekreter'e bırakıyorum.

Hepinizi saygılarla selâmlarım”.

*

Seminer büyük ilgi görmüş ve her bildiriden sonra açılan tartışmalara bilim adamları heyecanla katılmışlardır. İstanbul radyosu seminer programlarını ve bildirilerin konularını her gün düzenli bir yolda Türk kamu oyuna duyurmuştur.

Seminer katılmıyan Sayın Millî Eğitim Bakanı Orhan Dengiz aşağıdaki telgrafı göndermiştir:

Sayın Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu
Türk Tarih Kurumu Başkanı
İktisat Fakültesi Yeni Binası
İstanbul

Büyük Hükümdar Kanunî Sultan Süleyman'ın 400 üncü ölüm yıldönümü dolayısıyla düzenlediğiniz seminere işlerimin çokluğu münasebetiyle katılamadığımdan üzgünüm. Nazik dâvetinize teşekkür eder derin saygılarımı sunarım.

Millî Eğitim Bakanı
ORHAN DENGİZ

Seminer programında yer alan bildirilerden Prof. Dr. Semavi Eyice'nin yurt dışında olmasından dolayı "Kanunî Devri Mimarisi" adlı bildiri ile Sovyet Rusya İlimler Akademisi uzmanlarından Bayan Tveritinova'nın gelememesinden "Sovyetler kitaplıklarındaki Türkçe yazmalar arasında bulunan Kanunî devrine ait bazı belgeler" adlı bildiri okunamamış, Ord. Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan'ın da yurt dışında bulunmasından bildirisi Doçenti tarafından okunmuştur.

Propriétaire : LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE
Directeur responsable : ULUĞ İĞDEMİR

TABLE DES MATIÈRES

Articles, Études :	Page
İNAN, PROF. DR. ÂFET : L'allocution d'Atatürk à la jeunesse dans le grand "Discours" (en turc, avec 1 photocopie)	515
BEAN, G. E. : Two Inscriptions from Aeolis (en anglais, avec 3 fig.)	525
UZUNÇARŞILI, ORD. PROF. İSMAİL HAKKI : Sultan Korkut, fils de Bayezid II (en turc, 10 photocopies)	539
ÇAYCI, DR. ABDURRAHMAN : La Question des consulats tunisiens en Italie et l'accord Italo-Ottoman de 1863 (en turc)	603
Nécrologie :	
TANSEL, F. A. : Prof. Dr. Fuad Köprülü (en turc, avec 1 photo)	621
Bibliographie :	
TANSEL, F. A. : Les poèmes du Prof. Dr. Fuad Köprülü (en turc)	637
ÖZERDİM, S. N. : Supplément à la Bibliographie Fuad Köprülü	661
Livres et Périodiques reçus à la Bibliothèque de la Société Turque d'Histoire, durant le premier semestre de l'année 1966	667
KINAL, F. : M. E. : Mallowan, <i>Early Mesopotamia and Iran</i>	695
Informations :	
Réunion commémorative et Séminaire organisés à l'occasion du quatrième centenaire du décès de Suleyman le Législateur (le Magnifique) ..	701

Sur la couverture : Génie ailé.- Fresque d'Altuntepe. Seconde moitié du 7e siècle avant J. - Ch.

BELLETEN

PÉRIODIQUE TRIMESTRIEL

REVUE PUBLIÉE PAR LA
SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Tome: XXX

No: 120

Octobre 1966

ANKARA — IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

1 9 6 6